

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00456

TEATER MOZAYIK

Zalmen Zylbercweig

Permanent preservation of this book was made possible by

Myrna & Bernard Holzman

in honor of

Lara & Laurence Holzman

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

זלמן זילבערצווייג

פארלאג איטשע-וו. בידערמאן

ניו יארק 1941

ZALME ZYLBERCWEIG

THEATRE MOSAICS

NEW YORK 1941

Printed in U. S. A.

120

ביו איצט דערשינען
פון זעלבן מחבר.

אַריגינעלע ווערק:

„לעקסיקאָן פון יידישן טעאָטער“ ערשטער באַנד. „לעקסיקאָן פון יידישן טעאָטער“ צווייטער באַנד. „פאַרשידענע פּוּרימס ביי יידן“. „אַבראַם גאַלדפּאַדען און זיגמונט מאַגולעסקאַ“. „טעאָטער-פּיגורין“. „אַלבאַם פון יידישן טעאָטער“. „אַבראַם גאַלדפּאַדען“.	„איר שוועסטער“ איינאַקטער. „חרמח“ קינדער-איינאַקטער. „זואַס קאַנען פּוילישע יודען טוען פאַר'ן אויפבויו פון אַרץ ישׂראַל?“ „הינטערן פאַרהאַנג“. „טעאָטער-זכּרונות“. „זואַס דער יידישער אַקטיאָר דערציילט“.
--	---

איבערזעצונגען און באַאַרבעטונגען:

„הינטער מויערין“ דראַמע אין 4 אַקטן פון ה. נאַטאַנוואַן. „הנוּדד הנצחיו“ במערכה אחת מאת ה. היארמנט. „דער ליבער פריינט“ דראַמאַ פון גי דע מאַפּאַסאַן. איינאַקטערס, 40 באַרסן, קאָמעדיעס, דראַמעס (פאַרלאַנג א. גיטלין, וואַרשע).	„קין“ פיעסע אין 5 אַקטן פון א. דיומאַ. „איראַפּעאַישע בינע“ זאַמלונג פון 10 איינאַקטערס. „הומאַר און סאַטירע“ זאַמלונג פון אייראַפּעאַישן הומאַר. „חנה און די זיבן זין“ קינדער-איינאַקטער. „דער מבול“ קאָמעדיע אין 3 אַקטן פון ה. בערגער.
---	---

פון יובילוי - קאמיטעט :

אין 1910 האָט זלמן זילבערצווייג, אין עלטער פון 16-טן יאָר, דעביוטירט אין „לאָדער טאָגעבלאַט" מיט זיין ערשטער ליטעראַרישער אַרבעט — די איבערזעצונג פון יאַנוש קאַרטשאַקס סקיצע „בוינאַכט" (שפעטער אַרײַן אין זילבערצווייגס זאַמלונג „הומאַר און סאַטירע").

זײַט דעמאָלט האָט זילבערצווייג אַרויסגעווײַזן אַן אויסערגעוויינלעכע פּרוכטבאַרקײַט אויפן ײִדישן ליטע-ראַיִשן געביט, װידמענדיק זיך באַזונדערס דעם ײִדישן טעאַטער.

אױצט, לכּבוד זײַן 80-יאַריקער ליטעראַרישער טעטי-קײַט, האָט אַ גרופּע נאַנטע פּרײַנט זיך אַרגאַניזירט אין אַ יובילײ-קאָמיטעט פון הונדערט, און דורך אַבאַנענטן געשאַפן די מעגלעכקײַט, אַז ס'זאַל דערשײַנען דאַס דאַזיקע בוך, אַ זאַמלונג פון זילבערצווייגס אַרבעטן װעגן ײִדישן טעאַטער געדרוקט אין משך פון אַ צענדליק יאָרן אין פּאַרשידענע ײִדישע פּעריאָדישע אויסגאַבן איבער דער גאַנצער װעלט.

די הונדערט מיטגלידער פון יובילוי-קאמיטעט זיינען:

לילי אַבערמאַן, מאַקס אַבערמאַן, א. אַסטראַף, מנשה אַפּענהיים, לואיס אַפּערט, ש. באַנטשוק, סאול בױרנס, ש. בורשטיין, פעלא ביראַ, יעקב בערג, סערא בערעזער, פיליפ גאַלד, מ. גאַלדינג, ראובן גוסקין, סאַפּיע געבי, מאַריס גראַסמאַן, דאָראַטי דװאַרקין, מר. דאַנציקער, סערא דזשאַקלין, פעי האַלאַנד, מ. האַנדערד, ס. װאַהל, יוסף װאַלשטיין, ה. װאַקסבערג, לעאַן װײַזענפּעלד, בן-ציון װײַטלער, מאַקס װײַנבערג, מרס. עני װײַנבערג, מ. װײַנטרויב, סעם װײַנבערג, ראָזע װײַנבערג.

י. ווישניץ, סערא ווערבין, לודוויק זאץ, אבשלום זילבערצווייג, מרים זילבערצווייג, בערנארד זעמעל, מ. חמץ, דוד טוראנסקי, הערמאן יאבלאקאו, פנחס יאסינאווסקי, יעפים ישורון, פיליפ לאסמאן, ב. לאקס, יצחק ליבמאן, יהודית לעווי, מאניא מאראוו, לואיס מארקאוויטש, העררי מילבערג, כייקע מילבערג, לואיס מען, יעקב מעסטעל, מ. י. גירענבערגער, אסתר נעראסלאווסקא, דוד סאָהן, ד"ר מ. סודארסקי, נחום סטוטשקאו, ה. סטעטין, שלום סעקונדא, שאול ספיר, ב. עפעלבוים, מ. עלקין, חיים ערענרייך, י. פארטקי, מאלי פיקאן, יעקב פישמאן, משה פלוימבוים, יהודה פוקס, דזשעק פעלראן, רעגינע פעלראן, אב. פעפער, מאַקס פרידלענדער, הערי פרידמאן, יצחק פרידמאן, חנה פריינדלך, יצחק פרענקעל, לואיס צוקער, יוסף צוקערמאן, יעקב קאליד, מאיר קאסטאף, מר. קאפלאן, ח. מ. קירשענבוים, יעקב קירשענבוים, איזידאר קעשיער, ב. ראָזענבוים, ישראל ראָזענבערג, יעקב ראָטבוים, ב. ראַטנאווסקי, מאַקס ריו, סידי ריו, מרס. ד. רייבערט, רות רענעי, מ. שאטאן, מאַריס שוואַרץ, טשאַרלס שולמאן, משה שמש, ד"ר י. שניצער, ל. שפיטאלניק, פ. שעפער, קלמן נחום שפר און יעקב ר. שיף.

א האַרציקן דאַנק די אַלע פּרײַנט.

שלום פערלמוטער,

סעקרעטאַר פון יוביליי-קאָמיטעט.

ניו יאָרק, 1 דעצעמבער, 1940.

א י נ ה א ל ט

ביאגראפיעס אין באראקטעריסטיקעס

זייט	
11	צניעות . . . . .
16	א שטערן האט זיך אויסגעלאשן . . . . .
18	דער אריסטאקראט . . . . .
25	פארגעסן . . . . .
29	דער איין און איינציקער . . . . .
35	דער קרבן . . . . .
40	דער „איבריקער“ . . . . .
42	דער שטילער יובילאר . . . . .
50	די טענצערין . . . . .
55	פון א. ביו. ת. . . . .
60	אן אריגינאל . . . . .
64	צו הונדערט יאר . . . . .

פאלעמוק

	א מוסטער פון א טעאטער־לעקסיקאן —
67	פון ד"ר יעקב שאצקי . . . . . שטיינער אין וועג —
72	פון זלמן זילבערצווייג . . . . . צו וואס כעס קאן ברענגען —
78	פון ד"ר יעקב שאצקי . . . . . איז אחרי מות קדושים אמור א דין אדער א מנהג? —
80	פון זלמן זילבערצווייג . . . . . א טעאטער־לעקסיקאן —
88	פון ד"ר א. מוקדוני . . . . . ווען א קריטיקער איילט זיך —
95	פון זלמן זילבערצווייג . . . . .

זייט	דער טעאטער־לעקסיקאָן —
104	פון ד"ר א. מוקדוני
	ד"ר מוקדוני, „מעיק אפ יור מינד!" —
112	פון זלמן זילבערצווייג
	מנחם מענדל רעדאקטירט אַ לעקסיקאָן —
121	פון ד"ר א. מוקדוני
126	אַ בריוול פון ד"ר א. מוקדוני
	אַ בריוול צו ד"ר א. מוקדוני —
127	פון יעקב מעסטעל
	טעאטער קרבנות —
129	פון ד"ר א. מוקדוני

נאַטיגן און באַמערקונגען

135	די פיר ברידער גאַלדפאָדען
135	אַ נייער „ביאַגראַף" פון אברהם גאַלדפאָדען
136	אַ פעלשונג אין געשיכטע
137	טעותים וועגן גאַלדפאָדענס ווערק
139	אברהם גאַלדפאָדענס „אני מאמין"
142	אַ טעות אין זכרון
143	אַ ראיה אויף קאָפּיער
143	וועגן די „אומבאַקאַנטע יידישע דראַמאַטורגן"
149	וועגן מחבר פון די „וויבערישע קניפּלעך"
152	„שאַנסאַנעטקעס" און קופּלעטן
153	דוקא נישט קיין נאַמען פון דער הפטורה
154	בעל מחשבות'ס שטעלונג צום יידישן טעאטער
156	מענדעלעס „לאַסאַל"־פּיעסע
	אין ארץ ישראל האָט מען געזאַלט שפּילן העברייאיש
159	און יידיש
161	וועגן פּורים־שפּילן אויף יידיש אין ארץ ישראל
162	אַ בלעטל הפקות פון אונדזערע פּאַרלאָגן
166	אַ נומא
167	דאָס פּאַלקס־ליד האָט אַ טאַטען
168	מאַקס ריינהאַרדט פּאַר'נוי'אישט אַ יידישן אַנעקדאָט
168	אַנסקיס איינאַקטער

זײט

169 . אן ענגלישער וואריאנט פון אנסקיס „טאג און נאכט“

170 . . . . . ביבליאגראפיע האט א צוועק

171 . . . . . יידיש טעאטער ווערט אינגארירט

171 . . . . . וועגן הויפטמאנען אין יידיש

172 . . . . . אפערע אין יידיש

173 . . . . . סתם שבחים

175 . . . . . א געשיכטע מיט נעמען

176 . . . . . טרייפענע יידישע ווערטער

178 . . . . . נישטיקאנטראלירטע ידיעות

179 . . . . . אן פאראנטווארטלעכקייט

182 . . . . . נאר א טעות?

183 . . . . . 1937, 1924 און נאכאמאל

187 . . . . . וועגן קריסטן אויף דער יידישער בינע

193 . . . . . אומפינטלעכקייטן אין א גארדין־ביאגראפיע

196 . . . . . ליניעצקי האט נישט געשריבן קיין פיעסע „דאס פוילישע אינגל“

197 . . . . . י. 5. פריץ און דאס יידישע טעאטער

198 . . . . . וועגן א פרייטעאטער אין פאריז

אַרטיקלען

202 . . . . . דער דראמאטורג ד"ר הערצל

214 . . . . . די ערשטע פיעסע אין דער העברייאישער שפראך

221 . . . . . אשעראוויטשס מאָנאָגראַפיע וועגן צוויי יידישע אַקטיאָרן

228 . . . . . גאַלדפּאָדען אויף דער פּוילישער בינע

236 . . . . . דער „פרעמדער“ יעקב גארדין

242 . . . . . „קין“ אויף דער יידישער בינע

247 . . . . . דער פּאַלעסטינער יואל ענגעל

251 . . . . . אן א סופלער

256 . . . . . די צוקונפט פון יידישן טעאטער אין אמעריקע

262 . . . . . די ראל פון „ליבהאבער“ אין יידישן טעאטער

עפיואָרן און קוריאָזן

265 . . . . . „סלאווא טעביע האַספּאַרדי“

267 . . . . . געשעפט אין יידיש

זייט	
269	דער גאסט פון יענער וועלט
273	דער מסור איז גאר אריינגעפאלן
275	דער לייב איז געשטארבן
278	„שמענדעריק“ אין איטאליעניש
281	מינע ערשטע טעאטער-אינדרוקן
285	שיער א קרבן פון יידישן טעאטער אין לובלין
290	דער גוי
293	די דערלויבניש
295	ער גארנאטירט . . .
299	„לעקסיקאן“ מעקסיקא
300	זלמן . . . ריווען
300	ער קען עס אליין שרייבן

וואָס דער יידישער אַקטיאָר דערציילט

202	די אַקטיאָרן זיינען גרויסע קינסטלער
303	פראַזע צו שניידן
303	רעדט נישט קיין ליטוויש!
304	אלע שפילן!
305	מיט שיד זיינען זיי שוין פאַרזאָרגט
305	ער האַלט וואָרט
306	אַז אַפּיט מיט יידישע אותיות
307	עס איז אים גאַרנישט איינגעפאַלן
308	ער ווייסט וואָס ער טוט
309	„בולבעס“
310	„גרינע פעלדער“ אומזיסט
311	ער בעט אים אַ טובה
313	רעקלאַמע
312	אַ זיכערער נומער
314	אויב אַזוי, זייט איר דאָר טאַקע אַ גנב!
316	אַ מעגעדזשער איז געקומען
317	ווי מען פירט זיך אין דייטשלאַנד
318	מען מוז וואַרטן אויף זונטיק
319	אַן אומגליק אויפן דייטש!

צניעות

(א) בילד פון די ערשטע אימיגראנטן-יארן אין אמעריקע)

אין דרויסן פארן טעאטער האבן זיך געדרייט די „פאטריאטן“. עם איז שוין געווען נאך דער פארשטעלונג. פון עולם זיינען נאך ווייניק פארבליבן ווארטן אין לאבי* פון טעאטער, וואס איז שוין געווען האלב-אויסגעלאשן, אדער אויף דער נאס, וואו די קאטשן האבן זיך געשמויסן איינער דעם אנדערן, און די פערד האבן זיך שיר נישט צעבוצקעט.

דער עולם האט זיינס אפגעטאן. ער איז געקומען אויפגעמען דאס נייע יאר מיט פרייד און הנאה, און ער איז נישט אפגענארט געווארן: סיי די אפערעטע איז אים זייער געפעלן און סיי די ניי-אנאנסירטע פרימאדאנע.

די אפערעטע איז געווען עכטידישלאך, כאטש אירע העלדן זיינען כמעט קיין יידן נישט געווען. בלויז איינער, דער הויפט-העלד, איז געווען א ייד, און נישט אביזווער, נאך א ייד מיט וועלכן מען גרויסט זיך, און איז א נויט בענקט מען נאך אים: „אי, וואו נעמט מען היינט אזא איינעם, וואלט דאס ביטערע מזל נאך אנדערש אויסגעזען.“ דער יידישער העלד איז געווען שמשון הנבור. א ברייטער, א דיקער, א ריז, וואס זיין ארויפקומען אויף דער בינע, אָנגענארטלט מיט די פארשידענע מכשירי מלחמה, האט ארויסגערופן פון איין זייט שרעק ביים עולם, וועלכער האט מורא געהאט פאר א מילטער-מאן, און פון דער אנדערער זייט — א געפיל פון פרייד און שטאלץ.

— זעט — הייסט עם — וועמען מיר האבן אמאל געהאט!

איינער פון עולם, א ייד מיט א צעקוועטשט נעזל און א כריפעדיק קול, וואס איז אים געקומען פון זיין מיט יארן צוריק א מלמד אין א קליין שטעטל, וואו ער האט זיך זיין האלדז און הארץ אויסגעשריען מיט די תלמידים זיינע, האט זיך שוין נישט געקאנט איינהאלטן, און

(* לאבי — פאיע, קארידאר.

בעת דער פויזע האָט ער זיך געווענדעט מיט גאָה צום דזשעניטאַר*
פון טעאַטער, וואָס האָט געריניקט די גאַלעריע פון די שאַלן פון נים
און אָפּפאַל פון אויבסט :

— האַסטו געזען, דזשאָן, אזא העלד, און ער איז געווען אַ ייד !
דער דזשעניטאַר, וועלכער האָט, ווי אַלע קוליס־לייט, געהאַט
אַ ביטול־באַציאָונג צו אַלץ, וואָס קומט פאַר אויף דער בינע, האָט דעם
געוועזענעם מלמד גאַרנישט געענטפערט, נאָר געגעבן אזא שטופ מיט
דער באַרשט, אַז דאָס גאַנצע בערגל מיסט איז אויף אים אַרויף, ווי
דער דזשעניטאַר וואַלט דערמיט געוואַלט זאָגן :

— וואָס רימסטו זיך מיט אים. זע בעסער וואָס פאַר אַ גבור דו
ביזט און וואָס פאַר אַ נעבעכדיקן אויסזען דו האַסט.

אַבער נישט געקוקט אויף זיין העלדישן אויסזען, האָט שמשון
הגבור דוקא נישט אַרויסגעוויזן אזא גבורה, גערעדט האָט ער מיט
אַ זיסער, לאַסטשענדיקער שטימע ווי עפעס אַ בוכהאַלטערל, באַזונדערס
ווען ער האָט גערעדט צו זיין געליבטער און שפעטער צו זיין ווייב
דלילה. און כאַטש דלילה איז נישט געווען אזא שיינהייט, האָט זי
אַבער אַפנים מיט איר זיס קול אים אַזוי פאַר'כישופ'ט, אַז זי האָט
געטאָן מיט אים וואָס זי האָט געוואַלט.

געווען סצענעס, ווען אַ סך פון עולם האָט פשוט פאַרדראַסן,
וואָס אזא העלד לאָזט זיך אַזוי פירן פאַר דער נאָז פון עפעס אַ נקבה,
וועלכע גייט טאַקע שיינ אַנגעטאָן און האָט אַ שיינ קול, אַבער מען
האָט זיך אַנגעטאָן אַ כוח און געזעסן שטיל. בלויז איינמאַל האָט
איינער פון באַלקאן נישט געקאַנט זיך מער איינהאַלטן און האָט
אויסגעשריען : „זיי נישט קיין יאָלד, דו ביזט דאָר אַ גבור, ווייז איר
ווער עלטער איז !“, אַבער פון אַלע זיטן איז באַלד געוואָרן אַ געשריי :
„שאַ שטיל“, און אַ ייד מיט אַ פיין־געשוירן שפיציק בערדל, אין ברילן,
וואָס איז געזעסן נעבן אַ דאָר ווייבל מיט אונטערגעשוירענע האַר,
ווי זי וואַלט נאָר-וואָס געקומען פון די סאַציאַליסטישע קרייזלעך ערגעץ
אין ליטע, האָט שטיל געמאַכט דעם שרייער, ווען ער האָט אויסגעשריען.
טאַקע הויך, און אין אַ ליטווישן יידיש :

— סוטה, אַזוי סטייט דאָר געסריבן אין תנ"ך !
ערשט אין אַנטראַקט האָט מען הויך אַרומגערעדט דעם סקאַנדאַל.

(* דזשעניטאַר — שומר.

טעאטער־פאטריאטן האבן פרובירט אלץ פארנלעטן מיט איין טענה: דוד קעסלער, וועלכער האט געשפילט אלס שמשון הגבור, ווייסט וואס ער טוט. ער איז פונקט אזוי קלוג און געבילדעט ווי אלע דא אין טעאטער, און מסתמא, אז ער האנדלט אזוי, דארף אזוי זיין. יידן, וואס זיינען גלאט אפטע באזוכער אין טעאטער און האבן באקומען אמונה, אז פון דארט שעפן זיי א סך מאראל און חכמה, האבן גע'טענה'ט, אז ניש'קשה, מ'קאן זיך פארלאזן אויף די אקטיארן, מסתמא האט מען אזוי אנגעשריבן די פיעסע, און אויף די שרייבער קאן מען זיך אודאי פארלאזן, „דאס זיינען געבילדעטע לייטע, וואס האבן שטודירט אין די גרעסטע גימנאזיעס און אוניווערזיטעטן, און זיי ווילן דורך די פיעסן בילדן דאס פאלק, אז עס זאל זיך באקענען מיט וועלט־געשיכטע און ספעציעל מיט יידישער היסטאריע“.

דערהערט היסטאריע, האט דער ליטוואק זיך א גלעט געמאן זיין פיידגעשוירן בערדל, ארויסגענומען פון בוועס־טעשל א קליין קעמעלע און ערשט רעכט דאס בערדל אויסגעקעמט, און דערנאך געהאלטן א קורצע לעקציע וועגן היסטאריע און תנ"ך.

יידן, וואס האבן אמאל אין די יונגע יארן פארבלאנדזשעט שבת פארנאכט אין שול אדער אין בית־המדרש און דארט געהערט מגידים אדער בעל־דרשנ'ס, האבן צוגעשאקלט און געהאט שטארק הנאה פון דעם ליטוואקס רייד. ער איז זיי אזוי געפעלן, אז די אשערס* האבן זיי עטלעכע מאל געמוזט ווארענען, אז מען שפילט שוין, ערשט דע־מאלט זיינען זיי זיך פאנאנדערגעגאנגען אין טעאטער יעדער צו זיין פלאץ.

אבער כאטש דער עולם האט נישט געהאט קיין הנאה וואס דער יידישער העלד לאזט פון זיך מאכן אזא שמאטע פון זיין פאלשער גוי'אישער ווייב, דלילה, פונדעסטוועגן האבן זיי צו דלילה'ן ארויס־געוויזן א גרויסע מאס ליבע. יעדעס מאל ווען זי האט אפגעזונגען איינע פון אירע ליבעס־לידער, דורך וועלכע זי האט געקראגן אזא כשוף אויף דעם יידישן העלד, האט דאס טעאטער געקראכט פון אפלאדיסמענטן.

מענער, וואס זוכן אויף דער בינע א טיילווייזע באפרידיגונג פאר זייערע סעקסועלע פארלאנגען, ווען זיי דערזעען א שיינע רייצנדיקע

* אשערס — בולעמערן.

אקטריסע, האבן דוקא געדרייט מיט די נען אויף דער נייער אקטריסע, זי איז געווען ווייט נישט שוין, כאטש גאנץ סימפאטיש. איר פנים איז געווען מער מאמיש, מוטערלעך ווי ווייבלעך. כאטש זי איז נאך געווען גאנץ יונג, די נייע פרימאדאנע, רעגיוע פראגער, פונדעסט-וועגן האט איר יונגט נישט גערייצט און נישט געצונדן. אויך מיט איר שפילן און מיט איר רעדן האט זי נישט באנייטערט, אבער ווען זי האט געגעבן אן עפן איר מויל און ארויסגעלאזט די ערשטע טענער, האט זי אלעמען פאר'כשוף'ט. זי האט געמאכט פארגעסן שמשונ'ען אין זיין העלדישקייט, ווי די מענער אין טעאטער אין זייערע ליידיגשאפטן, וואס האבן געטליעט און געווארט אויף א פייער-פונק זיי אנטווינדן. שטראמען פון הארציקער נגינה האבן פון איר געשטראמט און געפלייצט איבער דער בינע און איבערן טעאטער. דער עולם איז צוגעצויגן געווארן צו איר געזאנג און איז ווי אפגעריסן געווארן פון דער ערד. א פארגעסנהייט האט אלעמען באהערשט, און ערשט ווען זי האט געענדיקט זינגען, האט מען דערוואכט און איר אפלאדירט. עס איז היינט געווען איר ערשטער אויפטריט אין אמעריקע. זי האט זיך צום אויפטריט שטארק געגרייט. געוויינלעך האט מען דעם סעזאן געדארפט עפענען מיט א מאטינע-*) פארשטעלונג. אבער ווען זי האט געהערט, אז זי דארף שפילן ראש השנה נאכמיטאג, האט זי געשוואוירן, אז פאר קיין שום געלט אין דער וועלט וועט זי דאס נישט טאן; זי האט נאך קיינמאל נישט מחלל יום-טוב געווען און וועט עס אפילו אין זינדיקן אמעריקע אויך נישט טאן.

אזוי ווי דאס טעאטער איז געווען ווייט פון איר וואוינונג, האט זי ערב ראש השנה זיך אריבערגעטראגן צו א לאנדסמאן נישט ווייט פון טעאטער, כדי זי זאל נישט דארפן פארן אום ראש השנה, און א גאנצן טאג ראש השנה איז זי געזעסן אין שול און נישט אויפגער-הערט צו זאגן פון מחזור. אנדערע ווייבער האבן געשמועסט אדער אביסל געדרימלט, זי, אבער, האט די גאנצע צייט, מיט א טיכל איבערן פנים, געטאן תפילה און געבעטן גאט, אז ער זאל זי נישט פארשעמען, אז אויב עס איז איר שוין יא באשערט צו האבן אזא פרנסה ווי שפילן טעאטער, זאל ער זי כאטש נישט מבייש זיין פארן עולם.

— גאטעניו, — האט זי געזאגט, און טרערן האבן זיך איר גע-

(* מאטינע — נאכמיטאג.)

שטעלט, — רבוננו של עולם, וואס דו האסט נישט פארשעמט אונדזער מוטער שרה און האסט איר געשאנקען א קינד אויף דער עלטער. גאט, וואס האסט געשאנקען אונדזער מוטער רבקה אזא צדיק ווי יצחק, פון וועלכן עס שטאמט דאס גאנצע פאלק ישראל. רבוננו של עולם, וואס דו האסט צוגעטיילט אונדזער מוטער רחל אזא גרויסע זכיה צו טרייסטן דיין פאלק ישראל, אז עס וועט נאך אויפגעריכט ווערן, זע, אז איר זאל נושא חן זיין אין די אויגן פון דעם פאלק, וואס וועט מיר קומען זען, און אויב עס איז א זינד און אן עבירה דאס שפילן טעאטער, שטראף מיר אויף יענער וועלט, לאז מיר נישט זיצן אין ג'עדן צוזאמען מיט די הייליקע אמהות, אבער דא, אין זכות פון מיין מאן און מיין קינדער, וועמענס שפיווער איר בין, זע, אז איר זאל געפעלן.

און איר תפילה איז געהערט געווארן. ווען זי איז ארויף אויף דער בינע, האט ווי א ים זיך צעשטורעמט דאס קלאפעריי פון דעם עולם. זי האט א רגע פארגעסן וואס עס טוט זיך מיט איר, אבער באַלד איז זי געקומען צו זיך און האט אויך אויפגעהויבן די הענט צו גאט און ווידער תפילה געטאן:

— גאטעניו, פארשעם מיר נישט!

און ווען עס איז געקומען צו דער סצענע ווען דלילה דארף א נא-קעטע פירן שמשונ'ען צו איר געלענער, האט זי ווידער געבעטן גאט און א נדר געטאן, אז זי וועט פאר יעדן אומריינעם ווארט, וואס זי רעדט דא ארויס, שענקן א פונט ליכט אין שול אריין אויפן הייליקן יום-כפור.

און גאט האט איר ווידער געהאלפן. די סצענע איז אפילו די גריקע מענער געפעלן, זיי האבן פלוצלונג אין איר דערזען די פרוי, דאס באשעפעניש פון פלייש און בלוט, וואס מאכט אזוי אויפזידן מענער, און אפילו די געניטע טעאטער-פאטריאטן האבן זיך געטרייסט, אז מען האט צום נייעם יאר צובאקומען א נייע גרויסע פרימאדאנע. און מיט זשעדנע אויגן האבן זיי נאך דער פארשטעלונג געווארט אויף דער נייער פרימאדאנע, וועלכע איז אבער שוין דורך א הינטער-טיר שנעל אהיימגעגאנגען אראפצואווארפן פון זיך די פאלשע, זנות'דיקע דלילה און צוריק ווערן א פרום, ריין יידיש ווייבל, וועלכע גאט האט געשטראפט מיט א שוין קול און זי געשטעלט פאר א נסיון — פאר טעאטער.

א שטערן האָט זיך אויסגעלאָשן

וועגן דער פאַרשטאַרבענער בערטאָ האַליש קאָן מען נישט שרייבן אין פשוט'ע ווערטער, אין קאַלטע אויסדרוקן און אין לאַגישע טער- מינען. אַרום איר נאָמען האָט זיך געוועבט אַ לעגענדע. איר גאַנץ לעבן איז געווען טעאַטראַליש, עפעקטועל, פול מיט געשעענישן פון גרויסן פאַרנעם. אירע לעצטע יאָרן זיינען אויך נישט געווען קיין אויסגעלאָשענע, נאָר ווי אויסברוכן פון אַ טליענדן וואַלקאַן. פון צייט צו צייט פלעגט זי ווידער אויפבליצן און דערביי אַרויסרופן כמעט דעם זעלבן איינדרוק ווי אין די יאָרן פון איר גלאַנץ.

עפעס אַזוי ווי זי וואַלט זיך ביי דער נאַטור אויסגעבעטן, אַז קיין „נעבער“ זאָל מען אויף איר נישט קאָנען זאָגן. אַפילו איר אויסער- לעכטיקייט, איר פנים איז ווי געשווינט געוואָרן און נישט גע'מסר'ט איר טיפן עלטער.

איר שטים, די געטלעכע מתנה, מיט וועלכער זי איז געווען אַ בת- יחידה אויף דער יידישער בינע איבער דער גאַנצער וועלט, איז נישט געענדערט געוואָרן טראַץ די קולות וברקים, מיט וועלכע זי האָט אויס- געדונערט די הונדערטער וויכטיקע און מינדערוויכטיקע ראַלן אין משד פון אירע קנאַפע 50 יאָר שפּילן אויף די פאַרשיידענע בינעס.

אירע הענט, וואָס וואַלטן געקאָנט דינען פאַר מאַלער אַלס מאַ- דעלן, זיינען געווען נאָך אַזוי לעבעדיק און קרעפטיק ווי אין די יונגע יאָרן, ווען זי האָט מיט זיי דערגענצט גאַנץ אַפט דאָס שטומע לשון פון די לאַטיינער- און הורוויץ-העלדן.

איר עלעגאַנץ און פרישקייט זיינען געווען און געבליבן ווי אַ דיסאַנאַנס אין אונדזער געטאַרווייבערישקייט אויף דער יידישער בינע.

בערטאָ קאַליש איז אַן ספק געווען אַ פערזענלעכקייט. זי אַליין איז געווען אַ סך לעבנס, זי האָט אייגנטלעך נישט געדאַרפט ערשט אַדאַפטירן אַנדערע טיפן. עס איז גענוג געווען, אַז זי זאָל עפענען אירע

אייגענע אוצרות פון ליבע און האס, פון שטאלץ און דערשלאנגקייט, פון קאמף און הכנעה, פון מוט און געפאלנקייט, אז מיר זאלן פאר זיך זען א סך פרויעןטיפן. אין דער הינזיכט איז זי געווען א דיכטער. זי האט געדיכטעט איר אייגן ליד, וואס איז געווען רייד אין טענער און פארבן.

איר יידיש האט געהאט אן אייגנארטיקן חן. זייער זעלטן האט זיך אריינגע'גנב'עט א דייטשער קנייטש, אבער אזוי איז די שפראך געווען פולבלוטטיק, ווייל איינע פון אירע גרויסע מעלות איז געווען איר נאטירלעכע נייגונג צו פילאלאגיע און איינבירגערן פרעמדע שפראכן איז זיך, ווי זי וואלט זיי איינגעזויגן מיט איר מוטערס מילך. אבער דוקא דידאזיקע פעאיקייט אירע צו שפראכן, האט זי אינ'טערנאציאנאליזירט אין איר באציאונג צו קולטור. יידיש טעאטער, וואס איז טאקע נישט געווען דער אנהויב פון איר בינע-קארעיערע, אבער די טרעפן צום אלימפ פון דער געמין טאליא, איז ביי איר גע'ווארן נישט מער ווי א מאנטל, און ווען דער ענגלישער מאנטל איז געווען רייכער און שענער, האט זי מיט א לייכט געמיט אויסגעטוישט די יידישע בינע אויף דער ענגלישער בינע און דארט זיך אזוי לאנג געווארעמט ביז דער מאנטל איז אויסגעריבן געווארן, און ערשט דע'מאלט איז זי צוריקגעקומען צו דער יידישער בינע.

די יידישע טעאטער-געשיכטע האט אבער דערווייל ווייטער גע'שריבן אירע בלעטלעך, און גראד בערטא קאליש, איינע פון אונדזערע טאלאנטפולסטע יידישע קינסטלעריןס, האט אין די דופטנדע בלעטלעך פון דעם בעסערן, קינסטלערישן, יידישן טעאטער, נישט אריינגעהויכט איר אטעם.

דאס איז א גרויסער שאד.

בערטא קאליש איז באמת געווען א שטערן אויפן יידישן טעאטער-הימל, א הימל, וואס איז מער פארוואלקנט ווי קלאר, און איבער וועלכן עס ציט זיך איצט בכלל א שווערע כמארע.

דער אריסטאקראט

מיטן טויט פון מאַקס ראָזענטאַל איז אַראָפּ פֿון דער אַרענע איינער פֿון די גלאַנץ נעמען אין שענסטן פּעריאָד פֿון ייִדישן טעאַטער אין אַמע־ריקע, איינער פֿון די ערשטע ייִדישע דראַמאַטישע שווישפּילער אין ענגלאַנד און אַמעריקע.

דעם אמת געזאָגט, איז מאַקס ראָזענטאַל שוין געווען טויט אייניקע יאָר, ווייל אַ שווישפּילער לעבט דאָך נאָר אזוי לאַנג ווי ער לעבט און אַטעמט אויף דער בינע. פֿון דעם מאַמענט אָן וואָס ער שייִדט זיך מיט די בינע־ברעטער, הערט אויך אויף זיין פּערזענלעך לעבן. אַלנפּאַלס הערט ער אויף צו עקסיסטירן פֿאַרן טעאַטער־עולם און טיילווייז אפּילו פֿאַר זיינע קאַלעגן שווישפּילער.

און אין דער הינזיכט איז דער פֿאַרשטאַרבֿענער מאַקס ראָזענטאַל שוין געווען טויט אייניקע יאָר. פֿאַר די לעצטע יאָרן האָט ער אָדער גאַרנישט געשפּילט אָדער אויפגעטראָטן זייער זעלטן ביי אייניקע גע־לעגנהייטן.

ראָזענטאַלס לעצטער אויפטריוט אויף דער בינע איז געווען אויף זיין אייגענעם ערו־אַוונט אין ניו יאָרק, און דער צופּאַל האָט געוואָלט, אַז דער דאָזיקער ערו־אַוונט זאָל נאָך מער דערשלאַגן דאָס דערשלאַגענע געמיט פֿון ראָזענטאַלן.

ראָזענטאַל, וועלכער האָט געהאַט אַ שאַרפֿן חוש פֿאַרן אמת און פֿאַר נאַטירלעכקייט, האָט זיך אָנגעשטויסן מיט דער נאַקעטער ווירקלעכ־קייט, אַז פֿון זיין אַמאָליקן גלאַנץ זיינען געבליבן בלויז קליינע שיריים, און זיין אַמאָליקע באַרימטקייט, וואָס האָט געצויגן פּוֹלע הייזער, איז געוואָרן אַז ענין פֿאַר געשיכטע, אָבער פֿאַרן היינטיקן פּובליקום איז דער נאָמען ראָזענטאַל מער נישט דער וואָס פֿאַר די ערשטע דורות ייִדישע אימיגראַנטן. פֿאַר זיי איז דער נאָמן מאַקס ראָזענטאַל געווען ענג פֿאַר־בונדן מיט דער אינסטיטוציע ייִדיש טעאַטער, וואו זיי האָבן אָנגעהויבן זיך אויסצולעבן זייער וועלטלעך לעבן.

מאַקס ראָזענטאַל האָט געהאַט נאָר אַ שלעכטע עלטער. אויף זיין

יוגנט און זיין מיטלעלטער האט ער זיך אָבער גאַרנישט געהאַט וואָס צו באַקלאַגן. ווען ער איז געוואָרן אַ שוישפּילער, האָט ער מיט דער פּולער האַנט גענאַסן פּון רוים און פאַרגעניגן און אַ געוויסע צייט אויך פּון עשירות.

זייער ווייניק פּון די יידישע שוישפּילער געהערן צו דער זעלבער קאַטעגאָריע אַפּשטאַמונג ווי מאַקס ראַזענטאַל. דער גרעסטער טייל, אָדער כמעט אַלע, מיט זייער ווייניק אויסנאַמען, שטאַמען אָפּ פּון פּשוט'ן פּאַלק, אָפּט פּון „עמד“ עלעמענט, אַרעמע בעלי־מלאכות אָדער גאָר לומפּן־פּראָלעטאַריאַט. די אַמאָליקע באַציאונג צום יידישן טעאַטער און צו שוישפּילער איז געווען אַזאַ, אַז יעדער איינער פּון אַ לייטישער פּאַ־מיליע, פּון אַ בכבוד'ער משפּחה האָט אויסגעמירן די טעאַטער־פּראָפּע־סיע. ראַזענטאַל איז אַ יחיד במינו. סיי פּון זיין פּאַטערס צד, סיי פּון זיין מוטערס צד שטאַמט ער אָפּ פּון יחוס: תורה און סחורה. זיין פּאַטער איז געווען אַ פרומער ייד, אַ למדן, פּון דור דורות למדנים און אַנשים חשובים. פּון דער מוטערס צד איז ער געווען אַ נאַנטער קרוב צום גרעסטן יידישן אינדוסטריעלער אין מזרח־איייראָפּע, צום באַרימטן טעקסטיל־אינדוסטריעלער י. ק. פּאַזנאַנסקי, וואָס איז אַ לאַנגע צייט געווען דער שטאַלץ פּון יידנטום אין פּוילן.

מאַקס ראַזענטאַל איז געבוירן געוואָרן אין לאָדזש. לויט די אינ־פּאַרמאַציעס, וואָס ראַזענטאַל האָט געגעבן דעם שרייבער פּון די שורות, איז ער געבוירן געוואָרן אין 1872 און וואָלט, הייסט עס, צו זיין טויט, אַלט געווען 66 יאָר. אין די אָפיציעלע נעקראָלאָגן איז דער פּאַרשטאַר־בענער אַלט געווען 69 יאָר, אָבער לויט מיינע פּריוואַטע אינפּאַרמאַציעס איז ער געווען עלטער, שוין אין די זיבציקער. ראַזענטאַל איז, אַלזאַ, געבוירן געוואָרן כמעט אין דער זעלבער צייט ווען לאָדזש האָט אָנגע־הויבן אויסצווואַקסן אַלס גרויסע שטאַט. יידישע פּלייס און פּאַכ־מענישקייט האָבן די שטאַט באַרימט און רייך געמאַכט. דייטשן האָבן געבראַכט די דאַמאָליטיקע מאָדערנע טעקסטיל־מאַשינען פּון דייטשלאַנד און פּאַכלייט מיט אַ גוואַלדיקער בקיאות אין דער טעקסטיל־אינדוסטרי. יידן האָבן געשאַפּן די געלטער צו אַנטוויקלן די אינדוסטריע, צו גרינדן פּאַבריקן, צו עפענען פּאַרקויפּס־מערק פּאַר דער אינדוסטריע. איבערן גאַנצן גרויסן רוסלאַנד האָבן זיך אַרויסגעלאָזט סוחרים און קאָמיר־וואַיאַזשאַרן, און אָנגעהויבן צו שאַפּן דעם קונה פּאַר דער טעקסטיל־אינדוסטריע. דער יידישער פּלייס איז אַריינגעדורנגען אין די פּאַר־

ווארפנסטע געגנטן פון ווייטן רוסלאנד, אין די אפגעלעגנסטע דערפער, און ביי די אפגעשטאנענסטע פויערים ארויסגערופן דאס באדערפניש פאר הלבשה. אין אזא צייט האט זיך אנגעהויבן דער יידישער ישוב אין לאדזש. כמעט יעדער ייד אין לאדזש איז געווען דירעקט אדער אומדירעקט פארבונדן מיט דער טעקסטיל-אינדוסטריע, און איינער פון די, וועלכער האט געגעבן דעם טאָן, איז געווען דער גרויסער יידישער טעקסטיל-אינדוסטריעלער ישראל קלמן פאזנאנסקי, דער שפע-טערדיקער שטאמפאטער פון דער אקציעז-געזעלשאפט י. ק. פאזנאנסקי. אויך ראזענטאלס פאמיליע איז געווען באשעפטיקט ביי דער טעקסטיל אינדוסטריע, און טאקע א דאנק דער נאענטער קרובה'שאפט מיט די פאזנאנסקים, האבן זיי באקומען א פארטרעטונגס-פאראקויף פון זיינע סחורות. דאס האט דער פאמיליע ראזענטאל געגעבן גוט פרנסה, און מאקס האט געהאט די מאטעריעלע מעגלעכקייט צו בא-קומען א גוטע דערציאונג. אויסער אין חדר, האט ער אויך געלערנט ביי פריוואטע מלמדים און לערער, און ווען ער האט אנגעהויבן אונטערצוואקסן, האט מען אים אפילו אוועקגעגעבן אין א פריוואט-שול, וואס איז צו יענער צייט געווען א גאנץ געשעעניש. באשאנקן מיט א שיינער שטים, האט דאס יינגל מאקס געזונגען אלס משורר אין דער „דייטשער סינאגאגע“, ווי מען האט דאמאלט גערופן דעם רעפארם-טעמפל, אין וועלכער די יידישע אינטעליגענץ און אסימילאטארישע שיכטן פלעגן קומען אמאל קדיש זאגן אדער צו די תפילות פון ימים נוראים.

אביסל עלטער געוואָרן, האט מאקס אנגעהויבן טראכטן פון א תכלית, און אזוי ווי דער מנהג איז דעמאלט געווען, אז מען פלעגט אריינגיין ארבעטן אין געשעפט ביי רייכע קרובים, אזוי איז אויך דער יונגער מאקס געוואָרן אז אנגעשטעלטער איז דער פירמע פאזנאנסקי. די העגעמאניע אין לאדזשער קולטורעלן לעבן איז דעמאלט געווען אין די הענט פון די דייטשן. זייער פרעסע איז געווען די וויכטיקסטע, זייער טעאטער איז געווען דאס אנטוויקלסטע און קולטורעלסטע, און יידישע יונגעלייט, וועלכע זיינען געווען מער ווי די פוילישע, נישט פרעמד פון דער דייטשער שפראך, זיינען געווען אפטע באזוכער אין דייטשן טעאטער. אויך מאקס ראזענטאל איז געוואָרן א גאר אפטער באזוכער אין דייטשן טעאטער, און די פארשטעלונגען האבן אים אזוי פאראינטערעסירט, אז ער האט אנגעהויבן זיך באקענען מיט טעאטער-

ליטעראטור. טעאטער בכלל איז אים געווארן נאענט, און ווען ער האט אמאל באמערקט אין גאס אז אפיש וועגן א יידישער טעאטער-פארשטעלונג, איז ער באלד געגאנגען אין יידישן טעאטער, אבער ער איז געווען שטארק אנטוישט. נאך די הויךקינסטלערישע פארשטע-לונגען, וואס ער האט געזען אין דייטשן טעאטער, איז די יידישע פאר-שטעלונג געווען, אין זיינע אויגן, א פראפאנאציע פון קונסט. דערצו איז געווען נאך א סיבה, וואס די יידישע פארשטעלונג זאל אים נישט גע-פעלן. די פאמיליע ראזענטאל האט געשטאמט פון חסידים. א רבי איז געווען פארהייליקט אין שטוב, און דא איז טעאטער האט מען געמאכט חווק פון א רבי'ן. דער יונגער ראזענטאל האט דאס נישט געקאנט איבערטראגן, און ער איז אוועק פון טעאטער אינמיטן צווייטן אקט און זיך א נדר געטאן מער נישט צו גיין אין יידישן טעאטער. ער האט אבער אינגיכן זיין נדר געבראכן, ווען ער האט געזען אנאנסירט אין יידישן טעאטער אן אויפפירונג פון „אוריאל אקאסטא“, האט ער זיך נישט געקאנט איינהאלטן און געגאנגן זען די פיעסע, וועלכע ער האט פריער א סך מאל געזען שפילן אין דייטשן טעאטער. עס האט אים געלאקט דער פארגלייך. ער איז ווידער אוועק אומצופרידן פון דער יידישער פארשטעלונג. ער האט דערזען אזוי פיל אומקולטורעלקייט, אז עס האט אים ווי געטאן, פארוואס זיינע אייגענע, זיינע יידן, זיינען אויף אזוי פיל צוריקשטעליק קעגן די גוים, קעגן דייטשן טעאטער, און דא איז ער געפאלן אויפן געדאנק, אז ער וואלט געדארפט עפעס טאן אין דער זאך. ער, וועלכער פארשטייט די חסרונות פון יידישן טעאטער, וואלט זיך געדארפט ווידמען צו באזייטיקן אט די חסרונות. ער דארף ווערן א רעפארמאטאר פון יידישן טעאטער.

אבער אין לאדזש איז דאס געווען אונמעגלעך צו טאן. יעדע פארבינדונג זיינע מיט טעאטער, בפרט מיט יידישן טעאטער, וואלט געווען א חרפה פאר זיין פאמיליע. מען וואלט אים באטראכט ווי גע'שמד'ט, און ער באשליסט צו פארלאזן לאדזש.

אין עלטער פון 16 יאר אדער עפעס מער, האט מאקס ראזענטאל עמיגרירט קיין לאנדאן. דא זוכט ער צוצוקומען צום יידישן טעאטער, און ווען ער ליענט אן אנאנס, אז מען זוכט אין יידישן טעאטער יונגער לייט מיט שטימען, מעלדעט ער זיך. ער ווערט אנגענומען אלס כאריסט, און, ווי דער שטייגער איז, הויבט ער אן אינציקווייז צו שפילן ראלן.

דער דירעקטאָר און סטאַר פון דעם טעאַטער איז געווען דער ערשטער יידישער אַקטיאָר, ישראל גראַדנער, וועלכן אברהם גאלדפאָדען האָט פון אַ פאַלקס־זינגער געמאַכט פאַר אַן אַקטיאָר. דאָס איז געווען דאָס ערשטע יידישע טעאַטער אין לאַנדאָן, און דאָ האָבן שפּעטער אָנגעהויבן שפּילן און זיך אַנטוויקלן דער „קעניג פון דער יידישער בינע“, יעקב פ. אַדלער און די באַרימטע אַננא העלד, וועלכע איז שפּעטער אַוועק פון דער יידישער בינע. ערשט איז דער ראַלע „רפאל“ אין שמ״ר׳ס „בעל תשובה“ איז ראַזענטאַל דורכגעגאַנגען די פייער־פּראַבע אַלס אַקטיאָר, און פון דעמאָלט אַן אָנגעהויבן באַקומען וואָס אַמאָל גרעסערע ראַלן. נאַטירלעך האָט ראַזענטאַל באַלד איינגעזען, אַז ער מוז אויפגעבן דעם געדאַנק וועגן רעפּאַרמירן די יידישע בינע. אַבער זיין פייער געשמאַק און זיין סובטילער כאַראַקטער האָבן געפונען אויסדרוק אפילו אין דעם דעמאָלישן רעפּערטואַר. ראַזענטאַל איז באַלד פּאַפּולער געוואָרן אַלס דער גאַלאַנטער און פיניפּילענדער אַקטיאָר. אייניקע יאָר האָט ער אַזוי געשפּילט אין לאַנדאָן און פאַריז, אַהין און צוריק אייניקע מאַל, ביז אין 1894 איז ער דורכן אַקטיאָר קוראַזש געבראַכט געוואָרן אין אַמעריקע, וואו ער איז באַלד אַנערקענט געוואָרן אַלס איינער פון די באַדייטנדסטע יידישע שווישפּילער און רעזשיסערן.

די באַדייטונגען פון יידישן טעאַטער איז אַמעריקע זיינען שטענדיק געווען אַזעלכע, אַז דער סטאַר איז אַדער אַליין געווען דער באַלעבאַס פון טעאַטער, אַדער אַ שותף פון אונטערנעמער. דאָס האָט נאַטירלעך צוגענומען די מעגלעכקייט ביי פיל טאַלאַנטירטע שווישפּילער צו דער־גרייכן דעם אויבן־אַז, אויב זיי האָבן צוליב פאַרשידענע סיבות נישט געקאָנט אַנפירן מיט אַ טעאַטער. אַזעלכע שווישפּילער האָבן זיך גע־מוזט צופרידנשמעלן מיט שפּילן צווייטע ראַלן. אויך ראַזענטאַל האָט אַ געוויסע צייט געהערט צו אַט דער קאַטעגאָריע. כאָטש ער האָט זייער אויסגענומען אין די ראַלן, וועלכע ער האָט געשפּילט, פונדעסטוועגן איז ער נישט אַרויפגעשוואָומען אויף דער אויבערפלאַך, ביז ער איז געוואָרן אַליין דער אונטערנעמער פון „פּיפּעלס טעאַטער“. אַט דאָ איז ער געוואָרן טאַקע פּאַפּולער און באַרימט.

ראַזענטאַל איז געגאַנגען אַן אַנדערן וועג ווי די אַנדערע סטאַרס. טאַמאַשעווסקי און מאַגולעסקא האָבן זיך געווידמעט דער אַפּערטע, קעסלער און אַדלער האָבן זיך געווידמעט דעם דראַמאַטישן רעפּערטואַר,

אנהויבנדיק פון גארדינען ביז ליבינען. ראזענטאל האט זיך פון איין זייט אפגעגעבן צו דער מעלאָדראַמע און פון דער אנדערער זייט צום אייראָפּיאישן רעפּערטואַר. קיינער ווי ער האָט נישט געמאַכט אזא שטאַרקן איינדרוק אין די וועלט־פּיעסעס „פּאַביא ראַמאַנאָ“ „גראַף מאַנטאַ קריסטאַ“ „דער זילבער־קעניג“ „די וועבער“ פון הויפטמאַן, ווי מאַקס ראַזענטאַל. דער אמת געזאַגט, האָט ראַזענטאַל זיך נישט אויסגעצייכנט אין דיקציע. דערפאַר אָבער איז ער געווען דער איינ־ציקער יידישער דראַמאַטישער שווישפּילער אין אַמעריקע, וואָס האָט זיך גוט געפּילט אין אַ פּראַק. זיין האַלטונג איז תמיד געווען אַן עלעגאַנטע, זיינע זשעסטן זיינען געווען געוואויגן און געמאַסטן, פּאַסיק פאַר די ראַלז, וועלכע ער האָט געשפּילט. און זיין פנים איז געווען אַ קוואַל פון מימיק. יעדע קלענסטע ענדערונג אין דעם כאַראַקטער, וועלכע ער פלעגט פאַרשטעלן, פלעגט זיך תיכף אויסדריקן אין זיינע געזיכטס־צוגן, אַ שטריו, וואָס פּעלט זייער אָפט אַפילו די בעסטע שווישפּילער, וועלכע קאַנען אויסערלעך נישט אויסדריקן זייערע אַי־נערלעכע געפּילן.

די קריטיק האָט תיכף באַמערקט אַט די מעלות ראַזענטאַלס. אויך די שווישפּילער האָבן אַנערקענט אַט די אַלע אייגנשאַפטן מיט וועלכע ראַזענטאַל איז געווען באַשאַנקן, און דעריבער האָט קיין שוין שפּילער, אַפילו פון זיינע קאַנקורענטן, נישט געקאַנט מבטל זיין דעם קינסטלער אין ראַזענטאַל, אָבער צולאַזן אים צו דער מור־הוואַנט האָט זיך קיינעם נישט געגלוסט, ביז, ווי געזאַגט, ראַזענטאַל איז געוואָרן אַליוו בעל־הבית אין „פּיפּעלס טעאַטער“ אין פּילאַדעלפּיא. דאָ איז ער פיל יאָרן געשטאַנן אין דער שפּיץ פון יידישן טעאַטער. זיינע אויפפירונגען פון וועלט־רעפּערטואַר און פון אַריגינעלע יידישע מע־לאַדראַמעס, איז וועלכע אויך זיין פרוי סאַבינע ראַזענטאַל (וויינבלאַט) האָט זיך אויסגעצייכנט, זיינען געוואָרן אזא שם דבר, אַז גאַנץ אָפט האָט מען געוויסע פּיעסעס פּריער אויסגעפרובט ביי אים אין פּילאַדעלפּיא, און ערשט נאַכדעם ווי זיי זיינען געווען אַן ערפּאַלג ביי אים, האָט מען זיי נאַכקאַפּירט אין ניו יאָרק.

אָבער עס איז אַריינגעטראַטן אַ נייער פּעריאָד אין יידישן טעאַטער; פון איין זייט האָט גענומען הערשן די אַפּערעטע, אַדער ווי מען האָט זי משנה השם געווען „מוזיקאַלישע קאַמעדיע“, און דאָ איז

נישט געוועזן קיין פלאץ פאר ראזענטאלן, און פון דער אנדערער זייט
האט דאס דראמאטישע טעאטער באקומען זיין תיקון אין „ידישן
קונסט טעאטער“, און אויך דא איז ראזענטאל נישט צוגעצויגן געווארן,
אויסער אויף איין סעזאן.

דער לעצטער גרויסער לאדזשער יידישער אקטיאר פון דער
אמאליקער בארימטער עפאכע, נאך טארנבערגן, האט געשונען זיין
לעצטע רו אויפן בית-עולם אין ניו יארק.

פארגעסן

א קליינע צאל יידישע אקטיארן און אנדערע פערזאנען, וועלכע זיינען באשעפטיקט ביים יידישן טעאטער, זיינען געקומן אפגעבן דעם לעצטן כבוד דעם פארשטארבענעם לואיס גילראד. קיין איינער פון גרויסן טעאטער-פובליקום, וועלכעס האט מיט אייניקע צענדליק יאר צוריק זיך אנטציקט פון גילראדן אלס אקטיאר און ליריק* - שרייבער, האט אפילו ניט געפונען פאר נויטיק זיך קומען דאס לעצטע מאל געזעגענען מיט אים.

עס איז געווען א טרויעריק בילד, וואס האט ארויפגעבראכט אויף טרויעריקע מחשבות וועגן איצטיקן צושטאנד פון יידישן טעאטער, וועגן דער באציאונג פון טעאטער-פובליקום און וועגן דעם מזל פון די קלענערע, שוואכע, וואס האבן אין זייערע בעסטע יארן געהאלפן אויף בויען דעם ריזיקן בנין פון יידישן טעאטער, וועלכער האט זיך איצט אנגעהויבן קרישלען . . .

איין מענטש, וועלכער וואלט געוויס ניט אריינגעפאלן אין קיין שלעכטער שטימונג, ווען ער זעט די קארגע לוייה, וואלט געווען — דער פארשטארבענער אליין.

ווען עס קאן געשען אזא נס, אז גילראד אליין זאל קאנען ביי וואוינען זיין לוייה און זען ווי ווייניק „פאפולער“ ער איז געווען ביי זיין טויט, וואלט ער זיך נישט געפילט אנטווישט. ער איז געווען צו אלץ צוגעגרייט. ער איז געווען רעזיגנירט. עפעס א מאדנע לעבנס-פילאזאפיע האט זיך ביי אים אויסגעארבעט. ער האט זיך שוין א רעכט שטיקל צייט געזען א טויטער, וועמענס גייסט שוועבט בלויז ארום, און זיין קערפער איז שוין מער ניט מיט אונדז.

אט אזוי האט ער געקוקט אויף זיך.

און ווי לאנג איז עס אינגאנצן ווען גילראד האט געקאכט און געשטורמט, געברענט א וועלט? ווי לאנג איז עס, ווי ער איז געווען

(* ליריק — לידער.

דער סטאר פון די יידישע וואָדעווייל־טעאַטערס, און דערנאָך דער
סטאר פון די ליריק־שרייבער?

לואיס גילראָד איז געבוירן געוואָרן דעם 10-טן סעפטעמבער 1879,
אין דאָרף רואיזנא, און אויפגעצויגן געוואָרן אין אוליאַנאָוו, פּאָדאָ-
ליער נובערניע, אוקראַינע. זיין פאָטער איז געווען אַ בוכהאַלטער,
און האָט זיין זון געלאָזט לערנען אין אַ חדר און דערנאָך אין אַ שול.
אין 1881 איז גילראָד געקומען צוזאַמען מיט זיין פאָטער אין אַמעריקע.
דאָס איז געווען די צייט, ווען עס איז אָנגעגאַנגען די גרויסע אויס-
וואַנדערונג קיין אַמעריקע, אָבער גילראָדס פאָטער, ווי אַ סך אימ-
גראַנטן, האָט זיך דאָ נישט געקאַנט איינלעבן, און ער איז צוריקגעפאָרן
קיין אוקראַינע. דאָס צוועלף־יאָריקע יינגל איז אָבער דאָ געבליבן
ביי זיינעם אַ פעטער. מען האָט גענומען פאַר אים זוכן אַ תּכּלית און
מען האָט אים אַוועקגעגעבן צו אַ באַרבער.* ער האָט זיך דאָס פאָד
אויסגעלערנט און געאַרבעט אין נואַרק. אָבער ער האָט זיין אַרבעט
נישט ליב געהאַט און ווען ער האָט אין עלטער פון 17 יאָר געגרינדעט
אַ דראַמאַטישן קלוב און האָט אויפגעפירט „די גרינהאַרנס“ פון לאַ-
טיינער, אין וועלכע ער האָט מיט דערפאָלג געשפּילט די ראַלע פון
„משה'לע“, האָט ער אָנגעהויבן טראַכטן וועגן מאַכן טעאַטער פאַר
זיין פּראַפעסיע. אין דער זעלבער צייט, וואָס גילראָד האָט ווייטער
געשפּילט, האָט ער אויך אָנגעהויבן שרייבן ליריקס, און דאָס האָט
טאַקע געבראַכט דערצו, אַז ער זאָל אַרײַן אין פּראַפעסיאָנעלן טעאַטער.
דאָ האָט גילראָד אין אָנהויב געשפּילט קלענערע ראַלן אין
„טאַליאַ“ און „ווינדזאַר“ טעאַטער, אָבער זיין גלאַנץ־פּעריאָד האָט זיך
אָנגעהויבן ערשט אין די ערשטע יאָרן פון היינטיקן יאָרהונדערט, ווען
ניו־יאָרק איז פאַרפלייצט געוואָרן מיט יידישע וואָדעווייל־הייזער.

אין יענער צייט זיינען אויף דער איסט סייד נאָך ניט געווען קיין
ענגלישע וואָדעוויילס אָדער מואוויס. בלויז אין „טאַליאַ“ טעאַטער
האָט געשפּילט אַן ענגלישע מעלאָדראַמע. אָבער אויך דאָרט האָט
מען יעדן זונטאָג געשפּילט יידיש טעאַטער. די יידישע באַפעלקערונג
האָט זיך נאָך נישט אַמעריקאַניזירט. יעדן טאַג זיינען געקומען נייע
„גרינע“. מען האָט געמאַכט אַ לעבן*.) און געוואָלט אַ ביסל אַ לעב

(* באַרבער — פּריזירער.

(* געמאַכט אַ לעבן — געהאַט פּרנסה.

טאן, אויף א יודישלעכן שטייגער, און מען האט זייער אונטערשיצט די יודישע וואדעווייל־היזער. זיי זיינען געווען צוויי אויף ברום סטריט און צו איינצלנע אויף עלרירדזש סטריט, אויף דער באוערי, אויף גרענד סטריט און אויף קענאן סטריט.

נעוויינלעך פלעגט זיך דאס פראגראם, אין אט די וואדעווייל־היזער, אנהויבן מיט אן איינאקטיקע אפערעטע, אין וועלכער די גאנצע טרופע האט געשפילט. מערסטנטייל איז די אפערעטע געווען אן אויסגעשניטענע ריפ פון א גאנצער פיעסע. אט די ארבעט פלעגט מאכן גילראד. א טייל לידער אין די אפערעטעס זיינען געווען זיינע. נאך דער אפערעטע פלעגן גיין „סינגעל־טוירנס“ (סאלא נומערן) און דא פלעגט גילראד זינגען אדער שפילן זיינע לידער, צו וועלכע ער פלעגט טיילמאל אליין פארפאסן מוזיק. ענדיקן פלעגט זיך דאס פראגראם מיט איינאקטיקע אדער מער אקטיקע סקעטשעס*), געשפילט דורך מאקס געביל מיט איידא דווארקין, אדער זיגמונד וויינטרויב און זיין פרוי, לואי קרעמער, יעקב וועקסלער אדער גילראד. יעדער פון זיי איז געווען דער סטאר אין דעם וואדעווייל־הויז, אין וועלכן ער האט געשפילט. אט די סקעטשעס זיינען געשריבן געווארן פון געביל, לואי קרעמער אדער גילראד. יעדער סטאר פלעגט שפילן נאך זיינע אייגענע סקעטשעס. אזוי האט גילראד אנגעשריבן ביז 65 סקעטשעס, וועלכע ער האט אליין געשפילט.

גילראדס פאפולאריטעט איז אבער נישט געווען אלס אקטיאר. כאטש ער האט געשאפן אייניקע קאמישע טיפן אין זיין קאריערע, האט ער אויף דעם פעלד געהאט פיל, וועלכע זיינען אים איבערגעשטיגן. פאפולער און בארימט איז ער געווען אלס ליריק־שרייבער, אלס דער שרייבער פון די לידער, וועלכע מען זינגט אין די יודישע אפערעטעס. דא האט ער זיך ארויסגעוויזן זייער ריטמיש און מוזיקאליש. זיינע ליריקס פלעגן זיך זינגען פון זיך אליין. ער איז ניט געווען איינזייטיק. צווישן זיינע לידער זיינען פאראן נאציאנאלע, סענטימענטאלע, הומאן־ריסטישע און סאציאלע. פאראן ליריקס דורך וועלכע אקטיארן זיינען בארימט געווארן, און ליריקס, וועלכע זיינען געזונגען געווארן דורך צענדליקער טויזנטער יידן אין דער גאנצער וועלט. אזוי זיינען באַזונדערס פאפולער זיין ליד „פאוואליע ר' וואליע“, וועלכעס מאַגן

(* סקעטשעס — איינאקטערס.)

לעסקא האט געזונגען אין „פייטל פאזאליע“, און די ליריקס צו טאמאשעווסקים „פינטעלע ייד“.

צוריקגעצויגן פון זיין טעטיקייט אלס אקטיאר, האט ער, אבער ווייטער נאך געשריבן ליריקס. זיינע לעצטע ליריקס זיינען געווען צו סיגעלס אפערעטע „דאס פריילעכע יתומה'לע“, וועלכע איז געשפילט געווארן אין סעקאנד עוועניו טעאטער.

גילראד האט אויך אויף זיין קרעדיט די גרויסע בינעקאריערע פון מוני וויזענפריינד (פאול מוני). דאס איז ער געווען אין 1918 מאָריס שוואַרצס שליה קיין פילאדעלפיע צו מוני וויזענפריינד, וועלכער האט דארט געשפילט אין א יידישן וואָדעווייל-הויז, אז ער זאל קומען קיין ניו יארק שפילן אין יידישן קונסט טעאטער, אין אוירוווינג פלייס.

די לעצטע 3-4 יאָר איז גילראד געווען קראַנק און האט יעדן טאָג ערוואַרט אַ קאַטאַסטראַפּע. די לעצטע חדשים איז זיין קראַנקהייט פאַרשאַרפט געוואָרן און מען האָט אים געמוזט נעמען אין האַספּיטאַל. ער איז אַריין אין אַ שווערער עקאָנאָמישער לאַגע און ענדלעך האָט מען פאַר אים אַראַנזשירט אַ מאַטינע-פאַרשטעלונג אין סעקאָנד עוועניו טעאטער. סטאַרס האָבן געשפּילט, אַבער איין סטאַר האָט געפּעלט — דאָס פּובליקום איז נישט געקומען . . .

דער קראַנקער גילראד האָט זיך קוים דערשלעפט אין טעאטער, און אַנשטאַט צוריקקערען זיך אַהיים מיט געלט, איז ער אַוועק מיט עגמת־נפש. . . .

און דערנאָך איז ער שוין געגאַנגען גאַלאַפּ ביז צום לעצטן „כבוד“.

דער איין און איינציקער

דער פארשטארבענער אקטיאר אב. סינגער האט געהאט דעם טרויעריקער מזל, אז ביי זיין לעבן זאל מען וועגן אים כמעט גארנישט שרייבן. ער איז געווען אומגעהויער באליבט נישט נאר ביי די טעאטער-לייט, נאר אויך ביי די יידישע צייטונגס-שרייבער, אבער אזוי ווי זיין קאריערע האט ער נישט געמאכט אויפן ראמאנטישן באַדן, האט מען זיינע „זכרונות“ נישט געדרוקט. אויך האט ער קינמאל נישט פאר-נומען קיין סטארפאזיציע אויף דער יידישער בינע, און אין די לעצטע יארן פלעגט ער אויפטרעטן בלויז איין מאל א יאר, אויף זיין, אזוי-גערופענעם „ערדאוונט“. טא פארוואס זאל מען וועגן אים שרייבן? האבן די צייטונגס-לייט געטילט זייער אנערקענונג צו אים דורך דריקן זיין האנט אין קאפע, וואו עס קומען זיך צוזאמען סיי אקטיארן און סיי שרייבער, און סיי „קראנקע“ אויף איינעם פון די צוויי געביטן, אדער ווען זיי האבן אים געטראפן אין רעדאקציע, וואו ער פלעגט אפט קומען „אויסשנארן“ אביסל נאטיצן פאר די פארשידענע קהל'שע אונטערנעמונגען, צי עס איז געווען א בענעפיט-פארשטעלונג פאר זיין „משוגעת“ — די געזעלשאפט „יידישע טעאטריקל עליענס“, אדער פאר דער יידישער אקטיארן יוניאן, אדער פאר „טעאטער-לעקסיקאן“, צי גלאט פאר א קראנקן קאלעגע, אדער גאר פאר אן אונטערנעמונג לטובת אן אינסטיטוציע פון איינעם פון „זיינע דאקטוירים“ . . .

און דאקטוירים האט סינקאף געהאט א סך, נישט ווייל ער איז געווען א קראנקער. יא, א קראנקער איז ער טאקע אויך געווען, אבער אליין זיך האט ער דוקא פארנאכלעסיקט. די דאקטוירים האט ער גע-האט פאר די קראנקע אקטיארן און אנדערע, וואס זיינען באשעפטיקט ביים יידישן טעאטער. ער האט שוין באלד געקענט פון אויסווייניק מער נעמען פון דאקטוירים און זייערע אדרעסן, ווי ראָלן, וועלכע ער האט איינגעלערנט אין משך פון איבער 25 יאר, וואס ער האט געשפילט יידיש טעאטער. וואו סינקאף האט זיך דערוואוסט פון א דאקטאר, האט ער אויף זיין אייגנארטיקן אופן אים דעראבערט פאר די „יידישע

טעאטריקל עליענעם", על פי רוב אן א סענט האנאראר, און גאנץ אפט נאך מיט אומזיסטע רעצעפטן צי מיטגליד-ביישטייער.

ער איז אן ספק געווען אן אריגינעלער מענטש, א טיפ, א פיגור, וואס מען האט נישט געקאנט פארגלייכן מיט קיין שום אנדערן אין דער גאנצער יידישער טעאטער-פראפעסיע. נאך אויף אים אליין קאן געזאגט ווערן דאס אזוי-באקאנטע טעאטער-ווערטל: „דער איין און איינציקער“.

אויף יעדער יידישער פארשטעלונג אדער קאנצערט, ווען דער צערעמאניע-מייסטער שטעלט פאר איינעם פון די קרעפטן, וואס טרעטן אויף, פארפעלט ער נישט צוצוגעבן „דער איין און איינציקער“ אדער „די איין און איינציקע“. האב איד אמאל, אין שפאס, געזאגט, אז מער ווי איין און איינציק האבן מיר נאך „די צוויי קוני לעמעלס“. ווייטער זיינען אלע אנדערע די איין און איינציקע, ווייל יעדער מענטש איז אן אינדיווידיום פאר זיך. יעדער שוישפילער מיט זיין איבער-געשפיצטער און ביז צום שארף פארשניצטער סענסיוויטעט און גאווה, געמישט מיט חוצפה און נאאוויטעט, איז זיכער א וועלט פאר זיך, אבער סינקאף איז פארט געווען דער אריגינעלסטער צווישן די אלע אריגינעלע.

סינקאף איז געווען אינגאנצן אנדערש ווי די אנדערע. מיר האבן אין יידישן טעאטער-פאר אין אמעריקע גרעסערע קאפ-מענטשן ווי סינקאף, גרעסערע טאלאנטן, גרעסערע אויסערלעכע פערסאנאליטעטן, אבער אזא הארץ-מענטש ווי סינקאף האבן מיר געהאט נאך איינעם.

סינקאף איז געווען באשאנקן פון דער נאטור מיט א ים פון ליבע. איד האב אים נאך אייניקע מאל געזען שפילן אויף דער בינע, און איין אלגעמיינער שטריד איז געווען אין די אלע טיפן און כאראקטערן, וועלכע ער האט תמיד געגעבן אין אן איבערגעזאלצענער און איבערגעפערטער פארם (מען דארף נישט פארגעסן, אז ער האט כמעט תמיד גערעדט די פראזע פון סיגעל, פריימאן, שטיינבערג, וכדומה, און נישט פון קיין שפראך-מייסטער און דיאלאג-סינסטלער), — און דאס איז געווען זיין ליבע צו די מענטשעלעך און פיגורלעך, וועלכע ער האט געשאפן.

האבן די דאזיקע מענטשן געמעגט זיין ווי לעכערלעך און ווי איבערדרייסיק, און אפט עקלדיק פון דער אויסערלעכער זייט, האט אבער

פון זיי געשלאגן מיט אזויפיל גוטסקייט, אזויפיל תמימות און ליב-שאפט, אז איר האט זיי ליב באקומען, און אט די דאזיקע ליבע האט סינקאף זיי געשאנקן נישט פון מחבר'ס מוח, נאר פון זיין הארץ, פון זיין נשמה.

און די דאזיקע ליבשאפט צו מענטשו, אט דער געפיל פון פריינט-לעכקייט, פון גוטסקייט און איבערגעבנהייט, פון טריישאפט און זארג וועגן אנדערן, האט סינקאפ'ן פארפלייצט. די בינע-ראמען זיינען אים געווארן צו ענג.

עס זיינען אנטשטאנען אנדערע צושטאנדן אין דער יידישער טעאטער-וועלט. די פיעסע, וועלכע איז אמאל געווען א גאנצער מנין פון ראָלן, האט זיך אָנגעהויבן איינקארטשן. ס'איז געוואָרן אַ מזומ, ביז פון מזומן איז געוואָרן בלוז אַ חזן, אַ בעל־תפילה, וואָס זאָגט פאַר אַלעמען. דער „סטאַר“ האָט אָנגעהויבן דאַוונען פאַר זיך, און פאַרן איבריִקן עולם מתפללים אויף דער בינע איז בלוז געבליבן נאָכ־צוואַנג „אמן“. דער ים פון ליבע, וואָס האָט געברויזט און געשטורמט אין סינקאָפּס האַרץ, פלעגט זיך שטיקן. ער האָט מער ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט ווי צו געבן בלוז סקעלעמן פון זיינע יידעלעך פון דער אַלטער היים און די מאַטעריעל־אַרויפגעקומענע און גייסטיק־אַרפּאָגע־קומענע אימיגראַנטן אין דער נייער היים. מען האָט אים פאַרמאַכט זיין מויל. זיינע מענטשן האָבן אויפגעהערט צו רעדן, און מיט שטום־לשון אַליין האָט ער זייערע געפילן נישט געקאַנט אויסדריקן, און ער האָט אָנגעהויבן שנעל, מאַשינענאַרטיק, אויסצושרייען זייערע געפילן. ער איז געוואָרן אַ שאַרזשיסט, און קיינער האָט אויף זיינע פיגורן נישט געהאַט מער רחמנות ווי זייער שאַפּער.

סינקאָפּ דער קאָמיקער, דער פּריילעך־מאַכער, האָט דערפילט די טראַגעדיע פון זיין נישט קאָנען מער אויסשפילן אויף דער בינע זיינע ראָלן. ער איז געשטעלט געוואָרן פאַר דער ברירה: דערשטיקן זיינע מענטשן אָדער דערשטיקן בלוז אין מענטש — זיך, דעם שוין־שפילער.

און סינקאָפּ, דער ליבהאַכער (נישט אויף דער בינע) פון מענטשן, האָט זיך בעסער דערשטיקט. ער האָט אויפגעגעבן די בינע. און מיטן גאַנצן פּיער פון די נישט־אויסגעלעכטע וואָונטשן און פאַרלאַנגען פון זיינע נישט צום לעבן געקומענע מענטשעלעך, האָט ער זיך אַריין־געוואָרפן אין כלל־אַרבעט.

און דערביי האָט ער געהאַט מאָדנע איינפֿאַלן. אַט אַ שטייגער אַ געשיכטע, וואָס איד וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן. באַלד ביי מיין קומען אין אמעריקע וועגן „טעאַטער-לעקסיקאָן“ האָט סינקאַפּ זיך דעקלאַרירט אַלס אַ מיטהעלפֿער. עס איז אים געפֿעלן דאָס „משוגעט“, דער איינפֿאַל. עס איז שוין געווען בעת מיין צווייטן באַזוך אין אַמע-ריקע. די אידעע וועגן „טעאַטער-לעקסיקאָן“ איז שוין געווען אַביסל פּאַפּולער. עס איז שוין אפילו געווען אַ קאָמיטעט, און די ערשטע 500 דאָלאַר זיינען שוין געלעגן אין דער קאַסע, אָבער באַלד אויף דער ערשטער זיצונג פון קאָמיטעט האָט די גאַנצע זאַך געהאַלטן ביים פּונאַנדערפֿאַלן זיך, און סינקאַפּ האָט זי געראַטעוועט. דער קאָמיטעט איז זיך צונויפגעקומען אַ שבת פאַרמיטאַג אין דער נאַרדעראַבע פון אַ דעמאָליקן באַרימטן שוישפּילער. מען האָט אָנגעהויבן רעדן תּכלית. אַ מיטגליד פון קאָמיטעט האָט אויפגעוויזן, אַז דער „לעקסיקאָן“ וועט דאַרפן אַרײַנבאַפן אַ 21 טויזנט דאָלאַר (דער אמת איז, אַז ער וועט קאַסטן קנאַפּע 50,000 דאָלאַר) און אַזוי ווי אַזאַ גרויסע סומע קאָן דער קאָמיטעט זיך נישט אונטערנעמען צו שאַפן, וואָלט געווען דאָס גלייכסטע, אַז מען זאָל צוריקשיקן דעם משוגענעם (דאָס האָט מען מיך געמיינט) פון וואָנען ער איז געקומען, און אים געבן דאָס געלט, וואָס ליגט שוין אין קאַסע צו דעקן די הוצאות, וואָס ער האָט שוין געמאַכט. דער פאַרשלאָג האָט געהאַלטן ביים אָנגענומען ווערען. איבריגענס, עס איז געוואָרן שפּעט, די מיטגלידער פון קאָמיטעט, אַקטײַאַרן, וועלכע האָבן געשפּילט אין פאַרשידענע טעאַטערס, האָבן זיך געאיילט צו לויפן אין זייערע טעאַטערס שפּילן די נאַכמיטאַג פאַרשטעלונג. אַ רגע האָט אויסגעזען, אַז דער חלום וועגן „טעאַטער-לעקסיקאָן“ ווערט אַט דאָ איינמאָל פאַר אַלע מאָל אויסגערונען. אָבער דאָ האָט סינקאַפּ אויף שנעל געבעטן אַ וואָרט און געזאָגט, אַז ער האָט אַ פּלאַן ווי אַזוי מען קאָן דאָס געלט יאָ שאַפן, און ער בעט צו באַ-שטימען אַ צווייטע זיצונג פון קאָמיטעט אויף מיטוואָך. דער פאַר-שלאָג איז אָנגענומען געוואָרן. אַז דער קאָמיטעט איז זיך פּאַנאַנדער-גענאַנגען און איד האָב אָנגעהויבן נאַכטראַכטן אַז דער ענין פון „לעקסיקאָן“ האָלט אַזוי שמאַל, האָב איד זייער שלעכט געפּילט. מיין איינציקער טרויסט איז געווען דאָס וואָס סינקאַפּ האָט אַ נייעם פּלאַן. איד בין שנעל אַריבער צו אים אין טעאַטער און אים געפרעגט אויף זיין „פּלאַן“. צעלאַכט ער זיך, „ער האָט נישט קיין שום פּלאַן“. „טאָ

פארוואס האט איר דאס געזאגט? — פרעג איר אים און קאן נישט פארשטיין ווי אזוי מען טוט אזא זאך. נעמט מיר סינקאף אוועק אין א ווינקל, און זאגט מיר: „איר פארשטייט? ווען איר זאג דאס נישט, וואלטן די מיטגלידער פון קאמיטעט אוועק און וואלטן קיינמאל נישט צוריקגעקומען, וואלט דאך זיכער גארנישט געווארן פון לעקסי-קאן. אזוי אבער מיינען זיי אז איר האב א פלאן און זיי וועלן מיטוואך ווידער קומען און מען וועט ווידער ריידן, וועט אפשר יא עפעס ווערן.“ און סינקאף איז טאקע געווען גערעכט.

סינקאף האט געהאט נישט נאך איינפאלן, נאך ער איז אויך געווען באשאנקן מיט אן אויסערגעוויינלעכער ארבעטאמקייט. ער האט גענומען א סקעלעט פון אן אינסטיטוציע, די „ידישע טעאטריקל עליענס“, און האט אין איר אריינגעבלאזן א רוח החיים. זיין גאנצער טעמפעראמענט, זיין זארג פאר יענעם, זיין ליבשאפט, האט ער אין א שיינעם טאג אריבערגעווארפן פון דער בינע אנשטאט צום פובלי-קום, צו די, וועלכע ארבעטן אויף און ארום דער בינע פארן פובליקום. ער איז געווארן די טרייב-קראפט, דער פרעזידענט, דער באזאמ-טער, דער קארעספאנדענט, דער קאלעקטאר, דער פעקל-טרעגער, דער רעדנער, דער וואס באזארגט די מיטגלידער מיט מצות און וויין אויף פסח, דער וואס ברענגט אליין די הולאים צו די דאקטוירים, דער א' און די ת' פון די „ידישע טעאטריקל עליענס“.

און דא האט זיך סינקאף דערפילט ווי אויסגעלייזט. ער האט געטראפן אזויפיל פוין און לידן, אזויפיל צרות און נויט, אז ער האט אנגעהויבן שווימען אין דעם ים פון צרות און אפגעשלאגן יעדע אַנ-קומענדיקע כוואליע. אויב עס זיינען דא אין א מעת-לעת 24 שעה, האט סינקאף שוין מער ווי איינמאל באוויזן אט די גאנצע 24 שעה צו ארבעטן פאר די מיטגלידער פון דער „עליענס“. נישט געווען ביי אים קיין שום שמערונג צו העלפן, אין די ראמען פון דער קאנסטי-טוציע פון די „עליענס“, א מיטגליד, און גאנץ אפט אפילו נישט קיין מיטגליד. אפט האט ער זיך אליין מבזה געווען. ער האט דערלויבט, אז מען זאל קוקן אויף אים ווי אויף א משונע'נעם, ווי אויף א טשודאק, ווי אויף א מענטשן אן זעלבסטרעספעקט, אבי עס האט נאך דערפון געקאנט ארויסקומען א טובה פאר די „עליענס“ און אירע מיטגלידער. ער האט געמאכט פון זיך גאנץ אפט א בלאזאן אין ביורא פון א שפיטאל אויב ער האט אויף קיין אנדערן אופן נישט געקאנט אריי-ן

קריגן אומזיסט א קראנקען מיטגליד פון „עליענעס“. ער האט אפט געמאכט פון זיך א ליץ צו פארוויילן דאקטוירים, און אזוינאך זיי באוועגן צוצוגיין אומזיסט צו א קראנקן. ער האט זיך דערנידעריקט ביז דער לעצטער מדרגה נאכצולויפן די עליענעס-מיטגלידער ביים קא-לעקטירן הינטער דער בינע די מיטגלידער-אפפאצאלונגען פאר דער עליענעס, כדי די קאסע זאל האבן מיטלען צו העלפן די נויטבאר-דערפטיקע.

אזוי האט ער פארן פרייז פון זיין אייגענעם „איד“ אפגעראטעוועט צענדליקער אנדערע „איכס“.

אב. סינקאף האט אינגאנצן דערמאנט די בארימטע אמאליקע כלל-טוער אין דער אלטער היים, וועלכע זיינען, ווי אין פסוק שטייט, געווען „עוסקים בצרכי צבור באמונה שלמה“. זיי האבן געגלויבט, אז אזוי דארף מען טאן. סינקאף האט אויך געהאט אן אמונה. זיין גלויבן איז געווען, אז מען דארף מענטשן העלפן, און די הילף דארף זיין פון גאנצן הארצן, מיטן גאנצן לייב און לעבן — און דאס האט ער געטאן, און געטאן האט ער עס דערפאר, ווייל ער איז געווען באר-שאנקען מיט א גרויסן אוצר — מיט ליבע צו מענטשן, און אויב די קווינטעסענץ פון יידישקייט איז, לויט הלל הזקן, „ואהבת לרעך כמוך“, איז סינקאף געווען איינער פון אונדזערע געטרייעסטע יידן, ווייל ער האט ווירקלעך אויף יעדן געקוקט ווי אויף א פריינט און אים ליב געהאט.

זיין שכר אויף דער וועלט האט ער באקומען ליידער צו-שפעט, ווען ער האט מער דערפון נישט געקאנט געניסן, ווען טויזנטער מענטשן פון טעאטער-פאר, פון טעאטער-שרייבער און קריטיקער ביז צום אפישו-קלעפער, און סתם מענטשן, וואס האבן געהערט זיין נאך מען, האבן זיך געשטופט אין א פראסטיקן נאכמיטאג אים צוצוטילן דעם לעצטן כבוד.

דער קרבן

דער פארשטארבענער יידישער טעאטער-דירעקטאר אין אמעריקע, לואיס גאלדבערג, איז אן אמת'ער קרבן פון יידישן טעאטער. כאטש אפיציעל הייסט עס, אז געשטארבן איז ער פון א נירו-קראנקהייט, דאך איז עס נישט קיין סוד פאר קיינעם, אז געשטארבן איז ער פון נאר אן אנדערער קראנקהייט — יידיש טעאטער.

ביי עווערסן איז פאראן א דערציילונג „די שפין“, וואס שיל-דערט ווי אין א געוויס צימער דרייט זיך ביים פענצטער א שפין און זי איז די אורזאך, וואס אלע, וועלכע ציען זיך אריין אין דעם צימער, באגייען זעלבסטמארד. אזא מעשה, פון לעבן גופא, וועט קאנען אויך דערציילט ווערן וועגן ניו-יארקער פאבליק-טעאטער. ביז איצט האט עס שוין דירעקט און אומדירעקט פארשלונגען אייניקע קרבנות.

לואיס גאלדבערג איז טאקע געבוירן געווארן אין קאמענעץ-פאך דאלסק, אוקראינע, אבער ער קאן מיט דעכט פאררעכנט ווערן פאר אז אמעריקאנישן ייד. שוין אלס קינד פון 9 יאר איז ער מיט זיינע עלטערן אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע, און פארשטייט זיך, פארבליבן אין גרויסן קעסלגרוב, ניו-יארק. דא האט ער זייער פרי אנגעהויבן ארבעטן ביי א פעטער אין שאפ און אין אונט באזוכט די שול, אבער דעמאלט האט די יידישע גאס אין ניו-יארק געשוויבלט און געגריבלט מיט „טעאטער-פאטריאטן“. עס איז דעמאלט געווען איינער פון די גלענצנדסטע פעריאדן אין דער געשיכטע פון יידישען טעאטער. די יידישע בינע אין אמעריקע האט אראפגעווארפן פון זיך די היסטארישע קאסטיומען מיט דער דייטשער עברי און אנגעטאן זיך אין מאדערנע מלבושים און גענומען ריידן א ריינעם יידיש. יעקב גארדין האט באהערשט די יידישע בינע. דורך זיין ווארט, דורך זיינע גלענצנדע סצענישע איינפאלן, האבן זיך אויסגעבילדעט די באדייטנסטע יידישע שוישפילער, וועלכע מיר האבן ווען אמאל פארמאגט. צו יענער צייט געהערן עס די גלאנצנדאלן פון יעקב פ. אדלער, סערא אדלער, דוד

קעסלער, קעני ליפצין, זיגמונט מאגולעסקא, מאָריס מאַשקאוויטש. די יידישע גאַס, אומוויסנדיג, אַז בילדונג, האָט געדורשט צום יידישן טע-אָטער ווי צו אַ קוואַל מיט פּריש וואַסער. דאָס יידישע טעאַטער איז פאַר די צענדליקער טויזנטער באַזוכער געווען אַ מין בית-מקדש, און די אַקטיאָרן — די כּוהנים. מיט יראַת-הכבוד און גרויס דרד-אָרץ האָט מען געקוקט אויף יעדן יידישן אַקטיאָר, איבערהויפּט נאָך אויף די באַמת טאַלאַנטירטע, און מען האָט זיך נישט באַגונגט מיט גיין אין טעאַטער, מיט אַפּלאַדירן; אַ קולט איז געשאַפּן געוואָרן, אַ קולט פון פאַרערער, פון „פאַטריאַטן“, וועלכע האָבן זיך מקריב געווען פאַר זייערע פאַרערטע אַקטיאָרן. מען האָט פאַרלאָזט ווייב און קינד, אויפֿ-געגעבן געשעפט און אַרבעט, כדי צו קאַנען זיין נאָענט אַרום אַדלערן, אָדער קעסלערן.

נאָר די פאַרערונג פון חסידים פאַר אַ רבי'ן קאַן מען פאַרגלייכן מיט יענער פאַרערונג, וואָס די „פאַטריאַטן“ האָבן אַרויסגעוויזן. און וואָס איז דער וואונדער, וואָס לואים גאָלדבערג איז אויך אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם דאָזיקן פּסיכאָ, און כדי צו קאַנען אויסטרוימען זיין חלום — זיין נאָענט צום יידישן טעאַטער — ווערט ער אין 1898 אַ פּעדלער אין ווינדזאָר-טעאַטער. 7 יאָר צייט גייט ער אַרום טעאַטער בעת די אַנטראַקטן און פאַרקויפט צוקערלעך דעם פּוב-ליקום, אָבער דערפאַר איז ער אַ גאַנצן טאַג אויף די פּראָבן, האָט די זכיה אַרונטערצוגיין צו יעדער צייט הינטער די קוליסן, קען יעדן אַקטיאָר, איז משמש די אַקטיאָרן און זיצט אַמאָל טעט-אַ-טעט מיט אַן אַקטיאָר אָדער אַן אַקטריסע.

אין 1905 שטייגט ער שוין: ער הויבט-אַן אַפּצוטראַגן אין די צייטונגען די אַנאַנסן און נאָטיצן. ער האָט שוין אַ טיטל: „פּובלי-סיטי-מענדזשער“, אָבער גאָלדבערג איז געווען זייער ענערגיש און זיין ווילן צו פאַרבינדן זיך נאָענט מיטן יידישן טעאַטער באַגונגט זיך נישט דערמיט. ער ווערט דער פאַרוואַלטער איבער דער אַפּטיילונג ביים טעאַטער, וואָס פאַרקויפט פאַרשטעלונגען און בילעטן פאַר וואויל-טעטיקע צוועקן. דאָס איז זייער אַ וויכטיקע אַפּטיילונג, ווייל דאָס איז דער שטייץ-פונקט פון יעדן יידישן טעאַטער אין אַמעריקע. גאָלד-בערג האָט די געלעגנהייט צו באַקענען זיך מיט פיל חברות-פאַרשטייער, ער הויבט-אַן קענען צו לערנען די פירער פון יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן און ווערט זייער פאַפּולער, אַזוי, אַז ווען באַריס טאַמאַשעווסקי

עפנט אין 1908 זיין פיפּלס־טעאַטער, אַנגאַזשירט ער גאַלדבערג פאַר געהילף־פאַרוואַלטער.

בינור־ליבני פאַרבינדט זיך גאַלדבערג אויך פאַמיליער מיטן יידישן טעאַטער — ער האָט חתונה מיט באָריס טאַמאַשעווסקיס אַ שוועסטער־טאַכטער. איצט ווערט ער שוין אַ פיגור אין דער יידישער טעאַטער־וועלט און ער שטרעבט שוין צו זעלבסטשטענדיקייט.

ניו־יאָרק איז געטיילט אין אייניקע שטאַט־טיילן. איינער פון די טיילן הייסט האַרלעם. איצט איז די גאַנצע געגנט באַוואוינט פון נעגערס. מיט יאָרן צוריק האָבן זיך דאַרט אַנגעהויבן אַריינציען יידן, און ווען גאַלדבערג האָט דערזען, אַז עס בויט זיך דאַרט אַ יידישער ישוב, האָט ער באַשלאָסן דאַרט צו גרינדן אַ יידיש טעאַטער. מיט אייניקע שותפים עפנט ער דאַרט אין יאָר 1911 אַ יידיש טעאַטער. דער פרוב איז נישט קיין געלונגענער. ער פאַרלירט דאָס גאַנצע ביסל געלט, וואָס ער האָט אָפגעשפאַרט פון זיין ביז־דאַמאַלסטיקער אַרבעט. איצט איז ער געצוואונגען צוריקצוגיין אַרבעטן ביי טאַמאַשעווסקין, דאָס מאָל שוין אַלס הויפּט־פאַרוואַלטער אין נעשאַנאַל־טעאַטער; אַ גרויס טע־אַטער אין סאַמע צענטער פון דעמאַלסטיקן יידישן קוואַרטאַל אין ניו־יאָרק. 9 יאָר אַרבעט גאַלדבערג אויף דעם פּאַסטן. דורך דער צייט באַווייזט ער זיך גרינדלעך צו באַקענען מיט דער גאַנצער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט אין ניו־יאָרק. ער קען אויסגעבונדן הונדערטער יידישע אינסטיטוציעס און זייערע פירער. ער ווערט אַ מין „אַדרעס־בוך“ פון יידישן ניו־יאָרק. גאַלדבערג איז אויך אַן אויסגעצייכנטער מבין אויף אַקטיאָרן. ער האָט זיי נישט באַזונדערס ליב, ווייל ער זוכט אומזיסט געוויסע מעלות, וועלכע ער פאַדערט פון זיי אַחוץ זייער טאַלאַנט, דאָך פאַר אַ טאַלאַנט ווייזט ער תמיד אַרויס דרד־אַרץ.

אין 1915 ווערט גאַלדבערג אַ מיט־שותף צו טאַמאַשעווסקין, אַ ביסל שפעטער צאלט ער אַרויס טאַמאַשעווסקין, און ער (צוזאַמען מיט מייקל סאַקס) ווערט דער אייגנטימער פון געשעפט.

גאַלדבערג איז איצט איינער פון אַנגעזעענסטע יידישע טעאַטער־דירעקטאָרן אין אמעריקע. מיט זיין וואָרט רעכנט מען זיך. ער איז בכלל אַ דושענטלעכער, האָט ברייטע זשעסטן (אַ ירושה פון טאַמאַ־שעווסקין) אין הלכות געלט, האָט ליב צו דערציילן עפיזאָדן פון אַמאָליקן יידישן טעאַטער און קאָן מיט עטלעכע ווערטער מערקווירדיק כאַראַקטעריזירן אַקטיאָרן.

דא קומט אן אינטערעסאנטער מאמענט אין זיין לעבן : ער פארט
 ליבט זיך אין דער פרימאראנע פון זיין טרופע, זינא גאלדשטיין. זי
 גיט זיך מיט איר מאן הערמאן סיעראצקי און נאך פארשידענע שווע-
 ריקייטן האבן זיי ביידע חתונה. גאלדבערג וויל פאר זיין פרוי גרינדן
 אן עקסטרא טעאטער. ער פארקויפט זיין קאנטראקט אויפן נעשאנאל-
 טעאטער, פאר וועלכן ער באקומט א ריזיקע סומע, און באשליסט
 אויפצובויען א ניי, מאדערן יידיש טעאטער. פאר אט דעם טעאטער
 אננאזשירט ער דעם טאלאנטפולן קאמפאזיטאר פריץ סאנדלער, אבער
 אזוי ווי דאס טעאטער ווערט נאך נישט פארטיק צום אנהויב פון
 סעזאן, הויבט גאלדבערג אן דערווייל צו שפילן מיט זיין טרופע אין
 אן אנדער טעאטער. דא קומט די ערשטע קאטאסטראפע — סאנדלער,
 אויף וועלכן ער האט געלייגט אזויפיל האפנונגען, שטארבט פלוצלונג.
 דאס טעאטער, וועלכעס גאלדבערג האט געלאזט ספעציעל אויפבויען,
 ווערט ענדלעך געעפנט. עס איז דאס שענסטע יידישע טעאטער,
 א פארמעגן מיט געלט שטעקט אין דעם : גאלדבערגס גאנצער אפגע-
 שפארטער קאפיטאל, און נאך, און נאך . . . אבער אט ברעכט אויס
 דער קריזיס : אמעריקע איז צעטומלט. מען איז אלץ געגאנגען בארג-
 ארויף, און דא מיט איינמאל — בארג-אראפ. די געשעפטן אין טע-
 אטער ווערן שלעכט. גאלדבערגס שותף נייטאן שולמאן האט שוין
 אריינגעפאקט זיין גאנץ פארמעגן. מער האט ער נישט. געווען א
 פשוט'ער שניידער, געווארן דערנאך א סוחר פון הייזער און זיך
 ארויפגעארבעט, איצט זעט מען ווי פון טאג צו טאג „טרוקנט-אין“
 יעדער צוגעטראגענער טויזנטער. שולמאן ווערט קראנק פון עגמת
 נפש און שטארבט אינגיכן ווי א „הייסער“ ארעמאן. דער צווייטער
 קרבן.

גאלדבערג קאן מער אליין נישט פירן דאס טעאטער. ער איז גע-
 צוואונגען עס צו פארדינגען מאקס געבילן. געבילס פרוי הייסט גאלד-
 שטיין, און גאלדבערגס פרוי, פאר וועמען ער האט אייגנטלעך געבויט
 דאס טעאטער, הייסט אויך גאלדשטיין, מוז זי ענדערן איר נאמען,
 א נאמען, אונטער וועלכן זי איז אזוי פאפולער געווארן. אזוי פאדערט
 אבער די נייע בעלה-הבית'טע. די אלטע יידישע מעשה : די שוויגער
 און שנור טאָרן נישט הייסן איין נאָמען. גאלדבערגס פרוי, זינע
 גאלדשטיין, ליידיט מאַראַליש. גאלדבערג נעמט זיך דאָס שטאַרק צום
 האַרצן. פינאַנסיעל איז ער שוין רואינירט. איצט הויבט ער אויך אן צו

ליידן מאראליש. ער פילט, אז זיין פאזיציע ביים טעאטער ווערט שוואַך
כער פון טאג צו טאג. ער מאכט נאָך אייניקע פרובן אָנצופירן מיט
טעאטערס. אַלע ענדיקן זיך קאטאסטראפאָל. אַנדערע טעאטערס מוזן
„אָפּשפּילן די בילעטן“ פאַר חברות, וועלכע ער האָט פאַרקויפט און
דאָס געלט פאַרטאָן אין זיין טעאטער.

מיט איינמאָל דערזעט מען, אז לואים גאָלדבערג איז גרוי געוואָרן.
זיין פנים, זיין גאַנצע פיגור ווערן דאַר און דאַרער. ער דערציילט שוין
מער נישט די פריילעכע עפיזאָדן. ער איז שוין מער נישט אַזוי סאַר-
קאַסטיש בנוגע אַקטיאָרן. ער מוז שוין אַנקומען נאָך טובות צו
אַקטיאָרן. און גאָלדבערג האָט נישט אויסגעהאַלטן. אייניקע מאָל איז
ער קראַנק געוואָרן און מען האָט אים אויפגעגעבן. דעם לעצטן סעזאָן
האַט ער זיך נאָך געפרובט ראַטעווען. ער איז געוואָרן פאַרוואַלטער
אין זיין ברודערס טרופע אין שיקאַגאָ, אָבער דער שלים-מוזל איז אים
דאַרט אויך נאָכגעגאַנגען.

ער איז קראַנק געוואָרן און מער שוין נישט געקאַנט באַזיגן דעם
מלאַך-המות.

דער „איבעריקער“

ער איז געווען אן איבעריקער ביים יידישן טעאטער, ביי דעם יידישן טעאטער.

יעדעס טעאטער האט ארום זיך אַ מנין מיטהעלפער און מיט-בויער — פון פובליקום ביזן בילעטער, פון דראמאטורג ביז רעזשיסער. דאָס יידישע טעאטער איז אין דער הינזיכט נישט אנדערש ווי די נישטיידישע: עס האט קאנצענטרירט ארום זיך און געגעבן אויסדרוק אַט די אַלע מיטבויער — אַחוץ איינעם — דעם רעזשיסער.

ער, דער הויפט, דער עיקר, דער אויסטיטשער, דער מחיה המתים פון די טויטע אותיות, דער וואָס פאַר'זיווג'ט דעם מחבר און דעם אַקטיאָר צום פובליקום, ער איז אין יידישן טעאטער דער איבעריקער, דער, וועלכער עקזיסטירט כמעט נישט.

די געשיכטע פון יידישן טעאטער האט געקאנט אַנווייזן אין די לעצטע נאָד-מלחמה יאָרן בלויז אויף 2 רעזשיסערן, וועלכע האָבן רעזשי געמאַכט פאַר זייער באַרוף, פאַר זייער לעבנס-אויפגאַבע: דוד הערמאַן און אַלעקסאַנדער גראַנאַווסקי, און גראַד זיינען ביידע די לעצטע יאָרן געווען דערווייטערט פון לעבעדיקן יידישן טעאטער, און גראַד האָבן ביידע אין אַ משך פון אַ קורצער צייט איינער נאָכן אַנ-דערן פאַרענדיקט זייערע פאַרהעלטניסמעסיק יונגע לעבנס. דאָס איז אַ טראַגיש בלעטל אין דעם פריילעכן, שוין צופריילעכן יידישן טעאטער.

הערמאַן איז געווען „צווישן צוויי וועלטן“, צווישן דער וועלט פון שרייבער און שוישפילער — ער איז געווען דער פאַרמיטלער צווישן די דאָזיקע וועלטן. ער האט מער „אויסרעזשיסירט“ דעם טעקסט פון דראמאטורג ווי דעם שוישפילער. דערפאַר האט ער געמוזט האָבן אַ טעקסט פון אַ שרייבער, ווייל דער טעקסט גופא האט שוין געדאַרפט זיין אַ וויכטיקער באַשטאַנד-טייל פון דער פאַרשמעלונג. הערמאַן האט נישט נאָר רעזשיסירט דעם „דבוק“, נאָר דער

„דבוק“ האָט זיך אין אים אַליין אַרײַנגעכאַפּט, אַ „דבוק“, וואָס האָט אַרױסגעשריגן, אַז ייִדן דאַרפֿן האָבן אַ קינסטלעריש טעאַטער, אַז ייִדישע אינטעליגענץ דאַרף אַרױסגעבן פֿון זיך שױשפּילער פֿאַר דער ייִדישער בינע, אַז ייִדישע דראַמאַטורגיע דאַרף זײַן פֿון אַ שרײַפטשטע־ לערישער פּעדער.

אַפּילו אַמעריקע האָט אָט דעם דבוק נישט געקאַנט פֿון אים אַרױסטרייבן, און — באַנוצנדיק אַן אױסדרוק אין ביאַליקס איבער־זעצונג פֿון אַנסקײַם דבוק: „הוא הצײַץ ונפגע“ — ער איז אױס־געאַנגען . . .

דער שטילער יובילאר

די טעלעגראפן־אגענטורן האבן אפילו נישט געמעלדעט מיט א קורצער טעלעגראמע וועגן זיין יוביליי, כאטש דער נאמען פון קאמפאזיטאר איז שוין ווייט אריבער די ברעגן פון יידישער אפגערעניצונג. איד בין דערפון גארנישט איבערראשט געווארן. פאר־קערט, דאס האט זיך זייער גוט געפאסט פאר דעם יובילאר. דער יובילאר איז אזא שטילער מענטש, אז דעמאלט ווען ביי אלע אנדערע טומלט זיך, ווען זיי דערגרייכן א יוביליי פון 25 יאר, האט ער נישט קיין מזל אפילו צו רעם געוויינלעכן טומל ביי אזא יוביליי. די שטיל־קייט, מיט וועלכער זיין יוביליי ווערט געפראוועט, איז זייער כאראקטעריסטיש פארן יובילאר. ער איז א מענטש פון טאט, נישט פון רייד, פון ווירקלעכע, ממשות'דיקע מעשים, נישט פון טומל, און ער האט מיט דער דאזיקער מידה אזוי אנגעשטעקט זיין סביבה, אז אפילו זיין יוביליי ווערט געפיערט מיט צניעות און שטילקייט.

אבער די קונסט פון יובילאר באשטייט דוקא נישט אין שטילקייט. דער יובילאר שלום סעקונדא איז א מוזיקער, א קאמפאזיטאר, וואס דורך די ניגונים, וועלכע ער האט אנגעשריבן, האט ער אריינגעבראכט די שענסטע קלאנגען אין אז א שיעור יידישע היימען. די מוזיק, וועלכע ער האט פארפאסט, קלינגט מיט פרייד און גליק און פארהילכט די שטימען פון טרויער און אומעט אין מיליאנען יידישע שטובן און הייזער. אבער פונקט אזוי ווי זיין מוזיק איז קלאנגפול און טיילמאל דריקט זי אויס דעם הויכן טאן פון דעם רעש'דיקן אמעריקע, פונקט אזוי שטייל איז דער מענטש שלום סעקונדא.

שלום סעקונדא, וועלכער איז היינט צו טאג כמעט דער פאפולערסטער יידישער טעאטער־קאמפאזיטאר איבער דער גאנצער יידישער וועלט, פון ניו־יארק ביז ארגענטינע, פון לאדזש ביז דרום־אפריקע, איז בטבע א פרוילעכער, לוסטיקער גוטער ברודער, א ליבער, גוטער מענטש און קאלעגע, דער בעסערער טייל פון דעם טיפ „באָ-

העמע", אבער אן דעם שרייענדיקן, טומלדיקן טייל פון דעם טיפ. ער איז נישט קיין נחבא אל הכלים. ער איז א מיטגליד אין פארשידענע יידישע געזעלשאפטן. ער איז דער פארזיצער פון דער „געזעלשאפט פון יידישע קאמפאזיטארן", און גיט ציט פאר יידישע קולטור-געזעלשאפטלעכע ענינים. ער איז אן אפטער גאסט אין טע-אטערקאפע „ראיאל" און באטייליקט זיך אין אלע רכילות און קריי-טיקשמועסן, אבער קיינמאל וועט איר נישט הערן אים רעדן אויפן קול און קיינמאל וועט ער נישט דעמאנסטרירן זיין אנוועזנהייט אויף א שרייענדיקן אופן. קיינמאל וועט ער נישט רעדן קיין שלעכט ווארט וועגן א קאלעגע אדער אריינגיסן א ביסל סם אין דעם טאפ פון רכילות, וואס ווערט אויסגעקאכט נאך צוועלף אזויגער ביינאכט, ווען די אק-טיארן קומען זיך צוזאמען אין זייער קאפע נאך די „גרויסע" און „קליינע" דערפאלגן. העכסטנס קאן מען אמאל הערן זיין געלעכטער, ווען ער הערט א גוטן ווייז. דאס איז שוין דאס „שטארקסטע", וואס עס גיט ארויס בפרהסיה.

זייער אפט ווילט זיך גארנישט גלויבן, אז אט דער שטילער מענטש סעקונדא, אט דער צניעות/דיקער יונגעראמן, איז שוין 25 יאָר פאַר-בונדן מיטן יידישן טעאטער, און האָט פונדעסטוועגן באַוווּזן ביז היינט צו טאָג נישט צו ענדערן זיין כאַראַקטער און נישט אַרױפֿצונעמען אויף זיך די מאַסקע, וואָס אומשטענדן האָבן געבראַכט די טעאַטער־לייט צו טראַגן אויף זיך אין לעבן, נאָכן שפּילן.

עס איז שווער צו גלויבן, אז 25 יאָר אַפּלעבן אין אַ סביבה, וואָס איז דורכגעדרונגען מיט קליינלעכע רכילות, קנאה און שנאה, שווערער קאמף פאַר עקזיסטענץ, האָבן נישט געקאָנט צעברעכן דעם גאַנצן מענטשן שלום סעקונדא, און ער איז פאַרבליבן היינט צו טאָג, מיטן קרוין פון וועלטלעכן יידישן טעאַטער־קאמפּאָזיטאַר, אַזוי ווי ער איז געווען אַלס קליין משורר'ל און שפּעטער קינדער־חזן : דיזעלבע נאַאיוויטעט, דיזעלבע ערלעכקייט און דיזעלבע האַרציקייט.

שלום סעקונדא איז געבוירן געוואָרן אין 1894 אין אַ קליין אוקראַאינער שטעטל, אַלעקסאַנדריאַ, אין בערסאַנער גובערניע. זיין פאָטער איז געווען אַ פּשוט'ער בעל־מלאכה, אַ בלעכער. אפנים, אז אין קליינעם שטעטל האָט דער פאָטער נישט געזען קיין עקסיסטענץ פאַר זיך, האָט זיך די פאַמיליע אַריבערגעטראַגן אין דער גרעסערער אוקראַאינישער שטאָט, ניקאַליעו, וואו דער פאָטער האָט געעפנט

א פאבריק פון אייזערנע בעטן. ווי די מערסטע יידישע קינדער, האָט שלום געלערנט אין חדר, און ווי אַלע קינדער, וועלכע האָבן אַ שיינע שטימע, האָט ער אָנגעהויבן צו זינגען אַלס משורר אין אַ שול, אָבער ווען ער איז געוואָרן 9 יאָר אַלט, האָט מען שוין איינגעזען, אַז דאָס אינגל וואַקסט „אַ כלי“, און מען האָט אים אָנגעהויבן געבן סאַלאַם, צוערשט אין אַ געוויינלעכער שול, דערנאָך אין כאַר-שול. אָבער חזנים האָבן אָנגעהויבן „וואַרפן אויגן“ אויף דעם קליינעם שלום'ען און מען האָט גע'פּוועל'ט ביי זיינע עלטערן, אַז מען זאָל אים לאָזן מיטפאַרן מיט אַ חזן. שוין אַלס קינד האָט שלום זיך אָנגעהויבן צוגעווענען צו אַ וואַנדער-לעבן, וואָס איז אַזוי פּאַסיק געווען פאַר זיין שפּעטערדיקער קאַריערע. וואו שלום איז אויפגעטראָטן אַלס משורר, האָט מען גע- נומען רעדן פון אים, אָבער דאָס האָט אים נישט צופרידגעשטעלט. ער האָט אָנגעהויבן צו זען פאַר זיך די „גרויסע וועלט“. ער האָט זיך דערוואוסט וועגן טעאַטער. זייער אָפט פלעגט פּאַסירן און עס טרעפט נאָך היינט, אַז איז געוויסע פּיעסעס אין יידישן טעאַטער דאַרף מען האָבן קינדער וואָס זאָלן זינגען אַ ליד, און שלום איז אויף אַזאַ אופן געקומען אין באַדירונג מיטן יידישן טעאַטער. ער האָט באַשלאָסן צו ווערן אַן אַקטיאָר. זיין פּאַנטאַזיע האָט אים גערייצט דערצו, און אַזוי ווי ער איז נאָך געווען צו-יונג צו ווערן אַ פּראַפעסיאָנעלער אַקטיאָר, האָט ער זיך גערן אָנגעשלאָסן אָן אַ קרייז פון קינדער, וואָס האָט זיך אַרגאַניזירט צו שפּילן יידיש טעאַטער.

צוועלף יאָר איז שלום סעקונדאַ אַלט געווען, ווען ער האָט אָנגעהויבן שפּילן יידיש טעאַטער מיט דער קינדער-גרופּע, און אויפגע- טראָטן איז ער אין אַ גרויסער ראַלע, פון אַ דערוואַקסענעם, אין דער ראַל פון „אַברעם“ אין גאַלדפּאַדענס „עקרת יצחק“. אַ קליין אינגעלע מיט אַ גרויסער, לאַנגער ווייסער באַרד, אַ קינדיש קול'כל האָט געזונגען די שווערע אַריעס פון „אַברעם“, און געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג. אַלע האָבן פּאַראַויסגעזאָגט שלום'ען, אַז ער וואַקסט אַ גרויסער אַקטיאָר.

אָבער דאָ איז געקומען אַ געשעעניש, וואָס האָט אינגאַנצן גע- ענדערט די לאַגע. די עקאַנאָמישע באַדינגונגען איז שטוב זיינען גע- וואָרן ערגער. פאַר דער פּאַמיליע סעקונדאַ איז אַנטשטאַנען אַ פּראַבלעם, וואָס האָט דעמאָלט אַרומגענומען טויזנטער יידישע משפּחות אין דער אַלטער היים (אַ פּראַבלעם, וואָס איז איצט נאָך שאַרפּער און נאָך

שווערער . . .). מען דארף נעמען דעם וואנדערשטעקן אין דער האנט
און זיך לאזן וואנדערן, זוכן א נייע היים.

דורות-לאנג האט מען געלעבט אין די שטעט און שטעטלעך פון
דער זאפטיקער אוקראינע. דערצויגן קינדער, זיי אויסגעגעבן, אנט-
וויקלט זיך און דאס לאנד, פארזייט דעם בית-עולם מיט די גופים פון
די אבות און קרובים, און אט איז געקומען די שעה זיך אויף אייביק
אפצוגעזעגענען מיט די נאענטע, מיט די טויטע אויפן „גוטן אָרט“
און מיט די עלטערע לעבעדיקע, וועלכע זיינען צרשוואך און נישט
צוגעפאסט מיטצוואנדערן, און וועלכע מען לאזט איבער מיט א
בענקשאפט אין הארצן.

פערצן יאָר איז שלום סעקונדא אַלט געווען ווען זיין פאמיליע איז
געקומען אין ניריאַרק. ער איז שוין געווען א „מענטש“ מיט פראַקטיק.
ער האָט שוין נישט געהאט די „אימתא דצבורא“. ער איז געווען
געוואוינט צו שטיין פאר פרעמדע מענטשן און לאָזן הערן זיין קול.
און די ערשטע צייט האָט זיין משפחה געצויגן דערפון איר חיונה.
דאָס 14-יעריקע אינגל איז געוואָרן א „וואונדער-חזן“. ער האָט געדאוונט
פארן עמוד איז א שול אויף דער זעקסטער גאס און אזוי אויסגענומען,
אז זיין נאמען איז באַלד באַרימט געוואָרן איבערן גאַנצן יידישן ניר-
יאַרק. מען האָט דאָס אינגל גענומען דאווענען שבתים אין פארשידענע
שולן, און אז עס איז געקומען ימים-נוראים און מען האָט דאָס „טאַליא
טעאָטער“ פארוואַנדלט אין א שול, האָט מען שלומ'ען צוגענומען אַלס
חזן. אָבער די נאַטור טוט זיך אירם. עס האָט זיך אָנגעהויבן די צייט
ווען שלום האָט פארלוירן זיין קינדער-שטימע און עס איז פאַר אים
אַנטשטאַנען די פראַגע צו וואָס זיך צו נעמען. מען דאַרף דאָך אַנט-
הויבן טראַכטן וועגן א תכלית.

גיין אין טאַטנס וועגן — ווערן אַ בלעכער?

אָדער נעמען זיך צו דעם, צו וואָס עס ציט אים אַליין — צו

מוזיק?

און עס איז באַשלאָסן געוואָרן, אז ער זאָל טאָן דאָס, וואָס זיין
האַרץ גלֹסט: ער זאָל זיך ווידמען מוזיק, און שלום הויבט-אָן שטר-
דירן מוזיק. בייטאָג האָט ער געלערנט אין שול און נאָכמיטאָג האָט
ער שטודירט מוזיק. אָבער כּדי צו שטודירן, דאַרף מען דאָך האָבן
געלט אויף שכר-לימוד, און דאָס האָט ער נישט, איז ער געוואָרן אין
די אונטן אַ באַריסט אין א יידיש טעאָטער. געשפּילט האָט מען דאָרט

נישט קיין אפערעמעס. צוליב דעם האט דאס טעאטער נישט געהאט
קיין אייגענעם דיריגענט, וואס איז געוויינלעך אויך דער קאמפאזיטאר
פון טעאטער, און דערפאר האט שלום סעקונדא געהאט די מעגלעכקייט
איינצושטודירן עטלעכע לידלעך מיטן כאָר, ווען מען האט געשפילט
א פיעסע, וואו עס זיינען געווען שטעלן פאר א כאָר. דאס אליין האט
זיך אבער קנאפ געצאלט, און געלט האט מען געדארפט, איז ער אליין
אויך געווארן א כאָריסט.

אויף אזא אופן איז שלום סעקונדא שוין געקומען אין דירעקטן
קאנטאקט מיטן יידישן טעאטער און ער וואלט מסתמא פארבליבן א יידי־
שער כאָריסט, אדער אַן אַקטיאר, ווען נישט א צופאַל, וואס די אַקטריסע
דזשעני גאלדשטיין האט געדארפט זינגען א לידל „אַמעריקע“ אין
א פיעסע. ווי געזאגט, איז אין טעאטער נישט געווען אַנגעשטעלט קיין
ספעציעלער קאמפאזיטאר, האט מען געגעבן סעקונדאן, אז ער זאל
שרייבן א ניגון צום לידל. דעם אוקראינער בחור, וואס איז געווען
גאָר א חזן, האט מען געגעבן שרייבן מוזיק צו א ליד, וואס דאָרף
אויסדרוקן די נשמה פון אַמעריקע. אבער ער האט אַנגעשריבן אזא
קאמפאזיציע, וואס האט באַלד אַפגעשטעמפלט זיין גורל. מען האט
דערפילט, אז סעקונדא איז איינגטלעך א קאמפאזיטאר, א דיכטער,
וואס זינגט־אויס זיין ליד אין מוזיק.

ער טרעט אריין אין קאנסערוואטאָריע, וועלכע ער ענדיקט שפע־
טער מיט אַן ערשטער אויסצייכנונג, און ווידער שטייט פאר אים די
פראַגע פון וואס צו מאַכן א לעבן.

דאס איז נישט קיין לייכטע פראַגע, ווייל אַנקומען אַלס קאמפא־
זיטאר אין א טעאטער אין געווען זייער שווער, אַז ענין אויף וועלכן
מען האט געדארפט קריגן די סמיכה פון דער מוזיקער־יוניאָן און
דאס האט מען אזוי לייכט נישט געקראָגן . . .

האט סעקונדא מיט צופרידנהייט אַנגענומען אין סעזאָן 1913-1914
א דרייפאַכיקע שטעלע אין א קליין טעאטערל. ער איז דאָרט אַנגאָ־
זשירט געוואָרן אַלס כאָריסט, קאמפאזיטאר, ווען מען דאָרף אַנשרייבן
עפעס א קאמפאזיציע, און אַלס שליח, ווען מען דאָרף ערגעץ־וואו גיין
מיט א שליחות. זיין ערשטע קאמפאזיציע צו א גאַנצער פיעסע איז
געווען טאַקע אין זעלבן טעאטערל צו א פיעסע פון דעם פאַלקס
דיכטער שמוּלעוויטש, דער פאַרפאַסער פון באַקאַנטן ליד „דאָס טלית'ס“.
דערנאָך האט סעקונדא כמעט אויף דיזעלבע באַדינגונגען געאַרבעט

אין אן אנדער קליין טעאטער. אבער דא אין אמעריקע אריין אין וועלט־קריג און ער האט געמוזט איבעררייסן זיין קאריערע און גיין דינען זיין ניי פאטערלאנד. ער האט זיך פרויוויליק איינגעשריבן אין אמעריקאנער פלאט און געווארן א מאטראן. אייניקע חדשים האט ער געדינט אין פלאט, ווייל גאר אינגיכן אין געווארן דער שלום, וואס זיינע נאכווייען פילן מיר היינט אזוי שטארק . . .

סעקונדא אין צוריקגעקומען און אין שוין לייכטער אנגאזשירט געווארן אלס דיריגענט אין יידישן טעאטער, אבער נישט אין ניו־יארק, נאר אין נוארק (א שטאט נעבן ניו־יארק), אין פילאדעלפיה און אין סענט לואיס. אין ניו־יארק אין ווידער די מוזיקער־וויניאן אים גע־שטאנען אין וועג מיט אירע געזעצן. . . .

ערשט אין 1921 הויבט סעקונדא אן צו קריגן די מעגלעכקייט צו באווייזן זיך אלס דיריגענט און קאמפאזיטאר אין יידישן טעאטער אין ניו־יארק, און פון דעמאלט אן הויבט־אן פון סעזאן צו סעזאן צו שטייגן זיין נאמען אלס יידישער טעאטער־קאמפאזיטאר.

אין משך פון די אלע יארן האט סעקונדא אנגעשריבן מוזיק צו צענדליקער פיעסעס און אפערעטעס. ער איז שוין געווען פארבונדן מיט די וויכטיקסטע יידישע טעאטערס און זיין מוזיק איז געוונגען געווארן פון די אנגעזעענסטע יידישע סטארס. יעדע פון די אפע־רעטעס, צו וועלכער ער האט געשריבן מוזיק, האט דעם גרעסטן טייל פון איר דערפאלג געהאט צו פארדאנקען נאר זיין מוזיק, ווייל דער טעקסט פון דער אפערעטע איז געווען אין געוויינלעכן סטאמפ פון די יידישע אפערעטעס. אין דער הינזיכט איז נישט איבערטריבן צו זאגן, אז א גרויסער טייל פון יידישן טעאטער האט עקסיסטירט נאר אין זכות פון סעקונדאן. אט די ניגונים סעקונדאס, וועלכע זיינען נאכגעזונגען געווארן פון די צענדליקער טויזנטער באזוכער, האבן פאפולער גע־מאכט אט די אפערעטעס און זיי געגעבן א חיות אויף דער בינע.

אבער נישט נאר אויפן פעלד פון דער יידישער טעאטער־מוזיק האט זיך סעקונדא אויסגעצייכנט און איז פונקט אזוי באקאנט אין פוילן און אין ארגענטינע ביי די צענדליקער טויזנטער יידישע טעא־טער־באזוכער, ווי אין אמעריקע.

ווען זיין קאמפאזיציע „ביי מיר ביזטו שוין“ איז געווען דאס טאג־געשפרעד פון אמעריקע, און סעקונדאס נאמען איז געווען איינער פון די פאפולערסטע און עס האט אויסגעזען, ווי די אוצרות פון

האליוואוד האבן זיך פאר אים געעפנט, האָט ער גראָד אין יענער צייט אָנגעשריבן אַ קאָמפּאָזיציע צום ליד „ממעמקים“ פון לייבוויט. סעקונדא האָט ביז צום היינטיקן טאָג נישט פּאַרלירן דעם דרד-אַרץ פּאַרן ריינעם געדרוקטן יידישן וואָרט. זיין גרעסטן גענוס האָט ער דוקא דעמאָלט, ווען ער שרייבט אַ קאָמפּאָזיציע צו די ריינע ווערטער פון אַ יידישן דיכטער, ווען ער באַלעבט מיט קלאַנג די טויטע אותיות פון דער יידישער דיכטונג.

סעקונדא אין געוועזן דער ערשטער, וואָס האָט פּאַרשטאַנען די באַדייטונג פון דערציען דאָס אַמעריקאַנער יידישע קינד צו אַן אינ-טימער באַציאָונג צום יידישן וואָרט. ער איז געווען כמעט דער ער-שטער, וואָס האָט איינגעפירט אַ יידישע קינדער-ראַדיאָ-שעה. דער „פעטער שלום“, ווי ער האָט זיך דאָרט גערופן, האָט דערצויגן הונד-דערטער אַרימע יידישע קינדער מיט אַ ליבע צום יידישן וואָרט. קיין גרעסערער נחת ווי צו הערן די קליינע סעמי'לעך און דושעני'לעך זינגען אָדער דעקלאַמירן די שענסטע יידישע טעאַטער-לידער אָדער לידער פון רייזע, יהואש, לייעסין א. א. האָט שלום סעקונדא נאָך נישט געהאַט, און אויף יעדן פון זיינע ערוואָונטן שמעלצט ער זיך פון נחת ווען די קינדער דעמאָנסטרירן די דערגרייכונגען, וואָס זיי האָבן גע-וואונען אַ דאַנק זיין אָנגעשטרענגטער אַרבעט מיט זיי.

סעקונדא האָט אויך זיין חלום, אַ גרויסן חלום, וועלכן ער האָט טיילווייז דערפילט, אָבער ער וואָרט נאָך אַלץ אויף יענעם גרויסן טאָג, ווען דער חלום זאָל אינגאַנצן פּאַרווירקלעכט ווערן.

זיין ערשטע באַרירונג מיטן יידישן טעאַטער האָט סעקונדא געהאַט אַלס קינד, ווען ער האָט געשפילט אין גאָלדפּאַדענס „עקרת יצחק“, און גאָלדפּאַדען האָט אים פון דעמאָלט אַ „גענומען געפאַנגען“. יאָרן-לאַנג האָט סעקונדא נישט געקאַנט רוען ביז ער האָט באַשלאָסן אָפּצו-צאָלן זיין „חוב“ צו גאָלדפּאַדענען. ער האָט גענומען גאָלדפּאַדענס גרעסטע און פּאָפּולערסטע אַפּערעטע „שולמית“ און זי באַאַרבעט אַלס אַפּערע. טיילן פון דער דאָזיקער אַפּערע, אונטער נישט-גוטע באַדינ-גונגען און אונטער נישט-פּאַסיקע אומשטענדן, זיינען שוין פון צייט צו צייט אויפגעפירט געוואָרן, אָבער עס וואָרט נאָך אַלץ די גאַנצע אויפפירונג אונטער אומשטענדן, ווי מען דאַרף אויפפירן אַן אַפּערע. וואָלטן מיר געלעבט אין נאַרמאַלע אומשטענדן, וואָלט דאָס יידישע טעאַטער אין אַמעריקע גראָד איצט נישט איבערגעלעבט איינעם פון

זיינע קריטישסטע מאמענטן, און וואָלט דער יובילאָר נישט געווען אזא שטילער מענטש, נאָר געקאָנט אויפטומלען אַ „באוועגונג“, וואָלט דער שענסטער אויסדרוק פון אנערקענונג און אַכטונג צום יובילאָר שלום סעקונדא געווען, ווען מען וואָלט אים געקאָנט באַשענקן מיט אַן אויפֿ־פירונג פון זיין אַפּערע „שולמית“. אָבער שלום סעקונדא איז דאָך אַ שטילער, באַשיידענער מענטש, האָט ער זיך באַגנונגט מיטן באַנקעט, צו וועלכן עס איז געקומען די גאַנצע ייִדישע מוזיקאַלישע און טעאַטער־וועלט און אויך אַ סך קולטער־טוער און מען האָט אים, דאָס ערשטע מאָל, עפּנטלעך אויסגעדריקט געפילן פון אנערקענונג און ליבע, וואָס מען פילט צו אים אַלס קינסטלער און אַלס מענטש.

די טענצערין

(צו בעל דידזשא'ס גאסטראלן אין ארגענטינע)

בעל דידזשא !

האט איר שוין אמאל געהערט די צוויי ווערטער ? ווייסט איר
וואָס זיי באַדייטן ?

נישט נאָר אין ייִדישן, נאָר אין סאַמע עכטן אַמעריקע, ווייסט מען
זייער גוט דעם באַדייט פון די צוויי ווערטער. מען ווייסט, אַז דאָס
איז דער נאָמען פון אַ יונגער טענצערין, וואָס הויבט ערשט אַן אַרויס-
צושוועבן מיט איר גראַציעזער פיגור אויף די בינע-ברעטער, און
וועלכע האָט, לויט דער מבינות פון די גרעסטע קריטיקער, די בעסטע
אויסזיכטן צו ווערן אַ גרויסער נאָמען אין דער טעאַטער-קונסט.

יידן מחוץ אַמעריקע האָבן שוין אַ חזקה צו האָבן געהערט און
געזען אימפּאַרטירטע גרויסע ייִדישע זינגער, חזנים, אַקטיאָרן און
שרייבער פון אַמעריקע, אָבער ביז איצט האָבן זיי נאָך קיין אַמערי-
קאַנער ייִדישע טענצערין נישט געזען, דעריבער וויל איר האָבן די
פּריווילעגיע פאַר זיי פאַרצושטעלן בעל דידזשאַן.

פיגור — לאַמיר אָננעמען אַ פּערזאָן, וועלכע מ'קען — מאַלי
פּיקאַז, אַ שוין ליכטיק פנים, שטראַלנדיקע אויגן, הונדערט פּראַצענט
ייִדישער חן, אָפּגעטאַקטע הענט און פּיס.

געבוירן אין ניו־יאָרק אין אַ נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלער ייִדישער היים,
געלערנט אפילו אין אַ ייִדישער פּאַלקס-שול, געענדיקט האַייסקול (אַמע-
ריקאַנער גימנאַזיע) און רעדט — אויף צו־להכעים — אויסער ענגליש
אוד ייִדיש, און פּעלט איר אַמאָל צו אַ וואָרט, גיט זי זיך — ווי אַלע
יידן — אַן עצה מיט אַ האַנט־באַוועגונג, וואָס גיט אייד פּולשטענדיק
צו פאַרשטיין וואָס זי מיינט.

זי האָט אָנגעהויבן טאַנצן אַלס דריי־יאָריק קינד און געהאַט אַזעלכע
„מלמדים“ ווי פּאַקין און מאַרדקין, דערנאָך איז זי געווען אַ באַלעט-

טענצערין אין ניו־יאָרקער מעטראָפאָליטאן אָפּערע הויז און נאָכן צו־
קנעלן נאָך אַ ביסל ביים באַוואָסטן רוסישן טענצער אַלעקסאַנדער
קאַטשעטאַווסקי, האָט זי אין 1929 אָנגעהויבן איר זעלבסטשטענדיקע
קאַריערע אַלס טענצערין, אַרויסטרעטנדיק מיט טאַנץ־קאַנצערטן אין
די בראַדווייער גרויסע טעאַטערס אין ניו־יאָרק און אין די גרעסערע
שטעט פון אַמעריקע.

זי האָט דאָ געהאַט דערפאַלג. און דאָס איז אין אַמעריקע נישט
קיין לייכטע זאַך, ווייל בעל־דידזשאַ האָט אָנגעהויבן איר קאַריערע
אין דער צייט ווען דער דזשעז איז שוין געווען דער מושל אין אַמע־
ריקע, ווען די אַרענע איז געוואָרן אַ פּלאַץ, וואָס דאַרף געבן בלוז
פאַרוויילונג, בלוז פאַרן אויג און אויער, און נאַרנישט פאַר האַרצן
אַדער מוח.

און בעל־דידזשאַ האָט גראַד עפעס צו זאָגן מיט איר טאַנצן. זי
האַט אַן אידעע.

און דאָך האָט זי באַוויזן אויף אַלע אירע קאַנצערטן צוצוציען
אַ גרויס פּובליקום און יעדעס מאָל צו באַנייטערן נישט נאָר דעם
עולם, נאָר אויך די קריטיקער.

די סיבה — איר אַריגינאַליטעט.

בעל־דידזשאַ איז די טענצערין פון דער גרויסער שטאָט.

זי האָט זיך פּולשטענדיק באַפרייט פון די אַלטע טענץ לשם
גראַציע, לשם הויבן און בייגן די פיס, זי וויל מקיים זיין דעם פּסוק
„כל עצמותי תאמרנה“, אַלע אירע אברים ריידן צו אייך בעת זי
טאַנצט. זי באַזיצט און רעדט אַ שפּראַך, וועלכע איז פאַרשטענדלעך
פאַר אַלעמען, סיי ייד, סיי קריסט, סיי דעם אינטעליגענט, סיי דעם
פּשוט'ן מענטשן, סיי דעם נאַאיוון, סיי דעם ראַפינירטן.

אַט אַ שטייגער — איר ניו־יאָרקער סעריע :

אַ נאַסן־אינגל, וואָס פאַרקויפט צייטונגען. איר זעט אָבער נישט
נאָר פאַר זיך דאָס אינגל, וואָס פאַרקויפט צייטונגען, איר זעט די
גרויסשטאַטיקע חוצפה, וואָס נעסטיקט אין דעם אינגל. איר זעט דעם
צוקונפטיקן אַמעריקאַנער סעלף־מעיד מען (אַליין געמאַכטן, אויפגעקור־
מענעס). אַט אַזאַ איינער, זעט איר, קאָן אַלץ און צו אַלץ דערגרייכן.
אַדער, אַ מיידל אין סאַבוויי (אונטערגרונטבאַן), ווידער אַ שטיק
לעבן פון דער גרויסער שטאָט. די ענגשאַפט, די באַדינגונגען, וועלכע
ברענגען צו נאַנטער באַקאַנטשאַפט אויפן שפּרונג, דער פּלירט, די

מידקייט פון דעם ארבעטער, די פרוי אין דער ארבעטערין, די צרה פון דער גרויסער שטאט.

אדער דער וואלקנקראצער. אט די שטיינערנע חיה, וואס דער מענטש האט אליין געשאפן און פאר וועלכער ער שרעקט זיך. דער ליימענער גולם, דאס לעבן אין אזא ריזיקן בנין מיט טויזנטער מענטשן. אדער דאס דארפסמידל אויף טיימס סקווער. טיימס סקווער איז א פלאץ אין ניו-יאָרק, וואו עס הערשט דער גרעסטער פארקער, און אט קומט א דארפסמידל אין ניו-יאָרק און פאלט אריין אין דעם קאך-כעדיקן קעסל. עס איז ממש א רירנד בילד צו זען ווי דאס מידל דארף אריבערגיין פון איין טראטואר צום אנדערן און קאן עס נישט. אט די סצענע און די צעטומלעניש און דערשטוינונג פון דעם מידל ברענגט בעל דידזשא ארויס אין איר טאגן.

אט די אלע טעגן אויסגעפירט דורך בעל דידזשא דריקן-אויס די נשמה פון דער גרויסער שטאט און גלייכצייטיק איר גשמיות. עס איז א נייע פארם, וועלכע וועקט און רופט צום היינטיקן באזוכער. עס איז דאס וואס מיר ווילן זען.

בעל דידזשא האט אויך (אויף דער איינלאדונג פון דער גרעסטער דראמאטישער קינסטלערין אין אמעריקע, איווא לא גאליעו) אויס-געפירט אירע טעגן אן קאסטיומען, נאך איז לייכטע טריקאטן. די כונה איז געווען צו ווייזן, אז די אידעע פון טאגן, די פאר-קערפערונג ווי בעל דידזשא גיט עס ארויס, איז גענוג דייטלעך און קלאר און נויטיקט זיך נישט אין דעם קאסטיום, וואס זאל אנדרייטן ווער און וואס זי שטעלט פאר.

און אט איז אן אנדערע סעריע טעגן, וועלכע בעל דידזשא רופט „רעליגיעזע ציקלען“. דאס איז א סעריע פון פיר טעגן, וואס שטעלן פאר פיר קולטור-עפאכעס אין דער מענטשלעכער געשיכטע: לוקסאר (עגיפטן), מאקעדאניען (אלט-גריכנלאנד), קריסטנטום (מיטלאלער) און נאטהאם (אונדזער צייט).

יעדע עפאכע דריקט-אויס איר רעליגיעזן טריב אויף אן אנדערן אופן. יעדער זוכט א גאט. מען זוכט נישט נאך גאט אין דער קירד, נאך אפילו אין היינטיקן פולסירנדיקן לעבן. דאס גאט-זוכעניש דריקט זיך אויס אפילו אין איצטיקן דזשעז. עס איז די אייביקע אומצופרידנ-הייט מיטן באזיץ און דאס שטרעבן צו דעם, וואס מען האט נישט. בעל דידזשא זעט אט די אלע עפאכעס אין ליכט פון היינט און

זי פרעסט ארויס פון די זוכענישן דעם סאציאלן פראטעסט פון מאָרגן.
עס איז אַן אידע־טאַנץ, וואָס פאָדערט באַטראַכטונג, וואָס לאַזט
עפעס איבער נאָך זיך. עס איז נישט ווי דער מיראַזש־טאַנץ, וואָס
אינטערעסירט נאָר כל זמן די טענצערין שוועבט פאַר די אויגן.
בעל דידזשא האָט אין איר רעפערטואַר אויך עקסצענטרישע
טענץ, ווי די רומישע פרוי, די איטאַליענישע פויערטע און די אַמבי־
ציעזע פופע.

יא, און וואו איז אַ ביסל יידישקייט ?

ס'איז דאָ : בעל דידזשא טאַנצט אַ קאַמפּאָזיציע צו פרצ'ס „נאָך
קבורה“, „אַ בר מצוה“ און „דער ערשטער ברונג פון אַ יונג פאַר־
היראַט פאַרל“.

בעל דידזשא האָט זיך אין משך פון איר זעלבסטשטענדיקער
קאַריערע ווייטער פאַרפּוֹלקומט אין בערלין, ווין און בירוים. איצט
איז זי אַרויסגעפאַרן איבער דער וועלט צו שניידן אירע פירות. זי
האַט באַזוכט ארץ ישראל און אַנדערע לענדער. עס וואַלט געווען
זייער וואויל, אַז מען זאָל איר געבן אַזאַ קבלת פנים ווי עס פאַרדינט
אַ טאַלאַנטירטע יידישע טאַכטער.

איצט לאַמיר אייך דערציילן אַ סוד פון חדר. אַט דעם אַרטיקל
האַב איך אַנגעשריבן מיט איבער דריי יאָר צוריק, ווען בעל דידזשא
האַט זיך געלאָזט אויף אַ טורנע איבער אייראָפּע. אַזוי ווי דאָרט איז
זי געווען לגמרי אומבאַקאַנט, האָב איך געהאַלטן פאַר מיינ חוב צו
דער יידישער קונסט זי צו רעקאַמענדירן. מיינ אַרטיקל איז אָפּגע־
דרוקט געוואָרן און יידישע שרייבער האָבן געצויגן מיט די פלייצעס
„פון ווען אַן איז דאָס זילבערצווייג געוואָרן אַ מבין אויף טענץ ?“
מסתמא איז דאָס סתם אַזוי אַ גוטברודערישע רעקאַמענדאַציע. בעל
דידזשא איז דערווייל געווען אין ארץ ישראל, האָט דאָרט איינגעזאַפּט
אין זיך אייניקע אַריגינעלע אַריענטאַלישע טענץ און אויסגעטאַנצט
איר פון אַמעריקע געבראַכטן רעפערטואַר און געהאַט אַ גוואַלדיקן
דערפאַלג. פון דאָרט איז זי געקומען אין וואַרשע און אומשטענדן
האַבן געוואַלט, אַז זי זאָל דאָרט נישט קאַנען אויפטרעטן אין אַ קאַנ־
צערטזאָל. חברה שרייבער זיינען אַלץ אַרומגעגאַנגן, אַז איך האָב
מסתמא מגום געווען. וואָס טוט נאָט ? טרעט זי אויף איינמאַל אין

אז ענגען, נישט־פאָסיקן לאַקאַל, אויף די שמאַלע, איינגעקאָרטשעמע
ברעטלעך פון וואַרשעווער יידישן ליטעראַטן פאַראיין, און ווי שטייט
עס דאָרט אין „רות“: „ותהום כל העיר“. נאָנץ וואַרשע מיט אירע
אמת'ע מבינים אויף טענץ האַבן אָנגעהויבן צו גיין אויף רעדלעך.
ערשט דעמאָלט האָט מען דערזען, אז איד האָב נישט געגעבן בעל
דידזשאַן קיין נשרף־בריוו. עס זיינען שוין אַריבער דריי יאָר, איד
האָב דורך דער צייט, זייענדיק אין אייראָפּע, נישט געזען בעל דידזשאַן
טאַנצן, אָבער איד האָב געהערט, אז איר רעפּערטואַר איז גרעסער און
רייכער געוואָרן.

פון א. ב. ת.

ווער וואָלט עס געגלויבט, אז צווישן די יידישע אַקטיאָרן איז פאַראַן איינער, וואָס האָט געוואָרפן דאָס כסא הרבנות און האָט דעם בית-דין־שטיבל אַויסגעטוישט אַויף די בינע־ברעטער? און ווער אַשטייגער ווייסט עפעס וועגן די גוים, אַפילו אַנטיסעמיטן, וואָס שפּילן אַויף דער יידישער בינע? אַט איז געווען אַן אַקטיאָר, אַ קריסט, וואָס פלעגט שפּילן אין אוקראַינע, און דוקא גאַרעכט יידישע טיפּן, ווי למשל „בצלאל ראַפּאָפּארט" אין גאַרדינס „שחיתה", און צום סוף, אז דער אַויבערשטער האָט געהאַלפן און די היידעמאַקעס האָבן גענומען פּאַנראַמירן יידן, האָט אונדזער „יידישער אַקטיאָר" אַויד פּאַרקאַטשעט די אַרבל און זיך געוואָרפן מיט „בעי זשידאָוו" אַויף זיין „ליב פּובליקום".

היינט גרים? אַויד דאָס מין פּעלט נישט אין יידישן טעאַטער. אייניקע פון די גרים זיינען שוין אַזוי ווייט אַוועק אין זייער יידיש־קייט, אז זיי קענען לייענען און שרייבן יידיש, אַ זאך, וואָס טייל יידישע אַקטיאָרן (דוקא געבילדעטע אין אַנדערע לשונות) קענען נאָך נישט ביז איצט.

אויב אַזוי — טאָ פאַרוואָס זאָלן מיר נישט האָבן אַזאַ צונויפֿ־פּאַרעניש ווי אַ טאַטע — אַ פרומער ייד, אַ בדחן, און דער זון — אַ משומד?

בונעם בדחן, אַדער בונעם מאַרשעליק, האָט דער ייד געהייסן. ער איז געווען אַ געבוירענער פון פּיעטריקאָוו, נאָר שפּעטער האָט ער זיך אַריבערגעטראָגן קיין לאַדזש, וואו ער האָט געהאַט עטלעכע קינדער, און צום סוף האָט ער זיך באַזעצט אין וואַרשע.

בונעם איז אין דער ערשטער צייט געווען אַן אמת פרומער ייד, און פלעגט באַשיינען אַלע חתונות פון גוטע, פרומע און גביר'ישע יידן. זיינע גראַמען, זיין בדחנות, זיין פּריילעך אַמוזירן, זיין אַרט „זאַגן" זיינען געווען אַזוי באַרימט, אז מען פלעגט זיך צוליב אים ממש רייסן.

טאמער פלעגט פאסירן, אז צוויי גבירים האָבן אין איין טאָג חתונה געמאכט זייערע קינדער, האָט זיך צווישן זיי אָנגעהויבן אַן אמת'דיקע מלחמה, ביי וועמען זאָל בונעם מאַרשעליס „זאָגן“.

אין יענער צייט איז גאַלדפאָדען מיט זיינע ערשטע אַקטיאָרן אָנֶגקומען אין פּוילען, און בונעם, וועלכער האָט זייער ליב געהאַט ייִדישע ננינה, האָט זיך „אַריינגעפלאַנטערט“ אין ייִדישן טעאַטער, און ביס־לעכווייז אָנגעהויבן צו ווערן אַ שטיקל אַפּיקורס. ער איז אַוועק אַזוי ווייט, אַז ער האָט אָנגעהויבן רויכערן שבת.

אַז ער רויכערט אום שבת האָט מען זיך דערוואוסט אַט אַזוי: בונעם איז זיך געזעסן ביי זיך אין שטוב שבת און גערויכערט. דער־וויל איז איינער אַריינגעקומען צו אים, און בונעם האָט שנעל געכאַפט און אַריינגעוואָרפן דעם פאַפּיראַס אין ברייטן אַרבל פון זיין זיידענער יופּיצע. אָבער אַזוי ווי דער פאַפּיראַס איז געווען שטאַרק צעגליט, האָט דער אַרבל אָנגעהויבן ברענען, און דער סוד איז אַרויס.

באַלד נאַכדעם האָט בונעם זיך אָפּגעשוירן זיין בערדל, און אָנֶגעהויבן מיטשפּילן געזאַנג־פאַרטיעס מיט גאַלדפאָדענען. ער האָט אויך זיינע קינדער — דריי זין און אַ טאָכטער — אַרויפגענומען אויף דער בינע. אָבער באַלד איז אים די בינע נמאס געוואָרן, און ער האָט זיך צוריק פאַרלאָזט אַ בערדל און איז ווידער געוואָרן אַ ברחן.

דער לץ אין אים האָט אים אָבער שוין נישט געלאָזט רוען, און ער פלעגט אויסנוצן יעדע געלעגנהייט אָפּצושפעמן פון פרומקייט און ייִדישקייט.

איינמאָל פאַרנדיק איז באַן מיט חסידים, האָט ער זיך מיט אַ חסיד צערעדט וועגן „אים“ זאָל לעבן, און אַריינפאַלנדיק אין דער אמת'ער חסיד'ישער התלהבות, האָט ער אויסגערופן:

— דו ווייסט נישט וואָס „ער זאָל לעבן“ איז . . . דו ווייסט וואָס „ער זאָל לעבן“ איז?

דער חסיד האָט צוגעבויגן אַן אויער און געפרעגט מיט דביקות:

— וואָס איז ער, „ער זאָל לעבן“?

— אַ גרויסער שוטה במחילה, — האָט בונעם פאַרענדיקט אויפן

קול.

עם האָט נישט לאָנג געדויערט, און די רבנים און רביים האָבן
בונעמז אַריינגעלייגט אין חרם, און מען האָט אים אויפגעהערט צו
באַנוצן אויף התונות און שמחות.

בונעם האָט דאָן גענומען זיינעם אַ זון און איז מיט אים אַרומד
געפאָרן איבער קליינע שטעטלעך און דערפער, וואו ער פלעגט אין די
שענקן אָפּשפּילן פאַרשידענע קאַמישע סצענקעס, פאַרבונדן מיט
לידלעך און טענץ.

אין דער זעלבער צייט האָבן זיך די אַנדערע קינדער זיינע אַרויס-
געלאָזט איבער דער וועלט, און אַנגעהויבן פאַרנעמען אַן אַנגעזען אַרט
אויף דער יידישער בינע. די טאַכטער זיינע האָט התונה געהאַט מיט
אַן אינטעליגענטן יונגעמאַן פון לאַדזש, אַ געוויסן קעמפּנער, און
בידע האָבן זיך באַזעצט אין לאַנדאָן, וואו זיי זיינען געווען פון די
ערשטע יידישע אַקטיאָרן. איין זון איז אַרומגעפאָרן איבער רוסלאַנד
און געשפּילט יידיש טעאַטער ביז ער האָט זיך אויך דערשלעפט קיין
לאַנדאָן.

אַנגעמאַן גייט ער, בונעם מאַרשעליקס זון, יאַסל, אַ פּוילישע
„מאַטשעיובקאַ“* מיט אַ טיבל אויפן האַלז. ווי אַלט ער איז ווייסט ער
נישט גענוי. לויטן פּאַס איז ער 62 יאָר, אַבער ער גלויבט, אַז ער
איז עלטער, ווייל די יאָרן זיינע האָט מען געשאַצט. עפעס אַ גאַנצע
מעשה מיט אַ „לגאַטע“**, אַן עלטערער ברודער.

טעאַטער שפּילט ער שוין נישט היינט, נאָר ער מאַכט אַ לעבן
פון דער „קונסט“, ריכטיקער געזאַגט, פון דער „קונץ“. אַרומוואַנדערנ-
דיק איבער דער וועלט האָט ער זיך אויסגעלערנט שוואַרץ-קינצלעריי,
און ווען ער דאַרף האָבן פּרנסה, נעמט ער די כלים, גייט אַריין אין
ערשטן בעסטן רעסטאָראַן פון לאַנדאָנער ווייטשעפּל און שטעלט זיך
„אַרבעטן“.

אַ צווייטער זון בונעמס, עמנואַל, וואָס האָט אויך אַמאָל געשפּילט
אַ באַדייטנדע ראָל אויף דער יידישער בינע אין רוסלאַנד און פּוילן,
און איז אַ צייט געווען דער רעזשיסער פון קאַמינסקיס טרופּע, איז
שוין זייט יאָרן אין פאַריז. ער גופאַ האַלט זיך נאָר פאַר גאַנץ פעאַיק
צו דער בינע, אַבער די קאַלעגן זיינע, די יידישע אַקטיאָרן, זאַגן, אַז

(* מאַטשעיובקאַ — אַ פּויליש הימעלע.

** לגאַטע — אַ באַפּרויאונגס-דאַקומענט פון מיליטער-דינסט.

ער האָט אַ טבע איינצושלאָפֿן אויף דער בינע, און זיי לאָזן אים דעריבער נישט צו צו די „ברעטלעך“, האָט ער זיך געמאַכט אַ פרנסה דערפֿון, וואָס ער שרייבט לידלעך אויף אַקטועלע טעמעס און אויף פּאַפּולערע מאַטיוון. העלפט גאָט און ס'קומט־פאַר אַ שוואַרצבאַרד־פּראַצעס, שרייבט ער אַז אַ לידל אויפֿן מאַטיוו „גאָט און זיין משפּט אין גערעכט“, א. ד. ג., דרוקטאָפּ דאָס לידל, שטעלט זיך אַוועק ביים אַרײַנגאַנג פֿון ייִדישן טעאַטער, און פאַרקויפט עס אַליין. ער פאַרקויפט אַזוי לאַנג דאָס אַלמע ליד, ביז עס זײַנען שוין מער נישטאָ קיין קונים, דעמאָלט זעצט ער זיך ווידער אַוועק, שרייבט־אָן אַ נײַ ליד — און עס הויבט זיך ווידער אָן דאָס אייגענע.

דער דריטער, אייגנטלעך דער עלטסטער זון פון בונעם מאַרשעליק, האָט אויך אַנגעהויבן אויף דער ייִדישער בינע אַלס כאַריסט, אָבער ער האָט נישט געהאַט קיין גרויסן חשק צו שפּילן טעאַטער, און ווען ער איז צוגענומען געוואָרן אין מיליטער, האָט ער זיך אַנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט אַרקעסטער, ביז פּאַבלייט האָבן פּעסטגעשטעלט, אַז ער האָט אויסגעצייכנטע מוזיקאַלישע פעאַיקייטן, און מען האָט אים אַרײַנגענומען אין קאַנסערוואַטאָריע.

אין משך פון אַ קורצער צײַט האָט ער זיך דאַרט אַזוי אויסגע־צײַכנט, אַז ער איז אַנגעקומען אין אַ מאַסקווער רעגירונגס־טעאַטער אַלס דיריגענט. איינמאָל איז אַ ייִדישער דיריגענט אַנגעקומען אין מאַסקווע און איז אַרײַנגעגאַנגען צום דירעקטאָר פון זעלבן טעאַטער בעטן באַשעפּטיקונג. דער דירעקטאָר האָט אים פאַרהערט, און האָט מסכים געווען אים צו געבן אַ פּאַסטן. ווער ער האָט אָבער פּעסט־געשטעלט, אַז דער יונגערמאַן איז אַ ייד, האָט ער אים דערקלערט, אַז ער קאַן אים נישט אַנגאַזשירן, ווייל ער איז אַ ייד.

דער יונגערמאַן איז געבליבן שטײַן פאַרוואַנדערט :

— וואָס הייסט, און אייער איצטיקער דיריגענט איז דען נישט קיין ייד ?

ערשט אַזוי אַרום איז באַוואוסט געוואָרן, אַז דער דיריגענט פון יענעם טעאַטער איז אַ ייד, און דער דירעקטאָר האָט זיין ביז איצטיקן דיריגענט, בונעם בדחנ'ס זון, געשטעלט די ברירה : אָדער צו פאַרלירן דעם פּאַסטן אָדער זיך צו שמד'ן.

אויפגערגנט פון דער (אפשר אומשולדיקער) מסירה פון זיין

ידישן קאלעגע, האט בונעם ברחנ'ס זון זיד תיכף גע'שמד'ט, און
איז געבליבן אויף זיין פאסטן.

בונעם ברחן איז דערווייל אלט געווארן. ער האט פארלוירן די
ציין, און זיד מער נישט געקאנט פארנעמען מיט זיין פראפעסיע. עלנט,
ווייט פון זיינע קינדער, איז ער געשמארבן אין ווארשעווער ידישן
שפיטאל. יארן שפעטער איז געקומען אין ווארשע דער זון, דער משומד,
און געשטעלט א מצבה זיין פאטער, דעם בארימטן ווארשעווער ברחן.

אן אַרײַגונאַל

ביי יובילי־מאָמרים און דרשות שטייט מען שמענדיק אויף דער שוועל פון אַ תהום, מ'פּאַלט אַרײַן אין שרעקלעכע נוזמאות. וויי אין צו דעם, צוליב וועלכן מ'מוז מנום זיין, מען מוז איבערזאָלצן זיינע מעשים, כדי ער זאָל אויסקומען באַרעכטיקט צו לעבן און טעטיקייט. וואויל אָבער איז צו דעם, וואָס זיין לעבן איז פול מיט אַזויפיל שיינע און באַוואַנדערונגס־ווערטע מעשים, וועלכע עס איז גענוג בלוין צו דערמאָנען כדי מען זאָל דעם בעל־יובל פּרײַזן און לויבן.

שלמה קוטנער דאַרף נישט קיין גוזמאות. מען דאַרף בלוין אויפֿ־וויקלען די מגילה פון זיין לעבן, ליענען די בלעטער פון זיין קאַריערע, כדי מיט שטאַלץ, מיט דרד־אַרץ און ליבע אַרויפקוקן צום נאָמען שלמה קוטנער, וואָס פּיערט זיינע 30 יאָר בינע־טעטיקייט.

דער גורל פון יידישן אַקטיאָר איז אינגאַנצן אַנדערש ווי פון זיין נישט־יידישן קאַלעגע. על־פּיר־רב שפּילט דער נישט־יידישער אַקטיאָר אויפֿן שטח פון זיין לאַנד. עס איז אַ געוויסע צאָהל קילאָמעטער. ביי קלענערע פעלקער ווייניקער, ביי גרעסערע מער. וואָלט יידיש טעאַטער געווען אָפהענגיק אין שטח פון אַ יידיש לאַנד, וואָלט אזא זאך ווי יידיש טעאַטער גאָר אינגאַנצן אויף דער וועלט נישט עקסיסטירט. יידיש טעאַטער איז אַל־וועלטלעך, איבערן שטח פון דער גאַנצער וועלט ווערט עס געשפּילט, און צעשפּרייט איבער אַזאַ גרויסן היקף, איז דעריבער שווערער פאַר אַן אַקטיאָר זיך צו דערווערבן אַ נאָמען. כדי מ'זאָל הייסן „אַ נאָמען" איז יידישן טעאַטער, מוז מען האָבן אַ וועלט־נאָמען, און שלמה קוטנער האָט דעם דאָזיקן נאָמען דערגרייכט.

און מערקווירדיק — אַנדערע גרויסע יידישע אַקטיאָרן האָבן דעם דאָזיקן נאָמען דערגרייכט דורכן טראָגן דעם קלומעק מיט דער יידישער טעאַטער־קונסט איבער דער וועלט. קוטנער האָט ווייניק געוואַנדערט, אַ חוץ אין די אַמאַליקע גרעניצן פון דער גרויסער רוסישער אימפּעריע.

זיין נאָמען אבער האָט געוואַנדערט אָן אים. דאָס פּובליקום, וואָס האָט אים געזען שפּילן, און די אַקטיאָרן, וועלכע האָבן מיט אים געשפּילט, זיי האָבן עס איבער שבעה ימים אויסגערוּפּן דעם נאָמען שלמה קוטנער; זיי, וועלכע האָבן אים געזען שפּילן אין זיין לאַגה, האָבן עס געמאַכט קוטנערן דעם שם טוב איבער דער גאַנצער וועלט. ווייל קוטנער קאָן ממש באַגייסטערן מיט זיין שפּילן. איד פּער-זענלעך געדענק אים אין דריי עפּיזאָדן-ראַלן, און דער איינדרוק ביי מיר קאָן קיינמאַל נישט פאַרווישט ווערן דורך אַלע אַנדערע גרויסע בינע-לייסטונגען, וואָס איד האָב שפּעטער געזען ביי אַנדערע באַדייטנדע קינסטלער.

מען האָט אין לאַדזשער „גרויסעס טעאַטער“ געשפּילט מיין איבער-זעצונג פון דאָס טאַטיעווסקיס דראַמאַטיזירטן ראַמאַז „פאַרברעכן און שטראַף“. יוליוס אַלער איז דעמאַלט געווען אין זיין בליפּעריאָד. ער האָט געשפּילט די הויפּטראַל „ראַסקאַלניקאָוו“, אַ ראַל, וועלכע איז פון די געציילטע בינע-ראַלן פאַר יעדן אַקטיאָר, אַ ראַל, וואָס פאַרדונקלט און פאַרשטעלט אַלע ראַלן אין דער פּיעסע. קוטנער האָט געשפּילט די ראַל „מאַרמעלאַדאָוו“, אַ דאַנקבאַרע אַבער אַ נישט-גוטע ראַל. עס איז נאָר אין איין סצענע, און עס האַנדלט זיך בסדר-הכל וועגן איין גרויסן מאַנאַלאַג, וואָס דויערט אפּשר פּופּצן מינוט. אַ בינע פּיל מיט מענטשן און מאַרמעלאַדאָוו רעדט זיך אַראַפּ פון האַרצן. די בינע האָט פּינט רייד, זי האָט ליב אַקציע, האַנדלונג, און דאָ זיצט אַ מענטש און רעדט, רעדט. . . עס איז אַ גרויסע סכנה פאַר אַן אַקטיאָר צו ווערן לאַנגווייליק, צו דענערווירן דעם עולם, וועלכער זיצט אין טעאַטער, און מאוס צו ווערן די אַקטיאָרן אויף דער בינע, וועלכע טוען די גאַנצע צייט גאַרנישט. באַזונדערס קאָן ביי דער סצענע פאַר-לירן דאָס געדוּלד „ראַסקאַלניקאָוו“ צו וועלכן מאַרמעלאַדאָוו רייד זיי נען געווענדעט. קוטנער האָט אַבער אזוי אַפּגעשפּילט דעם מאַנאַלאַג, אַן דער עולם איז טעאַטער איז געזעסן פאַרכאַפט. די אַקטיאָרן אויף דער בינע אויסערגעוויינלעך פאַראינטערעסירט, און ראַסקאַלניקאָוו (אַלער) איז געוואָרן אזוי ווי פאַר'כשופּט, בוכשטעבלעך געבליבן אָן לשון, און נישט געווען בכוח צו ענטפּערן די רעפּליק.

שפּעטער האָב איד זיך דערוואוסט, אַן קוטנער האָט טעג און נעכט געאַרבעט אויף זיין ראַל. יעדעס וואָרט געוואויגן און שטודירט. יא, שטודירט דעם כאַראַקטער פון דער ראַל, אפּילו ספּעציעל איבער-

געלייענט דעם רוסישן אַריגינאַל פון ראַמאַז, כדי אפשר אויסצוגעפינען אַ פּרט, וואָס זאָל אויפקלערן געוויסע ניואַנסן אין טעקסט פון מאַנאַלאָג. און אַ צווייט מאָל געדענק איד קוטנערן אין דער ראָל פון דעם „אַלטן קאַז“ אין מאַקס נאַרדווי'ס דראַמע „דאַקטאָר קאַז“. עס איז אַ סצענע, בעת וועלכער דער אַלטער פּאַטער קאַז שטייט אין אַ ווינקל ביי אַ טיר. ער רעדט כמעט נישט, און אַלע, וועלכע האָבן זיך גע- פונען אויף דער בינע, זיינען ווי דורך אַ כּשוף פאַרשוואונדן געוואָרן. זיי זיינען געווען אין צימער. זיי האָבן זיך באַוואויגן, זיי האָבן גע- רעדט, נאָר פאַרן צוקוקער האָבן זיי אויפגעהערט צו עקסיסטירן, אזוי צוגעצויגן אַלעמענס אויפּמערקזאַמקייט האָט קוטנער מיט זיין שטום דערשיינען.

און אַ דריט מאָל געדענק איד קוטנערן אין מיינעם אַן איינאַק- טער. ער האָט דאָרט געשפּילט אַ צעשטרייטן פּראָפּעסאָר, האָט מען געקאַנט שווערן, אַז דאָס איז דער פּראָטאַטיפּ פון אַלע צעשטרייטע פּראָפּעסאָרן.

עס איז גענוג בדרך כּלל צו זאָגן, אַז קוטנער האָט אַלע ראָלן, אַני הויבנדיק פון זיינע ערשטע טריט אויף דער בינע איבער דער לאַדזשער פּראַווינץ, ביז צו זיין וואַנדערן איבער רוסלאַנד, ביז זיין שפּילן אין דער „הירשביין-טרופּע“, דערנאָך צוריק אין די אַנדערע יידישע טור- פעס, ביז צו זיין פּעריאָד פון די איינאַקטערס, דאָן דער אזוי אומאַנ- גענעמער ריגער פּעריאָד (וועלכער האָט אים אַזויפיל געזונט געקאָסט) ביז צו זיין היינטיקן שפּילן, געשפּילט מיט פאַרשטענדניש, קלוג, אינ- טערעסאַנט און דער עקר מיט טאַלאַנט.

קוטנער האָט געזען שפּילן זייער פּיל טעאַטער, ער איז איינער פון די אויפריכטיקסטע טעאַטער-באַזוכער. זייער אָפּט כאַפט ער זיך אַביסל אַוועק קיין אויסלאַנד און לאָזט זיך איבער די טעאַטערס. וואו נאָר עפעס אַ נאָמען פון אַ גרויסן אַקטיאָר, פון אַ באַרימטער פּיעסע, פון אַ וויכטיקן רעזשיסער — קוטנער זעט דאָס. און זיין באַגאַזש מיט טעאַטער-רויסן וואַקסט פון טאָג צו טאָג. ער אַסימילירט דאָס ביי זיך און באַרייכערט שפּעטער זיין שפּילן אַדער רעזשיסירן מיטן בעסטן, וואָס ער האָט געזען, און ער גיט עס שפּעטער איבער צום עולם, אָבער נישט צוגעטשעפּט סתּם אין דער וועלט אַרײַן, נאָר אַר- גאַניש פאַרבונדן מיט דער פּיעסע אַדער מיט דער ראָל.

קוטנער איז בכלל אַן אַריגינעלער טיפּ. אין דער טעאַטער-וועלט

דערציילט מען וועגן אים מערקווירדיקע מעשיות. איד וויל מיר דער-
לויבן דאָ צו דערציילן איין קורצן עפיזאָד : עס איז געווען באַלד נאָך
דער מלחמה, ווען פּוילן איז געוואָרן צוריק זעלבסטשטענדיק, מיר
האַבן דעמאָלט געמאַכט אַ טורנע איבער דער פּוילישער פּראָווינץ. מיר
האַבן געשפּילט אין שטעטלעך, וואו די פּאַרוואָרלאָזמקייט איז געווען
נאָך זייער גרויס. אין אַ געוויסן שטעטל איז דער אָנהויב פון דער
פּאַרשטעלונג געווען אַנאַנסירט אויף ניין אין אַוונט. אַרום צען האָט
מען נאָך נישט געזען קיין זכר פון מענטשן ביי דער קאַסע. די אַק-
טיאָרן מיט קוטנערן זיינען געזעסן אין דער אַכסניה און געמוזט וואַרטן
אויף מיין מעלדונג צו קומען אין טעאַטער שפּילן. געזען אַרום האַלב
עלף, אַז קיינער קומט נישט, האָב איד גענומען דאָס ביכל בילעטן
און געגאַנגען אין אַכסניה מעלדן, אַז מען שפּילט נישט. אויפן וועג
האַב איד דערזען פּיל מענטשן גייען ערשט אין טעאַטער. און ווען
מ'האַט געהערט, אַז איד גיי צו די אַקטיאָרן מעלדען, אַז מען שפּילט
היינט נישט, איז זיך אויפן מאַרק צונויפגעקומען אַ גרויסער עולם,
און באַלד האָבן צוויי פּערזאָן זיך דערקלערט גרייט צו באַצאָלן פאַר
אַ פּול טעאַטער אַבי מען זאָל שפּילן.

קוטנער האָט אַבער דערקלערט, אַז ער וועט נישט שפּילן, וואָרום
עלף ביינאַכט דאַרף מען ענדיקן שפּילן, נישט אָנהויבן, און אַז עס איז
אַנאַנסירט ניין, דאַרף מען קומען פאַר ניין אין טעאַטער.
און מען האָט נישט געשפּילט.

אַט די פינקטלעכקייט איז דער חותם פון קוטנערן, פינקטלעך אַלס
מענטש און אַלס שווישפּילער.

צו הונדערט יאר

דער 12 יולי 1840 איז א דאטע אין אונדזער מאדערנער יידישער געשיכטע. אין דעם טאג איז אין דעם וואלינער שטעטל אלט־קאנסטאנז-טין ביים זייגער־מאכער היים־ליפע גאלדענפארעם אויף דער וועלט גע-קומען זיין יונגעלע אורעמל, דער שפעטערדיקער וועלט־באוואוסטער אברהם גאלדפאדער.

פון זיין פריעסטער יוגנט אן, באלד ווי ער האט אנגעהויבן שרייבן זיינען לידער, אין פאלקסטימלעכן סטיל, וועלכע זיינען תיכף געווארן פאלקס־אייגנטום, ביז צום היינטיקן טאג, 100 יאר נאך זיין געבוירן, און אייניקע דרייסיק יאר נאך זיין טויט, האט גאלדפאדען באוויזן צו פארנעמען אזא ארט אין מאדערנעם יידישן לעבן, וואס זעלטן ווער, מיט מער בילדונג און אפילו מער קינסטלערישן טאלאנט, האט דער־גרייכט.

גאלדפאדען האט אויסגעפילט א בלוז אין יידישן לעבן — ער האט געשאפן א זאך, וואס האט פאר אים נישט עקסיסטירט. ער האט געגרינדעט דאס יידישע טעאטער און איז דירעקט און אומדירעקט דורך זיינע ווערק געקומען אין בארירונג מיט מיליאנען יידן איבער דער גאנצער וועלט. דריי דורות זיינען אויפגעצויגן געווארן אויף די ביבלישע, היסטארישע און נאציאנאל־משכיל'ישע פיעסעס פון גאלד־פאדען. ביי פיל פון פאלק איז ביז צום היינטיקן טאג יידיש טעאטער אידענטיפיצירט מיטן נאמען „גאלדפאדען“, כאטש דאס יידישע טע-אטער איז שוין אוועק א ווייטן מרחק פון זיין גרינדער.

גאלדפאדענס לידער, אפשר נישט אויסגעהאלטן לויט אלע געזעצן פון מאדערנער דיכטונג, זיינען אבער געווען דער אויסדרוק פון די געפילן פון די יידישע מאסן. זיי אטעמען מיטן יידישן צער און פרייד, זיי דריקן אויס די יידישע ליידן און די יידישע האפנונגען. אפילו די, ביי וועלכע סעקולאר געזאנג איז געווען א טריפה־פסול־זאך, האבן געהאט א מילדע באציאונג צו גאלדפאדענס לידער, ווייל זיי האבן אין זיי געזען א מין יידישקייט, אנדערש לויט דער פארם פון אלט־יידיש-קייט, אבער פארט פון זעלבן שורש.

די זעלכע באציאונג איז געווען כמעט אין פרומע קרייזן צו זיין

טעאטער. די טעמעס, וועלכע גאלדפאדען האט באהאנדלט און דער צוגאנג צו זיינע העלדן, זיינען געווען כמעט ווי א פארטועצונג צו די „מכירת יוסף שפילן“, און פונקט אזוי ווי זיי זיינען געווען עכטידידיש, אזוי איז אויך טיילווייז געווען כשר גאלדפאדענס טעאטער.

אט דער אומשטאנד איז געווען זייער וויכטיק, אז יידיש טעאטער זאל זיך קאנען אנטוויקלען, ווען מען נעמט אין אכט, אז דאס יידישע לעבן ווען גאלדפאדען איז געווארן אקטיוו מיט זיין יידיש טעאטער, פריער אין רומעניע און שפעטער אין רוטלאנד, איז געווען אונטער דער העגעמאניע פון דער יידישער ארטאדאקסיע.

נאטירלעך האט גאלדפאדען נישט געקאנט באזייטיקן פולשטענדיג דיק דעם ווידערווילן אין פרומע קרייזן צו טעאטער בכלל, אבער ווען נישט זיינע פיעסעס, וואלט די קעגנערשאפט געווען נאך שטארקער, און יידיש טעאטער וואלט זיך ווארשיינלעך אזוי נישט איינגעפפעסטיקט. גאלדפאדען האט אויך, א דאנק זיין פאלקסטימלעכקייט, גוואלדיק אפעלירט צו די ברייטע יידישע פאלקס־מאסן, וועלכע האבן טאקע נישט געוואוסט די אלע דיאלעקטיקס און דאגמאטיקס מכת „פאלק“, „נאָ-ציאנאלער באוואוסטזיין“, „אטריבוטן“, און די אנדערע „שווערע אויסלענדישע ווערטער“, ווי זיי האבן עס גערופן, אבער זיי האבן געפילט עכטידיש. אט די אינטימיטיטעט פון גאלדפאדענען צום יידישן פאלקס־הוש איז געווען זייער וויכטיק, ווייל די יידישע אינטע-ליגענץ איז צו יענער צייט געווען אדער צו אסימילירט אדער צו משכיל'יש, אבער אין איין הינזיכט זיינען זיי ביידע געווען איינשטימיק — אין זייער מבטל זיין ביז שנאה די יידישע שפראך.

אברהם גאלדפאדען האט דאס גרויסע פארדינסט, וואס ער האט אליון פארפלאנצט, אפגעהיט און אנטוויקלט איינעם פון די וויכטיק-סטע צווייגן אויפן בוים פון אונדזער מאדערנער יידישער קולטור. דער דאזיקער צווייג איז דאס יידישע טעאטער.

גאלדפאדענס פאפולאריטעט דערקלערט זיך נישט דערמיט, וואס ער איז געווען דער פיאנער. פאר אים זיינען אויך געווען איינצלענע פרובן, און דאך האבן זיי נישט געהאט קיין אריכות ימים. גאלדפאדען איז קודם־כלל געווען א יידישער פאלקס־דיכטער, אז אויסגעצייכנטער קענער פון דער יידישער נשמה. ער האט גערעדט צום הארצן פון יעדן יידן, סיי פון דעם פרומען, סיי פון דעם אויפגעקלערטן. ער איז געווען א מאמין אין אחדות הכורא, אין דער גרויסער אויפגאבע,

וואס דאס יידישע פאלק האט גענומען אויף זיך דורך דער קבלת התורה, אין דער ראָל פון מאַדערנעם יידן, וועלכער האט אַ רעכט אויף אַרבעט, ווי יעדער מענטש, און אַז דאָס יידישע פאלק האט אַ רעכט אויף זיין אייגן לאַנד ווי יעדעס פאלק. דערפאַר האָט ער אַזוי געשטרעבט צו באַקענען דאָס פאלק פון איין זייט מיטן תנ"ך, מיט אונדזערע ביבלישע העלדן ("עקדת יצחק", "אחשורוש"), מיטן גלאַנצ־פּעריאָד פון יידישן פאלק אויף אייגענער ערד ("שולמית"), מיטן קאַמף פאַר יידישער פרייהייט ("בר כוכבא"), און פון דער אַנדערער זייט מיט די צרות אין אונדזער שפּעטערדיקער געשיכטע, די פאַרשי־דענע גרושים, די פאַרפאַלגונגען ("ד"ר אלמאסאדא", "רבי יאָזמאַן") און צוקומענדיק צו דער מאַדערנער צייט, האָט ער אונדז, ווי די אמת'ע נביאים, גע'מוסר'ט אויף אונדזערע שלעכטע זיטן ("כישוף־מאַכעריז"), אויף דער נישט־ליבע צו אַרבעט ("קבצנאָן און הונגערמאַן"), אויף דעם איבערגעטריבענעם יחוס ("קוני לעמל", "שמענדעריק"), אויף דער לעכערלעכקייט פון אַסימילאַציע ("לא תחמוד"), אָבער אין די אַלע פּיעסעס אין ער קינמאַל נישט אָפּגעטראָטן פון שטאַרקסטן יידישן געווער; פון בטחון, פון האַפּנונג, אַז אויך פאַרן געפּלאַגטן יידישן פאלק וועט נאָך קומען דער גרויסער הערלעכער טאַג, ווי אין זיין לעצטער פּיעסע "בן עמי". אַט דאָס אַלץ האָט ער אַרומגעצירט מיט זיינע טיף־פּילנדיקע האַרציקע יידישע לידער, אין וועלכע ער האָט אַרויסגעזונגען דעם יידישן וויי. זיי זיינען געקומען פון האַרצן און האָבן צוריק אַריינגעדונגען אין די הערצער פון די צוהערער.

די זעלבע אייגנשאַפט, די פאלקסטימלעכקייט, אַט דעם יידישן חן האָט אויך געהאַט זיין מוזיק. עס איז נישט מער קיין סוד, אַז ווען גאַלדפּאַדען וואַלט געדאַרפט אויסהאַלטן אַז עקזאַמען אַלס קאַמפּאָזיטאָר, איידער ער האָט קאַמפּאָנירט די מוזיק צו זיינע לידער, וואַלט ער געהאַט דעם גרעסטן דורכפאַל, ווייל טעאַרעטיש האָט ער גאַרנישט געקענט אין מוזיק. ער איז אָבער געווען אַ גרויסער מנגן, אַ ספּעציע־פּישע יידישע אייגנשאַפט. ער האָט געוואוסט וועלכער ניגון עס אָפּ־לירט צו אונדזער יידיש געפיל, און דערפאַר האָט ער, סיי אַליין, סיי פון אָפּערעס און פון חזני'שע שטיקלעך, צונויפגעשטעלט די מוזיק צו זיינע לידער און צו זיינע פּיעסעס, ניגונים, וואָס האָבן זיך באַלד געמאַכט אַזוי הימיש אין יעדער יידישער שטוב, אַז מען איז ווי צו־זאַמענגעוואקסן געוואָרן דערמיט.

א מוסטער פון א טעאטער-לעקסיקאן*

פון ד"ר יעקב שאצקי (ניו יארק)

די טעג איז ערשינען א פראספעקט פון „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“. דאס איז א ביכל פון 16 זייטן, סווארטא-פארמאט, אזוי ווי רייזינגס לעקסיקאן. דער דאזיקער פראספעקט דארף אונדז געבן א באגריף ווי אזוי וועט אויסזען דער לעקסיקאן מיט וועלכן עס האבן אביסל געטומלט די „טעאטער-פיידזשעס“ פון דער יידישער פרעסע אין ניו-יארק.

אלזא, דאס איז דער מוסטער, און לויט דעם דאזיקן מוסטער, הייסט עס, קאנען מיר זיך פארשטעלן דעם „גראנדיעזן“ בנין, וואס וועט הייסן „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“.

דער פראספעקט באשטייט פון איבערגעדרוקטע ארטיקלען און נאטיצן וועגן דער „באדיטונג פון לעקסיקאן פאר שוישפילער און ליבהאבער פון טעאטער“, אדער וועגן דעם, אז דאס איז א ווערק וואס „וועט ברענגען נאך נרויסע נוצן“ א. א. וו.

אייער פון זיי שרייבט אפילו וועגן דעם נישט געבוירענעם לעקסיקאן, אז, ווען מען עפנט אזא בוך, ווערט מען באלד באהויבט (!) פון דער דאזיקער (ד. ה. טעאטער — י. ש.) אטמאספערע“.

(* מיר גיבן דא אן אַרש פאַר ד"ר שאַצקיס אַרטיקל וועגן דעם פּראָיעקט-טעאטער-לעקסיקאן. מיר האלטן אָבער, אז נישט אויפן וועג פון אַר אַ פּר י י ס ן אַזא וויכטיקע אונטערנעמונג דאַרפן מיר גיין. אזוי ווי מ'האַלט ערשט ביים אָנהויב פון דער אַרבעט, באַדאַרף מען אין אַמעריקע אויסבילדן אַ פּאַראַנטוואַרטלעכע רעדאַקציע און צוזאַמען מיט ז. זילבערצווייגן פירן ווייטער די אַרבעט פונם „לעקסיקאן“ — דאָס ווערק זאָל קאַנען דער-פילן די אויפגאַבע, וועלכע מ'דאַרף אים שמעלן. מיר גלויבן, אז ז. זילבער-צווייג, וואָס האָט אַרויסגעוויזן די אינוציאַטיוו פאַר דער אַרבעט, וועט גערן אוינגיין אויף אַ רעדאַקציע פון פאַכמענער.

רעדאַקציע פון „ליטעראַרישע בלעטער“

א צווייטער שרייבט ריכטיק, אז א לעקסיקאן געבן ארויס ביי אנדערע פעלקער נישט קיין יחידים, נאר קאלעקטיוון — אבער ער מאכט באלד אן אויסנאם פאר דער יידישער שפראך-סכיבה, ווייל ער האט זיך „פערזענלעך“ באקאנט מיטן רעדאקטאר מר. זלמן זילבערצווייג, און די דאזיקע באקאנטשאפט לאזט אים, הייסט עס, גלויבן, אז דער יונגער „זייער ענערנישער און אויסערגעוויינלעכער פעיקער מחבר-אונטערנעמער“ וועט די זאך דורכפירן. און אזוי כסדר מיט איין אדער צוויי אויסנאמען זיינען די אלע ארטיקלען געשריבן פון אומפאראנטווארטלעכע מענטשן, וואס האבן נישט די מינדסטע אנונג וועגן דעם, וואס הייסט לעקסיקאן.

אבער צו וואס דארף מען זיך פארלאזן אויף די מכינים און אפילו אויף דעם רעדאקטארס אויטאביאגראפישן ארטיקל, ווי אזוי ער איז געקומען צו דער אידעע פון לעקסיקאן? לאמיר זיך בעסער באקענען מיט די מוסטערן, וואס זיינען אפגעדרוקט אין דעם פראס-פעקט. די דאזיקע מוסטערן דארפן אונדז געבן א באגריף, ווי אזוי וועלן זיין געשריבן די ביאגראפיעס פון יידישע טעאטער-מענטשן. מיט איין ווארט, וואס וועט זיין אין דער דאזיקער טעאטער-ענציקלאָפּעדיע — קאן מען וויסן פון די ביאגראפיעס, וואס דער אָנפאַנג זייערער איז אָפּגעדרוקט אין פּראָספּעקט און „ווייטערס אין לעקסיקאן“.

אין פראספעקט זיינען אפגעדרוקט פאלגנדע פיר נישט-פארענד דיקטע ביאגראפיעס: פון קעני ליפצין, אסתר-רחל-קאמינסקי, דזשיי-קאב פ. אדלער און אברהם פישזאן. לאמיר אנהויבן פון די מענער. וועגן אדלערן ווערט געזאגט, למשל, אז זייער הויז (אין אדעס) איז געווען א בית ועד לחכמים, וואו „די גרעסטע (1) משכילים פון יענער צייט פלעגן זיך צוזאמען-קומען“.

אדער אז א געוויסער דר. קעניגשאץ איז געווען א לערער אין דער „יעוורעיסקאיע קאזיאנאיע אוטשילישטשע“, וואו אדלער האט זיך געלערנט.

עס ווילט זיך פרעגן: ר' ייד, וועמען שיט איר דא זאמד אין די אויגן, אדער פון וועמען לאזט איר זיך שיטן? דאס איז אלץ לאהיה ולא נברא. פליאטקעס, אויסגעטראכטע מעשיות, פשוט'ע ליגנס.

א רעדאקטאר דארף האבן חוץ 40 איינאקטערס אויך אביסל אינטעליגענץ און וויסן, וואס הייסט אן עדות פון אן אקטיאר בכלל און א יידישן בפרט!

און דאן גייט אין דעם אמת'ן „פויפער"־זשאנגאן א ביאגראפיע פון „יאנקעלען", וועמען דער טאטע האט געוואלט מאכן פאר א דאקטאר און שפעטער נאך געמאכט פאר א סוחר א. א. וו. ווען מען לייענט די ביאגראפיעס, וואס זלמן זילבערצווייג האט אונדז אונטערגעטראגן אלס א מוסטער, קאן מען זיך נישט באפרייען פון געדאנק: אפשר איז דאס נישט קיין לעקסיקאן, נאר א פאראדיע אויף א לעקסיקאן? דעמאלס איז די פאראדיע נישט שלעכט. ווי פארדירט עס ווארדי די לעקציע איבער דוד פרישמאן: „ווען פרישמאן איז אלט געווען פינף יאָר, האט ער געזאגט צו זיין ווייב" א. א. וו.

אין אברהם פישזאנס ביאגראפיע, צום ביישפיל, געפינט איר אזעלכע „גרויסע" היסטארישע פאקטן, אן דער בראדער זינגער ישראל גראדנער האט אים געצאלט פאר זיינע „חיבורים" (!) מיט . . . טיטן. זייער וויכטיק, נישט אמת? נאר א וויסטן מזל האבן ביים פארפאסער פון „דיזע" ביאגראפיעס די יידישע אקטריסעס.

אסתר רחל קאמינסקי — געבוירן פורים 1870. א שיינער גע־לערנטער רעדאקטאר, וואס קאן אפילו נישט אויסרעכענען ווען איז אויסגעפאלן פורים אין 1870, אבער ווייסט, אז א „דאקטאר" איז געווען אדלערס לערער אין אן אדעסער פאלקס־שולע. אבער צו וואס דארף איר מאכן פירושים, נאט איך קודם כל א מוסטער פון סטיל און ביאגראפישער קאנסטרוקציע:

„דער פאטער פון א. ר. (קאמינסקי — י. ש.), דאמאלס שוין אן אלטער און צעבראכענער (!), האט געהערט צו די כלי־קדוש־עמע־ריטן (!), געווען אמאל א תז־שוחט, האט ער אויף דער עלטער געמוזט אוועקלייגן זיין עבודת־הקודש" (1). אפשר איז איך ווייניק, אז ער איז געווען אן אלטער און „צעבראכענער" און אז „עמעריט", מוז עס נאך איבערגע'חור'ט ווערן אין א צווייטן זאץ נאך אמאל אין אן אנדער פארם, אזוי ווי עס האנדלט זיך וועגן אן ארטיקל אין א ייטונג, וואו מען מוז אנשרייבן די פאר עמודים. און דאן גייט שוין די מעשה, וואס אן איר וועט איר חס ושלום

נישט פארשטיין קאמינסקים טאלאנט, אז דער טאטע אירער האָט גע-
לעבט דערפון, וואָס רייכע באַלעבאָטיס האָבן אים געגעבן א. א. וו.
און דאָן גייט אַ קלאַסישער זאָץ:

„ביז דער צייט ווען א. ר. (אסתר רחל) איז אַביסל אונטערגע-
וואַקסן, איז פון אַלע זעקס קינדער געבליבן בלויז איין ברודער אין
שטוב. דאָ איז נישט געווען זייער פּויגלדיק. . . אַ שטיקל פלייש
האַט מען דאָרט געגעסן אַמאָל אין אַ יום־טוב א. א. וו.“

און דער סוף איז, אַז אסתר רחל קאמינסקי איז „אויסגעוואַקסן
אַ געזונט, גוט אַנטוויקלט מיידל און איז אַרומגעלאָפן מיט די שיקסעס
אין דאָרף“ א. א. וו.

ווי געפֿעלט אייד אַזאַ „פּויגלדיקער“ סטיל פון אַ רעדאַקטאָר,
און וואָס זאָגט איר אויף זיינע היסטאָרישע בקיאות, ווי ער קוקט אַריין
אין די טעפ און טעפֿלעך פון די „גרויסע“ קינסטלער און פאַראייביקט
עס אין אַ „לעקסיקאָן“.

וואָס איז דאָס אַזוינס? איד לייען און גלויב מיינע אויגן נישט!
איז מעגלעך אַזאַ סטיל און אַזאַ אינהאַלט און אַ ביאָגראַפיע פון אַן
אַקטריסע פון וועלכן עס איז פאַלק?

וואָס איז דאָס: שטות אָדער עס־האַרצות?

מיינט איר אפּשר, אַז דאָ איז דאָס נאָר ווילדע עס־האַרצות,
„בעזגראַמאַטנע“ יידיש און אַן אַפענע דעמאָנסטראַציע פון טאַלענט
לאַזיקייט, אומוויסן און דריט־קלאַסיקן זשורנאַליסטישן סטיל? ניין,
דאָ איז פאַראַן נאָר עפעס, וואָס איז אַ סך ערגער ווי עס־האַרצות!
קודם כל לאַמיר אייד ציטירן:

איז דער ביאָגראַפיע פון קעני ליפּצין זיינען פאַראַן הויז אַנדערע
ביאָגראַפישע „בלימלעך“ און סטיליסטישע ווילדקייטן אַזעלכע צוויי
פאַראַגראַפן:

„ווי אַזוי זי איז געקומען (ר. ה. די ליפּצין — י. ש.) פון דאָרף
איז שטעטל סמילע, קיעווער גובערניע, איז נישט באַוואוסט. ס'איז
אַ סברה, אַז זי האָט חתונה געהאַט מיטן פּאַטערס אַנטרייבער, און
איז פון אים אַ שטיקל (!) צייט נאָכדעם אַנטלאָפן.“

„וועגן איר באַשעפטיקונג איז סמילע זיינען פאַראַן פאַרשידענע
ווערסיעס, אַזוי זאָגט מען, אַז זי איז דאָרט געווען אַ שניידעריין, אָבער
געוויסע אַקטיוואַרן גיבן איבער, אַז איר באַשעפטיקונג איז געווען נאָר
פון אַן אַנדערן מין.“

וואס איז דאס אזוינס? ווי אזוי רופט מען אזא מין שרייבן?
ס'איז דא נאך אויף דעם איין ווארט — געמיינהייט.
אין וואס גייט עס דא? אין „אמת“? וואס פאר אן אמת'ן וועט
דער רעדאקטאר זילבערצווייג דערציילן, אפילו וועגן די, וואס זיינען
אין זיין קאמיטעט?

געוויס וועט ער וועגן די לעבעדיקע נישט זאגן דעם „אמת“,
אבער רכילות וועט ער נישט נאך דערציילן א סך, נאך א פאר מוס-
טערן פון דעם פראספעקט באווייזן, אז ער האט זיי שוין דערציילט.
דארף א רעדאקטאר פון א לעקסיקאן נישט האבן אויף אזוי
פיל, אויב נישט אינטעליגענץ (דאס איז א גאטזאד!) נאך ט א ק מ
— און וויסן, וועגן וואס מען מעג שרייבן און וואס איז נישט וויכטיק.
פארשטייט דען נישט א יונגערמאן „מיט וויסן און ענערגיע“,
זיי איינער פון די הויפט-מחותנים אין לעקסיקאן רעקלאמירט אים,
אז ס'זיינען פאראן היסטארישע פאקטן, וואס זיינען נויטיק אין א
ביאגראפיע, און סקאנדאליעזע פאקטן, וואס זיינען נויטיק, כדי צו
מאכן א זשורנאליסטישן „היט“?

וואו איז דעם רעדאקטארס חוש, א מאס, קלארער באגריף?
וואס מיינט א ביאגראפיע פון אן אקטיאר אדער אקטריסע?
די מוסטערן אין דעם לעקסיקאן זיינען שוידערלעכע, ממש
סקאנדאליעזע. יעדער האט דאס רעכט צו טאן וואס ער וויל, אפילו
איבערזעצן פופציק איינאקטערס, אבער ווען ער טוט עס אויף זיין
אייגענער אחריות. דא איז אבער נישט דער פאל. דער לעקסיקאן
ווערט רעקלאמירט אלס א געזעלשאפטלעכע אונטערנעמונג. מען גייט
ראטעווען דאס יידישע טעאטער פון פארגעסן ווערן. מען גייט פאר-
אייביקן די „ליסטונגען“ פון דעם יידישן אקטיאר און אקטריסע.

ממש א היסטארישע מיסיע!

און איז קאמיטעט זע איד א פאר נעמען פון אינטעליגענטע
אקטיארן. וואס טוען זיי דארט? האלטן זיי אויך, אז א לעקסיקאן
דארף באשטיין פון אינסינואציעס, רכילות, נישט-געשטויגענע מעשיות
און שלעכטע עברי?

האלטן זיי אויך, אז א לעקסיקאן דארף זיך פארוואנדלען אין „א
בינטל בריוו“-זאמלונג, געשריבן אין דעמועלכן נוסח און סטיל!
זען זיי דען נישט איין, אז אזא גראנדיעזע ארבעט פון שאפן
א לעקסיקאן פון יידישן טעאטער האט גענומן אויף זיך א מענטש,

וואס חוץ אמביציע פארמאגט ער גארנישט: נישט קיין שום קוואַ-
ליפיקאַציעס, נישט קיין וויסן, נישט קיין מעטאָדע, נישט קיין שפראַך
און נישט קיין אינטעליגענץ?
פאַרוואָס שווייגן זיי?

פאַרוואָס שווייגן אונדזערע בעסערע טעאָטער־שרייבער, וואָס
האַבן, גאָט צו דאַנקן, נישט אַרויסגעגעבן דעם לעקסיקאָן אַ הכשר
אידער ער איז אַרויס?

זאָל באַצייטנס דער עולם זיין געוואָרנט און וויסן, אַז אַרטיליאַנדיק
לויט די מוסטערן (און געוויינלעך גיט מען די בעסטע מוסטערן, ווייל
מען וויל די „סחורה“ פאַרקויפֿן), וועט דער לעקסיקאָן פֿון ייִדישן
טעאָטער זיין אַ בוך, וואָס וועט דער ייִדישער שפראַך און קולטור
קיין כבוד נישט ברענגען.

„ליטעראַרישע בלעטער“, וואַרשע, נומ. 20, 1928.

שטיינער אין וועג

פֿון זלמן זילבערצווייג *

איד וועל זיך מיטן ד״ר שאַצקי, וואָס האָט אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל
אין די „ליט. בלעטער“, נישט שטעלן זיך לעזן. מיר, דעם אומגעבילדעטן,
קאנען נאָר חלילה אויספעלן זיך־ווערטער און אויסדרוקן פֿאַר זלזולים.
איד וועל דעריבער נאָר ענטפערן אויף די פֿאַרוואַרפֿן, וואָס זעען אין
פֿלוג אויס צו זיין ערנסט.

אַבער פֿאַר אַלעם אייניקע קליינע אינפֿאַרמאַציעס, וואָס וועלן
אפֿשר אַביסל אויפקלערן די סיבה פֿון ד״ר שאַצקי'ס גרימפֿאַרן:

1. מיטן ד״ר שאַצקי האָב איד זיך באַקענט אין וואַרשע אין
דער צייט, ווען מיר האָבן נאָך ביידע געוואוינט אין פּוילן. איד האָב
זיך דעמאָלט אַרומגעטראָגן מיטן פֿלאַן צונויפֿצושטעלן אַ „פֿנקס פֿון
ייִדישן טעאָטער“. איד האָב גערעדט מיט ד״ר ש., אַז ער זאָל פֿאַר

(* מיר גיבן דאָ דעם ענטפער פֿון ז. זילבערצווייג מיט אייניקע קיצורים.
רעדאַקציע „ליטעראַרישע בלעטער“

מיר אנשרייבן אז ארטיקל וועגן „די יידישע טיפן אין דער פוילישער דראמאטישער ליטעראטור“.

ד"ר ש. האט, חלילה, נישט נאכגעפרעגט וועגן מיינע קוואליפיקאציעס, אויב איד בין ראוי פאר א רעדאקטאר פון אזא בוך, נאך ער איז גרייט געווען מיר צוגעבן זיין ארטיקל, און שוין א צייט נאכדעם, ווי איד האב אויפגעגעבן דעם גאנצן פלאן, האט ער מיר אלץ נאך דערמאנט וועגן זיין ארטיקל.

אלזא, דעמאלט בין איד דעם ד"ר שאצקי יא אנגעשטאנען פאר א רעדאקטאר!

2. ווען איד בין אין 1926 געקומען אין אמעריקע, האב איד, נאטירליך, זיך באַלד געזען מיט ד"ר ש. ער האט שוין בינו לבינו געשריבן אויף רעכטס און אויף לינקס וועגן יידישן טעאטער. ער האט מיר אויפגענומען מיט „אפענע ארעמס“, און מיר צוגעזאגט צו געבן יעדע מיטהילף פאר דעם לעקסיקאן. ער האט אפילו אוועקגעשריבן רעקאמענדאציעס וועגן מיר קיין מינסק און קיין מאַסקווע. און ווען ער פלעגט מיר טרעפן לויפן פון די ביבליאטעקן אין ניו-יאָרק, פון די עלטערע אקטיארן, אדער נאכטן אפלייענען גאנצע יאָרגענג פון דער יידישער פרעסע פון פאריזן יאָרהונדערט, האט ער מיר גע'מוסר'ט, אז איד דאַרף נישט אוועקלייגן אזויפיל מי, מחמת קיין לעקסיקאן קאז אין דער ערשטער אויפלאגע נישט זיין קיין פולשטענדיק ווערק, דער עיקר איז, אז איד זאל וואַס-שנעלער אַרויסלאָזן מיין בוך, און ערשט ביי דער צווייטער אויפלאגע וועלן שוין אַריינקומען אלע אויס-בעסערונגען. ביי דער געלעגנהייט און נאך ביי אנדערע האט ער נישט פאַרנעסן מיר צוצוגעבן, אז איד אַליין וועל מיט דער אַרבעט נישט פאַרטיק ווערן, אז כ'דאַרף מיר וועמען צונעמען. . . .

איד האב אים געענטפערט, אז ליידער געפין איד נישט קיין פאַסיקן מיטהעלפער, און כ'וועל דעריבער די גאַנצע אַרבעט מוזן אַליין דורכפירן (איד באַמערק, אז דאָס איז געווען איידער עס איז געוויילט געוואָרן די קוואַליפיקאַציע-קאָמיסיע פון די ח"ח יעקב מעסטל, ראובן ווייסמאַן און יצחק לעש).

3. ווען איד בין אין 1927 ווידער געקומען אין אמעריקע, און בין צוגעטראָטן צו שאַפן דעם פאַנד פאַר דער אויסגאַבע פון „לעקסיקאן“, האט ד"ר שאצקי מיר כסדר אינטריגירט קעגן די אקטיארן און

קעגן זייער יונגאז, אז זיי מיינען מיר נאָר אויסצונוצן, אָבער ווען עס וועט קומען צו מאַטעריעלער הילף, וועלן זיי נישט זיין אין דער היים. גלייכצייטיק האָט מיר ד"ר שאַצקי ווידער געמאַכט דעם שוין דער-מאָנטן פאַרשלאַג וועגן צונעמען אַ מיטהעלפער צום „לעקסיקאָן". איד האָב נישט געפונען פאַר נויטיק אים אַרײַנצונעמען אין קאַמיטעט, מחמת ד"ר שאַצקי האָט קיין שום ידיעה נישט (איד בין דערפאַר פּולשטענדיק פאַראַנטוואָרטלעך) אין לעבעדיגן יידישן טעאַטער.

ווייזט אָבער אויס, אז מיין האַנדלונג האָט אים אזוי אַרויסגע-בראַכט פון געדולד, אז ער איז אַרויס מיט אַן אַנפאַל קעגן פּראָספּעקט פון לעקסיקאָן, וואָס איז אייגנטלעך באַשטימט געוואָרן פאַר שוין שפּילער און פאַר די באַזוכער פון דער גראַנדיעזער פאַרשטעלונג, וועלכע דער ניו יאָרקער קאַמיטעט פון „לעקסיקאָן" וועט איינאַרדנען אין אַקטאָבער אין ניו יאָרק.

איצט לאַמיר זען, וואָס וואַרפט ער מיר פאַר, און צי איז ער טאַקע גערעכט.

1) ד"ר ש. שרייבט: „דער פּראָספּעקט באַשטייט פון איבער-געדרוקטע אַרטיקלען און נאָמיצן וועגן דער „באַדייטונג פון לעקסיקאָן פאַר שווישפּילער און ליבהאַבער פון טעאַטער". נישט אמת, אין פּראָספּעקט ווערן אין 6 פון די 11 געדרוקטע אַרטיקלען בפּירוש גערעדט וועגן דער באַדייטונג פון לעקסיקאָן פאַר דער יידישער קולטור.

2) ד"ר שאַצקי שרייבט: „מיט איין אָדער צוויי אויסנאַמען זיינען די אַלע אַרטיקלען געשריבן פון אומפאַראַנטוואָרטלעכע מענטשן, וואָס האָבן נישט די מינדסטע אָנונג וועגן דעם, וואָס עס הייסט אַ לעקסיקאָן".

ווער, ד"ר שאַצקי, פון די 11 שרייבער אין פּראָספּעקט: מאַקס געביל, לעאַן וויינפּעלד, לודוויג זאַץ, זלמן זילבערצווייג, ס. מלאך, קלמן מרמר, מ. פּיעטרושקאַ, שלום פּערלמוטער, יעקב קירשענבוים, יעקב קאַליד, און יוסף רומשינסקי — איז אַן אומפאַראַנטוואָרטלעכער מענטש, און האָט נישט די קלענסטע השגה (כלעבן, עס איז אַ בע-סערער יידישער אויסדרוק, ווי די „מינדסטע אָנונג") וועגן אַ לעקסיקאָן?

3) איר וואַרפט מיר פאַר, אז איד שרייב „גרעסטע (!) משכילים,

אז אלטער און א צעבראכענער (!), א כלי-קודש-עמעריט (!), עבודת-
הקדוש (!), א שטיקל (!) צייט" — דאס איז ביי אייד בעזגראמאטנע
יידיש. אבער דאס איז דער יידיש, וואס האט אויפגעצויגן דעם יידישן
ליענער, דאס איז דער פאלקס-יידיש.

(4) ד"ר ש. ווארפט מיר פאר, אז איד שיט זאמד אין די אויגן
אדער איד לאז זיך שיטן זאמד אין די אויגן ווען איד דערמאן, אז
ד"ר קעניגשאץ איז געווען לערער אין דער שול, וואו יעקב פ. אדלער
האט געלערנט אין אדעם.
אלזא, סיי אין די ביזאציטיקע ביאגראפיעס פון פארשטארבע-
נעם ארטיסט אדלער, סיי אין זיין אויטאביאגראפיע ווערט דערמאנט
ד"ר קעניגשאצס נאמען אלס לערער פון דער שול.

(5) ד"ר ש. ווארפט מיר פאר: (א) אז עס איז סענסאציע צו
דערציילן, אז יעקב פ. אדלערס פאטער האט זיין זון געוואלט דערציען
אלס דאקטאר, און אים שפעטער געמאכט פאר א סוחר, (ב) אז עס איז
א גרויסער „היסטארישער" פאקט צו דערציילן, אז דער בראדערזינגער
ישראל גראדנער האט גענומען ביי פישזאנען זיינע היבורים, און אים
דערפאר געצאלט נישט מיט קיין געלט, נאר מיט טיטון, (ג) אז עס
איז א שטות אדער אן עס-הארצות צו דערציילן, אז אין דער שטוב
פון אסתר רחל קאמינסקי האט מען געהוננערט, און, אז איר פאטער,
א געוועזענער כלי-קודש, האט געלעבט דערפון, וואס ריכע באלע-
באטים האבן אים געגעבן, (ד) אז עס איז נישט קיין היסטארישע בקיאות
צו שרייבן, אז כאטש אסתר רחל קאמינסקי איז אויפגעוואקסן אין
הונגער און אין נויט, פונדעסטוועגן איז זי אויסגעוואקסן א געזונטע
מויד און איז ארומגעלאפן מיט די שיקסעס אין דארף, און פריילעך
און לוסטיק געזונגען.

אלזא, אט די אלע פרטים פון די געציילטע גרויסע פארשטארבענע
קינסטלער האלט ד"ר ש. נישט נאר פאר איבעריק, נאר פאר שטותים
און עס-הארצות, ווארום אז זיי וועט מען דאך אויך פארשטיין (!? !. ז.)
דעם טאלאנט.

איז דער לעקסיקאן א בוך נאר פון קריטיק, פון רעצענזיעס
איבערן שפילן, וועגן טאלאנט פון דעם שוישפילער? — עס איז דאך
א בוך פון ביאגראפיעס און אייניקע מאנאגראפיעס פון לעבעדיקע
און פארשטארבענע שוישפילער. און וויפיל איז עס טאקע כאראק-

טעריסטיש, אז אדלערס עלטערן האבן גאר געוואלט מאכן א דאקטאר פון זייער זון, און ווען זיי ענדערן נישט זייער באשלוס, און מאכן אים נישט פאר אן אנגעשטעלטן, וואלט ער טאקע צום טעאטער נישט געקומען. וויפיל געשיכטע ליגט אין דעם, אז ישראל גראדנער, דער ערשטער אקטיאר, האט געקויפט ביי אברהם פישזאן, דעם שפעטער-דיקן אקטיאר, לידלעד, און אים דערפאר נישט באצאלט מיט געלט, וואס ער האט נישט געהאט. נאר מיט טיטון, וואס ער נעמט פון גוטע ברידער, און די גוטע ברידער שפילן שפעטער א גרויסע ראל אין דער אנטוויקלונג פון יידישען טעאטער. און אין נישט וויכטיק צו וויסן, פון וואנען די גרויסע אסתר רחל קאמינסקי שטאמט, ווי אזוי זי איז אויסגעוואקסן, און ווי אזוי זי איז דורך די לידלעד, וועלכע זי פלעגט זינגען מיט די שיקסעס, געקומען צום יידישן טעאטער? איז דאס אלץ נישט וויכטיק?

(6) ד"ר ש. ווארפט מיר פאר, וואס איד האב געשריבן, אז אסתר רחל קאמינסקי איז געבוירן געווארן פורים 1870. איד האב בכי"ו געשטעלט פורים, ווייל דאס איז פארבונדן מיטן נאמען פון דער קאמינסקי. זי הייסט אסתר, ווייל זי איז געבוירן אין פורים.

(7) ד"ר ש. ווארפט מיר פאר שלעכטן סטיל, דערביי באגיט ער ווידער א מיסטיפיקאציע. אנטשטאט א פונקט אין א זאץ האט ער געשטעלט א קאמא, נאכן ווארט פויגלדיק געשטעלט פינטעלעד, גע-מאכט עס סענסאציאנעל . . .

דורכן איבערגעבן א האלבן זאץ מיינעם, וויל ער אויך ארויס-רופן דעם איינדרוק, אז איד חזר איבער א זאץ, בעת ווי ווען מען ליענט איבער דעם זאץ, ווי ער איז געדרוקט אין פראספעקט, איז ער אומ-באדינגט נויטיק.

(8) און איצט קומען מיר צו א ווירקלעך וויכטיקן פארוואנדל: אין דער אנגעהויבענער ביאגראפיע פון דער גרויסער קינסטלערין קעני ליפצין האב איר באנוצט אזא זאץ:

„וועגן איר באשעפטיקונג אין סמילע זיינען פאראן פארשידענע ווערסיעס. אזוי זאגט מען, אז זי איז דארט געווען א שניידערין, אבער געוויסע אקטיארן גיבן איבער, אז איר באשעפטיקונג איז געווען גאר פון אז אנדערן מיין“.

ד"ר שאצקי רופט דאס אן געמיינהייט.
ווייל איר דעם ענין א ביסל אויפקלערן : קעני ליפצין איז געווען
די גרעסטע יידישע קינסטלערין פון יידישן טעאטער אין אמעריקע.
פאר איר האט יעקב גארדין געשריבן „מירעלע אפרת“, און מיט דער
דאזיקער ראל האט זי זיך קונה שם געווען.
קעני ליפצין האט קיין קינדער נישט געהאט, און האט נישט קיין
שום נאנטע קרובים.

קעני ליפצנים באשעפטיקונג איז טאקע געווען (היסטאריש פעסט-
געשטעלט) פון א געוויסן מין. פון דארט האט מען זי ארויסגענומען,
און קומענדיק פון אזא סביבה, איז זי פונדעסטוועגן געווען אזא
גרויסע קינסטלערין, אז זי האט געקאנט אריינדריינגען און איבערגעבן
מיט אזויפיל חן דעם טיפ פון „מירעלע אפרת“, דעם כאראקטער פון
יענער מיוחס'דיקער, פיינער, דעליקאטער, צניעות'דיקער יידישער
פרוי, וואס איז געבליבן א קלאסישער טיפ אין אונדזער דראמאטישער
ליטעראטור — דאס איז העכסט אינטערעסאנט. דאס איז מאטעריאל
פאר א היסטאריקער וועגן דעם פארשטענדניש און טאלאנט פון די
אמאליקע גרויסע יידישע אקטיארן. און ווען איר אפשטאמונג ווערט
נאך דערמאנט דורך זיידענע הענטשקעס, אז נאר „המבין יבין“, און
ווען קיין קינדער און קרובים זיינען נישטא — טא וואו איז דא די
געמיינהייט? און צו וואס די דעמאנאגיע פון סטראשן די אקטיארן
און דעם קאמיטעט פון „לעקסיקאן“, אז אין „לעקסיקאן“ וועט וועגן
זיי זיין רכילות.

און וואס איז דאס? ד"ר שאצקי שרייבט :
„א רעדאקטאר דארף האבן חוץ 40 איינאקטערס אויך אביסל
(געוואלד, אביסל!—ז.ז.) אינטעליגענץ און וויסן, וואס הייסט אן
עדות פון אקטיאר בכלל, און א יידישן (מין קורסיוו.—ז.ז.) בפרט!“
איר הערט, אפשטעמפלען אלע יידישע אקטיארן פאר לינגער —
דאס איז נישט קיין געמיינהייט, דאס איז אינטעליגענץ!
אזוי זעען אויס איז דער ווירקלעכקייט אלע פארווארפן פון
ד"ר שאצקי.

„ליטערארישע בלעטער“, ווארשע, נומ. 30, 1928.

צו וואס כעס קאן ברענגען*

(מכח ז. זילבערצווייג און זיין „לעקסיקאן“)

פון דר. י. שאצקי

ז. זילבערצווייג איז שטארק נישט צופרידן מיט מיין רעצענזיע, וועגן זיין ווערק (זע „ליט. בלעטער“ נומ. 30), און כדי אפצושוואכן מיינע פארוואורפן באנוצט ער זיך מיט דער אלטער מעטאדע פון פער-זענלעכע אטאקעס.

זיינע ארגומענטן זיינען זייער היילפלאז.

וואס איר וויל אבער אנרירן — איז די פאר „פאקטן“, מיט וועלכע ער הויבטאן דעם ארטיקל. ז. זילבערצווייג וויל פון מיין קריטיק מאכן אז ענין פון פערזענלעכער נקמה, אזוי צו זאגן. אבער וואס זאגן די פאקטן!

פאקט נומער איינס: איר האב קיינמאל אין איראפע דעם ה' ז. נישט באגעגנט. י. מ. ניימאן האט זיך אמאל געווענדעט צו מיר אין נאמען פון דעם ה' ז. מכח אז ארטיקל פאר אז אלמאנאך. איר האב אויך, אויב איר מאך נישט קיין טעות, באקומען פון דעם ה' ז. א בריוו פון לאדזש. איר האב דעם ארטיקל (אייגנטלעך א גרעסערע ארבעט) קיינמאל אויף יידיש נישט אנגעשריבן. איז ווי אזוי האב איר זיך געקאנט יאגן נאך דעם ה' ז. — בפרט אז איר האב אים אין איראפע נישט געזען?

פאקט נומער צוויי: אין אמעריקע האט דער ה' ז. מיר באזוכט און געבעטן איר זאל אים העלפן אין דער ארבעט. איר האב אים געהאלפן, וואס ער לייקנט נישט אפ. געטאן האב איר עם דערפאר, ווייל אין פרינציפ העלף איר יעדערן, וואס האט נאך ערלעכע כוונות, און איר האב געמיינט, אז דער ה' ז. האט זיי אויך. מיט דער צייט האב איר זיך איבערצייגט, אז זיינע כוונות שטייגן איבער זיינע כוחות. איר האב געזען פאר זיך א מענטשן, וואס קען טעאטער ריין אויסער-

(* פון דער רעדאקציע „ליטערארישע בלעטער“:

מיר דרוקן ד"ר י. שאצקי'ס ענטפער מיט אייניקע קיצורים. און האלטן דערמיט די פאלעמוק צווישן שאצקי-זילבערצווייג פאר פארענדיקט.

לעד. די, וואס שטייען דא, אין אמעריקע, נאנט צום טעאטער, האבן זיך געוואונדערט, ווי קומט אזא נישט קיין צוגעגרייטער מענטש צו אזא ריזיקער אונטערנעמונג ווי א טעאטער-לעקסיקאן.

מיר, ווי אנדערע טעאטער-טוער און קריטיקער, איז נישט געפעלן געווארן די ביליקייט פון זיין ארבעט ווי אויך זיינע מעטאדן און בא-קומען „פובליסיטי“ וכדומה.

איד האב אבער געווארט, וואס וועט דערפון ארויסקומען און קיינמאל אים נישט אפגעזאגט אין הילף. מיין הילף איז באשטאנען אין אינפארמירן אים מכה קוועלן, זאמלונגען א. א. וו. און איד האב אים דערלויבט צו באנוצן זיך מיט מיין ארכיוו — ווען ער וועט נאר וועלן.

א טאג נאך זיין אפרייזן קיין אייראפע האט מיר די פאסט געבראכט דעם געדרוקטן פראספעקט. איד האב דעם דאזיקן דאקור מענטש אפגעשאצט ווי געהעריק. דערויף האב איד באקומען א פאר בריוו פון אקטיארן און פון א רעדאקטאר פון א יידישער צייטונג אין ניויארק — אז זיי זיינען מסכים מיט מיין אפשאצונג. (איד וועל נאך די בריוו פארעפענטלעכן).

מיין אפשאצונג פון דעם פראספעקט האט דעם ה' ז. אריינגעד-בראכט אין אזא צארן, אז ער האט געמוזט אויסטראכטן א מעשה, אז איד האב אים פארגעשלאגן מיין מיטארבעטערשאפט. נאר אזוי ווי ער איז דער „ספעציאליסט“, און איד האב קיין שום אונג נישט וועגן טעאטער-געשיכטע, דעריבער האט ער מיר אפגעזאגט און דערויף האב איד געענטפערט מיט א שארפער קריטיק. שטעל איד דא פערט עפנטלעך, אז די נאנצע מעשה איז שקר וכזב!

רעדאקטירן א טעאטער-לעקסיקאן פאדערט א סך וויסן און מען דארף דערצו האבן — ווי די רעדאקציע פון די „ליטערארישע בלע-טער“ האט ריכטיק באמערקט — א קאלעגיע. אלענפאלס, ווי עס זאל נישט זיין — איד פערזענלעך האב נישט און כ'האב נישט געהאט קיינמאל קיין שום אינטערעס אין אזא אונטערנעמונג בכלל, און אין ה' זילבערצווייגס בפרט.

דערמיט שלים איד די דעבאטע, ווייל מער וועל איד אין דער פראגע קיין ווארט נישט נעמען.

„ליטערארישע בלעטער“ ווארשע, נומ. 37, 1928.

איז אחרי מות קדושים אמור א מנהג אדער א דין? *

פון זלמן זילבערצווייג

ארבעטנדיק איבער די ביאגראפיעס פון די יידישע אקטיארן, האב איך זיך אנגעשטויסן אויף א סך נישט-אנגענעמע פאסירונגען אין זייער לעבן. ענינים, וואס האבן א שייכות צו זייער אפשטאם, צו זייער גראד פון בילדונג, צו זייער באציאונג צו קונסט, צו יידיש, צום פובליקום, צו דער קריטיק, און עס האט זיך פאר מיר אליין געשמעלט די פראגע, צי האבן די אלע פרטים נאר א פערזענלעכן ווערט, צי אויב די ביאגראפיעס פון די דאזיקע אקטיארן ווערן געדרוקט עפנטלעך, באקומען אויך די פרטים פון זייער לעבן און עפנטלעכן ווערט, און עפנטלעכע באדייטונג.

איך האב די פראגע אנטשיידן פאזיטיוו, דערווייל בלויז ווען עס האנדלט זיך וועגן געשטארבענע, וואס זייער ביאגראפיע איז שוין און אפגעשלאסענע זאך.

די גאנצקייט פון דער ביאגראפיע פאדערט, אז זי זאל זיין גאנץ, און אזוי איז עס געקומען, אז ווען איך האב פארעפנטלעכט אין פראספעקט פון „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“ (ניו-יארק, מאי, 1928) די ערשטע שורות פון אייניקע ביאגראפיעס, האב איך נישט אויסגעלאזט אויך די נישט גאר שמייכלהאפטע זאכן, וואס מאנכע פון זיי האבן דורכגעמאכט.

אין דער ביבליאגראפיע אין „לעקסיקאן“ גיב איך אן די נעמען פון די אינפארמאטארן אלס קוואלן פון יעדער ביאגראפיע.

ד"ר יעקב שאצקי האט אבער נישט געהאט קיין געדולד צו ווארטן ביז דער „לעקסיקאן“ וועט ארויס אויף דער ליכטיקער וועלט. ער האט לויטן פראספעקט איינגעזען, אז דער „לעקסיקאן“ וועט זיין אזא בוך, וואס וועט חלילה פארשמוצן דעם אנווען פון דער יידישער

(* „אחרי מות קדושים אמור“ איז א לומד'יש וואָרט-שפּיל, געבויט דערויף, וואָס די דריי סדרות „אחרי מות“, „קדושים“ און „אמור“ גייען איינע נאָך דער אנדערער, און דער באַדייט איז, אז אחרי מות (נאָכן טויט) קדושים (הייליקע) אמור (דאַרף מען זאָגן).

ליטערעטור און קולטור, און ער איז ארויס מיט א קארעאול-אר-טיקל אין דער „פרייער ארביטער שטימע“. דעמזעלכן ארטיקל האט ער אויך מיט א דראונג צוגעשיקט איבערצודרוקן אין די „ליטערארישע בלעטער“ אין ווארשע.

אחוץ א גאנצן בארג זידלעריען און נישט-גענויקייטן, האט זיך ד"ר שאצקי אנגעכאפט אין דעם „אחרי מות-קדושים“. ער שרייבט דארט אזוי וועגן געוויסע שורות:

„וואס איז דאס אזוינס? ווי אזוי רופט מען אזא מין שרייבן!

עס איז דא אויף דעם נאך איין ווארט — געמיינהייט.

אין וואס גייט עס דא? אין „אמת“? וואס פאר א אמת'ן וועט דער הער רעדאקטאר זיכערצווייג דערציילן אפילו וועגן די. וואס זיינען אין זיין קאמיטעט?

געוויס וועט ער וועגן די לעבעדיקע נישט זאגן דעם „אמת“, אבער רכילות וועט ער נישט נאך דערציילן א סך, נאך א פאר מוסד-טערן פון דעם פראספעקט באווייזן, אז ער האט זיי שוין דערציילט. דארף א רעדאקטאר פון א לעקסיקאן נישט האבן אויף וויפיל, אויב נישט אינטעליגענץ (דאס איז א גאט-זאך) נאך טאקס — און וויסן וועגן וואס מען מעג שרייבן און וואס איז נישט וויכטיק.

פארשטייט דען נישט א יונגערמאן „מיט וויסן און ענערגיע“, ווי איינער פון די הויפט מחותנים אין „לעקסיקאן“ רעקלאמירט אים, אז ס'זיינען פאראן היסטארישע פאקטן, וואס זיינען נויטיק אין א ביאגראפיע, און סקאנדאליעזע פאקטן, וואס זיינען נויטיק כדי צו מאכן א זשורנאליסטישן „היט“? (קורסיוו פון ד"ר שאצקי.)

וואס ד"ר שאצקי האט באמת געמיינט, איז קלאר פאר יעדן. ער קען די שוואכע זייטן פון מאנכע אקטיארן און באזונדערס פון אקטרי-סעס, וועלכע שרעקן זיך מ'זאל נישט אויסנוצן אין דער עפנטלעכקייט זאכן, וועלכע זיי טוען בצנעה, הגם פריוואט-מענטשן טוען היינט אויך דאסעלבע.

ד"ר שאצקי האט, אלזא, געגלויבט, אז נאכדעם ווי ער וועט ארויס מיט אזא גוואלד, וועלן זיך די אקטיארן דערשרעקן, איבערהויפט ווען ער וועט געבן אנצוהערן, אז איד וועל דעם קאמיטעט פון לעקסיקאן אויך ניט „שווינען“. די אקטיארן וועלן זיך אפטרײסלען פון דער אונטערנעמונג, וועלכע גייט זיי „שענדן“, און דער „לעקסיקאן“ וועט נישט דערשיינען.

מילא, האָט ד"ר שאַצקי געהאַט אַ טעות. די פעסטונג איז נישט איינגעפאלן. היינט פאלן שוין נישט פעסטונגען פון שופר-בלאָזן, איבערהויפט, אַז דער בעל-תּוּקע איז נאָך דערצו אַ הייזעריקער אױך. אבער עס האָט מיך אַלץ נאָך נישט געלאָזט רוען דער געדאַנק, צי איז טאַקע „אַחרי מות קדושים" אַ דין.

איר האָב געוואוסט אַז זשאַן זשאַק רוסאַ דערציילט אין זיינע „באַקענטניסע" אַזאַ ביסל חטאים אױף זיך, וואָס זיינען ענלעך צו אונזער „אַשמנו" אין מחזור. מיט איין וואָרט אַזאַ פעקל זינד, אַז מען האָט גאָר אַנגעהויבן צווייפלען אױב ער איז ניט מגום. מאַקסיס גאַרקי דערציילט אין זיין אױטאָביאָגראַפיע וועגן זיין אייגענער מוטער אַזעלכע זאַכן מיט וועלכע מען קאָן זיך נישט איבערנעמען. . . . טאַלסטאַי אין זיין „דווי" רעכנט אױס אַ גאַנץ לייטיש בערנעלע עברות, וואָס ער האָט אױפגעטאַן אױף גאַס וועלטל. פּושקין דער ציילט ניט קיין איבריך פרומע זאַכן וועגן זיין שוויגער. אין דער ביאָ-גראַפיע פון באַוואוסטן אַלעקסאַנדער הערצען ווערט בסד-הכל אַנגע-געבן, אַז ער איז געווען אַ ממזר פון אַ רייכן פּריץ. דער זעלבער הערצען דערציילט אין זיין בוך „פון טיפעניש פון האַרץ" זיין טראַגעדיע, ווי זיין פרוי האָט זיך פאַרליבט און אים פאַראַטן מיטן דייטשן פּאַעט געאַרג הערוועג. דער רוסישער ביאָגראַף פּיאַטר גובער, וועלכער האָט אַרויסגעגעבן די ביאָגראַפיע פון הערצען אונטערן זעלבן נאַמען, נאָר מיט אַן אונטערקעפל „הערצענס פאַמיליע-טראַגעדיע", גיט וועגן דער זעלבער געשיכטע צו נאָך אַ רייע פּרטים. פּאָלינאַ סוסלאַווא, אַ גע-וועזענע געליבטע פון דאַסטאַיעווסקי, דערציילט אין איר בוך „מיט דאַסטאַיעווסקי אין די יונגע יאָרן" ווי אַזוי זי האָט מיט דאַסטאַיעוור-קיין „ניט געפאַסט קיין תּעניתים". זי גיט אַן אױספירלעך ווי אַזוי זי האָט פאַרראַטן דאַסטאַיעווסקי, און דרדראַגב דערציילט זי וועגן אים אױך ניט קיין איבריך שמייכלהאַפטע זאַכן. . . .

די אַלע זאַכן האָב איר געוואוסט, און כ'האַב איר געוואוסט, אַז די אַלע שרייבער זיינען נישט קיין קלענערע קולטור-מענטשן ווי ד"ר שאַצקי, און, אַז זיי האָבן די אַלע זאַכן נישט געשריבן אין „פּיר פּער", נאָר אין ביכער, וואָס זייער השיבות איז „ניט קלענער" פון מיין „לעקסיקאָן".

היינט וואָס איז עפעס מיט ד'אוננציאס (אױך, דאַכט זיך, אַ שרייבער) בוך וועגן עלעאַנאָראַ דווע ?

אז די אלע „אנגעגריפענע“ פערזאנען זיינען נישט ווייניקער חשוב ווי אפילו אונדזערע בעסטע יידישע שוישפילער, וועלן אונדזערע אקטיוארן אליין מודה זיין. . . .

קיון סך צייט צו גריבלען זיך אין ביכער, און פון דאָרט ברענגען ציטאטן און דערמיט פארטומלען דעם מוח, האָב איר נישט, האָב איר מיר גענומען פארצייכנען עטלעכע נאָטיצן וועגן „אחרי מות“ קדושים“—ענין פון צייטונגען אין די לעצטע חדשים (אחוץ צוויי שטעלן פון פריער), און וואָס זעען מיר?

(1) יעקב וואַסערמאַן איז, דוכט זיך, אַ גאַנץ לייטישער שרייבער (שוין יאָ מיט אינטעליגענץ). ער האָט נאָר וואָס אַרויסגעגעבן אַ גרויס בוך „קריסטאָפּאָר קאַלאַמבוס“, און אָט איז דאָרט פאַראַן אַזאַ שטעל:

„אין יענער צייט האָט ער זיך פאַרפּלאַנטערט אין אַ נייער ליבער-אוואַנטורע. אין דער שטאַט קאַרדאַווא האָט ער זיך באַגעגנט מיט אַ פּריציזישער מיידל, בעאַטריץ הענריקעז. זי איז געווען זייער שיין און דרייסיק יאָר יונגער פון קאַלאַמבוס. אָבער זייענדיק פון דער נאַטור ראַמאַנטיש, האָט זי זיך פאַרליבט אין דעם מאַדנעם אַרומשלעפּער. זי איז געווען די איינציקע האַרץ, וועלכע האָט אים מיטגעפילט און אים געטרייבט אין זיין ביטערן מזל. ער האָט מיט איר געלעבט אומגעזעצלעך, און זי האָט געהאַט פון אים אַ זון, הערנאַנדאָ, וועלכער האָט שפּעטער געשריבן אַ בוך איבער זיין פאַטער. די גלחים האָבן אים געוואָלט פאַרשטיינען; סטייטש, ווי לעבט מען דאָס מיט אַ פּרוי אָן הוּפּה וקדוּשין — און מען האָט אַ קינד אַ ממזר!“

(2) אדאָם מיצקעוויטש איז דער גרעסטער פּוילישער דיכטער. ער איז ממש פאַרהייליקט ביים פּוילישן פּאָלק, און אָט האָט דער באַקאַנטער פּוילישער קריטיקער באַיזשעלינסקי איצט פאַרעפּנטלעכט אין די וואַרשעווער „וויאדאַמאַשטי ליטעראַציע“ אַן אַרטיקל מיטן נאָמען „אין דער בראַנזן-גיסעריי“, אין וועלכן ער דערציילט:

„עס זיינען דאָ מעמאָרן פון אַ פּרוי לענאַרטאַוויטש, אַ פּריינדין פון מאַדאַם מיצקעוויטש. דער דאָזיקער דאַקומענט האָט אַ געוואָלטיקן וויסנשאַפּטלעכן ווערט. ער דערציילט פיל אינטימע איינצלעהייטן פון דעם געניאַלן דיכטער. ער דערציילט פרטים פון דעם לעבן אין מנהגים פון די טאַווינסקי-אַנהענגער, אַ מיסטישע סעקסע צו וועלכער אויך מיצקעוויטש האָט געהערט. אָבער די דאָזיקע איינצלעהייטן — און

דער עיקר די באציאונג צו פרויען מצד די טאווינסקי-אנהענגער — זיינען געווען זייער ניט באקוועם פאר יענע, וואס האבן געוואלט וואס מער פארהילן אין א שליער פון לעגענדע מיצקעוויטשעס אַנדענס. דער הויפט פאַרשער פון מיצקעוויטשעס לעבן און ווערק, דער הויפט זאַמלער פון די דאָקומענטן וועגן זיין לעבן איז פיל צענדליקער יאָרן געווען דער אין פאַרזי וואוינענדער זון זיינער — וואָלדיסלאָוו מיצקעוויטש. ער האָט ניט נאָר געזאַמלט די דאָקומענטן וועגן זיין פאָטער, ער האָט זיי אויך צענזורירט, און אָפט אפילו אינגאַנצן פאַרניכטעט. אַלס זון און אַלס גליענדיקער פאַרערער פון זיין פאָטער, איז ער געווען פאַראינטערעסירט, אַז זיין פאָטער זאַל אַלץ מער און מער פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ בראַנו, און אַט איז דער „בראַנו-ניסעריי“ איז פאַרשוואַנדן, נאָר לאַנגע מי און מאַטערנישן, דער אומשעצבאַרער דאָקומענט וועגן מיצקעוויטשעס לעבן. — דאָס טאַנבור פון פרוי זאפיע לענארטאוויטש.

דאָס האָט איר איך וועגען גוים. איצט לאַמיר נעמען אביסל יידישע ענינים.

3) באַראַן הירש איז געווען איינער פון די באַרימטסטע יידישע פערזענלעכקייטן. צוליב זיינע פאַנדן און יידישע קאָלאָניאַטאַרישע אַרבעט, וואָס איז דורך דעם אַנטשטאַנען, איז ער ממש פאַרהייליקט ביים פּאָלק. שרייבט וועגן אים ד"ר עטקינסאָן („מאַרגען זשורנאַל“, 4-טן יולי, 1929):

„היינריך הערמאַן הומערל, באַאַמטער פון דער אינטערנאַציאָנאַל שלאָפוואַגן געזעלשאַפט, דערציילט: זי (די באַראַנעסע — ז. ז.) האָט זיך ניט זייער גליקלעך געפילט אין איר פאַמיליען לעבן, און פלעגט נאָר זעלסטן באַווייזן זיך אין דער געזעלשאַפט פון איר מאַן. דער באַראַן האָט געהאַט צוויי זין פון אַ קריסטלעכער מעטערעסע, און די באַראַנעסע אַליין האָט די קינדער דערצויגן, ווייל איר אייגענער זון — זי האָט געהאַט נאָר איין איינציק קינד מיטן באַראַן — איז פלוצ-לינג געשטאַרבן ביי 23 יאָר נאָך אַן אומגליקלעכן פאַראַרדרייטעניש אויף אַ פערד פון וועלכן ער איז אַראָפּגעפאַלן אַ מת.“

4) מיר וועלן גיין נאָך אַ שריט ווייטער. די אַלע אויבנדער-מאַנטע באַדירטע לעבן מער ניט. אָבער אַט לעבט אין פוילן אַ ייד, וואָס איז אפשר דער פּאָפּולערסטער פון דער גאַנצער דאָרטיקער יידישער באַפעלקערונג. דאָס איז דער גרויסער אינדוסטריעלער

אסקאר (אשר) קאהן אין לאדזש, און אט וואס י. מ. ניימאן שרייבט וועגן אים אין זיין ארטיקל „א באזוך ביי דעם יידישן הענרי פארד פון פוילן“ („טאג“, 31 אויגוסט, 1929):

„ער האט עפעס אין זיך אַלס מענטש, אַט דער דאָזיקער אשר קאהן, פון דער ברוטאליטעט פון אַן אַריענטאלישן פּאַשא. ער איז ריקויכטסלאָז, ער איז אַפּטמאַל טיראַן. מען דערציילט, אַז ער האָט זיין אייגענעם טאַטען מעביר נחלה געווען. און זאָל מיר דערלויבט זיין צו דערציילן אַן עפיזאָד פון זיין פּריוואַט לעבן. דער מענטש איז עקספּאַנירט אין דער עפּנטלעכקייט. ער האָט אַפּגעלעבט מיט אַ פּרוי מער ווי אַ יאַר־צענדליק, מיט איר געהאַט פיל קינדער און לסוף זי אַפּגע'נט. די סיבה: זי איז פּרום, און ער איז שוין הינטוועלטיק. זי וועט זיין אַן אַפּהאַלט פאַר זיין אונטערנעמערישער ענערגיע.“

זיינע די אַלע אויבנדערמאַנטע קלענערע און „נישטווירדיקערע“ פּערזענלעכקייטן פון די אַקטיאָרן און אַקטריסעס וועגן וועלכע עס רעדט זיך אין מיין „לעקסיקאָן“?

אַבער כאַפּט נישט, לאַמיר הערן וואָס אַנדערע שרייבן וועגן יידישע אַקטיאָרן:

5) שלום אַש אין זיין נעקראָלאָג וועגן יעקב פ. אַדלער („פאַר-ווערטס“ פון 24-טן אַפּריל, 1926) פאַרגינט זיך צו שרייבן:

„מ. אַדלער, האָט זיך נישט געטראָפּן אין אייער לעבן, וואָס איז אַזוי רייך געווען מיט ליבע און רום, אַז איר זאָלט פילן אַזאַ שוואַכקייט צו אַ פּרוי, אַז זי זאָל קאַנען מאַכן פון אייר וואָס זי וויל?“

א. ז. וו.

אַדלער האָט זיך פאַרקלערט אַ מינוט, דאַן האָט ער געגעבן אַ שטאַד מיט זיין פינגער אין מיין בויך אַרײַן:

— וואָס רעדסטו, איר בין דאָך געלאָפּן פון פילאַדעלפיע נאָך לאַנדאָן, נאָר צו זיין מיט איר איין מעת־לעת.“

און אַדלערס פּרוי און קינדער און אייניקלעך לעבן אין ניו־יאָרק. 6) ד"ר יהושע טהאן פאַרעפּנטלעכט איצט אַ טייל פון זיינע זכרונות, און אין איינעם פון זיינע קאַפיטלעך „לעמבערגער גע-שטאַטן“, ווען ער רעדט וועגן גאַלדפאַדענען און זיין טעאַטער („היינט“, וואַרשע, 10 מאי 1929), שרייבט ער אַזוי וועגן אַ גע-וויסן לעבעדיקן אַקטיאָר:

„דער דאָזיקער וו. האָט דעמאָלט חתונה געהאַט מיט אַ קאַלעניז.“

דאס הייסט, ער האט שוין געמוזט חתונה האבן. מען האט זיך פון אלע זייטן אוועקגעלייגט אין די לענג און אין דער ברייט, אז די חתונה זאל צושטאנד קומען. מיר, יונגעלייט, האבן אויך געהאט א שטיקל חלק אין דער דאזיקער מצוה פון הכנסת-כלה. יעדנפאלס זיינען מיר געווען ערדגעסט אויף דער חתונה.

(7) און אט שרייבט אז אלטער אקטיאָר א. ג. קאמפאניעניץ זיינע זכרונות „50 יאר יידיש טעאטער“, און ווען ער רעדט וועגן די שוועריגקייטן צו באַקומען דערלויבנישן, באַנוצט ער אזא אויסדרוק („לאדזער טאַגעבלאַט“, 31 מאי 1929):

„דערצו האב איך זיך נאך דערוואוסט, אז פישזאָן האט אוועקגע- שיקט צו דער אויעזדנער נאַטשאַלסטוואַ צוויי פרויען פון דער טרופע (דאָ קומען נעמען — ז. ז.), און פרויען זיינען אין יענע צייטן געווען אַ גאַנץ קליינע סגולה . . . (די פינטעלעך זיינען קאמפאניעניצעס).“ וועגן זעלבן פישזאָן און זיינע מקורבים ווערן אין אקטיאָר מיאָדאוניקס זכרונות אין מינסקער „שטערן“ דערציילט זאכן, וועלכע עס איז פשוט שווער צו גלויבן, און פישזאָן איז דאָר אין רוסלאַנד געווען אַ שטיק גאַלדפאָדען.

(8) אָבער אַט איז גאַלדפאָדען אַליין. ווער איז פאַר אונדז מער פאַראַנטוואָרטלעך צו רעדן וועגן יידישן טעאטער ווי זיין אייגענער פאטער? און אַט ווי גאַלדפאָדען דריקט זיך אויס וועגן די יידישע אקטיאָרן („עראינערונגען פון אַ יידישן דראַמאַטורג“ פון לעאָן קאַברין, צווייטער באַנד ז. 159):

„ — ווייסט איר וואָס זיי וואַלטן געווען אַז מיר, — רעדט ער (גאַלדפאָדען) שוין מיט האַרץ און מיט ווייטאַג, און זיין פנים, ווי פּוּזאַ פאַרשטויבטן מאַרמאַר, איז שוין אויפגעלעבט און רויטלט זיך — אַלפאַנסן און קאַרמאַנשטיקעס וואַלטן אַ סך פאַרבליבן, ווען נישט איך! איר ווייסט די געשיכטע פון יידישען טעטער? איר וועל איך דערציילן. אַלפאַנסן און אַנדערע וואוילע יונגען זיינען געגאַנגען פון שענקן און קאַבאַקן צו זייערע מוידן, האָב איר זיי אַפּגעשטעלט אויפן וועג, און זיי געזאָגט: — קינדער, וואַרפט אַוועק אייערע מוידן און אייער הוֹלטייסטווא, און קומט, מיר וועלן בעסער שפּילן יידיש טעאטער.“

(9) און וועגן אַ געוויסע יידישע אקטריסע, שרייבט גאַלדפאָדען: „קוים מיט צרות, מיט לייד, האָט מען מיר אַפּגעזוכט אַז אַרעמע

מידל. פון ארעמע, אלטע עלטערן, ביי וועלכע דער דלות אין אזוי גרויס געוועזן, אז דאס מידל האט צו פרי, נאך אין איר יוגנט (16 יאר אלט) געמוזט פארהאנדלן איר אומשולד אויפן מארק, כדי צו דערנערן אירע ארעמע עלטערן און שוועסטער. זי איז געווען אומ-געבילדעט, רוי, אומדערפארן. דאס איינציקע, וואס אין איר האט געשיינט, איז דאס פרישע וואונדערשיינע מאלערישע פנים, מיט א וויד, קליין סאפראזשטימעלע.

דאס הפקדינד האט שוין סיי ווי סיי ניט געהאט וואס אנצו-ווערן."

איצט נאך דעם אלעם, וואס איר האב דא געבראכט, וויל איר טאקע וויסן צי איז „אחרי מותיקדושים אמור" א מנהג אדער א דין, און ווי אזוי דארף מען מיר רופן פאר ברעכן דעם מנהג, אדער אפילו דעם דין?

„פרייע ארבעטער שטימע", ניו-יארק, 22 נאוועמבער, 1920.

א טעאטער-לעקסיקאן

פון דר. א. מוקדוני

לעקסיקאן פון דעם יידישן טעאטער, רעדאקטירט פון זלמן זילבערצווייג, ביי דער מיטארבעט פון יעקב מעסטעל. ארויסגעגעבן אונטער דער השגחה פון דער אקטיארן-יוניע אין אמעריקע.

שוין יארן, אז מען רעדט וועגן דער נויטיקייט פון א יידישן טעאטער לעקסיקאן, וואס זאל פארצייענען אלץ וואס עס איז אפגע-טאן געווארן אין יידישן טעאטער פון זיין אויפקום ביזן היינטיקן טאג און דורך וועמען אלץ איז אפגעטאן געווארן.

מען האט זיך שוין עטלעכע מאל גענומען פאר דער דאזיקער ארבעט, אבער מען איז באלד אפגעשפרונגען צוריק ממש מיט שרעק — א געדיכטער וואלד, מען קאן פארבלאנדזשעט ווערן און יארן דארף מען אפגעבן דורכצוקריכן דעם דאזיקן וואלד.

קאלעגע ש. יודסאן און מיין ווייניקייט האבן אויך פרובירט נע-מען זיך פאר דער דאזיקער ארבעט, אבער ס'האט ביי אונדז נישט לאנג גענומען אינצוזען, אז מיר וועלן די ארבעט נישט מאכן און מיר האבן זי אויפגעגעבן.

דער יידישער טעאטער איז צעזיט און צעשפרייט איבער דער גאנצער וועלט, ממילא זיינען די שוישפילער, די דראמאטורגן און די אנדערע טעאטער-מענטשן אויך צעזיט און צעשפרייט איבער דער גאנצער וועלט.

קיין טעאטער-ארכיוון זיינען ביי אונדז נישטאן און צו דעם עלטער פון 50 יאר איז שוין דער יידישער טעאטער געווארן אלטע, אלטע, גרייז-גרויע געשיכטע.

דער יידישער שוישפילער איז אוועק פון דער וועלט און קיין ליטעראריש-היסטארישע מצבה האט מען אים נישט געשמעלט. דער טעאטער-זכרון איז ביי אונדז זייער א קורצער. און נאך אנדערע סבות זיינען ממש געשטאנען איבער אונדזער קארק און געמאנט א טעאטער-לעקסיקאן.

און אלעמאל קומט אין דער לעצטער מינוט אן עקשן און טוט די ארבעט. און אין דעם פאל איז געקומען א גרויסער עקשן, וואס האט דעם יידישן טעאטער-לעקסיקאן געמאכט פאר זיין לעבנס-ווערק. ווארום אנדערש קאן אזא ארבעט נישט געמאכט ווערן. דער עקשן איז זלמן זילבערצווייג.

שוין מער ווי צען יאר, אז ער ארבעט אויף דעם לעקסיקאן און וועט האבן ארבעט, מסתמא, אויף זיין גאנץ לעבן, ווארום א לעקסיקאן איז נישט סתם א בוך, וואס מען זעצט זיך אוועק און מען שרייבט עס אן און פארטיק. א לעקסיקאן לעבט און וואקסט מיט דעם געגנשטאנד, וואס ער באהאנדלט, און מיט די מענטשן, וואס באשאפן דעם געגנשטאנד.

און דער ריכטיקער עקשן האט שוין די נויטיקע אייגנשאפטן פאר דער ארבעט, צו וועלכער ער נעמט זיך.

זלמן זילבערצווייג איז א וואונדערלעכער זאמלער, א טיכטיקער ארגאניזאטאר און דער עיקר א ברענענדיקער אנטוויאסט.

אלע קרוינען וואלט איד ארויפגעזעצט אויף זיין קאפ פאר דער וויכטיקער און זייער שווערער ארבעט, וואס ער האט אפגעטאן.

נאר איין-אינציקע קרוין וואלט איד איבערגעלאזן פאר אן אנדערן.

די דאזיקע געהערט נישט צו אים.

די קרוין פון א רעדאקטאר וואלט איד אנגעטאן אויף דעם קאפ פון א וויסנשאפטס-מענטש, פון א גוטן היסטאריקער פון טעאטער און פון א טיכטיקן ביבליאגראף.

ביי אונדז זיינען דא בלויז צוויי קעפ פאר אזא קרוין; בלויז צוויי זיינען דא צווישן אונדז, וואס פאסן צו זיין די רעדאקטארן פון אזא לעקסיקאן, און דאס זיינען ד"ר י. שיפער אין ווארשע און ד"ר י. שאצקי דא, אין ניריארק.

דעם אמת זאגנדיק האב איד פריער, איידער איד האב געזען דעם לעקסיקאן, געגלויבט, אז עס איז אן איינפאכע ארבעט, אן ארבעט פון

רעניסטרידן, און אזא ארבעט וועט זלמן זילבערצווייג, מיט דער הילף פון אזא געבילדעטן שוישפילער און באגאבטן שריפטשמעלער ווי יעקב מעסטעל מאכן גענוג גוט.

בין איד זיד מודה, אז איד האב א טעות געהאט.

די דערמאנטע צוויי האבן שטארק נויטיק א וויסנשאפטלעכן רעדאקטאר, א רעדאקטאר א היסטאריקער, וואס קאן רייניקן דעם געזאמלטן מאטעריאל פון פסולת'ן; א רעדאקטאר א ביבליאגראף, וואס קאן אויפזוכן דעם ביבליאגראפישן מאטעריאל און אים סיסטעמא-טיזירן.

אט שטייט עס מיט דער ביבליאגראפיע גאר שלעכט אין דעם לעקסיקאן.

ראשית איז נישטא קיין ביבליאגראפיע פון פאר דער מלחמה-צייט; עס איז נישטא סיי פון אייראפע און סיי פון אמעריקע.

א נס איז געשען בלויז מיט נח פרילוצקין, ער האט זיינע רע-צענזיעס פון פאר דער מלחמה אפגעדרוקט נאך דער מלחמה איז א בוך, דאס איז דאס ביסל, וואס עס איז דא פון דער פאר-מלחמה צייט.

און פאר דער מלחמה האט מען דאך געשריבן זייער פיל וועגן טעאטער.

אבער אפילו פון נאך דער מלחמה איז די ביבליאגראפיע פול מיט טעות'ן. אזוי, למשל, ווערט פלוצלונג איין ניריארקער צייטונג אינ-גאנצן ביי איין פאל אינגארירט און ביי אן אנדער פאל באקומט זי די גרעסטע אויפמערקזאמקייט.

לויטן לעקסיקאן קומט-אויס, אז אין „מארגן זשורנאל" איז נישט געווען קיין איין רעצענזיע אויף די אויפפירונגען פון שלום אשם פיעסן פאר די לעצטע צען יאר: א פרעמדער פארשער, וואס האט זיד פאר-לאזט אויפן לעקסיקאן, וועט קומען צום באשלוס, אז דער „מארגן זשורנאל" האט צען יאר נאכנאנד באיקאטירט אשן, און דאס שטימט דאך לחלוטין נישט מיט דער ווירקלעכקייט, ווארום אלץ וואס עס איז אויפגעפירט געווארן פון אשן איז גאנץ ברייט רעצענזירט געווארן. דאס ווייסט א גרויסער טייל פון די יידישע לעזער אין אמעריקע.

דאס נעמלעכע איז אויך מיט י. ד. בערקאוויטשעס פיעסן — נישטא וועגן זיי קיין ווארט אין „מארגן זשורנאל".

און זאל מען בשום אופן ניט חושד זיין דעם רעדאקטאר זילבער-צווייג אין ביוזויליקייט, ניין, דאס נעמלעכע פאסירט מיט אנדערע

צייטונגען, מיט אמאל ווערן זיי שטיל וועגן געוויסע דראמאטורגן און נישטאזי אין דער ביבליאגראפיע.

און עם איז דאך אזוי איינפאר, עם איז דאך אזוי פשוט צו זוכן ביבליאגראפישן מאטעריאל פארן יידישן טעאטער אין אמעריקע; מען דארף בלויז דורכבלעטערן די פרייטאגדיקע נומערן פון די פיר פינף יידישע צייטונגען אין אמעריקע, ניט קיין וויסנשאפטלער וואלט עם געמאכט ווי געהעריק ווען ער וואלט געהאט בלויז א ביסל סיס-טעם און א ביסל פארשטענדניש פאר דעם.

אזוי שטייט עם מיטן וויכטיקסטן טייל פון לעקסיקאן — מיט דער ביבליאגראפיע. ביבליאגראפיע איז דאס עלעמענטארסטע אין א לעקסיקאן.

אבער מיט דער געשיכטע שטייט עם אויך נישט זייער גוט, דא זיינען פשוט פאראן א ים מיט קוריאזן:

אין בעל-מחשבות'עם ביאגראפיע ווערט אנגעגעבן, אז ער איז געווען זייער אקטיוו אין דער פריז-ווייטער טעאטער-געזעלשאפט. אין ערשטנס איז עם לא היה ולא נברא. בעל-מחשבות איז קיינמאל ניט געווען טעטיק אין וועלכער עם איז טעאטער-געזעלשאפט, בפרט אין דער דערמאנטער טעאטער-געזעלשאפט, און צווייטנס, האט זלמן זילבערצווייג געדארפט פשוט דורכלייענען, וואס ער אליין שרייבט מיט א פאר שורות ווייטער: ער ציטירט בעל-מחשבות'ן: „איד בין צופרידן מיטן איצטיקן יידישן טעאטער און הויב ניט אן צו פאר-שטיין די קלאגן פון מאנכע פון אונדזערע שרייבער, וואס פארלאנגען, אז אין ווארשע, אדער אין ניו יארק זאל זיין א יידישער טעאטער ווי למשל דאס „דייטשישע טעאטער“. אזוי זאגט בפירוש בעל-מחשבות אליין. היינט, ווי אזוי האט ער געקענט זיין איינער פון די „אקטיווסטע מיטארבעטער פון פריז און ווייטער צו שאפן א יידישן קינסטלערישן טעאטער אין רוסלאנד?“

ניט קיין היסטאריקער, נאר בלויז א מענטש, וואס לייענט מיט קאפ וואלט זיך געכאפט, אז בעל מחשבות האט עם געשריבן קעגן דער פריז-גרופע, און אזוי איז עם טאקע געווען.

בעל מחשבות איז ארויס מיט זיינעם א גרעסערן ארטיקל וועגן דער טעאטער-פראגע אין דער „אידישער וועלט“, אונטער דער רעדאק-ציע פון ש. ניוער. דער דאזיקער ארטיקל איז געווען אפן קעגן דער

באוועגונג פאר א בעסערן יידישן טעאטער. דער ארטיקל איז געווען אזוי פרעמד צו דער שטימונג פון יענער צייט, אז ש. ניגער האט זיך באַלד געווענדט צו מיר, אז איך זאָל ענטפערן בעל־מחשבות'ן און אין איינעם פון די ווייטערדיקע נומערן פון דער „אידישער וועלט" איז געווען מיינער אַז ענטפער-ארטיקל.

איך ברענג דעם דאָזיקן פּאַל, וואָס באַווויזט קלאָר, אַז דעם טיכ־טיקן זאַמלער ז. זילבערצווייג פּעלט אינגאַנצן דער הוש פאַר גע־שיכטע. ווי עס קומט צו געשיכטע פאַרפלאַנטערט ער זיך און ממש ווילדע פּעלערן הויבן אַז שפּרינגן פאַר אייערע אויגן. ביי אים ווערן צוזאַמגעמישט אין איין קאַשע פאַרשידענע קעמפּנידיקע שטרעמונגען און מיינונגען אַזוי, אַז איר דערקענט קיינעם ניט.

ווייטער איז די „פּאָליטיק" פון לעקסיקאָן ניט אינגאַנצן קיין געזונטע און לחלוטין ניט קיין וויסנשאַפּטלעכע. די „פּאָליטיק" פון לעקסיקאָן איז אַזאַ — רעדן וועגן טויטע און שווייגן וועגן לעבעדיקע. לעבעדיקע ווערן ניט כאַראַקטעריזירט און ניט אָפּגעשאַצט. וועגן זיי דערציילט מען בלוין ווען זיי זיינען געבוירן, וואו זיי האָבן געשפּילט און וואו זיי שפּילן איצט. ניט מער. וועגן טויטע אָבער, שרייבט מען זיער פּיל.

פון דעם קומט אַרויס, אַז טויטע זיינען לעבעדיקע אין לעקסיקאָן, די לעבעדיקע אָבער זיינען טויטע. דאַס איז ניט קיין מעטאָד פון אַ לעקסיקאָן. דאַס איז אַ מעטאָד פון אַ „הו איז הו".

ווייטער איז דאָ אַ קוריאָז אַזאַ: ביי פּיל פּרויען זיינען ניט אַנגעגעבן די יאָרן. דאָ איז שוין די רעדאַקציע גאַרנישט שולדיק. מסתמא האָבן אייניקע שוישפּילערניס אַנגעגעבן זייערע יאָרן אַזוי, אַז עס איז אויסגעקומען, אַז צו דריי יאָר האָבן זיי געשפּילט מוטער־ראַלן.

פאַראַן צוויי גרויסע אַרבעטן אין דעם לעקסיקאָן. איין אַרבעט וועגן נאַרפאַרען און די צווייטע וועגן יעקב גאַרדין. די ביידע אַרבעטן זיינען אַנגעפּיקעוועט מיט דאַטן, מיט פּראָ־גראַמן פון אויפּפירונגען און דערהויפּט מיט מיינונגען פון פאַרשיר־דענע קריטיקער און היסטאָריקער פון יידישן טעאטער וועגן די צוויי

זיילן פון יידישן טעאטער. דאס זיינען גאנץ ערנסטע ארבעטן. אבער דא זעט איר ווייטער דעם טיכטיקן זאמלער און דעם זייער שוואכן היסטאריקער.

איר באקומט ניט קיין קלאר בילד ניט פון גאלדפאדענס טעאטער און ניט פון דער שטורמישער טעאטער־טעטיקייט פון יעקב גארדין. איר זעט פאר זיך אַנגעזאַמלט מאטעריאַלן, וואס דארפן ערשט באַ אַרבעט ווערן פון אַ היסטאריקער.

עס איז אמת אַ גרויסע אַרבעט, דער פאַרנעם איז אויף דריי גרויסע בענדער.

דערווייל האבן מיר פאר זיך דעם ערשטן באַנד פון אות א' ביז אות ט'. עס איז אַ פראַכט־באַנד מיט אַ סך, זייער אַ סך בילדער. אבער אַ טיכטיקן רעדאַקטאָר האָט באַדאַרפט האָבן דער דאָזיקער לעקסיקאָן.

אמ, לַמִּשָּׁל, זיינען ניט אַרײַן מער ווי 90 ביאַגראַפיעס, וואָס דאַרפן אַרײַן איז דעם דאָזיקן באַנד. דאָס זיינען שױשפּילער און דראַמאַטורגן, וואָס זייערע פאַמיליע־נעמען הױבן זיך אָן פון אַלף ביז אַ טית.

דאָס הױסט, אָן אַ גרויסער טײל פון באַנד איז אַרויסגעפאַלן. דאָס באַווײַזט אױך ניט אויף סיסטעמאַטיזירטע אַרבעט. אַ סך אַנדערע פעלערן האָט דער דאָזיקער ערשטער באַנד און עס איז פשוט אַ ווײַטאַג צו זען אַזאַ גרויסע אַרבעט, אַזאַ טיכטיקע אַרבעט פול מיט פּגימות.

אונדזערע ביכער וועגן טעאטער קען מען איבערצײלן אויף די פינף גער. זײ ליגן אַלע בײַ מיר אויף אײַן קלײנע פּאַליצע, איז שמעלט אײַך פאַר, אַז אפילו דאָ ווערט דורכגעלאָזן אַ בוך פון 400 זײַטן, דאָס איז צװײ בענדער וועגן טעאטער פון דעם לעבעדיקן, וואָס שרייבט וועגן טעאטער שױן איבער אַ צענדליק יאָר.

דער גרעסטער פעלער איז, וואָס דער טיכטיקער זאַמלער פון ביאַגראַפיעס פון שױשפּילער, דראַמאַטורגן און אַנדערע טעאטער־מענטשן, האָט אױך געמוזט זײַן אַ געלט־זאַמלער, כּדי צו קענען אַרויס־געבן דעם לעקסיקאָן.

ער האָט זיך געמוזט דירעקט פאַרבינדן מיט יידישע אַקטיאָרן און

דאָס האָט פאַרביליקט די גאַנצע אַרבעט און אויך זי אָנגעפיקעוועט מיט פּגימות.

איר קענט זיך פאַרשמעלן, אַז ביי דער טיר פון לעקסיקאָן, ביים סאַמע אַרײַנגאַנג זאָלן שטיין אויף אַ גאַנצער בלאַט די נעמען פון די אַקטיאָרן, וואָס האָבן געגעבן געלט אויפן לעקסיקאָן?

איז קיין שפּראַך און ביי קיין פּאַלק האָב איר עס ניט געזען!
און אַ רעדאַקציע האָבן די אַקטיאָרן געגעבן זילבערצווייגן; איז דער ערשטער רעדאַקטאָר ראובן גוסקין.

און אַן ערשטע פאַררעדע האָט דער ערשטער באַנד פון לעקסיקאָן, איז די פאַררעדע ווייטער פון ר. גוסקין.

אַלמעכטיקער גאָט, פאַרוואָס האָט נישט דער יידישער טעאַטער-מענטש כאָטש אַ ביסעלע טאַקט? עס איז אַ וויסנשאַפטלעכע אַרבעט, אַ זאַמלערישע אַרבעט, אַ ביבליאָגראַפישע אַרבעט, וואָס פאַר אַ שייכות האָבן צו דעם אַקטיאָרן און סתם טעאַטער מענטשן?
זיי האָבן אַ פנים געמיינט, אַז עס איז אַ גרויסער אַקטיאָרישער באַנקעט-סאָוועניר. . .

אַט איז אַרויס אַ גרויסער לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור, מסתמא, האָט אימיצער געגעבן געלט, אָבער מיר ווייסן ניט און ווילן ניט וויסן פון דעם. מסתמא איז אימיצער געווען זייער פאַראינטער רעסירט אין דער אויסגאַבע, אָבער קיין הקדמות האָט ער נישט גע-שריבן און אונטער דער השגחה פון קיין יידישער שרייבער פאַראיין איז ער נישט געשמעלט געוואָרן, און צווישן שרייבער זיינען דאָ דאָ אַזעלכע, וואָס זיינען טאַקע ראוי צו זיין משגיחים אויף אַזאַ אַרבעט. די אַקטיאָר-יוניאָן איז אַ געשעפטלעכער אַנשאַט און ניט קיין אַקאַדעמיע און אַ לעקסיקאָן טאָר ניט געשמעלט ווערן אונטער איר השגחה.

אונטער דער השגחה פון געלערנטע דאַרף אַזאַ אַרבעט געשמעלט ווערן!

עס איז אַ באַקאַנטע זאַך, אַז שווישפילער, ניט דוקא יידישע, האָבן אַ נטיה צו פאַרביליקן אַמאָל די סאַמע ערנסטע זאַכן.
איז זאַמלן מאַטעריאַל מוז מען צווישן אַקטיאָרן, אָבער רעדאַקטירן דאַרף מען ווייט, זייער ווייט פון אַקטיאָרן!

„מאַרגען זשורנאַל“, 27 פעברואַר, 1931

ווען א קריטיקער איילט זיך

פון זלמן זילבערצווייג

צווישן די, וואס האבן געשטרעבט ארויסצוגעבן א „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“ און זיינען שוין אפילו פראקטיש צוגעטראטן דערצו, געהערט אויך ד"ר א. מוקדוני. אלע אבער, וואס האבן עס געפרובט טאן, דערונטער אויך ד"ר מוקדוני, האבן זיך באַלד ארומגעזען, אז זיי וועלן די ארבעט נישט מאַכן און זיי האבן זי אויפגעגעבן. עס זיינען דעריבער פאראן זייער ווייניק, וואס האבן געווארט מיט אזא זשעדנעקייט אויפן „טעאטער־לעקסיקאן“ ווי ד"ר מוקדוני און דערפאר איז אויך קלאר, וואס באַלד ווי ער האָט געהערט, אז דער „לעקסיקאן“ איז שוין דערשינען, האָט ער, קראַנקערהייט, געבעטן, אז מען זאל אים ברענגען דאָס בוך. זיין אינטערעס צום בוך איז געווען אזוי גרויס, אז ער האָט באַלד אָנגעשריבן א קריטיק וועגן בוך, נאר פון גרויס זשעדנעקייט און אינטערעס צום בוך, האָט ער פאָרגעסן איין קלייניקייט — ער האָט דאָס בוך נישט איבערגעלייענט. יא, נישט איבערגעלייענט, וואָרום עס איז טעכניש אוממעגלעך געווען איבערצוליענען דאָס בוך אין משך פון דער צייט, וואָס איד, פערזענלעך, האָב דעם ד"ר מוקדוני געגעבן דאָס בוך ביז דער צייט ווען ער האָט אָנגעשריבן זיין קריטיק, און דאָס לאָזט זיך זייער שטארק פילן אין זיין קריטיק.

און וואָלט זיך עס געהאַנדלט וועגן א קריטיק אויף מיינעם א ראַמאַן, א דערציילונג, לידער אָדער א דראַמע, מיט איין וואָרט — דיכטונג, אייגענע פאַנטאַזיע און שטימונגען, וואָלט אים בשום אופן נישט געענטפערט אויף א קריטיק.

איד האַלט, אז פרייע קריטיק איז א ברכה פאַר דער ליטעראַטור, און א קריטיקער, א מביז, האָט א רעכט אויסצומייטשן און אַריינצו־לייגן זיינע כוונות אין די ווערק פון שרייבער. ווען ד"ר מוקדוני וואָלט, אַלואַ, אויסגעטייטשט, גערעכט צי אומגערעכט, מיינט א בע־לעטריסטיש בוך, וואָלט איד מיר אַפגעווישט די ליפּן. דאָ אַבער האַנדלט זיך וועגן אַן אינפאַרמאַציע־בוך, וועגן א בוך, וואָס האָט דעם צוועק צו געבן ידיעות און פאַסטן. דאָ איז די קריטיק אויך א טייל פון דער

אינפארמאציע, און אויב זי איז א ריכטיקע, אויב זי ווייזט אן אויף ריכטיקע טעותים, איז זי זייער נוצלעך פארן לייענער. טאמער אבער אנטהאלט זי פאלשע אינפארמאציעס, איז זי שעדלעך, און דעריבער געפין איד פאר נויטיק צו אנאליזירן די טענות פון ד"ר מוקדוני און ענטפערן אויף זיי פונקט נאך פונקט*).

ד"ר מוקדוני גיט מיר אלע קאמפלימענטן פאר זאמלען די מאד טעריאלן. ער וואלט מיר דערפאר — ווי ער דריקט זיך אויס — אג געטאן אלע קרוינען, נאך איין קרוין וואלט ער מיר נישט אָנגעטאן. דאס איז די קרוין פון א רעדאקטאר. אט פאר דער קרוין געפינט ער בלויז צוויי קעפ: ד"ר י. שיפער און ד"ר י. שאצקי. מילא, פארשטיי איד נישט פארוואס ד"ר מוקדוני איז אזוי ענגהארציק: אויב ער זוכט טיטולירטע, וועלכע באשעפטיקן זיך מיט יידיש טעאטער, פארוואס האט ער נישט אויסגערעכנט אויך ד"ר מיכאל ווייכער? נאך אויב ער האט אינזינען פערזאנען, וועלכע זיינען באהאוונט אין דער גע- שיכטע פון יידישן טעאטער (און דער עיקר — אין דער געשיכטע פון יידישן שוישפילער), טא פארוואס נישט טאקע נח פרילוצקי, מיט וועלכן ד"ר מוקדוני איז נישט שוה בשוה, היינט וואו איז מענדל עלקין און וואו איז טאקע יעקב מעסטעל און אפשר אויך מארק שווייד? אבער באמת האנדלט זיך דא וועגן א מיסטיפיקאציע: ד"ר מוקדוני וויל איינריידן, אז דער „לעקסיקאן" איז עפעס א כליקורדש- בוך, אן ארכיוו, בעת פאר אונדז איז דער „לעקסיקאן" א לעבעדיק בוך, אן אינפארמאציע-בוך, א האנטבוך. ווען ד"ר מוקדוני וואלט איבערגעלייענט בלויז מיין הקדמה, וואלט ער געזען, אז איד שרייב דארט בפירוש: „דער „לעקסיקאן" איז בלויז א רעגיסטראטאר פון דער טעטיקייט פון די פערזאנען, וועמענס ביאגראפיעס ער ברענגט, אבער ער גיט נישט קיין קריטישן אנאליז וועגן זייער טעטיקייט". ווייטער שרייב איד: „אלס ערשטלינג אויף דעם געביט זיינען זיכער פאראן חסרונות, באזונדערס אין דאטן. אלע צוגעשיקטע הגהות און באמערקונגען וועלן מיט דאנק אָנגענומען ווערן. . . נאטירלעך איז נישט אויסגעשעפט די גאנצע ביבליאגראפיע. כמעט קיינער פון די באטרעפנדע האט נישט פארמאגט די ארטיקלען, וואס זיינען וועגן אים

* מײן ענטפער האָט די רעדאַקציע פון „מאַרגן זשורנאַל" זיך אָפּגעזאָגט צו דרוקן.

גערדוקט געוואָרן, און דער מיטערעדאָקטאָר פון „טעאָטער־לעקסיקאָן“ יעקב מעסטעל שרייבט אין זיין הקדמה: „אין באַוואוסטזיין, אַז ביי דער גאַנצער אַנשטרענגונג און בעסטע כוונות, איז מסתמא דאָך נישט דערגרייכט געוואָרן אַלץ, וואָס עס פאָדערט אַזאָ שווערע און פאַראַנט־וואַרטלעכע אַרבעט — האַלטן מיר, אַז דער וויכטיקסטער אויפטו פון דעם בוך איז: דאָס זאַמלען פון די מאַטעריאַלן און זיי צענטראַל־זירן אין איין אויסגאַבע.“

אַט דאָס איז די אויפגאַבע פון „לעקסיקאָן“, און אַז די אויפ־גאַבע איז דערפילט געוואָרן עַל צד היותר טוב, נעם איד מיר פאַר אַז עדות טאַקע דעם ד״ר מוקדוני, וועלכער שרייבט אין זיין אויבנ־דערמאָנטער קריטיק: „דעם אמת זאַגנדיק, האָב איד פריער, איידער איד האָב געזען דעם „לעקסיקאָן“, געגלויבט, אַז עס איז אַן איינפאַכע אַרבעט, אַז אַרבעט פון רעגיסטרירן, און אַזאָ אַרבעט וועט זלמן זילבערצווייג, מיט דער הילף פון אַזאָ געבילדעטן שוישפילער און באַגאַבטן שריפטשטעלער ווי יעקב מעסטעל, מאַכן גענוג גוט.“

יא, ד״ר מוקדוני, דאָס האָבן מיר געוואַלט מאַכן — נישט מער, און אַ דאַנק אייד פאַר אייער קאַמפלימענט.

און טאַמער האָט איר צו באַמערקן טעותים אין די פאַקטן אָדער דאַטן, אדרבא, טוט עס, אַלע אויסבעסערונגען וועלן גערן געמאַכט ווערן אין די ווייטערדיקע בענדער.

און איצט לאַמיר זען די דעטאַלע פאַרוואָרפן.

1) ס'איז כמעט נישטאָ קיין ביבליאָגראַפיע פון פאַר דער מלחמה.

דאָס איז נישט אמת. עס איז פאַראַן דער גרעסטער טייל, ממש, כמעט אַלץ וואָס עס איז געשריבן געוואָרן ממשות'דיק פאַר דער מלחמה. ערשטנס, האָט מען טאַקע ביז מיט פופצן יאָר צוריק זייער ווייניק געשריבן וועגן יידישן טעאָטער. די טעאָטער־זייטן אין דער אַמעריקאַנער יידישער פרעסע זיינען איינגעפירט געוואָרן ערשט מיט עטלעכע יאָר צוריק. אַלע ספּעציעלע יידישע טעאָטער־צייטונגען זיינען דערשינען נאָך דער מלחמה. די מעמואַרן פון בינע אַבראַמאָוויטש, יוליוס אַרלער, יעקב פ. אַרלער, לעאָן בלאַנק, באָריס טאַמאַשעפּסקי, בעסי טאַמאַשעפּסקי, אהרן לאַגער, מ. מיאָדאוויניק, אברהם פישאָו,

בערטא קאליש, דוד קעסלער, אסתר רחל קאמינסקא און אנדערע, זיינען פארעפנטלעכט געווארן נישט פריער ווי 1917, און זיי ווערן אלע ציטירט אין „לעקסיקאן“. אט די אלע מעמוארן און דאס ארכיוו-בוך פון „יווא“ זיינען דאך א רעפּלעקס פון יידישן טעאטער ביז צו דער מלחמה. און ווען האבן ד"ר שיפער, ד"ר שאצקי און ד"ר ווייכערט אנגעהויבן שרייבן וועגן יידישן טעאטער? — נישט אין די לעצטע צען-פופצן יאָר? ביז פאַר דער מלחמה זיינען וועגן יידישן טעאטער אין אמעריקע געווען אָדער אַלגעמיינע אַרטיקלען, וועלכע האָבן נישט קיין שייכות צו ביאָגראַפישע דאַטן, אָדער זעלטן ווען עס איז געווען געדרוקט אַ רעצענזיע וועגן אַ פּיעסע, און אויב יאָ, איז זי טאַקע פאַרנאַטירט אין „לעקסיקאן“. אין איראַפּע האָבן ביז צו דער מלחמה געשריבן וועגן יידישן טעאטער אייניקע יידישע שרייבער, נון, ביי בעל-מחשבות, יעקב דינעזאָן און א. ווייטער איז גענוי פאַרנאַטירט זייער טעאטראַליע, די אנדערע דאַרפן אַריינקומען ערשט אין די ווייטערדיקע בענדער. צוויי שרייבער, וועלכע האָבן זיך געווידמעט דעם פאַר מלחמה'דיקן יידישן טעאטער אין איראַפּע, זיינען נח פּרילוצקי און ד"ר מוקדוני. דער ערשטער האָט זיינע אַרטיקלען געזאַמלט אין אַ בוך, און אַלע אַרבעטן פון דעם בוך זיינען אין „לעקסיקאן“ פאַררעגיסטרירט. ד"ר מוקדוני האָט געמאַכט אַ שטריך אויף אַלע זיינע פאַר-מלחמה'דיקע אַרטיקלען וועגן יידישן טעאטער. עפעס האַרמאָנירן זיי נישט מיט זיינע איצטיקע אַרטיקלען און ער האָט קיין איינעם פון זיי אין זיין בוך נישט אַריינגענומען. איר האָב זיך עטלעכע מאל געווענדעט צו אים פּריוואַט, אַז ער זאָל מיר געבן די דאָזיקע אַרטיקלען. ער האָט מיר געענטפּערט, אַז ער האָט זיי נישט. טא פון וואָנען זאָל איר זיי נעמען?

און איצט לאַמיר זען וואָס עס הערט זיך טאַקע אין „טעאטער-לעקסיקאן“: אין די ביאָגראַפיעס פון סאַפּיע אָבערלענדער (זייט 2), מענדל אַבראַמאוויטש (זייט 7), יעקב פ. אַדלער (27), מאַקס אַווראַ-מאוויטש (39), באָריס אַלטמאַן (62), שלום אַש (110), בערל באַטוויניק (120), ישראָל באַרסקי (130), יעקב בילדער (161) און לואיס בירנבוים (זייט 163) איז פאַרצייכנט ביבליאָגראַפיע ביז צו דער מלחמה-צייט. און וויפיל איז ווערט די רעגיסטראַציע פון 22 ביבליאָגראַפיע-נומערן פון די יאָרן 1888 ביז 1914 אין דער גאַלד-פאַרען-ביבליאָגראַפיע און 22 דורכגעלאָזטע ביבליאָגראַפיעס אין ד"ר

שאצקים ביבליאָגראַפיע־רעניסטער. דאָס זעלבע בנוגע 80 ביבליאָג־גראַפיע־נומערן פון די יארן 1891 ביז 1913 אין יעקב גארדינס ביאָג־גראַפיע, אזוי אויך 9 ביבליאָגראַפיע־נומערן פון די יארן 1887 ביז 1910 אין „פראַפעסאָר“ הורוויצס ביאָגראַפיע, און 8 רוסישע און פוילישע רעצענזיעס ביז צו דער מלחמה אין יעקב וואַקסמאַנס ביאָג־גראַפיע.

און וואָס איז מכה די מינדלעכע און שריפטלעכע ענטפערס פון די עלטערע אַקטיאָרן. זיינען זיי נישט אין אַ געוויסן זין ביבליאָג־גראַפיע?

און דאָן וואָס איז עפעס מיט ב. גאַרינס „געשיכטע פון אידישען טעאַטער“? איז זי נישט אַ קאַלעקטיוו פון דער גאַנצער יידישער טע־אַטער־טעטיקייט ביז צו דער מלחמה און ווערט זי נישט רעגיסטרירט כמעט ביי יעדער צווייטער ביאָגראַפיע? איז נישט פראַקטישער אָפ־צושיקן אַ ליענער צו אַ בוך, וועלכעס ער קאָן באַקומען, ווי צו ציי־טונגען, וועלכע זיינען אַפילו אין עפנטלעכע ביבליאָטעקן נישטאָ? און וואָס איז מיט זלמן רייזענס „לעקסיקאָן“? ער ווערט דאָך פאַר־צייכנט ביי יעדן דראַמאַטורג. זאָל איך נאָכאָמאַל איבער־חור’ן די זעלבע ביבליאָגראַפיע וואָס ביי אים? אַט איז די אַלע פאַלן רעדט זיך דאָך וועגן יידישן טעאַטער ביז און אין אַנהויב פון דער מלחמה.

(2) ד”ר מוקדוני וואַרפט מיר פאַר פאַרוואָס עס איז אין דער אַש־און־בערקאָוו־ש־ביבליאָגראַפיע נישט פאַרצייכנט דער „מאַרגן־זשורנאַל“. אַז דאָס איז נישט געמאַן געוואָרן מיט קיין כוונה, איז ער אַליין מודה, אָבער ער זעט אין דעם אַ גרויסן פעלער. זע איך נאָך אַ גרעסערן פעלער אין דעם, וואָס ער איז נישט באַקאַנט מיט אונדזער סיסטעם. אין מיין הקדמה ווערט דייטלעך געזאָגט: „באַזונ־דערס האָב איך זיך באַמיט צו פאַרצייכענען וואָס מער ביבליאָגראַפיע ביי די דראַמאַטורגן, וועמענס פיעסן ווערן נישט געדרוקט, כדי צו געבן אַן אַנלעז־פונקט פאַר דער יידישער דראַמאַטורגיע־פאַרשונג“. ברוד השם, וואָס אַלע אַשם און בערקאָוויטשס פיעסן זיינען געדרוקט און סיי דער פשוט’ער ליענער, סיי דער, וועלכער וועט שטודירן די יידישע דראַמאַטורגיע, וועט זיך נישט דאַרפן שטיצן אויף דער ביב־ליאָגראַפיע אין „לעקסיקאָן“, און ממילא איז דאָס אומגליק נישט אזוי גרויס. רעגיסטרירט איז נאָר געוואָרן ביבליאָגראַפיע איבער 3 אַשם

פיעסעם — „נאָט פון נקמה“ צוליב אַ סקאַנדאַל, וואָס האָט בעצם קיין שייכות נישט מיטן איכות פון דער פיעסע, „ווער איז דער טאַטע?“ צוליב דעם געענדערטן נאָמען און די צופאַסונג צו דער אַמעריקאַנער יידישער בינע און די אינסצעניזאַציע פון „קדוש השם“, וואָס איז נישט געדרוקט. אויב דאָ איז דורכגעלאָזט געוואָרן ד״ר מוקדונים אָן אַרטיקל, וועט ער אַריינקומען אין די „הוספות“, והכל על מקומו יבוא בשלום.

(3) איך האָב נישט פאַררעגיסטרירט דעם לעבעדיקנס 2 ביכער וועגן טעאַטער.

אויב עס האַנדלט זיך וועגן פאַררעגיסטרירן זיי אַלס ביכער, וועט דאָך דאָס קומען אין דער ביאַגראַפיע פון לעבעדיקן, אין לעקסי-קאָז. אויב אונטער ביאַגראַפיעס פון אַנדערע, איז אזוי — אין ערשטן פון לעבעדיקענס 2 ביכער איז נישטאָ קיין איין אַרטיקל צו רעגיסט-רירן, אַלע זיינען זיי וואוילע טעאַטער-פּעליעטאַנען, אָבער אַבסטראַקטע. אין צווייטן בוך זיינען יא פאַראַן אַ מיני אַרטיקלן, איז דאָס בוך אָבער אַנגעקומען צו שפּעט ווען עס זיינען שוין געווען אָפּגעזעצט די ביאַגראַפיעס פון די, וועלכע זיינען אַריין אין ערשטן באַנד „לעקסי-קאָז“ 2-3 נומערן זיינען דורכגעלאָזט געוואָרן. אַלע אַנדערע ביבליאָ-גראַפישע נומערן דאַרפן ערשט קומען אין די ווייטערדיקע בענדער פון „לעקסיקאָז“.

(4) ד״ר מוקדוני לייקנט אָפּ, אַז בעל־מחשבות איז געווען זייער אַקטיוו אין דער פּרין-ווייטער טעאַטער געזעלשאַפּט, און דער-קלערט, אַז בעל־מחשבות איז בכלל קיינמאל נישט געווען טעטיק אין וועלכער עס איז טעאַטער-געזעלשאַפּט.

מילא, דאָ האָבן מיר ביידע געמאַכט אַ טעות, סיי איך און סיי ד״ר מוקדוני. אין דער פּרין-ווייטער טעאַטער-געזעלשאַפּט איז בעל־מחשבות טאַקע לחלוטין נישט געווען טעטיק, אָבער עס שטימט אויך נישט, אַז בעל־מחשבות איז בכלל נישט געווען טעטיק אין וועלכער עס איז טעאַטער-געזעלשאַפּט.

אין „טעאַליט“ (ניו-יאָרק 1924, 4) דערציילט עלקין, אַז בעל־מחשבות האָט אין 1918 אין פעטערבורג (טאַקע אין דער אַנוועזן הייט פון ד״ר מוקדוני) געשריבן אַרטיקלען אין דאַרטיקן „טאַגעבליאַט“

וועגן פלאן צו שאפן א יידישן קינסטלער־טעאטער, אז ער האט זיך באטייליקט אין די פארזאמלונגען פון יידישן געזעלשאפטלעכן קלוב, אז ער האט ביי דער ערשטער פארשטעלונג געהאלטן א רעדע פון 40 מינוט און איז — לויט מענדל עלקין — געווען „דער גייסטיקער ציגל־טרעגער צום מאסקווער יידישן מלוכה־טעאטער“. אויב דאס הייסט נישט זיין אקטיוו אין א יידישער טעאטער־געזעלשאפט ווייס איך שוין נישט וואס עס הייסט יא זיין אקטיוו.

בכלל האט זיך ד"ר מוקדוני אנגעכאפט אין דעם איינציקן טעות, וואס איך האב געמאכט בנוגע בעל־מחשבות און באמיט זיך דערווייל אפצורעכענען מיט בעל־מחשבות'ן און ארויסשטעלן אים ווי א ליב־האבער פון שונד־טעאטער.

ווייל איך דא פעסטשטעלן, אז בעל־מחשבות האט אבסאלוט געד שטרעבט און געקעמפט פאר א בעסער יידיש טעאטער. ער האט נאר נישט מסכים געווען מיט ד"ר מוקדוני און אנדערע וועגן דעם אופן ווי אזוי צו גרינדן אזא טעאטער. א פנים, אז ער איז געווען אינפאר־מירט וועגן די פערזענלעכע אינטריגעס, וואס זיינען געפירט געווארן קעגן דעם דאמאלסדיקן איינציקן בעסערן יידישן טעאטער — „די פריז הירשביין טרופע“.

איבריגנס, ווען ד"ר מוקדוני וואלט באמת געלייענט דעם „לעק־סיקאז“ און זיך נישט געפוילט אריבערצומישן דאס זייטל 190, וואלט ער אויף זייט 191 געפונען פאלגנדע מיינונג פון בעל־מחשבות: „ווייל מען אבער פארט באשאפן א צווייטן טיפ פון א יידישן טעאטער — דארף מען נישט זוכן צו ענדערן דעם רעפערטואר אין א יידישן פאלקס־טעאטער, נאר מען מוז זיך שאפן א „בימה לעצמו“. און אין זיינע ארטיקלען אין דער ווילנער „די אידישע וועלט“ (מערץ־אפריל, 1913) שרייבט בעל־מחשבות בפירוש: „דערלויב איך מיר נאכאמאל איבערצוזיחורן, אז נישט פון דעם פאלקס טעאטער האן קומען די ישועה פאר דער יידישער אינטעליגענץ בנוגע צו א יידישער טעאטער־קונסט, נאר פון אונזערע אייגענע קרעפטן, וואס וועלן פרובן שאפן עפעס נייעס, און נישט פרובן רעפארמירן א זאך, וואס פארלאנגט בטבע נישט די רעפארמע, וואס די אינטעליגענץ שלאגט איר פאר“.

מאכן דעם אנשטעל, אז בעל־מחשבות האט געקעמפט קעגן בעל־מחשבות יידישן טעאטער אין א היסטארישע עולם, און דאס טוט ד"ר מוקדוני.

5) ד"ר מוקדוני ווארפט מיר פאר, אז איד דארף וועגן די לע-
בעדיקע אקטיארן אויך שרייבן אפשטאצונגען. וואלט איד אים געוואלט
אפשיקן צו זיינעם אן ארטיקל „כבודים“, אין וועלכן ער האט פאר-
געווארפן זלמן רייזענען, פארוואס ער גיט אדיעקטיוון און מיינונגען
וועגן די לעבעדיקע שרייבער.

ביי אזא צעשוואומענקייט אין ד"ר מוקדונים מיינונגען וויל איד
מיד שוין בעסער האלטן אן זיין ערשטער מיינונג.

6) ד"ר מוקדוני ווארפט מיר פאר, אז דערפון וואס עס זיינען
איז ערשטן באנד נישט אריין 90 ביאגראפיעס, וועמענס נעמען ווערן
אנגעגעבן אין מין הקדמה, באווייזט דאס אויף א נישט-סיטעמאטי-
זירטער ארבעט.

וואו איז לאגיק? דאכט זיך, אז פונקט פארקערט. איד האב
וועגן יעדן פון די 90 געהאט געוויסע דאטן, אבער איד האב בעסער
דערווייל נישט געבראכט זייערע ביאגראפיעס און נאר פארציכנט
זייערע נעמען מיט א בקשה, אז די באטרעפנדע אדער זייערע קרובים
זאלן צושיקן מער אינפארמאציעס כדי די ביאגראפיעס אין דער הוספה
זאלן זיין פולשטענדיקע. איז דאס סיטעמלאזקייט?

7) ד"ר מוקדוני ווארפט מיר פאר, וואס איד האב אנגעגעבן אין
„לעקסיקאן“ די נעמען פון די אקטיארן, וואס האבן געגעבן געלט פארן
„לעקסיקאן“, און כדי צו מאכן דעם ענין נאך שטארקער, גיט ער
א ווארף אריין א פראזע: „אין קיין שפראך און ביי קיין פאלק האב
איד עס נישט געזען“.

וויל איד קודם כל דעם זייער געערטן ד"ר מוקדוני אינפארמירן,
אז פון די 80 נעמען, וועלכע זיינען אויסגערעכנט צווישן די מנדבים,
וואס האבן מעגלעך געמאכט דאס דערשיינען פון בוך, זיינען פאראן
32 נעמען פון פריוואט-פערזאנען, ד. ה. כמעט א העלפט.

והשנית, איז עס א גרויסע עולה ווען א מענטש, וועלכער ווייסט
די שווערע באדינגונגען פון ארויסגעבן א ווערק, וואס דארף און מוז
קאכטן אזויפיל געלט און ווייסט, אז עס איז אין דער גאנצער יידישער
גאס נישטא קיין איין פארלאנג אדער אינסטיטוציע, וואס וואלט מעגלעך
געמאכט דאס דערשיינען פון „לעקסיקאן“, אהויז טאקע דאס הייפעלע

פון פרוואט־פערזאנען און אקטיארן, און וויל זיי נישט געבן די פאר־
דינטע אנערקענונג.

צו וואס זיך שפילן אין פראזן וועגן קולטור? ווער האט
מער אויפגעטאן פאר קולטור — די בטלנים, וועלכע שמועסן וועגן
דעם און קויפן נישט קיין יידיש ביכל פאר 25 סענט, אדער די, וועלכע
האבן געגעבן זייערע נדבות און דערפאר פאר קיין האר נישט באַלוינט
געוואָרן אין טעקסט פון זייערע ביאָגראַפיעס. קומט אַפילו נישט צו
דערמאָנען די נעמען פון די מנדבים?

ווידער וועגן ד"ר מוקדונים פראזע מוז איד נאָר באַדויערן, וואָס
ער לייענט, אַפנים, לעצטנס זייער ווייניק ביכער, און טאַקע וויכטיקע
ביכער. ווען נישט וואָלט ער געוואוסט, אַז אויפן שער־בלאַט פון ווערט־
פולן שלום־עליכס־בוך שטייט בפירוש: „מיט דער פינאַנציעלער מיט־
ווירקונג פון מאַרס וויינבערג“, אין האַרקאוים ייִדיש־ענגליש־ווערטער־
בוך איז צוגעגעבן אַ ליסטע פון אַלע אַבאַנעטן. אין יוואַ־בוך „אַרכיוו
פון ייִדישן טעאַטער“ זיינען אָנגעגעבן די נעמען פון די מנדבים, און
אַפילו The Jewish Encyclopedia האָט אַ ליסטע פון 36 זייטן פון אַבאַ־
נעטן.

(8) ד"ר מוקדוני וואַרפט מיר פאַר, פאַרוואָס ר. גוסקין, דער מע־
נעדזשער פון דער ייִדישער אַקטיאָר־יוניאָן, האָט געשריבן איינעם פון
די פאַרווערטער, פאַרוואָס ער איז דער ערשטער רעדאַקטאָר פון „לעק־
סיקאָן“ און פאַרוואָס דער „לעקסיקאָן“ איז דערשינען אונטער דער
השגחה פון דער ייִדישער אַקטיאָר־יוניאָן.

איז אַזוי: ערשטענס, פאַרוואָס האָט ד"ר מוקדוני נישט איבער־
געלייענט וואָס מר. גוסקין האָט געשריבן. איז זיין פאַרוואָרט מער ווי
אַ דערקלערונג מצד דעם פאַרלאַג? און דערצו איז ער דאָך פולשטענדיק
באַרעכטיקט אַלס פאַרשטייער פון דער יוניע, וואָס האָט דעם בוך אַרויס־
געגעבן אונטער איר השגחה. כּונגע צו זיין דער ערשטער רעדאַקטאָר
איז עס פשוט אַ ביזוויליקע אויסמיטשונג מצד ד"ר מוקדוני. מר.
גוסקין האָט עס קיינמאָל נישט פאַרלאַנגט און איז עס קיינמאָל נישט
געווען. גוסקיןס נאָמען אַלס ערשטער איז רעדאַקציע־קאַלענדיום קומט
פשוט דערפון, ווייל דאָס קאַלענדיום איז אויסגעשטעלט לויטן א"ב.
דאָס קאָן יעדער זען, אַחוץ ד"ר מוקדוני, וועלכער וויל עס נישט זען.
ווידער וועגן דער טענה פאַרוואָס די אַקטיאָר־יוניע האָט דעם

בנד ארויסגעגעבן אונטער איר השגחה, וואָלט ד"ר מוקדוני געדארפט איבערלייענען זיינע אַרטיקלען, אין וועלכע ער האָט אַטאַקירט די יוניע, פאַרוואָס זי טוט נישט קיין קולטורעלע טעטיקייט, און וואָס איז נאָר אזוי פאַסיק און נאָענט דער אַקטיאַרן-יוניע ווי מיטצוהעלפֿן דורך איר פּרעסטיזש אַרויסצוגעבן אַ ייִדישן „טעאַטער-לעקסיקאָן“, און ווי לאַנג איז עס ווי דער זעלבער ד"ר מוקדוני איז געקומען צו דער אַקטיאַרן-יוניע און פאַרגעלייגט, אַז זי זאָל אונטער זיין רעדאַקציע און אונטער איר השגחה אַרויסגעבן אַ טעאַטער-זשורנאַל?

זייער געערטער ד"ר מוקדוני: כדי צו שרייבן אַ קריטיק איבערן „לעקסיקאָן“ דאַרף מען אַחוץ אַ בייסיקע פּעדער אויך האָבן אַ גוטן זכרון, און דער עיקר פּריער איבערלייענען דעם „לעקסיקאָן“.

„שיקאַגאַ“, שיקאַגאַ, יוני 1931.

דער טעאַטער-לעקסיקאָן

פון ד"ר א. מוקדוני

לעקסיקאָן פון ייִדישן טעאַטער, צווייטער באַנד, רעדאַקטירט פון זלמן זילבערצווייג ביי דער נאָענטער מיטאַרבעט פון י. מעסעל, וואַרשע, 1934.

האַבן מיר שוין דעם צווייטן באַנד פון דעם טעאַטער-לעקסיקאָן. דער צווייטער באַנד באַווייזט קלאַר, אַז מען האָט זיך געקאַנט באַניין לכתחילה מיט צוויי בענדער, מען האָט באַדאַרפט זיין אַביסל שפאַרעוודיקער, קאַנצענטרירטער און נישט אַרייננעמען „כל הנערים“ אין לעקסיקאָן.

איר זעט אין צווייטן באַנד ווי מען שטרענגט זיך אַז ממש צו מאַכן פּלאַץ פאַר אַ דריטן באַנד. איר האָט דאָ אַן איבריקן שפּע פון נעמען, איר האָט אַן אַנגעשרויפטע מזל-ברכה פון טעאַטער-שעפּפּער און איר האָט דאָ אַן אַנגעבלאַזענע טעאַטער-עשירות.

מען איז דא צו רחבות'דיק אין פלאץ. ביכליאנראפיע ווערט דא אנגעגעבן מיט גרויסע אותיות און מיט א זייער שיטערן זאץ און אין טעקסט איז מען אפט צו בארעדעוודיק.

דער צווייטער באנד ליידיט שטארק פון דעם מעטאד, וואס די רעדאקטארן האבן איינגעשטעלט און נעמלעך — ניט געבן קיין אפשטאצונג פון לעבעדיקע שוישפילער, דראמאטורגן, קריטיקער און אנדערע וואס האבן א שייכות צום טעאטער.

א דאנק דעם דאזיקן מעטאד דערוויסט מען זיך וועגן א לעבע-דיקן שוישפילער אדער דראמאטורג, אפט בלויז די זייער איבערא-שענדע ידיעה, אז ער איז געבארן געווארן.

אפשר איז דער מעטאד א פראקטישער, אפשר האבן מיר דעם צווייטן באנד און וועלן איה"ש האבן אויך דעם דריטן באנד א דאנק דעם דאזיקן מעטאד.

ווארום גאט אליין ווייסט וואס עס וואלט געשען ווען איין אקט טיאָר וואלט באקומען א קלענערע עליה פון אז אנדערן.

יא, מעגלעך, אז עס איז פראקטיש, אבער מיר דערווייסן זיך זייער וועניג וועגן שוישפילער און וועגן דראמאטורגן א דאנק דעם דאזיקן זייער קלוגן און זייער פראקטישן מעטאד.

וואס קומט מיר ארויס פון דעם וואס איד ווייס אין וועלכן יאָר דער, אדער יענער שוישפילער איז געבארן געווארן, איז וועלכן טעאטער ער האט געשפילט דעם, אדער יענעם יאָר, ווען איד ווייס ניט דעם עיקר וואס פאר א מין שוישפילער ער איז, ווער און וואס איז ער ווי א קינסטלער.

אויב אפשטאצונגען זיינען געפערלעך פאר א לעקסיקאן, וואס דערשיינט הויפטזעכלעך מיט דער הילף פון די שוישפילער גופא, האט מען, לכל הפחות, באראפט כאטש געבן א קורצע כאראקטע-ריסטיק פון יעדן שוישפילער, דראמאטורג, קריטיקער, א. א. וו.

אט, למשל, ליען איד א גאנץ לאנגען ארטיקל וועגן וויליאם סיגעל און וועגן ה. לייבויק; אין טעקסט ווערן ביידע ניט כאראקטע-ריזירט, וועגן ביידע ווערן אפגעגעבן אביעקטיווע ידיעות וועגן זייערע פיעסן.

איז א נס וואס איד ווייס ווער איז וויליאם סיגעל און ווער איז, להבדיל, ה. לייבויק. ווען איד ווייס עס ניט, וואלט סיגעל געווען גרע-סער און וויכטיקער אין מיינע אויגן לויט דעם פלאץ, וואס ער פאר-

נעמט און לויט דער גרויסער ביבליאגראפיע וואס שלעפט זיך נאך ווי א לאנגער עק.

אט ליען איד וועגן אן אקטיאר מיכאעלס אין מאסקווע, דער וויס איד זיך ראשית, אז ער איז געבוירן געווארן, דאס איז זיכער, אז ער האט געשפילט אין יידישן קאמער-טעאטער אין מאסקווע, אז ער האט איבערגענומען די פירונג פון דעם דערמאנטן טעאטער נאך גראנאווסקי, אבער וואס פאר א שוישפילער איז דער דאזיקער מיכאעלס, וואס האט ער צוגעטראגן צו דער יידישער שוישפיל-קונסט, וואס האט ער מחדש געווען, וואס פאר א ראָלן שפילט ער און וועלכע ראָלן זייען די איינגעגעבנסטע ביי אים — דאס ווייס איד ניט. און דאס נעמלעכע וועגן אברהם מארעווסקי, און א סך, א סך אנדערע.

דאס נעמלעכע אפילו וועגן טעאטער-אינסטיטוציעס. אט איז דא אן ארטיקל וועגן דעם דערמאנטן יידישן קאמער-טעאטער אין מאסקווע, האט איר דארט א היבש ביסל ידיעות וועגן דעם דאזיקן טעאטער, אבער וואס פאר א מין טעאטער ער איז געווען ווייסט איר ניט.

אמת פאר געוויסע שוישפילער, דראמאטורגן און טעאטער-אינסטיטוציעס ווערן געמאכט אויסנאמען, דער לעבעדיקער באַריס טאַמאַר שעווסקי, למשל, ווערט גאנץ ברייט באַראַקטעריזירט דורך ציטאטן פון קריטיקער, און זכרנות-שרייבער, באַקומט איר טאַקע א קלאַר בילד וועגן טאַמאַשעווסקי ווי א שוישפילער, ווי א טעאטער-דירעקטאר און ווי א פיעסן-שרייבער.

טאַמאַשעווסקי איז דער איינציקער לעבעדיקער, וואס האט זוכה צום כבוד פון א טויטן אין דעם לעקסיקאן. די טויטע שוישפילער באַקומען אין לעקסיקאן די גרעסטע אויפמערקזאַמקייט.

דאס איז יידישלעך.

די גרעסערע אַרבעטן וועגן מאַגולעסקאַ, ליפצין און אנדערע זיינען גוט געשריבן און האבן א תהום פון ידיעות, אמת, נישט אלעמאל וויכטיקע און ניט אלע מאל גיבן זיי עפעס צו דער באַראַקטעריסטיק פון די פאַרשטאַרבנע שוישפילער.

איד האַלט, אז פאַר א טעאטער-לעקסיקאן איז לעבעדיגע א סך

מער וויכטיק ווי וויליאם סיגעל, פארנעמט וויליאם סיגעל גאנצע זיבן זייטן און לעבעדיגע בלוז אין זייט.

אין דעם טעאטער-לעקסיקאן זיינען אריינגעפאלן ביאגראפיעס פון שרייבער, וואס געהערן אינגאנצן אין ריזינים לעקסיקאן פון יידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאָלאָגיע.

אזוי, למשל, ווערט אין לואיס מילערס ביאגראפיע דערציילט גאנץ אויספירלעך וואס פאר אן עדיטאריעל-שרייבער ער איז געווען, וואס פארשידענע קאלעגן האבן וועגן אים געזאגט ווי וועגן א ליט-ארטיקל-שרייבער.

דאס אלץ געהערט אין א לעקסיקאן וועגן ליטעראטור און נישט אין א לעקסיקאן פון טעאטער.

פאר אן איבריגן באלאסט פארן לעקסיקאן האלט איד די ביאגראפיעס פון פערטל שוישפילער, פון פערטל דראמאטורגן און פון פערטל טעאטער-טוער. ביי דעם מעטאד צו געבן בלוז די אביעקט-טיווסטע ידיעות איז עס זיכער א באלאסט, ווייל איר דערווייט זיך פאקטיש וועגן זיי גארנישט.

איד האב באגענוט אין לעקסיקאן נעמען פון מענטשן, וואס האבן נישט די מינדסטע שייכות צום טעאטער, אבער היות ווי עס איז נישטאָ קיין ייד, וואס האלט א פערער אין האנט, וואס זאל נישט האבן אמאל איבערזעצט א פיעסע, אדער אנגעשריבן א רעצענזיע, שוויבלט און גריבלט עס אין לעקסיקאן מיט אזעלכע טעאטער-מענטשן.

וועגן דער ביבליאגראפיע אין לעקסיקאן איז דא צופיל צו רעדן, ראשית איז זי צופעליק, וועגן איינעם איז אנגעגעבן ממש א ים מיט ביבליאגראפיע, א סך פשוט'ע נאטיצן, צייטונגס-כראניק און צייטונגס-נייעס קומען אריין אין דער ביבליאגראפיע, וועגן צווייטן איז דורכגעלאזן געווארן גרעסערע אפהאנדלונגען און אויספירלעכע אפ-שאצונגען.

איד האב עס פעסטגעשטעלט טאקע בנוגע מייע ארטיקלען וועגן דראמאטורגן און שוישפילער. וועגן איינעם איז נישט אנגעגעבן מייע גרעסערע ארבעטן, אט איז, למשל, נישט אנגעגעבן אין ד"ר שלמה עטינגערס ביאגראפיע, מיין ביאגראפיע, וואס איז געדרוקט אין „פנקס" אונטער ש. ניגערס רעדאקציע, מיין ביאגראפיע איז די ער-

שטע אויספירלעכע ביאגראפיע פון ד"ר עטינגער, אבער א קליינע
נאטיץ מייע וועגן א שוישפילער, איז גראד יא דא.

גרויס שאדן האט געבראכט דעם לעקסיקאן, דער צווייטער רע-
דאקטאר, יעקב מעסטעל.

איך האב דא אין לעקסיקאן אנטדעקט, אז ער שרייבט גרויזיק,
אומגעלומפערט יידיש און אז ער מאכט סתם גראבע טעות'ן.

עס איז כדאי אפצושטעלן זיך אויף מעסטעלס מיטארבעט אין
לעקסיקאן, אביסל לענגער, ווייל ער איז שוין, א דאנק אונדזער עם-
הארצות אין טעאטער-ענינים א גאנצער פוסק.

אט האט איר א זאץ אין דער ביאגראפיע פון לאטיינער: „אבער
ניט קענענדיק דערציען קיין פרנסה פון יידיש טעאטער“; אין זיין
אייגענער ביאגראפיע שרייבט ער: „דורכגעדרונגען מיט יידישים-
טישע שטרעמונגען פון יענער צייט“, מיט שטרעמונגען ווערט מען
פארבאפט און ניט דורכגעדרונגען, דורכגעדרונגען ווערט מען מיט א
אידעאל, מיט אז אידעע.

אט שרייבט ער אין סניענאווס ביאגראפיע: „ער איז אויס-
געוויזן געווארן פון אוניווערזיטעט“. פון אז אוניווערזיטעט ווערט
מען אויסגעשלאסן און נישט אויסגעוויזן. עס איז א פשוט'ער כלל,
וואו מען נעמט איינעם אריין, ווערט ער פון דארט אויסגעשלאסן.
מען נעמט איינעם אריין אין א פארטיי, ווערט ער אויסגעשלאסן, מען
נעמט איינעם אריין אין אוניווערזיטעט, ווערט ער אויסגעשלאסן.
אויסגעוויזן ווערט איינער פון א שטאט דורך דער פאליציי.

אין נאכבושעס ביאגראפיע: „כעת'ן שפילן שלום עליכם'
„צעזייט און צעשפרייט“, האט ער צוגעצויגן די אויפמערקזאמקייט
פון דער ארטיקער פרעסע“, דאס איז געשריבן מיט דער קני, פעלער-
האפט און אומגעלומפערט.

אין משה נאדירס ביאגראפיע: „זיין נאענטקייט צום טעאטער
האט ער אויסגעדריקט אין די פילע טעאטער-ארטיקלען און רעצענזיעס
אין וועלכע ער האט ניט געשוניט דעם שונד" א. א. דארט — „זיין
פאפולאריטעט דאטירט“.

אזוי שרייבן אכטייעריקע קינדער.
אין סאנדלערס ביאגראפיע: „אבער ניט איינזענדיק קיין פא-
סיקע געלעגענהייט דארט צו ארבעטן“.

אין משה סימאנאפס ביאגראפיע: „ניט קענענדיק זיך מער געפינען אין דער היימישער סביבה“.

אין לואי מילערס ביאגראפיע: „צוליב געהערן צו א רעוואלור־ציאנערער פארטיי“.

אין די הונדערטע ממש זיינען דא אזעלכע שטאמלידיקע, אזעלכע גרייזיקע און אזעלכע אומגעלומפערטע זאצן.

היינט מאכט ער סתם גראָבע, עס־הארצות־דיקע טעות'ן: ער דערציילט, אז סניעגאוו האָט געשפילט מיט ערפאלג „משאצקי“ אין אסטראָווסקיס „גארע אַט אומא“. איינער, וואָס ווייסט נישט, אז „גארע אַט אומא“ האָט געשריבן גריבאיעדאָוו און נישט אסטראָווסקי, איינער וואָס קען פארבייטן צוויי קלאַסיקער, וואָס זיינען ווייט איינע פון די אַנדערע ליטעראַריש, ווי הימל איז ווייט פון דער ערד, טאר ניט זיין קיין רעדאקטאר פון אַ לעקסיקאָן.

איצט וועגן אַן אַנדער שטיק „וויסנשאַפט“, דאָ ווייס איך שוין נישט ווער פון די צוויי רעדאקטארן האָט דאָ אַריינגעזאָגט זיין וואָרט. עס האַנדלט זיך וועגן מיינער אַ ביאָגראַפיע פון ד"ר שלמה עטינגער; די דאָזיקע ביאָגראַפיע האָב איך געשריבן אויפן סמך פון עטינגערס אַרכיוו, וואָס איך האָב באַקומען צוטריט צו אים, אַ דאַנק עטינגערס אַ טאַכטער, אויפן סמך פון ידיעות, וואָס דער פאַרשטאַר־בענער י. ל. פּרץ, וואָס איז געווען אַ בן עיר פון ד"ר עטינגער, האָט מיר געגעבן און פון שמועסן מיט זיין טאַכטער.

אין מייַן ביאָגראַפיע האָב איך פעסטגעשטעלט, אַז עטינגער איז געווען אַ שטילער, ניט קיין קריגערישער משכיל, ער האָט געלעבט בשלום מיט אַלעמען און האָט נישט געשאַרפט קיין מעסערס קעגן קיינעם. איך האָב אויך געגעבן אַנצוהערעניש, אַז ער איז געווען אפילו אַ פרומער ייד.

איז עס קיין חידוש ניט, אַלע משכילים פון יענער צייט זיינען געווען מייסטנס בית־המדרש־יידן, שולמאַן האָט נאָך די יאַרמולקע נישט אַראַפּגענומען פון קאַפּ, וועגן דעם משכיל רייפּמאַן, דערציילט י. ל. פּרץ אין זיינע זכרונות, אַז ער האָט זיך נישט געוואַשן צום עסן מיט אַ געקארבטן קרוג, דער היסטאָריקער בערנאַרד וואַכשטיין, אַ גרויסער קענער פון דער השכלה־עפאַכע, שטעלט פעסט, אַז דער גאַנצער קאַמף פון דער השכלה איז פאַרגעקומען אין בית־המדרש,

דער משכיל איז געקומען אין בית-המדרש דאווענען און דארט האָט ער געפירט ויכוחים מיט די מורדי-אור.
אלזא, וואָס די משכילים זיינען געווען שאַרף אין זייערע ספרים, אין זייערע ביכער, איז קיין סתירה נישט. מיר באַגעגענען אַפט שאַרפע שרייבער, וואָס זיינען אין לעבן ווייכע, שטילניקע און נאָכגעביקע מענטשן.

זוכן אָבער די קאָמוניסטישע וויסנשאַפטלעך רעוואָלוציאַנערן, ווי מיט ליכט, אין דער יידישער געשיכטע. איז געקומען אַ רויטער פראַדעם מיטן נאָמען מ. ווינער און טענה'ט, אַז איד האָב „פאַר-שמירט דעם כאַראַקטער פון עטינגערס שאַפן“, עטינגער איז געווען אַ קעמפער. אַ ראיה זיינע משלים, אַ ראיה זיין „סערקעלע“.
אַליין ווייט דער דאָזיקער ווינער נאָרנישט, ער האָט עס אויסגע-פונען פון עטינגערס ביכער, אַז ער איז געווען אַ פלאַם-פיערדיקער רעוואָלוציאַנער.

און איד בין נישט דער איינציקער, וואָס האָט עס אויסגעפונען וועגן עטינגערן. אַלכסנדר צעדערבוים, דער רעדאַקטאָר פון „המליץ“, וואָס האָט געקענט פערזענלעך עטינגערן, דערציילט אויך, אַז עטינגער איז געבליבן אַ שטילער, כנעימות'דיקער און פרומער ייד.
איד האָב צעדערבוים אַרטיקל נישט געהאַט פאַר זיך, ווען איד האָב געשריבן די ביאָגראַפיע פון עטינגערן. איד האָב זיך פשוט צו-נויפגעטראַפן, ווייל עס איז פשוט אמת.

ברענגט מען אין לעקסיקאָן די מיינונג פון דעם רויטן פראַדעם ווי „להיפד צו מיין כאַראַקטעריזירן עטינגערן“.

אגב האָט ד"ר מ. ווינריד אויסגעפונען, אַז נאָך דער לוייה פון עטינגערן, איז געגאַנגען דער גאַנצער בית-דין פון זאַמאַשץ. נאָך אַ לוייה פון אַ קריגערישן אפיקורס און רעבעל ווי ווינער ווייל זען עטינגערן, וואַלט דער גאַנצער בית-דין ניט געגאַנגען.

עס וואַלט געווען גלייכער, אַז אין אַזאַ פאַפולערן לעקסיקאָן זאָל מען זיך נישט אַרײַנלאָזן אין פאַרשערישע ויכוחים.

מען האָט געדאַרפט זיין אַביסל פאַרויכטיקער אין אַנגעבן די יאָרן פון אַ שוישפילער אָדער אַ דראַמאַטורג, דאָ קענען אַרויסקומען זייער טשיקאווע קוריאָזן. אַט איז, למשל, אַנגעגעבן ווי דאָס געבורט-יאָר פון ב. טאַמאַשעווסקי 1886, קומט אָבער אַרויס, אַז ווען ער איז

אלט געווען א יאר, איז ער שוין געשטאנען בראש פון א טרופע ; זיין פרוי, בעסי טאמאשעווסקי, דערציילט אז אין יאר 1887, איז באַריס טאמאשעווסקי געקומען מיט זיין טרופע קיין שיקאגא, און לערד אין דער צייט האָט ער חתונה געהאַט מיט בעסי טאמאשעווסקי, איז עס אביסל א צו יונגער עלטער פאַר ביידע זאכן. . . .

אַבער דאָס איז, מסתמא, א טעות. עס דאַרף, מסתמא, אָננען געבן ווערן דאָס יאר 1864, ווי דאָס געבורט יאר פון טאמאשעווסקי. איד וואָלט אַבער בשום אופן נישט וועלען, אז די ליינער זאָלן אַרויסטראַגן דעם איינדרוק, אז דער לעקסיקאן איז אין גאַנצן נישט קיין געראַטענע אונטערנעמונג, דאָס נישט. עס איז אַ בוך פון וועלכן מען קאן שעפן אַ סך ידיעות און פון וועלכן מען קאן סוף כל סוף באַקומען אַ בילד פון יידישן טעאַטער איבער גאַר דער וועלט. איד באַוואונדער די ענערגיע פון זלמן זילבערצווייג, אין אונדער זערע שווערע, פאַרן יידישן בוך יארן, האָט ער באַוויזן אַרויסצוגעבן צוויי פּרעכטיקע בענדער פון לעקסיקאן, און איד בין זיכער, אז ער וועט אונדן גאר אין גיכן אונטערטראַגן דעם דריטן און לעצטן באַנד. אין די גרעסערע מאַנאָגראַפיעס פון שוישפילער און דראַמאַטורגן ליגט אַ תהום פון גוטער אַרבעט.

אין די גרעסערע מאַנאָגראַפיעס פון שוישפילער און דראַמאַטורגן זיינען שוין אפילו פאַרגעסן געוואָרן פון די נוגעי דבר אַליין. אזוי האָב איד פאַרגעסן דעם נאָמען פון אַ סעריע אַרטיקלען געשריבן פון אַ פּיאַיקן און שאַרפן שרייבער, קאווע, וועגן מיר. אין די דאָזיקע אַרטיקלען האָט ער באַוויזן, אז איד, אַ זשורנאַליסט, וואָס שרייבט פינף, פיר, אַדער דריי מאָל אַ וואָך, בין אַ געבוירענער פּלאַגיאַטאָר, אַנדערע שרייבן און איד טו און באַ'גנב'ע זיי.

עס איז געווען אין דער צייט פון דעם גרויסן קריג וועגן טעאַטער, וואָס איז געפירט געוואָרן צווישן דער פּרין-טרופע און דער פּרישמאַן-פּרילוצקי-טרופע.

איד האָב זיך געוואָלט אַפּשטעלן אויף די דאָזיקע אַרטיקלען אין מיינע זכרונות וועגן טעאַטער, אַבער איד האָב פאַרגעסן אין גאַנצן אז זיי קומט דעם לעקסיקאן אַ דאַנק.

דער לעקסיקאן איז אַ ניי בוך אין אונדזער ליטעראַטור, דער רעדאַקטאָר זלמן זילבערצווייג האָט נישט געהאַט פאַר זיך קיין מוסר-טער, ער האָט געהאַט פאַר זיך בלוין ריוויזנס לעקסיקאן, און ער האָט

זיך געלאזן לערנען פון רייזינען, איז פון רייזינען מעג מען זיך טאקע לערנען, אבער א טעאטער־לעקסיקאן איז אנדערש פון א לעקסיקאן פון ליטעראטור.

לאמיר האפן, אז דער דריטער באנד וועט זיין אינגאנצן השלמה'דיק.

אפשר וועט זילבערצווייג קריגן א בעסערן שותף צו דער רעדאקט ציע פון יעקב מעסטעל.

מען דארף בכלל וועגן י. מעסטעל ארויסלאזן אן „א. א. ס.“. מען דארף ווארנען אלע אויסגאבן אין וועלכע ער ארבעט ווי דער טעאטער־מלומד, אז מען זאל אויפמערקזאם לייענען זיינע מאנוסקריפטן.

„מארגען זשורנאל“ ניו-יאָרק, 15 פעברואַר, 1935.

ד"ר מוקדוני, „מעיק אפ יור מיינד“!

(א גריטיקער מעג אויך אמאל לייענען)

פון זלמן זילבערצווייג

פארפאלן, עס וועט אמאל קומען א צייט ווען א קריטיקער וועט אויך מוזן לייענען די ביכער, וועלכע ער רעצענזירט אדער שרייבט וועגן זיי קריטיק. אמת, אז די קריטיקער וועלן דעמאלט פארלירן אביסל פון זייער פרוכטבארקייט, דערפאר אבער וועט דער שרייבער וועמענס ווערק זיי וועלן קריטיקירן, קאנען האבן מער צוטרוי צו די קריטיקער. לידער איז נאך די צייט נישט געקומען. ד"ר מוקדוני האט זיכער נישט באוויזן נאך איבערצולייענען דעם צווייטן באנד „טעאטער־לעקסיקאן“, ווי ער האט שוין ארויסגעטראגן זיין שארפן פסק־דין, אז דאס בוך איז פון די שוואך געראטענע ווערק אויפן יידישן ביכער־מארק.

און — איד בין מודה, אז עס איז מיר שווער צו שרייבן דעם ארטיקל. וואלט עס זיך געהאנדלט וועגן סתם אן ארטיקל מכת ד"ר מוקדונים אופן פון קריטיקירן יידיש טעאטער און ביכער וועגן יידישן טעאטער אדער וועגן זיינע פובליציסטישע זונטאג־ארטיקלען, וואלט מיר געווען א סך גרינגער צו שרייבן. איצט אבער ווען איד שרייב אז ארטיקל וועגן ד"ר מוקדוני איז אן ענין אין וועלכן איד בין אזוי

בלוטיק פאראינטערעסירט, קאן עס ארויסרופן א שטיקל חשד, אז איד רעכנ זיך אפ פאר א שלעכטער קריטיק.

אויף זיין רעצענזיע איבערן ערשטן באַנד „טעאטער־לעקס־סיקאז“ בין איד געווען געצוואונגען צו ענטפערן ד״ר מוקדונין. ליידער בין איד געצוואונגען צו שרייבן אן ענטפער אויך אויף זיין קריטיק איבערן צווייטן באַנד, און געצוואונגען בין איד דערפאר ווייל איד גיי ארויס פון שטאַנדפונקט, אז דער „טעאטער־לעקסיקאז“ איז נישט קיין בעלעטריסטיש ווערק, וואָס אינטערעסירט אין דער ערשטער ליניע נאר דעם מחבר און דעם קריטיקער. דער „טעאטער־לעקסיקאז“ איז אן אינפארמאציע־בוך, און אויב זיינע אינ־פארמאציעס זיינען ריכטיקע, דעמאלט טאָר קיין שום קריטיקער, מעג ער זיין דער פאַטענטירטסטער און מעג ער האָבן די פערזענלעכסטע סבות, נישט שרייבן אין זיין קריטיק זאָכן, וואָס זיינען נישט גע־שטויגן און נישט געפלוין, און דורכדעם געבן דעם לייענער פאַלשע אינפארמאציעס. ווידער, איז די אינפארמאציע אין בוך נישט קיין ריכטיקע, דאָרף מען דאַנקן דעם קריטיקער פאר אַנווייזן אויף די דאָ־זיקע אומפיקטלעכקייטן. ביים ד״ר מוקדוני, ווי איד וועל ווייטער באַווייזן, איז דער פאַל פון ערשטן מין.

ד״ר מוקדונים קריטיק האַלט דריי קאָלומס און ווען איד וואַלט געוואַלט אים ענטפערן כסדר, וואַלט איד געדאַרפט פאַרנעמען אַ סך מער פּלאַץ ווי ער. איד וועל זיך דעריבער נאָר אַפּשטעלן אויף זיינע וויכטיקסטע באַמערקונגען און טענות.

ד״ר מוקדוני האַלט, אז „אין לעקסיקאז איז פאַראַן אַ שפע פון נעמען . . . ביאָגראַפיעס פון פערטל־שווישפילער, פון פערטל־דראַ־מאַטורגן א. א. וו.“, קודם כל ווייל איד דאָ אַנווייזן, אז אויב ד״ר מוקדוני געדענקט נאָר דעם עלטערן דור אַקטיאָרן און דראַמאַטורגן, הייסט נאָך נישט, אז מען דאַרף דעריבער נישט אַנערקענען די פּראָ־פעסיאָנעלקייט פון יונגען דור טעאטער־לייט. צווייטנס, פונוואָנען נעמט זיך דאָס די זיכערקייט, אז דער היינטיקער „פערטל“ וועט נישט אין די נאַנטסטע יאָרן פאַרנעמען דעם אויב־אָן אין יידישן טעאטער? אַנגענומען, אז דער „טעאטער־לעקסיקאז“ איז אַרויס אין 1912, אין דער צייט ווען מוני וויזענפריינד (פאַול מוני) און לודוויג זאַץ, וועלכע זיינען היינט ערשטראַנגיקע שווישפילער, האָבן נאָך געשפילט גאַנץ אומבאדייטנדע ראָלן אין וואַדעוויל און סקעמשיעס, האָבן זיי געדאַרפט

פארציכנט ווערן אין „לעקסיקאן“ אָדער נישט? און וואָלט דער „לעקסיקאן“ דערשינען פֿאַר דעצעמבער 1920 און נישט פֿאַרציכנט די אויפֿפירונג פֿון אַנסקיס „דבוק“ דורך דילעטאַנטן פֿון „גאַלדפֿאַדען“ פֿאַראַיין“ אין סטאַניסלאַוואָוו, וואָלט די פֿאַפּולערסטע ייִדישע פּיעסע געבליבן אומבאַקאַנט פֿאַרן „לעקסיקאן-לייענער“. פֿאַרשטייט זיך, אַז אין „לעקסיקאן“ קאַנען נישט פֿאַרשריבן ווערן קיין נביאות, וואָס עס וועט זיין. אָבער געשעענישן, וואָס זיינען פֿאַרנגעקומען אין דער צייט, וואָס דער „לעקסיקאן“ דערשיינט, מוזן יאָ פֿאַרציכנט ווערן. אָבער לאַמיר נישט רעדן סתּם אַבסטראַקט, נאָר נעמען אַלס מוסטער אַזאַ „פּערטל־שוישפּילער“ ווי זלמן לַעהרער, וועלכער וועט לויט זיינע לייסטונגען און סיי לויט זיין פּראָפּעסיע (ער איז אַ שניידער) אין דער צוקונפֿט נישט פֿאַרנעמען קיין וויכטיקן פּלאַץ אַלס שוישפּילער, — איז נישט כּדאי, שוין בלויז צוליב דער געשיכטע פֿון ייִדישן קונסט־טעאַטער, צו פֿאַרציכענען, אַז בעת די גאַסטראָלן פֿון קונסט־טעאַטער איבער דער אַמעריקאַנער פּראַווינץ, האָט ל. געשפּילט די ראָלן פֿון אַזאַ באַדייטנדן אַקטיאָר ווי איזידאַר קעשיער? דערביי דאַרף מען שטענדיק האָבן אין זין, אַז ביי אונדזערע באַדינגונגען קאַן מען נישט דערוואַרטן קיין צווייטע אויפֿלאַגע פֿון „טעאַטער־לעקסיקאן“, אַזוי אַז אַלץ וואָס וועט איצט נישט פֿאַרנאָטירט ווערן, וועט בלייבן פֿאַרשוויגן.

און צי וועגט־אָפּ ד"ר מוקדוני דעם ווערט פֿון אַ שוישפּילער אָדער שרייבער מיט דער זעלבער מאַס וואָס אַן אַקטיאָר מעסט דעם באַדייט פֿון זיין ראָל לויט דער צאָל געשריבענע זייטלעך? אַנדערש וואָלט ער פֿאַרשטאַנען, אַז אויב וויליאַם סיגעל האָט אָנגעשריבען אַ גרעסערע צאָל פּיעסעס ווי לייזויק, מוז סיגעלס רשימה פֿאַרנעמען אַ גרעסערע צאָל שורות ווי לייזויקס רשימה, אָבער צי ווערט מיט אַט דער צאָל שורות געמאַסטן דער באַדייט פֿון שרייבער און פֿון זיינע ווערק? וואָלט ד"ר מוקדוני, ווי אַ הונדערט־פּראָצענטיקער פֿאַראַנט־וואַרטלעכער קריטיקער, באַמת געלייענט דעם „לעקסיקאן“ מיט זיינע הקדמות (און דעם באַדייט פֿון וואָרט „לעקסיקאן“ — ווערטערבוך; דאַרף דאָד דער ראַקטאָר וויסן), וואָלט ער זיכער איינגעזען, אַז קיינער פֿון די רעדאַקטאָרן פֿון „לעקסיקאן“ האָט זיך נישט געהאַלטן פֿאַר קאַמפּעטענט אַרויסצוגעבן „אַטעסטאַטן“ אויף אַקטיאָרן אָדער דראַמאַטורגן, נאָר די איינציקע אויפֿגאַבע פֿון „לעקסיקאן“ איז געווען

צו פארצייכענען דאס מאטעריאל, וואס וואלט פארלוירן געגאנגען פארן קומענדן היסטאריקער פון יידישן טעאטער, דעריבער איז ביי יעדער ביאגראפיע צוגעגעבן א ווי ווייט מעגלעך אויספירלעכע ביבליאָ-גראפיע (און נישט מיט גרויסע אותיות און מיט א זייער שיטערן זאץ, — ווי ד"ר מ. זעט דאס, נאָר בפירוש מיט פעטיט), און פון דעם וועט שוין דער היסטאריקער זיך דערוויסן „וואס פאר אַ מין שפילער אדער טעאטער־שרייבער“ איז דער באַטרעפנדער.

מיט דער פולער פאַראַנטוואָרטלעכקייט מוז איד אַפליקענען, אַז פון „די ידיעות וועגן יידישן מאַסקווער קאָמער-טעאטער“ קאן מען זיך נישט דערוויסן, וואס פאַר אַ מין טעאטער עס איז“. דאָס פאַר-שטאַרקט נאָכאַמאָל מיין מיינונג, אַז ד"ר מוקדוני האָט דעם „לעקסין-קאן“ נישט געליענט, אַלנפאַלס נישט די געשיכטע פון מאַסקווער יידישן מלכה-טעאטער.

ס'איז אויך נישט אמת, אַז פאַרן קומענדן טעאטער־פאַרשער „איז לעבעדיגע ו אַ סך מער וויכטיק ווי וויליאַם סיגעל“, וועלכער באַ-הערשט יעדן סעזאן מער ווי די העלפט פון אונדזערע יידישע בינעס. לעבעדיגע איז טאַקע אַן אויסגעצייכנטער אַפערעטע־שפילער, אָבער זיין השפעה גייט נישט אַרויס פון זיינע ד' אמות, בעת פיעסעס זיינען נישט באַגרענעצט מיטן אַרט, וואו זיי ווערן געשריבן, און די השפעה פון סיגעל פיעסעס איז שוין יאָרן־לאַנג אַ חותם אויפן גאַנג פון יידישן טעאטער.

אויך וואָלט איד נישט געשוואוירן, אַז ד"ר מוקדוני האָט גענוי געליענט די ביאגראפיע פון לואי מילער, ווייל אַנדערש וואָלט ער דאָך געזען, אַז דאָרט רעדט זיך וועגן זיינע עדיטאָריעלס אַלס טעאטער-שרייבער, נישט סתם אַלס לייט-אַרטיקלער. דער עפיואַד וועגן לואי מילערס דיסטאַטאָרישן ווילן אויסצואיבן אויפן יידישן טעאטער זיינע מיינונגען דעמאָלט ווען ער האָט שוין יאָ אַמאָל געדרוקט אַז אַנדער מיינונג ווי אין יענעם פאַל פון יואל סלאָנים, איז זייער וויכטיק פאַר דער יידישער טעאטער־געשיכטע, ווייל לואי מילער אין זיין צייט איז געווען אַ זייל פון דער יידישער זשורנאַליסטיק, וואס האָט געזאָגט דעות איבערן יידישן טעאטער.

ד"ר מוקדוני שרייט אויך קאַראָאָל, אַז איד האָב נישט אָנגע-געבן אין דער ביבליאָגראפיע צו עטינגערס ביאגראפיע זיין אַרטיקל וועגן עטינגערן. אויב דאָס וואָלט געווען אמת, וואָלט עס ווירקלעך

געווען אן עולה פאר דער געשיכטע, ווייל ד"ר מוקדוני איז געווען דער ערשטער, וועלכער האט נאך מיט 25 יאָר צוריק געשריבן אַ גרויסן אויספירלעכן אַרטיקל וועגן עטינגערן דעם דראַמאַטורג. ווי דערציילט זיך עס אָבער אין דער באַרימטער פּאָלקס־מעשה „וואָס טוט גאָט? איז עס נישט אמת". יעדער מענטש, וועלכער האָט זיך אַמאָל אין זיין לעבן אינטערעסירט מיט ביאָגראַפיע און ביבליאָגראַפיע, ווייסט פון דעם כלל, אַז אויב עס איז שוין פאַראַן אַ קוועלע, וואו עס איז קאָנ־צענטרירט ביבליאָגראַפיע, און מען פאַררופט זיך אויף דער דאָזיקער קוועלע, דאַרף מען מער נישט נאָכאַמאָל דערמאָנען יעדן איינצלנעם ביבליאָגראַפישן נומער. אין איצטיקן פאַל איז די זאך אַזוי: איד האב אנגעגעבן אַלס הויפט־קוועלע זלמן רייזענס „לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור". דאָרט איז אין דער ביבליאָגראַפיע אָנגעגעבן ד"ר מוקדונים אַרטיקל, דעריבער בין איד נישט געווען מחויב נאָכ־אַמאָל צו דערמאָנען ד"ר מוקדונים אַרטיקל, סידן ד"ר מוקדוני האַלט, אַז פאַר אים דאַרף מען מאַכן אין די געזעצן פון דער וויסנ־שאַפט ספעציעלע אויסנאַמען.

אַלאַז, ד"ר מוקדוני, פון איין זייט טענה'ט איר, אַז מען דאַרף שפאַרן שורות און פון דער אַנדערער זייט פאַרלאַנגט איר איבריגע שורות, דערפאַר בעט איד איד „מעיק אַפּ יור מינד".

און אַז מען רעדט שוין וועגן עטינגערן, וויילט זיך זאָגן אַ פאַר ערנסטע ווערטער וועגן אַן ענין, וועלכן איר באַהאַנדלט זייער נישט ערנסט, וואָס פאַסט גאַרנישט פאַר דער פּאָזיציע, וועלכע איר פאַר־נעמט. מען קאָן האבן פאַרשידענע מיינונגען וועגן ראַטן־פאַרבאַנד, מען מעג זיין דער אויסגעשפּראַכנסטער קעגנער פון קאַמוניזם, און, אויב איר קענט מיין פּאָליטישע אַריענטאַציע, קאָנט איר דאָך מיר נישט רעכענען פאַר קיין קאַמוניסטישן אָנהענגער, אָבער מען טאָר נישט פאַרלאַנגען פון די קאַמוניסטן טאַלעראַניז צו די מיינונגען פון זייערע קעגנער, כסדר זיי טאַדלען, וואָס זיי האָבן עס נישט, און גלייכ־צייטיק גיין אין זייערע וועגן. מ. ווינער איז אַ קאַמוניסטישער געלער־טער. ער האָט בנוגע עטינגערן נישט געזאָגט קיין בוידיסברות. אַלי, וואָס ער זאָגט וועגן עטינגערן, נעמט ער אַרויס פון עטינגערן גופא. ער באַווייזט עס פון עטינגערס ווערק. איר, דאָקטאָר, האָט אויפגעבויט אייער טעאָריע וועגן עטינגערן אויפן גרונט פון שמועסן מיט דריטע פערזאָנען און פון צווייטער האַנט. וואַלט איד מיר געהאַלטן פאַרן

פוסק אחרון אזוי ווי איר, וואלט איר, האבנדיק מער צוטרוי צו עטיני גערן גופא, געבראכט בלויז מ. ווינערס מיינונג. אבער אזוי ווי איר האב געוואלט איבערלאזן דעם ערנסטן ליענער אליין ארויסצוטראגן זיין מיינונג, האב איר געבראכט אייער מיינונג וועגן עטינגערן און אוועקגעשטעלט די מיינונג פון א צווייטן קולטור-עסקן. אייער נישט-טאלעראנץ האט אבער אין דעם פאל איבערגעשטיגן די גרענעצן פון ליטערארישער עטיק. איר דערלויבט זיך אנצורופן א געלערטן, מיט וועלכן מען קאן יא אדער נישט מסכים זיין, מיט אזא וואולגארן אויסדרוק ווי „רויטער פרא אדם“. פילט איר באמת נישט, אז דער טאן און אויסדרוק איז מער ווי געוואנט? דאס זיינען נישט קיין „פאר-שערישע ויכוחים“, ווי איר ווילט אפ'פטר'ן די זאך. דער מענטשלעכער מוח און דער גאנצער מהות פון מענטש איז גארנישט אזוי פשוט, אז עס זאל נישט זיין אין אים קיין קעגנזאצן און סתירות. פרץ האט אין איין און דער זעלבער צייט אין זיין שרייבן געהאט פארשידענע סתירות אין זיין לעבנס-אויפפאסונג. אזוי איז די מענטשלעכע נשמה, פארוואס ווילט איר נישט דערלאזן די עווענטואליטעט, אז ד"ר עטיני גער איז געווען אויך נישט מער ווי א מענטש און זיך געוואקלט צווישן שטילקייט און קריגערישקייט? מוז מען טאקע נאר זאגן אמן צו אייערע מיינונגען?

און איצט וועגן די אויסגערעכנטע „גרייזן“: צי ווייסט איר נישט, דאקטאר, אז אז ארבעט אין א „לעקסיקאן“ ווי אין אז ענציר קלאפעדיע, איז געצויכנט קודם כל מיט „ש. ע.“ (שריפטלעכער ענט-פער) אדער „מ. ע.“ (מינדלעכער ענטפער), און דערפאר איז אין דער ערשטער ריי פאראנטווארטלעך דער געצויכנטער. אזוי האט דער אקטיאר סניעגאו פלערהאפט אנגעגעבן אסטראווסקין אנטשטאט גרי באיעדעוון אלס מחבר פון א געוויסער רוסישער פיעסע. איז, ערשטנס, איז דאס אויסגעבעסערט געווארן אין דעם ספעציעל געדרוקטן תקון טעות. ד"ר מוקדוני, וועלכער האט זיכער געהאט א רעכט אויפ-מערקזאם צו מאכן אויפן דאזיקן פעלער, נעמט אבער צו ביי מיר און יעקב מעסטלען דאס רעכט צו זיין רעדאקטארן צוליבן דאזיקן מא-מענטאלן טעות. נו, ווילט זיך פרעגן דעם חשוב'ן ד"ר מוקדוני, זאל ער, וועלכער האט אויך געוואלט רעדאקטירן א „טעאטער-לעקסיקאן“, זאגן מיט דער פולער פאראנטווארטלעכקייט, איז ער באמת גענוי אינפארמירט וועגן אלע קלאסיקער פון דער פראנצויזישער און איטא-

ליענישער דראמאטורגיע, און צי קאן ער פארזיכערן, אז ווען ער וואלט רעדאקטירט דעם „טעאטער־לעקסיקאן“, וואָלט קינמאל נישט אַריינגעפאלן אזא טעות בנוגע אַ פרעמדן, נישטידישן קלאַסיקער, און אויב יא, צי וואָלט ער דערפאַר פאַרלוירן דאָס רעכט צו רעדאַקטירן דעם „טעאטער־לעקסיקאן“?

און אז אַלע יידישע טעאטער־קריטיק־שרייבער האָבן זיך געלאָזט פאַרפירן און נישט געוואוסט, אז ליאָן פּויכטוואַנגער האָט אַליין געשריבן אַן אַריגינעלע פּיעסע „יוד זיס“, דאַרף מען דערפאַר ביי זיי צונעמען זייערע לעגיטימאַציעס אַלס קריטיקער?

די אַנדערע קלענערע פאַרוואָרפן זיינען וועגן סטיל־לאַזיקייט און שלעכטער עבריי. וועגן דעם לאָזט זיך האָבן פאַרשידענע מיינונגען. אין לאַטיינערס ביאַגראַפּיע, למשל, איז פאַראַן אַ זאַץ „דערציען קיין פּרנסה“, איז דאָר קלאַר, אז דאָ איז אַ פּשוט'ער דרוק־פעלער. דאָס וואָרט „דער“ איז איבריק, ווייל „ציען פּרנסה“ איז עכט יידיש. טאַ מאַשעווסקים געבוירן־דאַטע איז אויך אַ גענוג דיטלעכער דרוק־פעלער, וואָס איז אויסגעבעסערט געוואָרן אין תקוו־טעות, און דאָס חכמ'ענען זיך וועגן דאָזיקן דרוק־פעלער איז לחלוטין איבריק. „איניזענדיק“ איז סאַנדלערס ביאַגראַפּיע און דער ציטירטער זאַץ (כאַטש פאַלש) איז נאַכבושעס ביאַגראַפּיע זיינען גוטער יידיש. דאָס גלייכן בנוגע דעם ציטאַט אין סימאָנאָפּס ביאַגראַפּיע.

איצט עטלעכע ווערטער וועגן משה נאָדיר. איר עצה'ט דאָך אונדז, דאָקטאָר, אז „פון רייזענען מעג מען זיך טאַקע לערנען“, נו, האָט דער צופאַל געוואָלט, אז דוקא דעם שלעכטן זאַץ, וואָס איר וואָרט־פאַר איז נאָדירס ביאַגראַפּיע, האָט מען גענומען ווערטלעך פון רייזענס „לעקסיקאָן“, און אז מען רעדט שוין וועגן רייזענס „לעקסיקאָן“, וועלכן איר רעקאַמענדירט אזוי וואָרעם, וואָלט נישט געשאַדט, אז איר זאָלט איבערלייענען אייער אַרטיקל, וואָס איר האָט אין זיין צייט געשריבן וועגן רייזענס „לעקסיקאָן“, אין וועלכן איר האָט אנגעוויזן אויף זיין גרונט־חסרון, וואָס ער גיט אָפּשאַצונגען, אַ זאָר, וואָס איר פאַרלאַנגט, אז מיר אין אונדזער „לעקסיקאָן“ זאָלן עס יא טאָן.

דאָקטאָר, מעיק אפּ יוד מיינד!

און פאַרשטייט איר נישט, דאָקטאָר פּיל, אז „יידישיסטישע שטרעמונגען“ אין מעסטעלס ביאַגראַפּיע איז פאַרשטאַנען אַלס

„אידעאל“, מיט וועלכן מען קאן ווערן „דורכגעדרונגען“?
בלייבט פון די הונדערטער גרייזן, אז מען טאר נישט שרייבן
„אויסגעוויזן פון אוניווערזיטעט“, נאר „אויסגעשלאסן“. מסכים.
נאך בעסער, איר גיב-צו, אז אין צווייטן באַנד „טעאטער-לעקסיקאן“
זיינען פאראן הונדערט און אפשר מער גרייזן, צי גיט דאס אָבער
א רעכט אז ערנסטן קריטיקער אַרויסצושיקן אז „ס. א. ס.“ קעגן
א וויסנשאַפטלעך ווערק פון איבער 800,000 ווערטער?

מערקט אייד גוט, דאקטאָר, איר שרייבט „אין די גרעסערע מאַ-
נאָגראַפיעס פון שוישפּילער און דראַמאַטורגן ליגט אַ תּהום פון גוטער
אַרבעט“. איז ממה נפשׁה, אויב גראַד די גרעסערע אַרבעטן, וואָס
זיי דאַרפן דעצידירן וועגן ווערט און באַדייט פון „לעקסיקאן“, זיינען
יאַ ווערט אַ לויב, טאַ פאַרוואָס זענט איר וועגן דעם יוצא מיט 3
שורות, און איר גריבלט זיך דוקא אין די קלענערע אַרבעטן, וועלכע
זיינען בלויז אַז אַנזאַמלונג פון דאַטן און פאַקטן? וואָלט נישט
געווען ריכטיקער און ערלעכער זיך לענגער אַפּצושטעלען וועגן די
גרעסערע אַרבעטן, וועלכע האָבן נישט געהאַט פאַר זיך קיין פאַרווייזער,
נאר זיינען דער פראַדוקט פון מיינע און מעסטעלס יאַרן-לאַנגער מיר
זאַמער שטודיע, און דרד-אַגב אַנווייזן אויף די עווענטועלע פּעלערן
אין די קלענערע ביאָגראַפיעס?

פּונקט אזוי ווילט זיך, נישט ווילנדיק, שטעלן אַ פּראַגע, ווי
קומט עס, וואָס ביי אייער אומפאַרטייאַישקייט האָט איר פאַרגעסן צו
דערמאָנען, ווי עס איז דייטלעך אַנגעגעבן אויפן שער-בלאַט, אז דער
אַרויסגעבער איז די יידישע אַקטיאָרן יוניאָן אין אַמעריקע, בעת ווען
איר ווילט אַטאַקירן די יוניאָן פאַר נישט ווידמען זיך צו קולטורעלער
אַרבעט, געדענקט איר תּמיד דעם אַדרעס פון דער יוניאָן? קאַנט
איר אַלין נישט פאַרגעסן אייער אַלטן סכּסוד מיט דער אַקטיאָרן-
יוניאָן?

און ווידער, חשוב'ער ד"ר מוקדוני, איך האָב אין מיין ענטפּער
אויסגעמירן יעדן זיך-וואָרט אָדער אויסדרוק, וואָס קאָן שטערן
אונדזער ווייטערדיקע פּערזענלעכע פּריינטשאַפט. איר האָב דעם ענין
אויפגענומען אויף אַ קריטיש-ליטעראַרישן ניוואַ. אָבער עס רייסט
זיך דאך אַרויס דער ווילן צו וויסן פּונדאָנען זענט איר דאָס אזוי
זיכער, אז אַלדאָס גוטע, יעדער לויב פון די מעלות פון „לעקסיקאן“
געהערן דורכאויס מיר און יעדעם שלעכטע און פּעלערהאַפטע דאַרף

גיין אויפן חשובן פון יעקב מעסטעל, וועלכן איר מאכט פאר אן עס-
 הארץ און שיקט ארויס קעגן אים אן „ס. א. ס.“-ווארנונג?
 און לאמיר אייד דערציילן א סוד פון דער רעדאקציע: די בא-
 רימטע סעריע ארטיקלען פון קאווע-וואנווילד קעגן אייד, די ביבליא-
 גראפיע וועגן צפורי-בלייס ארטיקל קעגן אייד און די דיסקוסיע צווישן
 אייד און פריץ הירשביין וועגן אייער באציאונג צו דער הירשביין-
 טרופע, אלץ זאכען, וועלכע געפעלן אייד אפשר נישט דערמאנט צו
 ווערן אין „לעקסיקאן“, האבן מיר צוגעשטעלט, נישט מחמת קיין שום
 כוונות, נאר צוליב ריינער אומפארטייאישקייט. אין דער געשיכטע
 פון מיין אייגענער אקטיארישער קאריערע (זע אין צווייטן באנד
 „לידא“) זיינען פארציכנט אויף וויפיל אייד האב געהאט, גראד די
 שלעכטע רעצענזיעס פון י. מ. פליאט, און וועל אייד קריגן די דאטע
 פון אייער באמת אויסגעצייכנטן ארטיקל וועגן מיין שפילן איבסענס
 „גייסטער“, וועל אייד אים זיכער פארנאטירן אין די הוספות פון דריטן
 באנד, ווייל אייד האלט, אז דער „לעקסיקאן“ דארף זיין אן אביעקטיוו
 בוד. אז אייד וועל וועלן ארויסזאגן מינע פריוואטע מיינונגען וועגן
 אייד אדער וועגן געוויסע שוישפילער, וועל אייד עס טאן פריוואט אין
 מינעס א פריוואטן בוד, נישט אין קיין „לעקסיקאן“.

עס איז אפשר געווארן א באלשעוויסטישע מידה פון זיך אפ-
 שמייסן, אבער א גוטע מידה מעג מען נאכטאן יעדן, און דעריבער
 דערלויבט מיר זיך אביסל אפצושמייסן. ווען עס איז מיט דריי יאר
 צוריק דערשינען דער ערשטער באנד פון „טעאטער-לעקסיקאן“, האט
 איר אין אייער רעצענזיע אנגעוויזן, אז אייד בין אן עס-הארץ, נאר
 וועגן מיטעדאקטאר יעקב מעסטעל האט איר געשריבן, אז ער איז
 „א געבילדעטער שוישפילער און א טאלאנטפולער שריפטשטעלער“.

איז משך פון די דריי יאר האב אייד, טאקע צוליב דער ארבעט איבערן
 צווייטן באנד, נישט באוויזן גארנישט צו לערנען, אייד האב נישט נאר
 נישט באזוכט קיין אוניווערזיטעט, נאר אפילו רעכט קיין ביכער נישט
 געליענט, דאקעגן האט מעסטל די גאנצע צייט ווייטער שטודירט און
 נאך פארנעמערט זיין שוין פון פריער גרויסן באגאזש פון וויסן, טא
 ווי קומט עס, וואס אייד בין דאס מאל געווארן דער אינטעליגענט און
 ידען און מעסטל איז געווארן דער עס-הארץ?

דאקטאר, מעיק אפ יוד מיינד!

„ניו-יארקער וואכנבלאט" 1 מערץ, 1985

מנחם מענדל רעדאקטירט א לעקסיקאן

פון ד"ר א. מוקדוני

איר האָב געשריבן צוויי מאָל וועגן דעם „לעקסיקאן פון יידישן טעאָטער“, וועגן ערשטן באַנד און לעצטנס וועגן צווייטן באַנד, איר האָב אַנגעוויזן אויף פעלערן, אויף טעות'ן און בכלל אויף דער לויז קייט, אויף דער צערודערטקייט און אויף אַ סך אַנדערע ניט־איינגע־געבנקייטן.

איר בין זיך אבער מודה, אַז די גאַנצע צייט האָב איר געזוכט אַ כולל־וואָרט, אַ שלאָנוואָרט, וואָס זאָל כאַראַקטעריזירן דעם גאַנצן טעאָטער־לעקסיקאן און האָב נישט געפונען.

אַזעלכע ווערטער זיינען דאָ און ווען אַ רעצענזענט פאַקט זיי האָט ער אַנגעכאַפט, אַזוי צו זאָגן, דאָס ווערק בייס גאַנצ.

ווען איר האָב איבערגעלייענט אין „ניו־יאָרקער וואַכנבלאַט" פון דער פאַרגאַנגענער וואָך ז. זילבערצווייגס אַרטיקל „ד"ר מוקדוני מיט אַפּ יור מיינד", איז מיר ליכטיק געוואָרן ממש איז די אויגן :

אַט איז דאָד דאָס ריכטיקע וואָרט, פאַרוואָס האָב איר דאָס דאָ־זיקע וואָרט נישט געפונען, ער ליגט דאָד אויף דער שפיץ פון צונג — מנחם־מענדעליום, מנחם מענדל רעדאקטירט אַ לעקסיקאן !

אַט האָט איר די טרעפלעכסטע, די גענויעסטע און עקזאַקסטע כאַראַקטעריסטיק פון די צוויי בענדער טעאָטער־לעקסיקאן.

ווי אַלע ווייסן איז מנחם מענדל, חלילה, נישט קיין שווינדלער, קיין ליגנער, קיין באַטריגער. ניין, מנחם מענדל איז בטבע אַ גאַנץ וואוייל יידל, ער איז בלויז געבעד אַן אומגליקלעך מענטש.

מנחם מענדלס אומגליק איז וואָס פאַקטן זיינען ביי אים ממזרים, ער זעט פאַקטן כסדר מיטן קאַפּ אַראָפּ, פאַקטן מאַכן ביי אים קאַזש־קעס, פאַקטן זיינען ביי אים ווי גאַמעלקעס פון שניי, אַט זיינען זיי גאַמעלקעס און צעשמעלצן זיי זיך, פאַקטן זיינען ביי מנחם מענדלען זייפּנבלעזלעך, אַט זיינען זיי דאָ און אַט זיינען זיי נישטאַ.

מנחם מענדל איז אַ גרויסער מבוהל, ער קען נישט קאַנטראַלירן קיין פאַקטן, ער האָט קיין געדולד נישט צו באַטראַכטן זיי, ער כאַפט אַ שטיקל פאַקט דאָ, אַ ברעקל פאַקט דאָרט, און מאַכט דעם באַקאַנטן

יידישן „כורד“, וואס איז נישט קיין מאכל, נישט קיין נאשעריי, נישט קיין צוביים און נישט קיין נאד־בייס.

דער דערמאנטער זילבערצווייג ארטיקל איז ממש מנחם מענדלס א בריוו צו זיין ווייב שיינע שיינדל.

14 טענות שמעלט ארויס זילבערצווייג קעגן מיין רעצענזיע אויפן צווייטן באנד „טעאטער־לעקסיקאן“, די טענות זיינען באגרינדעט מיט פאקטן, מיט ציטאטן און מיט פארשידענע הנחות, איז קיין איינציקער פאקט א ריכטיקער, קיין איין איינציקע ציטאטע א ריכטיקע און די הנחות זיינען קיין הנחות נישט.

ממש מנחם מענדלס מעשיות וועגן א קו, וואס איז געפלוין איבערן דאך און געלייגט אן איי. איד האב פשוט אויס נייגעריקייט געזוכט א פאקט א ריכטיקן, איין ציטאטע א ריכטיקע, נישטא, נישטא.

אט האט איר עס :

זילבערצווייג זאגט בפירוש, אז איז מיין ערשטער רעצענזיע אויפן ערשטן באנד פון לעקסיקאן האב איד אים, זילבערצווייג, מיט רעכט לויט זיין מיינונג, געשמעמפלט פאר אן עם הארץ און יעקב מעסטלען פאר א געבילדעטן און אינטעליגענט. איז דער צווייטער רעצענזיע אויפן צווייטן באנד האב איד חרטה געהאט און געמאכט אים, זיל־בערצווייג, לויט זיין מיינונג שוין אן רעכט, פאר א למדן און יעקב מעסטלען פאר אן עם הארץ.

איז די גאנצע מעשה לא היה ולא נברא, איד האב קיינמאל נישט געמאכט זילבערצווייג פאר א למדן, בשום אופן נישט. סיי איז דער ערשטער און סיי איז דער צווייטער רעד איד בלויז וועגן זיין ענערניע און קיין ווארט נישט וועגן זיין לומדות.

וועגן יעקב מעסטעל שרייב איד טאקע מיט חידוש, אז איד האב אנטדעקט, אז ער שרייבט יידיש פעלעהאפט און מאכט אומפאר־צוילעכע טעות'ן.

יעקב מעסטעל איז פאר מיר אן אומאנגענעמע איבערראשונג. האט איר איד איינס.

איצט ווייטער :

זילבערצווייג טענה'ט — ביי מיר מאנט מוקדוני אפשצונגען פון דראמאטורגן און שוישפילער, און ער אליין האט שארף קריטיקירט זלמן רייזענען דערפאר וואס ער האט געגעבן אפשצונגען אין זיין לעקסיקאן.

דא האט איר צוויי דורך און דורך פאלשע אפשצונגען מיט־

אמאל ; ערשטנס, האב איד קינמאל נישט געהאט קיין טענות צו מיין פריינט זלמן רייזען פארוואס ער גיט אפשאצונגען, קינמאל נישט, איד האב בלויז אנגעוויזן אויף איבערשאצונגען, וואס זיינען א רעזולטאט פון זיין צו הייסער ליבע צו דער יידישער ליטעראטור און פון זיין גרויסער באגייסטערונג פאר געוויסע שריפטשטעלער. האט איר איד איינס, וואס איז נישט געשמויגן און נישט גע- פלויגן.

און, צווייטנס, האב איד אין מיין לעצטער רעצענזיע לחלוטין נישט געמאנט קיין אפשאצונגען, איד זאג דארט בפירוש, אז אפשר זיינען זילבערצווייג און מעסטעל גערעכט, וואס זיי גיבן נישט קיין אפשאצונ- גען. איד רעד בלויז וועגן כאראקטעריזירן, בפירוש וועגן כאראקטער- ריזירן, ד. ה. דערציילן וואס פאר א מין דראמאטורג דער, אדער יענער איז, וואס פאר א מין שוישפילער דער, אדער יענער איז. אבער פאר מנחם מענדלען עקסיסטירן נישט קיין פאקטן, מנחם מענדל הערט נישט וואס ער אליין רעדט און הערט נישט וואס דער אנדערער רעדט.

און איצט ווייטער :

זילבערצווייג דריקט אויס ממש אנטריסטונג קעגן מיין טענה פאר- וואס ער האט נישט אנגעגעבן מיין ארבעט וועגן ד"ר עטינגערן אין דער ביבליאגראפיע צו עטינגערס ביאגראפיע. ס'טייטש, טענה'ט זילבערצווייג, ווי ווייסט מען עס נישט אזא פשוט'ן כלל, אז ווען מען גיט א קוועלע אין וועלכער עס איז דא ביבליאגראפיע, פארשפארט מען שוין אנצוגעבן באזונדער. אין רייזענס לעקסיקאן איז אנגעגעבן מיין ארטיקל אין דער ביבליאגראפיע צו עטינג- גערס ביאגראפיע און אין טעאטער-לעקסיקאן איז דא אן אנווייזונג וועגן עטינגערס ביאגראפיע אין רייזענס לעקסיקאן. שטעלט זיך ארויס, אז זילבערצווייג ווייסט נישט אפילו וואס עס טוט זיך אין זיין אייגענעם טעאטער-לעקסיקאן. טאקע אין דער ביבליאגראפיע אונטער ד"ר עטינגערס ביאגראפיע זיינען אנגעגעבן קליינע צייטונגס-ארטיקלען וואס זיינען אנגעגעבן אויך אין רייזענס לעקסיקאן. אין רייזענס לעקסיקאן איז אנגעגעבן אן ארטיקל פון „טעאטראל" וועגן עטינגערן און אין טעאטער-לעקסיקאן איז ער אנגעגעבן. אין רייזענס לעקסיקאן איז אנגעגעבן אהרן צייט- לינס א צייטונגס-ארטיקל וועגן אן אויפפירונג פון עטינגערס „סערה- קעלע" און אין טעאטער-לעקסיקאן איז ער אויך אנגעגעבן.

מנחם מענדל ווייסט נישט וואס עס איז דא אין זיין בוזים-קעשענע.
און ווייטער :

מיט „פולער פאראנטווארטלעכקייט“ לייקנט זיכערצווייג מין
באהויפטונג, אז מען קאן זיך נישט דערוויסן פון דעם וואס עס איז
געדרוקט אין זיין לעקסיקאן וואס פאר א טעאטער איז דער מאסקווער
ידישער קאמער טעאטער.

איז מנחם מענדלס פולע פאראנטווארטלעכקייט אפילו קיין אויס-
געבלאזן איי נישט ווערט.

ווי עס איז באקאנט איז דער ערשטער פירער פון דעם יידישן
קאמער טעאטער געווען א. גראנאווסקי. דער דאזיקער גראנאווסקי האט
געשאפן א גראטעסקן יידישן קאמעדיען סטיל, איז ווען איינעם וועט
זיך וועלן וויסן וואס פאר א סטיל איז עס און אין וועלכע אויפפירונג
גען גראנאווסקיס סטיל האט זיך שארף און בולט מאניפעסטירט, וועט
ער קיין שום אויסקונפט אין זיכערצווייגס טעאטער-לעקסיקאן נישט
געפינען.

איצט ווערט דער נעמלעכער טעאטער אנגעפירט פון מיכאלעס,
אין וואס פאר א ריכטונג ווערט איצט געפירט דער טעאטער? וועט
איינער פרעגן. דער טעאטער-לעקסיקאן וועט אים די דאזיקע עלעמענט-
טארע אויסקונפט נישט געבן.

מנחם מענדל האט קיין צייט נישט צו אויסהערן מיט קאפ וואס
יענער זאגט, דערציילט מנחם מענדל פון טעאטער-לעקסיקאן, אז איד
זאל האבן באהויפטעט אין מיין רעצענזיע, אז פארן טעאטער-פארשער
איז וויכטיקער לעבעדיגע ווי סיגעל.

איד האב עס נישט באהויפטעט, ניין, איד האב בלויז געזאגט, אז
פאר א טעאטער-לעקסיקאן איז לעבעדיגע וויכטיקער. אין א טעאטער-
לעקסיקאן דארף דעם קלענסטן טעאטער-בויער געגעבן ווערן מער
אויפמערקזאמקייט ווי דעם קלענסטן צעשטערער. לעבעדיגע האט א
קליין קערנדל צוגעטראגן צום בוי פון יידישן טעאטער, סיגעל האט
געווארפן און ווארפט שטיינער אין יידישן טעאטער.

מנחם מענדל פון יידישן לעקסיקאן איז כסדר מבוהל'דיק, ער
הערט נישט אויס א מענטשנס טענה ביון סוף, ער כאפט א ווארט און
הויבט אן טענה'ן, פלאנטערן און פארדרייען.

איד האב געשריבן, אז דער לעקסיקאן פארמאגט א צורגרויסע
שפע פון טעאטער-שעפער, עס זיינען אריין א סך האלבע-שווישפילער
און א סך האלבע און פערטל-דראמאטורגן.

ענטפערט מיר מנחם מענדל שנעל, שנעל, וואָס ווילט איר, איר זאל נישט אַרײַנגעמען יונגע אַקטיאָרן? זײ קענען דאָך ווערן גרויסע אַקטיאָרן!

אַ נעכטיקער טאָג! ניט וועגן דעם רעד איר, איר רעד אַט וועגן וואָס: אין לעקסיקאָן איז דאָ, למשל, די ביאָגראַפֿיע פֿון יעקב מילך. יעקב מילך איז זײער אַ חשוב'ער שרײַבער, אָבער צום טעאָטער האָט ער אַ קנאַפע שײכות, ווען ער האָט אפילו אַמאָל איבערזעצט הויפּט מאַנס „וועבער“ און האָט אַרײַנגעזאָגט אַ וואָרט אין אַ דיסקוסיע וועגן אַ טעאָטער־ענין מיט קנאַפע פּערציק יאָר צוריק.

אַט איז דאָ אין לעקסיקאָן קאַרל מרמערס ביאָגראַפֿיע, איז די גאַנצע ביאָגראַפֿיע געהערט אין רײזענס לעקסיקאָן, בלויז איין שורה וועגן דעם אַז קאַרל מרמר איז געווען אַמאָל דער פּאַרזיצער פֿון „אַר טעף“ געהערט אין טעאָטער־לעקסיקאָן.

אַט וועגן וואָס איר רעד!

מנחם מענדל, בײ וועלכן ווערטער טאַנצן אַרויס פֿון מויל איז אַ ווירווואַר, וויל אויך ווערן אַ שפּראַכ־קענער און ער דערקלערט, אַז „דורכגעדרונגען מיט שטרעמונגען“ ווי מען שרײַבט אין טעאָטער־לעקסיקאָן איז קיין גרײז נישט, ווײל דאָס מײנט דאָך אידעאָל.

איז צו איין גראַבן סטיליסטישן פעלער ניט צו מנחם מענדל אַ צווייטן, וואָרום „אידעאָל“ איז אַ פּיקסירטע אידעע, און שטרעמונגען זײנען פּליסנדיקע אידעען.

אַט אַזוי קענט איר דורכגיין דעם גאַנצן אַרטיקל און אין יעדער שורה ממש געפֿינען אַ נישט־געשטוינגענע באַהויפטונג, אַ פּאַלש ציטיר־טע ציטאַטע, אַ נישט־דערהערטן געדאַנק, סתם פּלאַנטערניש און סתם מבוהל'דיקייט.

פּרעג איר — פּאַרוואָס שעמט מען זיך נישט בײ אונדז?

אַ געזונטער, ערלעכער מענטש ווען מען ווײזט אים אַן פעלערן לאָזט ער אַראָפּ די אויגן און דאַנקט.

פּאַרוואָס ווײל זילבערצווייג, וואָס איז אַלײן מודה, אַז ער איז נישט מי יודע וואָס פּאַר אַ למדן, דוקא באַווייזן, אַז ער ווײסט יאָ אַלץ? פּאַרוואָס טאר מען נישט זאָגן אַז אמת און ערלעך וואָרט וועגן אַ ווערק, וואָס איז געשאַפּן געוואָרן פֿון צוויי נישט־באַרופּענע די־לע־טאַנטן, פֿון צוויי נישט־דערפּאַרענע אין לעקסיקאָנאַגראַפֿיע מענטשן? פּאַרוואָס?

פארוואס איז עס ווען מען זאגט ביי אונדז איינעם, אז ער האט
געמאכט מיאוס'ע, אומפארציילעכע פעלערן, מוז ער ארויסקומען און
באווייזן, אז דער באשולדיקער מאכט אויך פעלערן?
פון יענעם פעלערן ווערן דאך די אייגענע פעלערן נישט פאר-
ריכט.

„ניו-יאָרקער וואַכנבלאַט" 8 מערץ, 1935

א בריוול פון ד"ר א. מוקדוני

ליבער ז. זילבערצווייג!

עס טוט מיר לייד וואס איר קאן נישט זיין אויף דעם באנקעט,
וואס ווערט געגעבן פון אייער כבוד וועגן.

איר האב מורא פאר סתם באנקעטן, כפרט נאך פאר א צוהר-
באנקעט; עס באפאלט מיד ממש א פחד פון דעם געדאנק בלויז. אז
איינס ביינאכט וועט מען דארפן עסן און דריי ביינאכט הערן רעדעס.
ווען איר וואלט געווען דער גרעסטער בעל-תשובה, וואלט איר אויף
מיר אזא אפוקומעניש נישט גענומען.

באגרים איר אירך שריפטלעך און ווינטש אייך דערפאלג.

איר וויל, אז איר זאלט וויסן — איר שעץ זייער הויך אייער
ענערגיע. איר בין זיכער, אז ווען נישט איר וואלט קיין לעקסיקאן
נישט געווען. דער לעקסיקאן האט באדארפט האבן איינעם, וואס
זאל עס מאכן פאר זיין לעבנס-אויפגאבע און ער האט זיך דערווארט
אויף אייך.

און ענערגיע איז אויך טאלאנט.

דאס הייסט אבער נישט, אז איר בין אינגאנצן צופרידן מיטן
לעקסיקאן. איר וואלט געוואלט זען א פונדאמענטאלערן לעקסיקאן.
אבער, ווי געזאגט, עס זיינען נישט געשטאנען אין דער ריי אנה-
דערע, וואס וואלטן עס מאכן בעסער. איר זענט געווען דער איינציקער
בעלן אויף דער דאזיקער שווערער און פאראנטווארטלעכער ארבעט.
איר ווינטש אייך דערפירן דעם לעקסיקאן ביזן סוף, דערלעבן
ווייטערע, פארבעסערטע אויפלאגעס.

און זייט וויסן, אז ווען עס קומט מיר אויס צו אנווייזן אויף

פעלערן אין מיינער א רעצענזיע אויף אן אויפפירונג, אדער אויף
א בוך, איז אין דעם קיין שום שנאה נישטאָ צום שפילער און צום
פארפאסער.

דער קריטיקער איז פארפליכטעט צום לעזער צו זאגן דאָס
וואָס ער מיינט.

איד ווינטש אייד נאכאמאל אלדאָס גוטס.

איער,

ד"ר. א. מוקדוני.

א בריוול צו ד"ר א. מוקדוני

פון יעקב מעבטעל

נעם איד „צור קענטנים“, חשוב'ער דאקטאר, אן איד בין פאר
אייד „אן אומאנגענעמע איבערראשונג“ — דעריבער איז וואָס?
„ס. א. ס.“? האב איד וועגן דעם ענין באקומען נאָרוואָס א בריוול
פון אונדזער ביידן א קאלעגע, וועלכער שרייבט: „ . . . ס. א. ס.
קאָז מען אַרויסשיקן קעגן יעדן — דאָס איז אן ענין פון געשמאק
און . . . פון היסטעריע“ . . .

נעמט איד אָבער טענה'ן וועגן עם הארצות . . . גייט שוין, גייט,
דאקטאר! מיר זיינען שוין ביידע קיין ע"ה יידן אין די יארן און מיר
זיינען נאָך ביידע ווייט צו זיין איינשטיינס, אפילו נאָך בלוז אין
טעאטער-ענינים. דאָ וועלן נישט העלפן אונדזערע פאפירענע אטעס-
טאטן — מעגן מיינע זיין „קאזער-אונד-קעניגלעכע“ און איערע
„רעפובליקאניש-שוויצארישע“, און בלאָזן זיך ווי דאָס קליינע חיה'לע
צו ווערן אן עלעפאנט וועט נישט טויגן — צו וואָס לייטיש געלעכטער?
בלייבט „בקיאות אין שפראך-ענינים“. וואָלט אונדז ביידן אפשר
אויסגעקומען צו שטעלן זיך פאר אן עפנטלעכן עקזאמען מיט אונדזערע
אַרויסגעלאָזענע ביכער — כאַפט איר דאָך אָבער די פיש פאר דער
נעץ: אן מען מוז נישט „אַרויסקומען און באַווייזן, אן דער באַשול-
דיקער מאַכט אויך פעלערן“ — וועלן מיר שוין איבערלאָזן דעם
פסק דין צו אן אביעקטיווערן פוסק אחרון.

איי וועט איר זאָגן, „דילענטאנטיזם“ און „מנחם מענדליוזם“
— לאַמיר זיך נישט נאָרן, דאקטאר: איין בליק אין די ד' אמות פון

אונדזער יידישן „קונסט־געסל“, און מיר וועלן עס געפינען אונטער דער אייגענער נאָז — וואָס־זשע איז זיך דאָ איבערצונעמען? נאָך אַלעמען האָט זלמן זילבערצווייג מיט צוויי דיקע בענד „לעקסיקאָן“ באַוויזן דעם חפּוד פון דעם — בעת אַנדערע האָבן אין דעם פרט געהאַט בלוז „ערנסטע כּוונות“ . . . און ווי זאָגט איר אין אייער בריוול צו זלמן זילבערצווייג (טאַקע וועגן דעם זעלבן צווייטן באַנד „לעקסיקאָן“): „ענערגיע איז אויך טאַלאַנט“, כּפרט ווען „עס זיינען נישט געשטאַנען אין „ליין“ אַנדערע, וואָס וואַלטן עס מאַכן בעסער“. קריכט איר אָבער, דאַקטאָר, אין יענעמס „בוזים־קעשענע“ (איינער פון אייערע אויסדרוקן!) און שרייט „דילעטאַנטיזם“. טאָ הערט, דאַקטאָר, אַ באַמערקונג פון אַ נישט־לעקסיקאָנאָגראַף: אין דער ביבליאָגראַפיע צו ש. עטינגער איז נישט אָנגעגעבן אייער אַר־טיקל וועגן אים, פונקט ווי עס זיינען נישט אָנגעגעבן אַלע אַרטיקלען פון ד"ר יעקב שאַצקי, ש. ראָזענפעלד, א. א., ווייל זיי זיינען ביי ז. רייזען פאַרצייכנט מיט אַלע פרטים ווי ביבליאָגראַפיע דאַרף פאַר־צייכנט ווערן, בעת די אַרטיקלען פון „אַ טעאַטראַל“ און פון אהרן צייטלין זיינען ביי רייזענען פאַרצייכנט אַ דאָס, דעריבער האָבן זיי געמוזט אין „טעאַטער־לעקסיקאָן“ איבערגע'חוד'ט ווערן מיט גענויערע דאַטען.

אַנטקעגן דעם וואָס איר זאָגט, דאַקטאָר — „דילעטאַנטיזם — מנחם מענדעליזם“ . . .

זאָג איר דעריבער, דאַקטאָר: בלוז האַנסטרוקטיווע אַרבעט האָט אַ ממשות — צו וואָס פּטר'ן טייערע צייט אויף „אפּשר־טאָ־מער“? מיר דאַרפן דאָך עפעס נאָך אומשטיינס געזאָגט „ראַטעווען“ דאָס ביסל איבערגעבליבענע, „יידישע טעאַטער־קונסט“ — נישט אמת, דאַקטאָר?

איר האַף, אַז מיר האָבן זיך פאַרשטאַנען — וואָרום פון זיך לערייען איז נאָך קיינער נישט דערהויבן געוואָרן, דער „זידלער“ אודאי נישט.

מיט דער פאַרזיכערונג, אַז איר, דאַקטאָר, זייט פאַר מיר נישט קיין איבערראַשוניג,

אייער, י. מעסטעל

„ניו־יאָרקער וואַכנבלאַט“ נומ' 11, 1935

טעאטער - קרבנות

(הינטער דעם לעקסיקאן פון יידישן טעאטער)

פון ד"ר א. מוקדוני

הינטער איטלעכעס יידיש בוך, וואס דערשיינט די לעצטע יארן, איז דא א שווערע, הארצרייסנדיקע דראמע; יעדער יידישער שרייבער מאכט דורך ממש חיבוט-הקבר איידער ער דערזעט זיין בוך אויף דער ליכטיקער וועלט, ער מוז זיין זיין אייגענער פארלעגער, זיין אייגענער פינאנסירער און זיין אייגענער בוכהענדלער אפילו.

און וואס גרעסער דאס יידישע בוך איז, אלץ גרעסער, אלץ שווערער און אלץ ביטערער איז די דראמע.

און עם וואלט געווען זייער גלייך, אז יעדער קריטיקער איידער ער זעצט זיך שרייבן א רעצענזיע איבער א בוך, זאל זיך פריער דורכ-שמועסן מיטן פארפאסער וועגן דעם ווי אזוי זיין בוך האט דערלעבט ליגן צווישן צוויי טאוולען.

אמאל איז די געשיכטע פון א יידישן בוך איידער ער קומט ארויס אויף דער ליכטיקער וועלט שפאנענדער ווי דאס בוך גופא. אט ליגן שוין ביי א סך אויף די פאליצעס, אדער אין די ביכער-שראנקען, צוויי גרויסע בענדער, צוויי פרעכטיקע בענדער פון דעם „לעקסיקאן פון דעם יידישן טעאטער“.

אבער קיינער ווייסט נישט פון דער שווערער דראמע, וואס שפילט זיך אפ הינטער די צוויי גרויסע, שיינע בענדער, קיינער ווייסט נישט, כאטש יעדן איז גוט באקאנט אז א יידיש בוך איז נישט קיין אומגעדולדיק דערווארטעטער גאסט אויף דער יידישער גאס, כאטש יעדער ווייסט, אז א יידיש בוך איז א יתום, א קיילעכדיקער יתום אויף דער יידישער גאס, עם האט נישט קיין גואל און נישט קיין קרוב.

א טעאטער-לעקסיקאן איז שוין פון יארן א זייער נויטיק בוך; עם מוז דאך בלייבן א שטיקל זכר פון דעם יידישן טעאטער, דער יידישער טעאטער אלזיין ווייסט ווי צו אפהיטן בלוז די קאסע, אבער זיין געשיכטע, די מאטעריאלן פאר זיין געשיכטע, ווייסט ער נישט ווי צו אפהיטן. קיין יידישער טעאטער האט נישט קיין ארכיוו, האט

נישט קיין ביבליאטעק פון די פיעסעס, וואָס ער האָט געשפּילט, און קיין צעטל פון די שוישפּילער, וואָס זיינען דורכגעגאַנגען דעם טעאַטער פאַר די יאָרן פון זיין עקזיסטענץ.

אַט ריכטיק ווי אַ הערינג קרעמער פירט זיין קרעמל, אזוי פירט מען די טעאַטער־קרעמלעך אויף דער יידישער גאַס.

אפילו די בעסערע „די קינסטלערישע“ טעאַטערס אונדזערע האָבן נישט קיין אַרכיוו, קיין זאַמלונגען פון פיעסעס, קיין רשימות און קיין בילדער פון שוישפּילער און קיין אַנדערע מאַטעריאַלן, וואָס קאַנען צונויז קומען דעם היסטאָריקער פון יידישן טעאַטער.

אין וועלכע 20-30 יאָר אַרום קאַנען אַלע היסטאָרישע שפורן פאַרווישט ווערן אינגאַנצן און דער יידישער טעאַטער קאָן אוועק פון דער וועלט אַן אַ קדיש אפילו. . . .

האַט יעדער יידישער אינטעליגענט וואָס איז געקומען אין באַר־רירונג מיטן יידישן טעאַטער און דערזעען דעם דאָזיקן טרויעריקן צושטאַנד, זיך געוואָרפן צו שאַפן אַ לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער כל זמן די שפורן פון זיין געשיכטע זיינען נאָך פריש, און אזוי אַרום ראַטעווען פאַר דער געשיכטע וואָס עס לאָזט זיך.

אַבער ביי אַלעמען האָבן זיך די הענט אַראַפגעלאָזן ווען זיי האָבן דערזען די שווערע ספּעציפישע באַדינגונגען פון דעם יידישן ביכער־מאַרק און די טויטע גלייכנילטיקייט פון דעם בעל־דבר אַליין — פון דעם טעאַטער.

ביז עס איז געקומען איינער, וואָס האָט זיך נישט אָפגעשראַקן פאַרן חרוב'ן יידישן ביכער־מאַרק, פאַר דער גלייכנילטיקייט פון טעאַטער אַליין און פאַר אַלע שווערע שוואַרצע אַרבעטן, אַ חוץ שרייבן און רעדאַקטירן, וואָס וועט אים אויסקומען צו טאָן אַרום דעם לעק־סיקאָן.

ער האָט אָנגעשטעלט די פלייצעס פאַר דעם שווערן פעקל, ער וועט זיין אַ רעדאַקטאָר, אַ זאַמלער פון מאַטעריאַל, ער וועט זיין אַליין אַ פאַרלעגער, ער וועט זיין אַליין דער בוכהענדלער און אַליין דער קלאַפער אין אַלע טירן.

ז. זילבערצווייג איז אַליין געווען אַן אַקטיאָר און איז אויך אַ שרייבער. ער איז אַ בירגער אין די צוויי וועלטן אין וועלכע מען מוז זיך אַרומדרייען ביי דער אַרבעט אויפן לעקסיקאָן.

אַמת ז. זילבערצווייג איז נישט קיין געבילדעטער לעקסיקאָגראַף,

אמת ער איז סתם נישט צוגעגרייט וויסנשאפטלעך צו דער דאזיקער
איז עצם וויסנשאפטלעכער ארבעט, דערפאר איז ער שטארק צוגע-
גרייט צו די הונדערט שווארצע ארבעטן ארום א לעקסיקאן, וואס
זיינען אזוי נויטיק אין אונדזערע ספעציפישע באדינגונגען ווי וויסנ-
שאפטלעכע קאמפעמעניז.

ער איז אן ארגאניזאטאר, ער קאן צוקומען צו מענטשן, ער קאן
קלאפן אין אלע טירן.

ער איז א יידישער פאלקס-מענטש מיט א גוטן הומאר און מיט
א גרויסן בטחון. ער איז א מענטש מיט איניציאטיוו און מיט גרוי-
סער עקשנות פון אן אפטימיסט, ער פארמאגט אן אומאויסשעפלעכן
קוואל פון ענערגיע.

און דער עיקר — ער איז לעגענדאריש ארבעטס-פייאיק. ער קאן
ממש בערג איבערקערן.

און ווי יעדער יידישער פאלקס-מענטש לעבט ער זיך אריין אין
א נייער סיטואציע שנעל און גרינטלעך, ער איז איצט, נאך א פאר
יאר ארבעט ארום לעקסיקאן, א הימישער מענטש אין לעקסיקא-
גראפיע.

און נאך א מעלה, א גרויסע, פארמאגט ער: ער קען אויסגע-
בונדן דעם יידישן אקטיאר. ער וועט זיך נישט פארלירן אין דער
יידישער אקטיארשער וועלט, וואו יעדער איז צום ווייניקסטנס א
שוישפילער ווי זאנענטאל און א רעזשיסאר ווי סטאניסלאווסקי.

און דאס איז אזוי נויטיק ווען מען דארף דורכהאלטן אין די
הענט די ביאגראפיעס פון טויזנטער אקטיארן, געשריבן מייסטנס
פון די אקטיארן אליין. . . .

ז. זילבערצווייג איז א פאלקס-מענטש אבער השגות האט ער
גרויסע, ער האט זיך פארנומען צו ארויסגעבן דוקא א גרויסן דריי-
בענדיקן לעקסיקאן און דוקא מיט אלע רחבות'ן און לוקסוסן פון
לעקסיקאנס ביי אנדערע פעלקער.

אים גיט זיך איין פון אנהויב צו אויפרודערן די פארשלאפענע
און אינערטע יידישע אקטיארן-וועלט, עס גרינדעט זיך א קאמיטעט
פון יידישע אקטיארן, וואס דארף פינאנסירן, אדער לכל הפחות,
שטיצן די דאזיקע אונטערנעמונג.

און ביי ז. זילבערצווייג ברענט די ארבעט אונטער די הענט, ער

ווארפט זיך אריין מיט לייב און לעבן אין דער לעקסיקאן-ארבעט און מיט מזל ווערט געבוירן דער ערשטער באנד פון דעם לעקסיקאן.
ער לאזט זיך אוועק איבער דער וועלט מיטן ערשטן זייער אימ-פאנירענדיקן באנד, ער שפארט אן אין די פארווארפנסטע יידישע ישובים.

דער אפטימיסט ז. זילבערצווייג איז זיכער, אז דאס יידישע פאלק איז געזעסן און אויסגעקוקט אויפן לעקסיקאן און ער נעמט זיך מיט מיט מער חשק און מיט מער ברען צום צווייטן באנד.
און זיי נישט קיין אפטימיסט ווען עס פארקויפן זיך 5,000 עקזעמפלארן פון לעקסיקאן. ווען יידישע אקטיארן טראגן צו א סא-לידע סומע פארן ערשטן באנד און ווען מען זעט פאר זיך א דריטל פון א חלום פארווירקלעכט.

און מיט מער אימפעט נעמט זיך ז. זילבערצווייג צום צווייטן באנד. ביי אים איז דער אפעטיט מורא'דיק אויסגעוואקסן.
אבער דא ווערט מיט אמאל שטיל און טויט ארום אים.
דאס פייערל, וואס זילבערצווייג האט אנגעצונדן ביי די אקטיארן, איז אויסגעלאשן געווארן און זיי זיינען אריינגעפאלן צוריק אין זייער אלטער אפאטיע.

אבער ז. זילבערצווייג איז נישט פון די מענטשן, וואס שמעלן זיך אפ אין מיטן פון אן ארבעט. ער איז זיכער, אז דאס יידישע פאלק האט א פינעם טייסטער מיט געלט און איז ניט חולה צו צאלן. עס וועט צאלן פארן לעקסיקאן. ער האט דאך בפירוש'דיקע הבטחות פון די אמעריקאנער אקטיארן, פון דעם קאמיטעט.

עס זיינען דא שטארקע פלייצעס, מען דארף גיין ווייטער!
און דער בעל-בטחון אונדזערער לייט און בארגט געלט אויף רעכטס און אויף לינקס, ער פאר'משכונ'ט זיינס א קליין הייזעלע, דעם דאך איבערן קאפ פון זיין פאמיליע איז פאלעסטינע, וואס ער האט אויסגעבוט מיט שוויים איידער ער האט זיך גענומען צום לעקסיקאן.

דער צווייטער באנד האט אין א הרף עין ממש אויפגעגעסן זיין שטיבל און דאס געבארגטע און דאס געליענע געלט און שרייט הב, הב, גיב נאך, גיב נאך געלט.

ז. זילבערצווייג שמעלט נישט אפ די ארבעט, ניין, נישט אזא איז ער, אגב איז ער זיכער אז ווען ער וועט קומען מיטן צווייטן באנד

קיין אמעריקע, וועט אים דער אקטיארן קאמיטעט אויסלייזן זיין הייזעלע און וועט אויסצאלן די חובות.

און ווען פרעמדע ווילן שוין נישט באַרגן, לאַזט זיך זילבער-צווייג ליען געלט ביי קרובים; זיינער אַ נאַענטער קרוב שטייט אויפן וועג קיין ארץ ישראל, ער האט זיין פאַרמעגן, וואָס ער האט צונויפֿגעשלאָגן אין קעשענע, גרייט צו קויפן שיפס־קאַרטן, גיט אים דער קרוב אַפּ זיין פאַרמעגן. ער קאַן אַ פנים זלמן'ען, ער ווייסט, אַז ער וועט ביי אים זיין געלט נישט צונעמען, אַנב ווייסט ער, אַז אמעריקע דאַרף צאַלן, וועט ער דער רייכער, גוטער אמעריקע נישט געטרויען זיין מ'שטיינס־געזאַגט קאַפיטאַל?

דער צווייטער באַנד עסט אויף דעם קרוב'ס פאַרמעגן איינס, צוויי און שרייט ווייטער הב, הב.

און פון אמעריקע — איז אין קול ואין עונה. . . .

און אַט איז ענדלעך פאַרטיק דער צווייטער באַנד.

אַ חורבן האָט דער דאָזיקער באַנד אָנגעמאַכט אין זילבערצווייגס לעבן, ער איז רואינירט, זיין פאַמיליע האָט נישט קיין דאָך איבערן קאַפּ, זיין נאַענטער קרוב שטייט אַ פאַרצווייפֿלטער אויפן וועג קיין פאַלעסטינע, גוטע מענטשן, וואָס האָבן אים געליען זייער געלט, דאַרפן ווי לעבן צוריק דאָס געלט.

ער רייסט זיך אַרויס און לאַזט זיך מיטן צווייטן באַנד אין אמעריקע, אמעריקע איז זיין פינאַנסירער, דאָ איז זיין קאָמיטעט און דאָ וועט קומען אַ סוף צו זיינע אומשולדיקע ליידן.

אַבער אין אמעריקע דערוויסט ער זיך, אַז זיין קאָמיטעט איז שוין לאַנג אַ הַלך לעולמו. מאַקס געביל, דער פאַרזיצער, איז נישטאַ. מאַרס שוואַרץ, דער וויצע־פאַרזיצער, שמאַיעט איבער דער וועלט מיט זיין באַשערטן אויף אַלע אייביקייטן יאַשע קאַלב. נישטאַ די בעלי־דבר'ס.

און איז אונדזער ליבער און טייערער אמעריקע ווען מען דער־וויסט זיך, אַז איינער איז אין אַ פינאַנסיעלער קלעם, מייסט מען אים אויס, עס איז אַ רייכע מדינה, און זי האָט פיינט קבצנים. . . .

איז אפילו נישטאַ פאַר וועמען צו אויסניסן דאָס האַרץ. אין אמעריקע האָט מען נאָר ליב צו ציילן ראַקעפעלערס און פאַרדס מיר ליאַנען, אַבער ציילן יענעמס קבצני'שע חובות וויל קיינער נישט.

און אַ פאַמיליע קוקט אויס אויף איר שפּיזער, און אַ קרוב

זיצט און ווארט אויף זיינע שיפס־קארטן, און בעל־יחובות קוקן אויס
אויף זייער אַרעם געלט, און אליין דאַרף מען אויך אונטערהאַלטן די
נשמה, און דאָ זיינען נישטאָ אפילו קיין אויערן אין וועלכע צו אַרייַן
שרייען וועגן אַן אומגליק וואָס האָט געטראָפֿן אַ מענטשן, וואָס האָט
געוואָלט באַזאָרגן דעם ייִדישן טעאַטער מיט אַ קדיש. . . .

האַט ער ווי איינער וואָס טרינקט זיך געוואָלט אַנכאַפֿן זיך אָן
אַ שטרויעלע — אַפּזעצן עפעס אין אַ צייטונג אַ ייִדישער. ער האָט
ימים מיט מעשה'לעך וועגן אַקטיאָרן אַנגעזאַמלט, אַ נומער, לייכטער
און פּיקאַנטער מאַטעריאַל פאַר אַ צייטונג.

זיינען ייִדישע צייטונגען זייער געטריי צו איין אַקטיאָרישער פאַר
מיליע און ווילן קיין מעשה'לעך וועגן אַנדערע אַקטיאָרן. . . .
אַ מיז סדום.

יא, די ייִדישע אַקטיאָר־יוניאָן האָט אַרויסגעלאָזן אַן אויפרוה,
דער אויפרוה איז אַפּגעדרוקט אין אַלע צייטונגען. . . .

ווייסן מיר גענוי דעם כּח פון אויפרופן סתּם, כּפרט נאָר אַן
אויפרוה וועגן אַ לעקסיקאָן פון ייִדישן טעאַטער.
און האָט איר דעם חשבון, וואָס זי זילבערצווייג שמעלט צו דעם
ייִדישן פּאַלקאַדער דעם ייִדישן טעאַטער.

פּופּצן טויזנט דאָלאַר איז מען אים שולדיק. אין די פּופּצן
טויזנט דאָלאַר גייט שוין אַריין דער דריטער און דער לעצטער באַנד
פון לעקסיקאָן, ער דאַרף אויך אויסגעלייזט ווערן ווי זיין הייזל, ווי
זיין קרוב און ווי אַלע אַנדערע בעל־יחובות.

אַפּטימיזם איז אַ פנים אַן אומהיילבאַרע קראַנקהייט. . . .
אַבער איר האָב קיין רחמנות אויף דעם דאָזיקן חולּה. איר
כּין אים מקנא.

די דאָזיקע אַפּטימיסטן זיינען גרויסע עקשנים, זיי פירן כּסדר
אויס.

„מאַרגען זשורנאַל“, ניו-יאָרק, 10 יאַנואַר, 1936

נאַטיצן און באַמערקונגען*

די פיר ברידער גאַלדפאָדען

אין „גאַלדפאָדען-בוך“, אַרויסגעגעבן פון דעם יידישן טעאַטער-מוזיז אין ניו-יאָרק, 1926, איז (אויף ז. 39) אָפּגעדרוקט אַ בילד מיט דער אונטערשריפט „די פיר ברידער גאַלדפאָדען“, פּאַטאַגראַפירט אין אַדעם.

ייוואַ מעלדעט לעצטנס אין זיין באַריכט, אַז אַט דאָס אַריגינאַל-בילד פון דער פּאַטאַגראַפיע איז אָנגעקומען אין ייוואַ אַלס מתנה פון אַקטיאָר איזידאָר קעשיער.

ווי איד האָב אָבער פּעסטגעשטעלט אין אַ שמועס מיט שמעיהו גאַלדפאָדען, דער איינציקער לעבעדיקער ברודער פון אברהם גאַלדפאָדען, שטעלט דאָס בילד בכלל נישט פאַר די 4 ברידער (אברהם, יוסף, יידל און שמעיהו) גאַלדפאָדען.

דער ערשטער לינקס אויפן בילד איז טאַקע יוסף גאַלדפאָדען (זאל זיין געווען אַ קאָזיאַנער ראַבינער), דער צווייטער, לינקס, איז אברהם גאַלדפאָדען, דער דריטער לינקס איז זייערער אַ שוואַגער, אַ געוויסער פּעלדבערג (דער מאַן פון פּאַאָלינאַ גאַלדפאָדען, אַ שוועסטער פון אברהם א. א. וו.) און דער פּערטער לינקס (מיט די וואַנסעס) איז גאָר אַ קוזין פון די גאַלדפאָדענס.

אַ נייער „ביאָגראַפֿי“ פון אברהם גאַלדפאָדען

פּראָפ. יעקב דערמער (סיגעט) האָט אין „מאַרמאַראַשער בלעטער“ (1 סעפטעמבער, 1931) אָפּגעדרוקט אַ ביאָגראַפישן אַרטיקל וועגן אברהם גאַלדפאָדען, און צווישן אַנדערעס שרייבט ער דאָרט אַזעלכע

(* געדרוקט אין פאַרשידענע פּעריאָדישע אויסגאַבעס אין משך פון די יאָרן 1926 — 1940.

קוריאזן : „געבוירן אין וואָלהינע [געמיינט וואָלין]. לערנענדיק נאָך אין דער ישיבה, פירט ער אויף דאָס ערשטע טעאָטער־שטיק „סערקע־לע“. מילא, גאַלדפאָדען האָט אין ישיבה נישט געלערנט. דער ביאַגראַף זיינער מיינט די זשיטאַמירער ראַבינער־שול, וואו ס'איז טאָקע פאַר־געקומען די ערשטע אויפפירונג פון „סערקע־לע“, אין וועלכער גאַלד־פאָדען האָט געשפילט די טיטל־ראָל „סערקע־לע“, אָבער נישט ער האָט אויפגעפירט די פּיעסע. די קאָמעדיע איז אויפגעפירט געוואָרן דורך מאַדאָם סלאָנימסקי, די פרוי פון חיים־זעליג סלאָנימסקי. ווייטער שרייבט פּראָפ. ד"ר יעקב דערמער : „גאַלדפאָדען האָט פּרוּבירט צו שפּילן דייטש“. דערפון הערן מיר צום ערשטן מאל, און ס'הויבט זיך גאַרנישט אָן !

און נאָך שרייבט דער „ביאַגראַף“ : „ער אַליין איז רעזשיסער, דירעקטאָר, דעקאָראַטאָר, דיכטער און אַקטיאָר פון דעם טעאָטער, וואָס פירט נאָר מעלאָדראַמאַטישע ווערק אויף“. דאָס שטימט אויך נישט. גאַלדפאָדען האָט געשריבן זייער ווייניק מעלאָדראַמעס, כמעט אַלע זיינע בינע־ווערק זיינען אָדער קאָמעדיעס, פאַרסן אָדער אַפערע־טעס. מעלאָדראַמעס האָבן געשריבן אַנדערע, נישט גאַלדפאָדען.

א פעלשונג אין געשיכטע

אין אירע „זכרונות“, וואָס האָבן זיך געדרוקט צוויי יאָר אין „פאַרווערטס“, דערציילט די שווישפּילערין סערא אַדלער, די אַלמנה פון יעקב פ. אַדלער, שרעקלעכע מעשיות, וואָס פאַסן זיך פאַר סענ־סאַציאָנעלע ראַמאַנען. מילא, דאָס איז איר זאָר. אָבער זי באַנגונט זיך נישט נאָר מיט צוטראַכטן און צופאַרבן געשיכטעס פון איר פּריוואַט לעבן, נאָר זי דערציילט אויך זאַכן, וואָס האָבן כלומר־שט פאַסירט מיט אַנדערע. אזוי פעלשט זי זייער אָפט געשיכטע. אויף איין שטעל אַזא וויל איד זיך אָפשטעלן :

אין „פאַרווערטס“ פון 17-טן סעפטעמבער 1938, דערציילט זי פון אירער אַ באַגעגניש אין פעטערבורג מיט אברהם גאַלדפאָדען, ווי ער איז דאָרט געזעסן און געקלאָפט שתדלנות, אַז מען זאָל צוריק דערלויבן שפּילן יידיש טעאָטער. ווי „געוויינלעך“ גיט זי אויך אַן פאַרראַבנע איר געשפרעך מיט גאַלדפאָדענען.

וואָלט עס געווען זייער אינטערעסאַנט און וויכטיק ווען די גאַנצע זאָך וואָלט געהאַט אַ יסוד פון אמת.

ווי איז אָבער, אַז לױט סערא אַדלער קומט אויס, אַז דאָס איז פֿאַרנעקומען אין סוף 1892 אָדער אָנהויב 1893 (נאָכדעם ווי זי האָט געשפּילט אין ניו־יאָרק אין „ידישער קעניג ליר“, וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן אין נאָוועמבער 1892), און לױט אַלע ביז איצטיקע פּאַקטן איז גאַלדפּאַדען זײט 1887 שױן מער קײנמאָל נישט געווען אין רוסיאַנר. . . .

טעותים וועגן גאַלדפּאַדענס ווערק

יהודה דוד אייזענשטיין, דער מחבר פון „אוצר ישראל“ (ניו־יאָרק, 1929) האָט אַרויסגעגעבן דעם ערשטן באַנד פון זײנע זכרונות, דאָס בוך, א. נ. „אוצר זכרונותי“, איז פּרעכטיק אַרויסגעגעבן, אָבער עס אַנטהאַלט נישט נאָר זכרונות, נאָר אויך אַרטיקלען, וואָס דער מחבר האָט אין זײן צײט פֿאַרעפּנטלעכט אין פֿאַרשידענע ערטער און דרוקט זיי דאָ איבער. אַזוי דרוקט ער אויך דאָ איבער (20—316) אַ גרעסערן אַרטיקל וועגן גרינדער פון ייִדישן טעאַטער אברהם גאַלד־פּאַדען. דער אַרטיקל האָט אַ געוויסן אינטערעס, ווייל אין העברייאיש איז זײער ווייניק געשריבן געוואָרן וועגן גאַלדפּאַדען און ווייל ער אַנטהאַלט מער־ווייניק ריכטיקע אינפֿאָרמאַציעס און אויך אַ רעכט ביסל ביבליאָגראַפישע נאָטיצן וועגן די קוועלן פון גאַלדפּאַדענס „שולמית“.

אייזענשטיין האָט אָבער אַ שױן ביסל טעותים אין דער צוזאַ־מענגעשטעלטער רשימה פון גאַלדפּאַדענס פּיעסעס, וואָס עס האָבן איבריגסן אויך געהאַט די ייִדישע ביאָגראַפער און ביבליאָגראַפער פון גאַלדפּאַדען (ניו־יאָרקער און מינסקער גאַלדפּאַדען־ביכער). עס וואָלט פֿאַרנומען צופיל פּלאַץ ריכטיק צו שטעלן די דאָזיקע טעותים און דאָס דאַרף געטאָן ווערן דורכן פֿאַרעפּנטלעכן אַ נייע גענויע רשימה פון גאַלדפּאַדענס פּיעסעס.

אויף צוויי אייזענשטיינס טעותים געפין איד אָבער פֿאַר נויטיק זיך אַפּצושטעלן.

אייזענשטיין שרייבט:

„ובשנת 1876 בחו"מ סוכות הופיע החזיון הראשון „די רעק־רוטע בעיר יאסי“.

עס באַקומט זיך אַלזא דער איינדרוק, אַז אין 1876 איז דער־שינען אין דרוק גאַלדפּאַדענס ערשטע פּיעסע, און אַז זי הייסט „די רעקרוטז אין דער שטאט יאסי“. אין דער אמת'ן אָבער האָבן גאַלד־

פאדענס ערשטע דראמאטישע ווערק געהייסן „די צוויי שכנות" און „די מומע סאסיע" און זיינען ביידע גלייכצייטיק דערשינען אין 1869 אין אדעס אין זיין זאמלונג „דיא יודענע". בנוגע דעם, וואס פאר א גאלדפאדען-פיעסע עס איז די ערשטע אויפגעפירט געווארן אין פאראן א חלוקידעות: אברהם פישזאן באהויפט, אז נאך אין 1875 האט ער אויפגעפירט גאלדפאדענס „מומע סאסיע". גאלדפאדען אליין דער- ציילט אין זיין אויטאביאגראפיע, אז ער האט אין יאסי „איבערגע- רערט" מיט זיין איינציקן אקטיאר ישראל גראדנער עפעס אז אידעע פון א צווייאקטיק שטיק, וואס איז באלד דערויף (בערך 8—5 אקט טאבער 1876) אויפגעפירט געווארן דורך גראדנערן און שער גאלד- שטיין. יצחק ליברעסקא, ביי וועמען אין שטוב עס זיינען געמאכט געווארן די הכנות צום יידישען טעאטער, דערציילט, אז די ערשטע איינגעשטודירטע זאך איז געווען „די באבע מיטן אייניקל".

„די רעקרוטן" איז אָנגעשריבן און געשפילט געווארן ערשט אייניקע חדשים שפעטער אין באטשאן. די פיעסע איז קיינאל נישט דערשינען אין קיין סעפאראטער אויסגאבע. פראגמענטן פון איר און דער סושעט זיינען ערשט אפגעדרוקט געווארן אין 1901 אין גאלד- פאדענס אויטאביאגראפיע און איבערגעדרוקט דערנאך אין ב. נארינס „געשיכטע פון אידישען טעאטער" (1, ז. 8—174).

אין זיין ארטיקל באמערקט אייזענשטיין וועגן גאלדפאדענס „די ביידע קוני לעמעל": „א זייער שיינע קאמעדיע, א נאכמאכונג פון שעקספירס The Comedy of Errors

די געשיכטע פון „קוני לעמעל" איז אָבער גאר אַנדערש: דער ערשטער יידישער מחבר פון א „קוני לעמעל-פיעסע" איז געווען גאלדפאדענס קאנקורענט יאָזעף לאַטיינער. ער זאל — לויט יצחק ליברעסקא — האבן באארבעט א דייטשן פארס „נאטהאן שלומיאל" א. נ. „די צוויי שמואל שמעלקעס". די קאמעדיע האט געהאט א גרויסן דערפאלג און גאלדפאדען האט זיך געפילט דערפון געטראָפן. ער האט דעריבער, בערך אין 1880, פאריידישט דעם זעלבן דייטשן פארס א. נ. „דער פאנאטיקער" אָדער „די ביידע קוני לעמעל". איינציקווייז איז דער ערשטער נאָמען פון דער פיעסע פארשוואונדן און עס איז געבליבן דער נאָמען „קוני לעמעל", וואס איז בינו לבינו געווארן א סינאנים טאקע פאר א שלים-מול, א שלומיאל, ווי עס איז דער נאָמען פון דער אריגינעלער פיעסע.

אין ניריארקער „גאלדפאדען-בוך", ארויסגעגעבן פון דארטיקן

ידישן טעאטער-מוזיי (1926), איז אין ד"ר יעקב שאצקיס גאלדפאך-דעזיביליאגראפיע (נומער 43) אנגעגעבן: „יהודה המכבי“, אַנ-געשריבן צווישן 1891-99.

אין נ. אויסלענדער און או. פינקעלס בוך „א. גאלדפאך“ (מינסק, 1926, ז. 72) ווערט אנגעגעבן, אז אין פעברואר 1883 איז גאלדפאךען ווידער איבערגעגאנגען אין אדעס פון האנטווערקער-קלוב אין מאריען-טעאטער און דארט אויפגעפירט נייע פיעסעס, דערונטער „יהודה המכבי“.

פון דעם איז קודם-כל צו זען, אז „יהודה המכבי“ איז נישט (ווי ד"ר שאצקי ניט אָז) אנגעשריבן געוואָרן ערשט צווישן 1891-99, ווייל אין 1883 האָט מען די פיעסע שוין געשפילט אין אדעס.

אברהם גאלדפאךענס „אני מאמין“

ווען גאלדפאךען איז אין יאר 1887 געקומען אין אמעריקע, האָט ער פון איין זייט זיך שטארק געפרייט זעענדיק, אז דאָס טעאטער, וואָס ער האָט געגרינדעט מיט 11 יאָר צוריק בסך הכל מיט 2 אַקטיאָרן, וואַרטנדיק אַ האַלב יאָר צייט ביז ער האָט דערלעבט צו זען אַ פרויענ-צימער אויף דער בינע, אז אַט דאָס טעאטער האָט זיך אַזוי אַנטוויקלט, און עס זיינען שוין דאָ עטלעכע טרופעס מיט אמת'ע אַקטיאָרן און אַקטריסעס. פון דער אַנדערער זייט אָבער איז זיין עגמת נפש געווען זייער גרויס, זעענדיק די קאַלטקייט, מיט וועלכע מען האָט אים באַ-געזיט אין די טעאטער-קרייזן.

די טעאטערס האָבן געהאַט אַנדערע „פאַרפאַסער“, און אים, דעם טאַטן, האָט קיינער איבער דער שוועל נישט געוואָלט לאָזן. יעדער האָט זיך דערמאַנט, אז דער טאַטע איז אַמאָל געווען אַ בייזער, און ווען מען האָט זיך אַביסל פאַרוינדיקט, האָט דער טאַטע געהאַט אַ קאַנטשיק*).

איז טאַטע גאלדפאךענען געווען זייער ביטער, און אַזוי ווי עסן דאַרף מען, האָט ער זיך מיט געווען און זיך צוריקגענומען צו אַן אַלטן „פאַד“. ער איז צוריק געוואָרן צייטונגס-מענטש, און האָט

* וועגן גאלדפאךענס באַציאונג צו די יידישע אַקטיאָרן און זייערע געפילן צו אים זע מיין בוך „הינטערן פאַרהאַנג“, ז. 46, 72, מיין בוך „טעא-טער-פּיגורן“, ז. 150-152, און אין „אַרכיוו“, ז. 267.

אנגעהויבן ארויסגעבן אין ניו־יאָרק „די ניו־יאָרקער ייִדישע איל־ר סטריטע צייטונג“*).

ווען אַז אַנדערער וואָלט געהאַט אין זיין האַנט אַזאַ געווער ווי אַ צייטונג, און ער וואָלט דערביי אַזוי באַהאַנדלט געוואָרן ווי גאַלדפּאַ-דען, וואָלטן זיכער די נומערן פון דער צייטונג געווען איבערפּילט מיט טענות און פּרעטענזיעס, און עס וואָלטן אויך נישט געפּעלט קיין זידל־ווערטער אויפן חשבון פון די, וואָס די באַציאָונגען מיט זיי זיינען געווען אַזעלכע שלעכטע און נישט־פּריינטלעכע. דאָס אָבער, וואָס אין אַלע נומערן פון זיין וואַכנבאַט, האָט ער קיין איין אַקטיאָר נישט פּונע בכבוד געווען, איז איינע פון גאַלדפּאַדענס שטעמטע מעלות. דאָס איינציקע, וואָס ער האָט געטאָן, איז געווען — זיך אַליין אָביסל אויסצוגלייכן. ער האָט מורא געהאַט, אַז אַ חוץ וואָס מען האָט אים באַ-רויבט פון דער קעגנוואָרט, און ער קאָן נישט, ווי אַנדערע, וואָס זיינען געווען זיינע תּלמידים, לעבן פון ייִדישן טעאַטער, וועט מען ביי אים אויך צונעמען זיינע רעכט אַלס גרינדער פון ייִדישן טעאַטער. דאָס וואָלט פאַר אים געווען דער גרעסטער קלאַפּ, האָט ער זיך צוגעאוילט און אַנגעהויבן דרוקן אין וואַכנבאַט זיין אויטאָביאָגראַפּיע**). די אַרבעט איז געמאַכט געוואָרן שנעל. פּאַקטן, וואָס קאָנען דינען אַלס מאַטעריאַל פאַר זייער פּיל אַרטיקלען, זיינען דאָרט דערציילט געוואָרן אין איין שורה. עס מאַכט דעם איינדרוק ווי גאַלדפּאַדען וואָלט גע-וואָלט וואָס שגעלער פאַרצייענען און פאַרפּיקסירן פאַר דער צוקונפּט, אַז ער, אַברהם גאַלדפּאַדען, איז עס געווען דער גרינדער פון טעאַטער ביי יידן. און די בעסטע כאַראַקטעריסטיק פון דעם, וואָס עס הייסט צו זיין דער גרינדער, האָט טאַקע גאַלדפּאַדען אַליין געגעבן מיט די פאַר ווערטער: „אַליין געמאַכט די בינע, געמאַלט די דעקאָראַציעס, געשריבן דאָס שטיק, צוזאַמענגעשטעלט די מוזיק, אַליין געלערנט די מימיק“.

* אויספירלעך וועגן דער צייטונג און וועגן גאַלדפּאַדענען אַלס רעדאַק-טאָר זע א. ר. מלאַכי'ס אַרטיקל אין „אונזער בוך“, נ. י., נומ. 4, 1926, און זיין אַרטיקל אין „הונדערט יאָר גאַלדפּאַדען“, ז. 77-76.

** זייט 1887 האָט גאַלדפּאַדען אַנגעהויבן אין פאַרשידענע פּעריאָ-דישע אויסגאַבעס צו פאַרעפּנטלעכן זיין אויטאָביאָגראַפּיע, אָבער נאָר שטיק-לעכווייז. די ערשטע אויספירלעכע גאַלדפּאַדען-אויטאָביאָגראַפּיע האָט שלום פּערלמוטער פאַרעפּנטלעכט אין דער פּילאַדעלפּיער „אידישע וועלט“ פון 5 אַפריל ביזן 5 יולי 1929, אָבער אויך דאָרט איז זי נישט פאַרענדיקט.

דערמיט האט זיך אבער גאלדפאדען נישט בארואיקט, און נישט קאנענדיק שטילן זיין ליבע צום יידישן טעאטער, פון וועלכן ער איז פארטריבן געווארן, גרינדעט ער א פאראיין „לירא“*, וואס שטעלט זיך צום ציל צו אנטוויקלען די יידישע דראמע. אין דאזיקן פאראיין ווערן אריינגענומען נאר יונגעלייט, וואס באזיצן פיל-ווייניק טאלאנט פאר דער בינע, און האבן גוטע שטימען. דאס רוב מיטגלידער איז באשטאנען פון ארבעטער, און דא קומט א פונקט, וואס איז זייער כאראקטעריסטיש: „די הויפזאכע איסט אבער צו בעמערקען, דאס די ערשטע אויפגאבע יעדעס מיטגלידעס דיזעס פאראיינס בעשטעהט, הויפטזעכליך, אין מאדאל און אונבעשאלטענע אויפפירונג“.

דאס הייסט נאך פשוט, אז גאלדפאדען האט געהאלטן, אז אויסער טאלאנט, דארף מען אויפזוכן מענטשן, וואס זאלן זיין עטיש, וואס זאלן האבן דרד-ארץ און אכטונג, און אין דעם איז געלעגן באהאלטן זיין קריטיק אויף די יידישע שוישפילער, וואס האבן זיך צו אים בא-צויגן נישט עטיש.

אין דעם אנהאנג וועגן דער געזעלשאפט „לירא“, פון וועלכן, איד האב ערשט געבראכט די ציטאט, געפינט זיך נאך א פאראגראף, אז גאלדפאדען לערנט אומזיסט די מוזיק, דעם פארטראג (דיקציע) און שטעלונג אויף דער בינע.

די ערשטע פארשטעלונג פון דער „לירא“ איז פארגעקומען דעם 7-טן יולי 1887 און געשפילט האט מען גאלדפאדענס קאמישע אפע-רעטע „די צויבער טראמפייט“, אדער „דער אנקעל וועט משלם זיין“, א פיעסע וועלכע ווערט מער אין ערגעץ נישט דערמאנט. גאלדפאדען האט, אלזא, נאך אמאל געפרובט גרינדן אין ניר יארק דאס יידישע טעאטער אזוי ווי ער האט עס פארשטאנען, און ווי אזוי ער האט פארשטאנען יידיש טעאטער, קאן מען זען פון פאלגענדער דערקלערונג, וואס ער האט פארעפנטלעכט אין זיין וואכנבלאט:

„אזוי ווי אונדזער ייד איז שטענדיק פארפאלגט פון אנדערע נאציאנען, און דאס הארץ איז אים שטענדיק פארביטערט, אזוי ווי יעדער ייד שפילט זיך אפ זיין אייגענע דראמע ביי זיך אין דער היים; דער בעליהבית איז פארזארגט, דאס ווייב שרייט און שעלט, די קינד דערלעך וויינען, האב איד אים געמאכט אז ארט, דאס טעאטער, ער

(* אויספירלעך וועגן דער דראמאטישער שול „לירא“ זע ד"ר שאצקיס ארטיקל אין „ארביוו“, ז. 286-290.)

זאל האבן וואוהין צו אנטלויפן אויף עטלעכע שטונדן פון זיינע ביר
טערע דאנות, וואס פארפאלגן אים א גאנצן טאג. די אייניקע שטונדן,
וואס ער ברענגט צו אין טעאטער, מוז ער פארגעסן זיינע צרות, ער
מוז לאכן, ער מוז הערן זינגען, ער מוז זען טאנצן, און קויפט זיך פאר
זייניק געלט זיין גרויס פארגעניגן. דערפאר איז געווען שטענדיק מיין
פלאץ צו פארפאסן נאר קאמישעס מיט געזאנג און טענץ, וואס ס'הייסט
אפערטע" (*).

א טעות אין זכרון

אין זיין ארטיקל „ווי איד בין געשטאנען צום פריזיוו“ („טאג“,
ניו-יארק, 29-טן אקטאבער 1932) שרייבט פראפ. ש. דובנאוו: „דא
[פעטערבורג] האב איד צום ערשטן מאל דערהערט די טרויעריקע
מעלאדיע פון דער מעלאדראמע „שולמית“, וואס גאלדפאדענס טרופע
האט קורץ פאר דעם געשפילט אין פעטערבורג: „גיי, ישראל'יקל,
גיי!“ דער דאזיקער ניגון פון א וואנדערפאלק, אנגעזאפט מיט
טרערן, האט זיך אזוי ווי געטראגן אין דער לופט אין די יידישע
קרייזן פון דער הויפטשטאט“.

דערלויב איד מיר אויפמערקזאם צו מאכן אונדזער ה' פראפ.
דובנאוו, אז דאס ליד, „גיי ישראל'יקל, גיי!“ איז נישט אין „שולמית“,
נאר אין גאלדפאדענס „ד"ר אלמאסאדא“, וואס איז טאקע צו יענער
ציט געשפילט געווארן אין פעטערבורג.

פ. ס. — קורץ נאך דער פארעפנטלעכונג פון דער נאטיץ, האב איד
באזוכט פראפ. דובנאוו אין זיין וואויז-פלאץ אין ריגע, און ער האט
מיר זייער געדאנקט פאר דער באמערקונג און אנגעוויזן, אז אין זיין
בוך, וואס וועט אריינגעמען די זכרונות, וועט ער דעם טעות אויס-

(* גאלדפאדען האט זייער אפט געשריבן זייער סתירות'דיק וועגן זיינע
כוונות צו שאפן די יידישע בינע, אזוי לויטענן מיר אין זיין ארטיקל „פון
שמענדיק צו בן-עמי“ (געדרוקט אין „אמעריקאנער“ פון 27-טן מערץ
1907, און איבערגעדרוקט אין „ארכיוו“, ז. 270-265): „וואלט מיר געהאט
געווען באשערט צו גרינדן דאס טעאטער אין רוסלאנד, וואו עס זיינען דא
פיל מבינים אויף ווארע דראמען, וואלט עס מיר געגעבן מוט צו ארבעטן
פארווערטס אויף דעם זעלבן זשאנער און עס וואלט גאר אן אנדער רעפערמאצ
באשאפן געווארן. דער צופאל האט אבער געוואלט, איך זאל לייגן דעם גרונד-
שטיין פון דעם יידישן טעאטער אין רומעניען, אין א לאנד און פאר א
פעבל, וואס צוריק מיט דרייסיק יאר האט עס גאר קיין באגריף געהאט פון
טעאטער-ליטעראטור, א. א. וו.“

בעסערן. ביי דער געלעגנהייט האט מיר פראפ. דובנאוו איבערגעגעבן, אז בסך הכל האט ער אין זיין לעבן באזוכט בלויז 2 מאל דאס יידישע טעאטער. איינמאל, אסתר רחל קאמינסקיס א פארשטעלונג, און איין פארשטעלונג פון דער „הבימה“. איך האב מיר דערויף דערלויבט צו באמערקן, אז אייגנטלעך האנדלט עס זיך נאך וועגן איין פארשטעלונג, ווארום „הבימה“ איז העברייאיש טעאטער, נישט יידיש.

א ראייה אויף קאפויער

אין ארץ ישראל האט מען אויפגעפירט אין א גראטעסקי-פארם ק. סילמאנס קאמעדיע „מגלת אסתר“. כדי צו רעכטפארטיקן דעם טריוואלן אופן פון דער רעזשי, האט די קריטיק אָנגעהויבן אויסצורטייטשן, אז די פיעסע ווערט געשפילט אין סטיל פון די „פורים-שפילן“.

א קריטיקער אין „דבר“, ה' יציב האט אזוי געשריבן: „נישט ווילנדיק קומט אויפן געדאנק גאלדפאדען. וואס פאר א פאלקסטימלעכע חוש האט געהאט דער גרינדער פון יידישן טעאטער, און וויפל פאלקסטימלעכע טעמעס ער האט דאס אויפגעכאפט דער מחבר פון „בר כוכבא“ און „שולמית“, און דוקא דאס „פורים-שפיל“ האט ער נישט אויסגענוצט. קענטיק, אז ער האט פונדעסטוועגן געהאט א געזונטן חוש און א שארפע פאלקסטימלעכע פארשטענדניש. מיין מיינונג איז, אז ער האט אויך געהאט א טיפן קינסטלעריש-עטישן געשמאק, וואס ער האט דורכגעלאזט אזא פאלקסטימלעכע טעמע“.

פרעגט זיך ווי איז אבער דער דין, אז גראד גאלדפאדען האט יא אויסגענוצט דאס „פורים-שפיל“ פאר א פיעסע. בערך אין 1886 האט גאלדפאדען אָנגעשריבן „קעניג אחשוורוש“ (דערשינען א. נ. „טעהאטער פאן קעניג אחשוורוש אָדער קעניגין אסתר“, לעמבערג, 1890), וועלכע ווערט עד היום געשפילט אין דער גאנצער יידישער טעאטער-וועלט, באַזונדערס אין די פורים-טעג.

אלזא, ווי עס איז איצט, האט נאך גאלדפאדען „א געזונטן חוש און א שארפע פאלקסטימלעכע פארשטענדניש“, „א טיפן קינסטלעריש-עטישן געשמאק“, אָדער נישט?

וועגן „די אומבאקאנטע יידישע דראַמאַטורגין“

צו דער באַמערקונג פון י. ש. וועגן „אומבאקאנטע יידישע דראַמאַטורגין“ („פּנס“, ניו-יאַרק, 3, ז. 271-2) וויל איך דאָ פאַר-נאַטירן פאַלגענדיקעס:

דער געוויסער נ. ב. באזעלינסקע ווערט ביי רייווענען אין „לעקס
סיקאן“ דערמאנט, נאר אזוי ווי רייווען נעמט אים פון ב. גארניס
„געשיכטע פון אידישען טעאטער“ (באנד 2, זייט 51), וועלכער האט
דעם נאמען פארררייט אויף וואזעלינסקי. האט אויך רייווען אים אזוי
פארצייכנט ביי זיך אין „לעקסיקאן“ (1, ז. 899). ער גיט אים אן
(געשטיצט אויף נארינען) אלס א שוסטער פון אדעס, וואס האט אין
די 80-ער יארן פארפאסט א פיעסע „די משוגענע אויס ליבע“, וועלכע
איז אויך געשפילט געווארן אין די ערשטע צייטן פון דער יידישער
בינע אין ניו-יארק.

אין דער אמת'ן הייסט דער מחבר נישט וואזעלינסקי און נישט
באזעלינסקע, נאר נ. ב. באזילינסקי.* אין דער „רשימה פון פיעסן“,
וועלכע ב. גארניס ברענגט צום סוף פון זיין בוך „געשיכטע פון אידישען
טעאטער“ (2, ז. 257), שרייבט ער שוין ריכטיק נ. ב. באזילינסקי, און
פארצייכנט זיינע צוויי פיעסן:

אסתר, 5 אקטן, אדאפטירט, אויפגעפירט 1881.

די משוגענע אויס ליבע, אויפגעפירט 1883.

ווי עלטערע אקטיארן, וועלכע האבן פערזענלעך געקענט באזיך
לינסקין, גיבן מיר איבער, איז ער נישט געווען קיין שוסטער, נאר
געהאט אין אדעס א שויד-געשעפט.

זיין פיעסע „די משוגענע אויס ליבע“ איז געווען א שלאגער נאך
אין דער ערשטער צייט פון יידישן טעאטער אין רוסלאנד, ווייל זי
איז געווען פון די ערשטע יידישע פיעסעס פון דראמאטישן כאראקטער.
ווען די יידישע אקטיארן פון אייראפע זיינען געקומען אין אמעריקע,
האבן זיי מיט זיך מיטגעבראכט די דאזיקע פיעסע, און אויך דא האט
זי געהאט א גרויסן דערפאלג.

אין דער אוניווערזיטעט-ביבליאטעק אין ירושלים האב איך
געפונען 2 געדרוקטע פיעסן פון באזילינסקי; איין פיעסע הייסט:
דיא שטיללע חתונה

אדער

דיא פערפאלגטע ליבע

פערפאסט פון נ. ב. באזילינסקי

אין אדעססא 18 נאוועמבער 1880

הערויסגעגעבען דורך א. באזילינסקי

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, באנד 1, ז. 18-117.

די פיעסע האַלט 56 ז. 16⁰. קיין דרוקיאָר איז נישט אָנגעגעבן, נאָר עס איז פאַראַן אין רוסיש אַ באַמערקונג, אַז זי איז צענזורירט געוואָרן אין קיעוו דעם 24-טן יוני, 1905.

די צווייטע פיעסע האָט נישט קיין שער-בלאַט. וואָס איך האָב נאָר געקאָנט פעסטשטעלען איז, אַז זי הייסט „גדליהויס טויט“ און האַלט 72 ז. 16⁰. זי איז אַ באַארבעטונג פון פּיליפּסאָנס „גדליהו“. אין דער פיעסע איז אויך פאַראַן דאָס בילד פון מחבר, און עס ווערט באַמערקט אויף העברייאיש: נחום בר' דוב בזילינסקי, בהיותו ממשפחה עשירה נאדרה, נולד שנת תקצ"ז, נפטר יא לחודש ניסן שנת תרס"א", און אויף רוסיש ווערט געזאָגט, אַז אין דער צווייטער אויסגאַבע וועלן זיין ביאָגראַפישע דאַטן פון פאַרפאַסער.

פאַלגנדיקע צושריפט געפינט זיך אין ביכל:
נחום בר' דוב באַזעלינסקי

בנתיב הזהב הגבילו חכמים, הלך המנוח כמשכיל ותמים, העבר וההנהגה בו התלכדו, חרדים ונאורים לדבריו חרדו, כסופר מהיר וחזוה חזיונות, בעקיצת הדודיו הוכיח עונות; ובהיותו ממשפחה עשירה נאדרה, לאזון שומעת תוכחתו חדרה, מצוין במילה באלה הימים, כמשכיל ומאמין נאור ותמים".

פון די דאַטומס, וואָס ווערן דאָ אָנגעגעבן, איז צו זען, אַז באַד זילינסקי איז געשטאַרבן אין 1901, און אויף אַזאַ אופן זיינען ביידע פיעסן זיינע אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך איינעם, וואָס האָט אים גע-וואַלט שטעלן אַן אַנדענק, און אַזוי ווי דער אַרויסגעבער הייסט באַזילינסקי, דאַרף מען רעכנען, אַז דאָס איז אַדער אַ זון אַדער אַ ברודער פון פאַרשטאַרבענעם מחבר.

ווי דער עלטערער אַקטיאָר יצחק בליפעלד גיט מיר איבער, איז באַזילינסקי געבוירן געוואָרן אין זשיטאָמיר, און געלערנט צוזאַמען מיט גאַלדפאַדענען אין דער ראַבינער שול (אַט וואו מען דאַרף זוכן באַזילינסקיס נאַנטקייט צום יידישן טעאַטער). ער האָט פאַרפאַסט אַ פיעסע „דער בלבול“, וועלכע גאַלדפאַדען האָט באַארבעט אין זיין שפּעטער באַרימטער היסטאָרישער אָפּערעטע „ד"ר אלמאסאָדאָ".

דער עלטערער אַקטיאָר שמואל טאַבאַטשניקאָוויטשאַביאס געדענקט גוט באַזילינסקין אַלס אַ באַזיצער פון אַ שווד-געשעפט.

די עלטערע יידישע שווישפּילערין כינע בראַנינסקאָ-פּישוואַן ווייסט אויך צו דערציילן פון נאָר אַ פיעסע באַזילינסקיס, „דער יידישער דאַקטאָר“, וועלכע איז געשפּילט געוואָרן אין בערדיטשעוו.

דער אקטיאר און פיעסעס־שרייבער משה שאר גיט איבער, און באזילינסקי איז געווען א שטאטלעכע פיגור, האט שמענדיק געטראגן א צילינדער, און איז אין די יארן 3-1882 געווען אין אדעם א דירעקטאר פון א פארזיכערונגס־געזעלשאפט.

**

צווישן די נעמען, וועלכע ווערן אין י. ש—ס באמערקונג דער־מאנט, געפינט זיך אויך ווארכאווסקי. אויך דא איז זיכער א טעות, און עס האנדלט זיך ווארשיינלעך וועגן א געוויסן אליהו זלמן יארי־באווסקי*).

אליהו זלמן יאריכאווסקי איז געווען א זון פון א לאדזשער קלענ־מער. ער אליין איז געבוירן געווארן אין לאדזש אדער אין פיעטרא־קאו (די גובערניע). אין אנהייב איז ער אויך געווען א קלעזמער, דערנאך האט ער שטודירט מוזיק און געווארן, אין 1881, א קאפעל־מייסטער אין יידישן טעאטער (עלדאראדא) אין ווארשע ביי ספיווא־קאווסקי. דא שרייבט ער די מוזיק צו עפלבוערגס „דוד און גלית“ (באקאנט אונטערן נאמען „דוד אין דער וויסטע“). בעת ער שפילט אין גאליציע פארפאסט ער די מוזיק צו גאלדפאדענס „אחשווריש“. אין 1889 איז י. נעקומען אין לאנדאן און געווען דיריגענט און אַנ־פירער פון א יידישן טעאטער, וואס האט דאמאלט געשפילט אין „האלענדישן קלאב“ (א בנין, וואס האט זיך דאמאלט געפונען קעגן־איבער דעם פאוויליאן טעאטער). דא פארפאסט ער מוזיק צו דער דראמע „מאנטא קריסטא“, און איבערזעצט אויף יידיש „טראוויאטא“, וועלכע ער האט אויפגעפירט אן קירצונגען. אין 1892 איז ער צו־זאמען מיט זיין פאטער געקומען אין אמעריקע, וואו ער פארפאסט מוזיק צו יעקב גארדינס „מירעלע אפרת“. זיין טעטיקייט אין אמעריקע איז מיר אומבאקאנט. יאריכאווסקי איז געשטארבן אין פילאדעלפיע.

**

דער נאמען שאר, וואס ווערט דארט דערמאנט, באציט זיך ווארשיינלעך אויף דעם אקטיאר משה שארס פאטער, זעליג שאר. דאס איז געווען א מערקוויריקער טיפ**), וואס האט זיך אפגעזאגט

(* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, באנד 2, ז. 981.

** זע מיין בוך „טעאטער־פיגורן“, ז. 26-28.

צו פארנעמען דאס כסא הרבנות, איז געוואָרן אַן אַקטיאָר, און בשעת
הדחק אויך געשריבן פיעסעס אָדער באַאַרבעט (! ?) פיעסעס אויף
זיין נאָמען.

***

דערמאָנענדיק די אויפפירונג פון גאַנאַלס „רעוויזאָר“ באַמערקט
י. ש. פון זיין זייט „מסתמא אין שמ"רס באַאַרבעטונג“.

ביי דער געלעגענהייט וואָלט איך געוואָלט אויפמערקזאָם מאַכן
אויף אַ קורצן אַרטיקעלע פון יעקב וואַקסמאַן „צוליב גאַנאַלס „רעוויז-
זאָר“ האָט מען אַרויסגעגעבן דעם ערשטן פאַרבאַט צו שפּילן יידיש
טעאַטער אין רוסלאַנד“ („טעאַטער-צייטונג“, וואַרשע, 4, 1928).

דער מחבר האָט מיך אינפאָרמירט, אַז ער האָט דאָס אַרטיקעלע
געשריבן אויפן גרונד פון אַ פּערזענלעכער מעלדונג פון אַלטן אַקטיאָר
שוואַל וויינשטיין, וועלכער האָט דעמאָלט געשפּילט אין שמ"רס טרופּע
און אויף אַ נאָטיץ וועגן דער געשיכטע אין רוסיש-יידישן וואַכנבלאַט
„רוסקויעוורעי“ 35, 1881, וואו עס ווערט אָבער וועגן פאַרבאַט
גאַרנישט גערעדט.

איך האָב וואַקסמאַנען אויפמערקזאָם געמאַכט, אַז די דאַטע,
וועלכע ער גיט אָן (1 יולי, 1881) אַלס ערשטער פאַרבאַט אויף יידיש
טעאַטער אין רוסלאַנד שטימט נישט, וואָרום לויט די געפונענע דאָ
קומענטן אין די רוסישע אַרכיוון, איז דער ערשטער פאַרבאַט אויף
יידיש טעאַטער אַרויסגעגעבן געוואָרן דעם 17 אויגוסט 1883.

פון דעם איין, אַלזא, צו זען, אַז די סיבה צום פאַרבאַט פון יידישן
טעאַטער איז געווען נאָר אַן אַנדערע. מען דאַרף אָבער נישט פאַר-
געסן, אַז דער גרויסער פאַרבאַט (נאָר וועלכן מ'האַט פונדעסטוועגן
ווייטער געשפּילט אין געוויסע פּלעצער ביז אַרטיקע פאַרבאַטן) איז
נישט געווען דער ערשטער. נאָר פּריער און אויך שפּעטער זיינען
געווען אין רוסלאַנד לאַקאַלע פאַרבאַטן.

דער כאַרקאָווער פאַרבאַט צוליב דער אויפפירונג פון שמ"רס
צעקאַלעטשעטן „רעוויזאָר“ האָט, אַלזא, נאָר געקענט זיין אַ לאַקאַלער.

***

ווען מען רעדט שוין וועגן אומבאַקאַנטע דראַמאַטורגן, וויל איך
דאָ פאַרנאָטירן דעם נאָמען פון אַ דראַמאַטורג שלמה בדחן*).

(* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, באַנד 1, ז. 2-181.

זיין ווערק, וואס ליגט פאר מיר, הייסט :

מ א ז ע ם

אָדער

דאס בעפרייאונג דער יוראעליטען אויס ענפמען

געמאכט דורך שלמה ברחן ז"ל

אין דער דרוק געברענגט דורך זיין ברודער

הירש גדלי' בעללויא מיט נייע צו גאבען

נאכדרוק פארווערט

בדפוס ר' יצחק ראטהער נ"י

אויף פויליש אין צוגעגעבן, אז דאס בוך אין געדרוקט געווארן

אין יאר 1867.

פון דער צווייטער זייט אין געדרוקט אויף פויליש :

Wolno drukować z warunkiem złożenia w Komitecie Cenzury

po wydrukowaniu prawem przepisanej liczby egzemplarzy

Warszawa dnia 9/21 Sierpnia 1866

Pom. Cenzora 1.2 B. Cymerman

דאן גייט א זייטל מיט פאלגנדיקער ליסטע (אָרטאָגראַפיע ווי

אין ביכל, אויך די נומעראציע אין דער זייט)

פ ע ר ז א ה נ ע ן

- 1 פ ר ע ה קעניג פאן עגיפטען לאַנד
  - 2 ע ל י ז זיין ערשטגעבוירענער זאהן
  - 3 י א מ ב ר ו ם איין אנפערטרויעטער דעם קעניגס
  - 4 י א נ ו ם בעדינטער פאן קעניג
  - 6 ש ו ט ר אָדער איין שטאהט דינער
  - 7 מ ש ה דער קנעכט גאטמט
  - 8 צ פ ו ר ה זיינע פראה
  - 9 ג ר ש ו ם זיין זאהן, פאן צפורה
  - 10 א ה ר ן זיין ברודער
  - 11 י ת ר ן זיין שוויגער פאטער, צפורה איהר פאטער
  - 12 3 ז ה ג י ם פאן די יודעשע ארבייטסלייטע אין עגיפטען
  - 13 4 צ ו י ב ע ר ע ר פאן עגיפטען לאַנד
- זאלדאטין, מאַנסלייטע, פרויענצימער, איין ענגיל.

און ווידער א זייטל מיט פאלגנדיקער צושריפט :
"די זאך פאסירט זיך אין מדין אין עניפטען אַרויס גענימען פאן
דער הייליגער שריפט (אָדער פאן דיא פינף ביכער מאַזעס)
בעללויא גדלי"

דאָס גאַנצע ביכל, געדרוקט אויפן פאַפיר פון די אַמאַליקע
מעשה-ביכלעך, האָלט 71 געדרוקטע זייטן 32⁰, דערביי פעלן על פי
טעות די נומערן 21-24.

פון שער-בלאט איז, ווי ס'איז צו זען, נישט קענטיק, אַז עס
האַנדלט זיך וועגן אַ פיעסע. די פיעסע האָט 7 אַסטן, וואָס זיינען
געטיילט אין סצענעס. ביזן 7-טן אַסט שרייבט דער מחבר "אַסטן",
דעם לעצטן אַסט רופט ער "זיבטע פּאָהר שטעלונג".
ווי עס איז צו זען איז די פיעסע אַרויסגעגעבן געוואָרן נישט
דורכן מחבר גופא, נאָר נאָך זיין טויט דורך זיין ברודער הירש גדליהו
בעללויא (*). שלמה ברחן האָט אויך אַלזאָ געהייסן בעללויא, און פון
פּסעוודאָנים איז קלאָר, אַז ער איז געווען אַ ברחן.
הירש גדלי' בעללוי האָט די פיעסע נישט נאָר אַרויסגעגעבן,
נאָר אויך צוגעגעבן, "נייע צו גאָבען".

וועגן מחבר פון די "וויבערישע קניפּלעך"

שרייבנדיק פאַרן "לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער" די ביאָגראַף-
פיע פון ישראל מאיר וואַהלמאַן (**), וועלכער איז אַנגענומען ביי טייל
ביאָגראַפן אַלס מחבר פון דער קאַמעדיע "די וויבערישע קניפּלעך",
בעת אַנדערע ביאָגראַפן און ליטעראַטור-היסטאָריקער האַלטן לודוויק

(* ער ווערט דערמאָנט אין שמואל מייזעלס, "יודישע טעאַטער-גע-
שיכטע" — געדרוקט אין "אַסט אונד וועסט" און איבערגעזעצט אויף
יידיש אין "מעאַטער-וועלט" (1908, 6).

וועגן דאָזיקן הירש גדלי' בעללוי און זיין ראַל אין יידישן טע-
אַטער אין וואַרשע נאָך איידער גאַלדפּאַדען האָט געגרינדעט דאָס יידישע
טעאַטער אין רומעניע, האָט ד"ר י. שאַצקי שוין געשריבן אין זיין "צו-
שטייער צו דער געשיכטע פון דעם פאַרגאַלדפּאַדענישן טעאַטער" אין קוואַר-
טאַל-בוך, "יידיש טעאַטער", וואַרשע, 3-4, 1927.

זע אויך "לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער", באַנד 1, ז. 192-193.

(**) זע "לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער", 1, ז. 641-644.

לעוויוואנעו*) פארן מחבר פון דער קאמעדיע, איז מיר אויסגעקומען דורכצולייענען דעם ארטיקל פון זלמן רייזען „די ווייבערשע קניפלעד“ און זייער מחבר. („די יידישע וועלט“, ווארשע, 6, 1928).

כדי צו באקערעפטיקן זיינע באווייזן, אז נישט לעוויוואנען איז דער מחבר פון דער קאמעדיע, נאר וואלמאן, שרייבט קאלעגע רייזען (ז. 442): „דאס איז, אויף וויפיל מיר איז באקאנט, די איינציגע געדרוקטע קוועלע צו יענער צייט, וואו וואהלמאן ווערט אנגעגעבן אלס דער מחבר פון „ווייבערשע קניפלעד“; זי איז אבער געבליבן נישט אויסגענוצט, אפילו נישט (מיון קורסיוו — ז. ז. פון ב. גארין**). דעם פארפאסער פון דער „געשיכטע פון אידישען טעאטער“.

„גארין פארצייכנט אין זיין רשימה פון די יידישע טעאטער-שטיק צום סוף פון זיין ווערק אויך „די ווייבערשע קניפלעד“ מיט לעוויוואנען אלס מחבר, אבער דערמאנט נישט וועגן דער קאמעדיע און איר אויטאָר אפילו קיין ווארט אין טעקסט פון זיין געשיכטע, וואס ס'איז א זיכערע ראיה, אז ער האט פון די „ווייבערשע קניפלעד“ און איר אויטאָר מער ווי די נעמען קיין זאך נישט געוואוסט, ווארום א נישט — וואלט ער זיי זיכער געשענקט מער אויפמערקזאמ קייט, ווי ער האט עס געמאן בנוגע עלטערע יידישע פיעסעס, וועלכע האבן נישט דעם ערך א קנאפערן סצענישן אינטערעס ווי די „קניפלעד“.“

רייזען האט דאָ נאר געמאכט א קליינעם טעות: ער האט נישט גרינטלעך איבערגעלייענט גארניס ווערק, ווארום אויב יא, וואלט ער זיין גאנצע השערה נישט געבויט אויף אזא זיכערער בריק.

אין גארניס ווערק „געשיכטע פון אידישען טעאטער“ (ערשטער באַנד) גיט גארין אַפּ דריי זייטלעך (ז. 125-127) דער קאמעדיע „די ווייבערשע קניפלעד“. אמת, אז ער איז אין דער מינונג, אז נישט וואלמאן איז דער מחבר, נאר לעוויוואנען. אזוי שרייבט ער: „אין 1874 האט זיך אין ווילנע אפגעדרוקט א שטיק מיטן נאָמען „די ווייבערשע קניפלעד“, איין טעאטער-שפּיל אין 5 אַקטן. דער נאָמען פון דעם שרייבער איז אנגעגעבן י. מ. וואלמאן, נאר ווי עס ווייזט זיך ארויס, איז דער פארפאסער פון דער דאָזיקער שטיק לודוויק

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 2, ז. 1149-1153.

** זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 463-66.

לעווינזאן, וועלכער האט איר געגעבן וואלמאנען, אז ער זאל איר געבן צום דרוק, און יענער האט שוין פאר איין גאנג ארויפגעשטעלט אויף איר זיין אייגענעם נאמען.

ווי עס איז צו זען, האט גארין אפילו באגרינדעט זיין השערה, פארוואס אויפן געדרוקטן ביכל שטייט וואלמאן אלס מחבר און נישט לעווינזאן, אבער, דא האט זיך גארין פארפלאגנטערט, ווארום באמת איז די קאמעדיע געדרוקט גאר אין דער דרוקעריי פון איינעם יוסף לעבענזאן און דערפון וויל רייזען אין זיין באמערקונג (ז. 744) ציען אויפמערקזאמקייט ביים פארשן די סיבה, ווי אזוי מען האט וואלמאנס (רייזען האלט אים אומבאדינגט פארן מחבר) קאמעדיע צוגעשריבן לעווינזאנען.

ווייטער גיט גארין איבער א קורצע כאראקטעריסטיק פון דער קאמעדיע. ער שרייבט: „די ווייבערשע קניפלעך“ איז א קאמעדיע, וואס רופט־ארויס א געזונטן געלעכטער. דער סוזשעט צייכנט זיך אויס מיט א זעלטענער פשטות און די האנדלונג אנטוויקלט זיך פון זיך אליין. אלץ, וואס דא קומט פאר, איז אזוי נאטירלעך, לעבעדיק, אן שום אַנשטרענגונג, — אן נסים. די פאנטאזיע פארשלעפט נישט דער [דעם] מחבר אן א זייט. הגם דער גאנצער יסוד פון דער קאמעדיע איז א שיינער פייערווערק.

נאכן איבערגעבן דעם אינהאלט פון דער קאמעדיע און צייט טירנדיק אפילו א קורצן דיאלאג, פארענדיקט גארין מיט פאלגנדיקע ווערטער:

„מיט איר איינפאכקייט, מיט איר נאטירלעכן דיאלאג, מיט איר נאענטקייט צום לעבן, איז די קאמעדיע „ווייבערשע קניפלעך“ איינע פון די בעסטע פון יידישן רעפערטואר.

די קאמעדיע „ווייבערשע קניפלעך“ האט אין א קורצער צייט אויסגעהאלטן עטלעכע אויסגאבן און אין דער געדרוקטער פארם איז זי זייער ווארעם אויפגענומען געווארן פון דעם לעזנדן פובליקום.“ אט די עטלעכע זייטלעך געפינען זיך אין קאפיטל „ערשטע יידישע דראמאטורגן אין רוסלאנד“, טאקע אין יענעם קאפיטל, וועגן וועלכן רייזען זאגט, אז דארט האט גארין געדארפט באהאנדלען די קאמעדיע.

ס'איז אויך ווערט צו באמערקן, אז דער פארשטארבענער ב. גארין האט געפלאנט צו באארבעטן און אויפצופירן די קאמעדיע

„ווייבערשע קניפלעד“. אזוי בין איך אינפארמירט געווארן פון יידישע שוישפילער. גארין האט זיך בכלל ארומגעטראגן מיטן פלאן צו רעסטאורירן און אויפפירן דעם גאנצן אלטן רעפערטוראר. ער האט געמאכט א פרוב מיט וואלפזאנס „לייכטזיין און פרעמעליי“, וועלכע ער האט באארבעט אונטערן נאמען „דער צבועק“. די קאד מעדיע איז אין 1917 אויפגעפירט געווארן דורכן מעלאדראמען-דראמאטורג און אקטיאר מאקס געביג*), אבער זי איז דורכגעפאלן, און גארין האט זיין פלאן אויפגעגעבן.

„שאנסאָנעטקעס“ און קופלעטן

אין זיין כאראקטעריסטיק פון אברהם בער גאטלאַבערט** קאד מעדיע „דער דעקטור“, שרייבט דער מחבר פון „די געשיכטע פון אידישען טעאטער“, ב. גארין, אז „פאר גאטלאַבערן איז געווען ווייניק צו קעמפן מיט א צבועק. ער האט געזוכט צו אטאקירן דעם גאנצן בנין פון חסידזמוס און ער האט דערפאר אנגענומען די הויפטזיילן און אנגעווענדט זיין גאנצע נבורה איינצווארפן זיי. ער האט דערצו געברויכט אלע מיטלען, אפילו שאנסאָנעטקעס (אונטערנעשטראָכן פון מיר-ז.ז.). וועלכע האבן אין יענער צייט קיין שום זין נישט געהאט, ווייל שאנסאָנעטקעס זיינען געמיינט צום זינגען, און אין יענער צייט האט א יידישער דראמאטורג אפילו נישט גע'חלומ'ט צו זען זיינע א שטיק געשפילט.“

דערויף האט ש. ניגער אין זיינעם א גרעסערן ארטיקל וועגן גאטלאַבערן („צוקונפט“, אויגוסט 1924), באמערקט, אז אין דער געדרוקטער אויסגאבע זיינען כלל נישטאָ קיין שאנסאָנעטקעס. ווייל איך דערמיט אויפקלערן, אז ש. ניגערס באמערקונג שטיצט זיך אויף א מיספארשטענדעניש:

גארין האט נישט געמיינט, אז אין דער פיעסע פיגורירן שאנסאָ נעטקעס, ד. ה. „מיידלעד“, וועלכע טרעטן ארויס אין שאנסאָנען. ווען אזעלכע וואלטן געווען מיטבאטייליקט אין דער קאמעדיע, וואלטן זיי דאך געווען אין דער רשימה פון די „אנטיילנעמער“. מיטן ווארט „שאנסאָנעטקעס“ האט גארין געמיינט „שאנסאָנס“

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, זז. 490-495.

** זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, זז. 252-256.

(קופלעטן), וועלכע זיינען טאקע פאראן אין דער קאמעדיע. און אין די דאזיקע קופלעטן, וועלכע זיינען נישט געווען נויטיק (ווייל קופלעטן דארף מען דאך זינגען, און אין יענער צייט — ווי גארין באַ- מערקט ריכטיק — אין נישט געווען קיין שום דירד וועגן אויפפירן אַ פיעסע אויף יידיש), מאכט גאטלאָבער אויפן וואולגאַרסטן אופן חוזק פון די חסידים.

דער אויסדרוק „שאַנסאַנעטקעס“ אַלס „שאַנסאַנס“, „קופלעטן“, ווערט אויך באַנוצט דורך א. גאַלדפאָדען אין זיין אויטאָביאָגראַפיע. אזוי ווערט עס אויך פאַרשטאַנען אין רומעניע און בעסאַראַביע.

דוקא נישט קיין נאָמען פון דער הפטורה

ש. ניגער אין זיין אַרטיקל „פּופציק יאָר יידישע ליטעראַטור — ווער און וואָס איז געבליבן“ („דער טאַג“, ניריאַרק, 18 סעפטעמבער 1938) שרייבט:

„נאָך מער אומבאַדייטנדיקע נעמען טרעפן מיר צווישן די לי- דער־שרייבער פון ביידע זאַמלביכער [„הויז פריינד“ און „אידישע פאַלס ביבליאָטעק“]. דאַרט זיינען דאָ לידער פון ש. זאַקס, פ. זשוק, וו. זאַטולאָווסקי, ב. בעקערמאַן, י. ד. ריזבערג, א. דרוקער, מאיר אַבראַמאָוויטש (מענדעליס זון). פאַר אונדז איצט זיינען עס נעמען פון דער הפטורה.“

אַ טייל נעמען זיינען טאקע געבליבן נעמען פון דער הפטורה, ווי ביי יעדער ליטעראַטור, איבערהויפט נאָך אין אַנפאַנג. אָבער צוויי פון די אויבנדערמאַנטע נעמען טאַרן פאַר קיין פאַל נישט אַריינגע- נומען ווערן אין אַלגעמיינעם רעמל. ש. זאַקס וואוינט היינט צו טאַג אין וואַרשע, וואו עס איז ערשט נישט לאַנג צוריק געפיערט געוואָרן זיין ליטעראַרישער יוביליי. ער איז געווען איינער פון די ערשטע יידישע צייטונגס־שרייבער אין פּוילן, און האָט באַרייכערט די יידישע ליטעראַטור מיט זייער פיל איבערזעצונגען, וואָס פאַרנעמען אַ באַ- דיטנד אַרט אין אונדזער איבערזעצטן פאַרמעג פון דער איראָפּעאישער ליטעראַטור.

ב. בעקערמאַן, וועלכער איז מיט אייניקע יאָר צוריק געשטאַרבן אין ניריאַרק, האָט זיך אויך נישט אָפגעשטעלט ביי זיין דעכיוט אין

די אויבנדרמאנטע זאמליכער. ער איז טאקע, מסתמא דורך א פארזען, נישטא אין ריזענס „לעקסיקאן“, דערפאר פארנעמט ער אבער, מיט רעכט, א גאנץ אנגעזען ארט אין מיין „טעאטער־לעקסיקאן“ (ער־שטער באנד, ז. 195-6).

בעל־מחשבות'ס שטעלונג צום יידישן טעאטער

אין דירעקטער בארירונג מיט בעל־מחשבות'ס* איז מיר אויסגע־קומען צו זיין נאך איין מאָל. דאָס איז געווען אין יאָר 1923. אַלס מיטארבעטער פון אַ טעגלעכער יידישער צייטונג אין פּוילן האָב איך מיר דערלויבט דעם לוקסוס צו פאַרברענגען מיין חודש אורלויב אין דייטשלאַנד. דייטשלאַנד איז נאָך דעמאָלט פאַר אונדז געווען דער מקור פון קולטור און ציוויליזאַציע. דער דייטשישער טעאטער איז געשטאַנען אויף אַ הויכער קינסטלערישער מדרגה, און איך האָב באַשלאָסן אויסצונצן מיין פרייען חודש, און מאַכן אַ שטיקל „סמאָטר“ איבער די דייטשע טעאטערס.

געקומען אין בערלין, האָב איך אָנגעטראָפן דעם גלאַנץ־פּעריאָד פון יידישן פאַרלאַנגס־וועזן אין דייטשלאַנד. דער „כלל־פאַרלאַנג“ האָט אַרויסגעגעבן אַ רייע וואַגיקע ביכער. אולשטיין, דער באַרימטער פאַר־לעגער, האָט געעפנט אַ ספּעציעלן יידישן אָפּטייל. איך האָב שווי דעמאָלט געאַרבעט אויף מיין „טעאטער־לעקסיקאן“, און נעמענדיק אין אַכט, אַז דאָס אַרויסגעבן דעם בוך דאַרף קאַסטן אַ סך געלט און ס'נויטיקט זיך דערצו אַ גרויסער פאַרלעגער, ווי אויך דאָס וואָס אַזא בוך מוז עסטעטיש שוין אַרויסגעגעבן ווערן, האָב איך באַשלאָסן צו פּרובן מיין מוזל ביים אולשטיין־פאַרלאַנג און אַנדערע ענלעכע פאַרלאַנג.

אַט אַזוי האָב איך זיך אָנגעשטויסן אויף אַ גרויסן פאַרלאַנג פון די ברידער זאַלצמאַן, רוסישע יידן, וועלכע האָבן אויך געעפנט אַ ספּע־ציעלן יידישן אָפּטייל אונטער דער אָנפירונג פון יידישן דיכטער עזרא קארמאַן (איצט איז דעטראַיט, אַמעריקע). קארמאַן האָט מיר פאַר־אינטערעסירט מיטן פּלאַן פון מיין בוך, האָט מיר פאַרגעשטעלט פאַרן פאַרלעגער, און איז פּרינציפּ איז באַשלאָסן געוואָרן אַרויסצוגעבן דעם „לעקסיקאן“. אַזוי ווי איך גופא האָב געפילט, אַז מיין זאַמלערישע

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 180-191.

ארבעט וועט מיר צונעמען א טייל פון דער אביעקטיוויטעט, וואס איז נייטיק צו רעדאגירן. האב איך דערקלערט, אז כ'וואלט געוואלט האבן א שעה-רעדאקטאר איבערו בוך. נישט לאנג געטראכט, האט קארמאן אנגערופן דעם נאמען פון בעל-מחשבות.

ס'איז שווער איבערצוגעבן, וואס פאר א געפילן פון פרייד די דאזיקע ידיעה האט ביי מיר ארויסגערופן. באלד האט מען מיר פאר-געשמעלט פאר בעל-מחשבות'ן און ער האט מסכים געווען.

דער פלאן איז נישט פארווירקלעכט געווארן צוליב צוויי סיבות, ערשטנס, האט איך נישט געוואלט מסכים זיין, אז דער „לעקסיקאן“ זאל אנטהאלטן די ביאגראפיעס נאר פון גדולים, צווייטנס, איז פלוצ-לינג געשען דער קראך פון דייטשן מארק, און איידער מען האט זיך ארוםגעקוקט איז דאס יידישע פארלאנגס-וועזן אין דייטשלאנד, אין צוזאמענהאנג מיטן מארק-קראך, אינגאנצן אונטערגעגאנגען.

אומדירעקט האב איך זיך זייער פיל מאל אנגעשטויסן אויף בעל-מחשבות'עס קאנטאקט מיטן יידישן טעאטער, סיי בעת'ן נישט דורכגעפירטן פרום פון י. ל. פריץ און א. ווייטער צו גרינדן א יידיש-קינסטלערישן טעאטער אין ווארשע, און סיי שפעטער, ווען עס איז יא פארווירקלעכט געווארן דער פלאן צו שאפן א יידיש קינסטלערישן טעאטער אין ראטנפארבאנד (שפעטערדיקער מאסקווער יידישער מלוכה-טעאטער), אבער קיין זאך ביי פיל יידישע שריפטשמעלער, וועלכע האבן אויך געשריבן וועגן יידישן טעאטער, איז נישט אזוי אינטערעסאנט ווי בעל-מחשבות'עס אזוי צו זאגן „אני מאמיו“ וועגן כאראקטער פון יידישן טעאטער.

אזוי שרייבט ער: „איטלעכס מאל ווען מען רעדט וועגן יידישן טעאטער, רעדט מען גלאט אזוי אין דער וועלט אריין, זיך נישט אפ-געבנדיק קיין חשובן וועגן פובליקום פאר וועמען טעאטער איז באשאפן געווארן (מיין קורסיוו — ז. ז.). ביי יידן, ווי ביי אלע אנדערע קולטור-פעלקער זיינען פאראנען פארשידענע טעאטער-פובליקומס. די גרויסע מאסע פון פאלק האט ליב שונד, און זוכט אויס אזא טעאטער און אזא שטיק, וואו זיין שונד-געשמאק זאל קאנען געפינען א באפריד-קונג. א קלענערער טייל פון טעאטער-פובליקום וויל שוין א מעלא-דראמע, א בעסער פאלקס-שטיק, און אזא פובליקום געפינט זיין גע-שמאק אין גארדינען, אדער אין די שרייבער, וואס ארבעטן אויף זיין שטייגער. ווידער איז דא א פובליקום — פון דער העכערער אינטעליגענץ

פון פאלק, — וואס האט א געשמאק און אן אינווייניקסטע באדערפניש
צו א גוטער עכטער דראמע, מעג עס זיין פון א היינטיקן אדער פון
א פארצייטיקן גרויסן דראמאטורג.

„... איר געפין, אן וואס אנבאלאנגט דער טעאטער-פראגע האט
די יידישע מאסע, נישט ווארטנדיק אויף די עצות פון דער אינטעלי-
גענץ, זיך באשאפן דאס, וואס זי וויל און וואס זי פארלאנגט. איי,
וואס מיר האבן נישט קיין טעאטער, וואס זאל באפרידיקן אונדזער
העכערע אינטעליגענץ? דערין איז נישט שולדיק דאס יידישע פאלק,
נאר די יידישע אינטעליגענץ אליין.

נישט דאָרד, וואס מען וועט שפילן א העכערן רעפערטואר
פאר דאס גארדינשע פובליקום, וועט מען האבן די עכטע דראמאטישע
קונסט, נאר דורך דעם וואס א העכער געבילדעטעם פובליקום וועט
פארלאנגען די באפרידיקונג פאר איר דראמאטישן געשמאק אין א
יידישן טעאטער, און דאס קאן נאר דעמאלט זיין ווען דאס געבילדעטע
פובליקום וועט אנהויבן צו פארשטיין, דאס בנוגע צו דער שפראך
איז עס ארעמער ווי דער ארעמסטער פעדלער.”

אין א צווייטן ארטיקל שרייבט בעל-מחשבות :

„ביי אונדז יידן האט נאר דערווייל איין געזעלשאפטס-קלאס זיך
געשאפן א טעאטער. אלע איבריגע קלאסן באפרידיקן זייער גוסט
צום טעאטער אויף פרעמדע שפראכן. דאס יידישע פאלק האט זיך
אויסגעארבעט פארשידענע פארוויילונגען. אין די פארוויילונגען נעמט
די אינטעליגענץ, ווי די רייכע בורזשואזיע, קיין שום אנטויל נישט,
אבער א דעה זאגן ווילט זיך איר נאר שטארק. באַזונדערס ווילט זיך
דאס א טייל פון אונזער אינטעליגענץ, וואס האט צו א נאאיווע פאר-
שטעלונג, אן איר געשמאק, איר מיינונג, איז די איינציקע ריכטיקע.
אט דער דאזיקער טייל וויל נישט וויסן פון קיין פסיכאלאגישן אנאליז.
... וויל מען פארט באשאפן א צווייטן טיפ פון א יידישן-טעאטער,
דארף מען נישט זוכן צו ענדערן דעם רעפערטואר אין יידישן פאלקס-
טעאטער, נאר מען מוז זיך באשאפן א במה לעצמו.”

מענדעלעם „לאמאל"-פיעסע

דער באקאנטער אמעריקאנער אקטיאר און פיעסעס-שרייבער
באריס טאמאשעווסקי* האט אין ניו-יאָרקער „פאָרווערטס" (7-טן

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער", 2, ז. 840-804.

דעצעמבער 1913) פארעפנטלעכט זיינעם א שמועס מיטן „זיידן“ וועגן יידישן טעאטער,

צווישן אנדערן האט זיך מענדעלע אויסגעדריקט: „— אצינד האב איך אפילו חשק עפעס אנצושרייבן פארן טעאטער“*) אבער אליין קאן איך דאס נישט טאן. אביסעלע צופיל פאר א זיידן. איך מוז האבן אן אייניקל, ער זאל מיר העלפן. און אט וועל איך אייך אויסזאגן א סוד. קיינער ווייס אים נישט, נאר איך, די אלטע, מיין טאכטער און נאך עטלעכע באקאנטע, וואס דרייען זיך ארום מיר אויף די דאטשעס. איך האב אנגעהויבן צו שרייבן א זאך פארן יידישן טעאטער, און מיין אייניקל מארק ארנשטיין העלפט מיר. עס הייסט מיר העלפן זיך איינער דעם אנדערן, און ווען די זאך וועט פערטיק זיין, וועל איך עפעס איבערלאזן“.

און אין א צווייטן ארטיקל וועגן מענדעלען, גיט איבער דער זעלבער טאמאשעווסקי מענדעלעס רייד: („פארווערטס“, 14-טן דעצעמבער 1913): „... דאך אבער זיינען גארדינס זאכן נישט שלעכט. אט אזא פארם יידיש טעאטער שטעל איך מיר פאר, און איך וועל דאס נאך אנשרייבן. און איך וועט דאס שפילן אין אמעריקע און עס קאן מעגלעך זיין, אז איך וועל נאך ויצן אין דער לאזשע און זען מיין טעאטער-שפיל. קומען קיין אמעריקע וועל איך, ווען מיין פיעסע וועט אויפגעפירט ווערן“.

די דאזיקע אינפארמאציע, אז מענדעלע האט זיך געקליבן שרייבן א נייע פיעסע, ווערט אויך באשטעטיקט אין א קארעספאנדענץ וועגן א באזוך ביים זיידן („נייע צייט“, קיעוו, 19-טן נאוועמבער 1917)**): „דער זיידע דערציילט וועגן א גרויסער דראמע, וואס ער האט געהאט בדעה אנצושרייבן אויף זייער אן אריגינעלע טעמע. אים איז שווער געווען צו שרייבן, האט אים א יידישער דראמאטורג צוגעזאגט העלפן, נאר ער האט עס נישט מקיים געווען. דער אייגענער דראמאטורג האט וועגן דער טעמע פון דער דראמע דערציילט מאקסיס גארקין, וועלכן דאס איז זייער געפעלן“.

(*) גענוי וועגן מענדעלע אלס דראמאטורג זע מיין ארבעט „מענדעלע מוכר ספרים און דאס יידישע טעאטער“ אין שיקאגאער זשורנאל „שיקאגא“, יולי-אויגוסט 1935.

(**) אויספירלעך וועגן דעם זע. מ. קיטאס ארטיקלען אין בוך „מעשיות וועגן מענדעלען“ (ווארשע 1928, 21-טע באנד פון מענדעלעס אלע ווערק)

די מינסקער „צייטשריפט“ (1928), איבערדרוקענדיק די נאטיץ פון דער דאזיקער קארעספאנדענץ, שרייבט אויך : „פאר דער דאזיקער דראמע האט ער (מענדעלע) באדארפט צו וויסן ווי עס האט געהייסן דער ייד, וואס איז געווען שטארק באפריינדעט מיט ביסמארק“.

דער ענין, אז מענדעלע האט אָנגעהויבן שרייבן אַ נייע פּיעסע, וועלכע איז געבליבן ביז איצט אומבאקאנט, האט מיר נישט געלאזט רוען, און איר האָב זיך דעריבער געווענדט צום נאָענטסטן עד-ראיה, צו דעם מיטבאטייליקטן אין דער פּיעסע, מאַרק אַרנשטיין, אז ער זאל אויפקלערן דעם ענין. און אט וואָס מאַרק אַרנשטיין שרייבט מיר וועגן דעם :

„די געשיכטע איז געווען אזוי : בשעת מײן וואוינען אין אָדעס (1913-1915) בין איר געווען נאָענט באַפריינדעט מיטן זיידן מענדעלע, ווי אויך מיט דער גרופע, וועלכע האט דעמאָלט אין אָדעס גע-וואוינט : ביאַליק, ראַוויצקי, פּרישמאַן, ספּעקטאַר, פּרוג און י. י. לינעצקי. אין איינעם פון אונדזערע געמיינזאַמע שמועסן וועגן יידיש טעאַטער האט מען מיר גענומען צורעדן איר זאָל שאַפן אין אָדעס „אַ ליטעראַריש יידיש טעאַטער“. מײן ענטפער איז געווען, אַז איר זע נישט קיין פּאַסנדן אַריגינעלן רעפּערטואַר פאַר אַזאַ שטענדיקע בינע. דערויף האט ספּעקטאַר פאַרגעלייגט צו אינסצעניזירן זיינע צוויי-דרוי ראַמאַנען, לינעצקי זיין „פּויליש אינגל“, און מענדעלע — אַנצושרייבן מיט מיר צוזאַמען אַ נייע פּיעסע. ס'פאַרשטייט זיך, אַז דעם לעצטן פאַרשלאַג האב איר אָנגענומען מיט באַגייסטערונג. אַ מיטאַרבעטער פון דער אַדעסער צייטונג „יוזשאַיאַ מיסל“, וועלכער איז געווען דערביי, האט טאַקע באַלד אין אַ פאַר טעג אַרום, הערנדיק, אַז מיר זיינען שוין צוגעטראַטן צו דער אַרבעט, אַפּגעדרוקט אַ נאַטיץ וועגן דעם אין זיין צייטונג (15-טן אויגוסט 1913) : „דער זידע פון דער יידישער ליטעראַטור מענדעלע מוכר ספרים (אַבראַמאַוויטש) האט אָנגעהויבן שרייבן אַ פּיעסע פון יידישן לעבן צוזאַמען מיט מאַרק אַרנשטיין. די דאָזיקע פּיעסע וועט צוערשט אויפגעפירט ווערן אין ניויאַרקער נעשאַנאַל-טעאַטער“. (דאָס נעשאַנאַל-טעאַטער האט צו יענער צייט געהערט צו באַרים טאַמאַשעווסקי.)“

אין דער זעלבער צייט איז געקומען קיין אָדעס באַרים טאַמאַשעווסקי. (איר אַליין האב אים טאַקע אַהין אַראַפּגעבראַכט אין מײן טעאַטער, וועלכן איר האָב דאָרט אָנגעפירט אין דער געביידע פון

„רוסקי טעאטער“. און אין וועלכן ס'האבן געשפילט די ביידע קא-
מינסקים, ליבערט, ווייסמאן, יערמאלינא, טרילינג, זשעלאזא, סיעראצקי,
און דוכט זיך זאסלאווסקי מיט טייטעלבויען). טאמאשעווסקי,
דערוויסנדיק זיך דערפון, איז צוגעפארן צו מענדעלען, וועלכער האט
דעמאלט געוואוינט אויפן באלשאַי פּאַנטאָן, הינטער אַדעס, און האט
געוואלט דוקא שוין שרייבן אַ קאַנטראַקט מיט מענדעלען וועגן דער
פּיעסע, און אַפילו צוגערעדט מענדעלען, ער זאָל מיט מיר צוזאַמען
קומען קיין אַמעריקע צו דער פּרעמיערע. קיין קאַנטראַקט האָבן [זיין]
דאָד דעמאלט נישט געשריבן, ווייל — די פּיעסע איז נאָך געווען אויפן
דאָד . . .

קורץ: מיר האבען באוויזן אויסצוארבעטן צוזאמען אַז אינ-
האַלט און אַז אַלגעמיינעם פּלאַן. דער אינהאַלט איז געווען — ווי
פאַר מענדעלען — מער אַלס אַריגינעל. זיין הויפט-העלד האט געזאָלט
זיין . . . לאַסאַל! געוואלט האט ער, אַז לאַסאַלס טראַגעדיע זאָל
באַשטיין אין דעם, וואָס ווילנדיק דוקא זיין אַז אינטערנאַציאָנאַליסט,
קאָן ער זיך דאָד נישט באַפרייען פון זיין יידישקייט, וואָס לאַזט אים
נישט צורו אויף איין מינוט.

דאָס ערשטע בילד האָב איך אָנגעשריבן, דאָס צווייטע בילד
האַט אָנגעשריבן מענדעלען. דערווייל בין איך אַרויסגעפאַרן קיין
אַמעריקע (סוף 1913), און ווען כ'בין צוריקגעקומען קיין אַדעס,
האַט שוין געבושעוועט דער וועלט־קריג. קיין קאַנטראַקט מיט אַמע-
ריקע האָבן מיר שוין נישט געהאַט, שאַפן אין אַדעס אַ גוט יידיש
טעאטער איז דעמאלט אויך נישט געווען מעגלעך. באַלד בין איך
אַרויסגעפאַרן קיין מאַסקווע, וואו איך בין שוין פאַרבליבן ביז נאָך
דער רעוואָלוציע. דערווייל איז מענדעלען געשטאַרבן, און איך ווייס
נישט וואָס ס'איז געוואָרן מיט דעם טייל מאַנוסקריפט, וועלכן מיר
האַבן שוין צוזאַמען געהאַט באַאַרבעט.

עס איז כדאי, אַז אין „מענדעלען מוזיי“ אין אַדעס זאָל געמאַכט
ווערן אַ גוטע חקירה ודרושה, צי דאָרט געפינען זיך נישט די דאָזיקע
צוויי בילדער פון דער אָנגעהויבענער פּיעסע.

אין ארץ ישראל האָט מען געזאָלט שפּילן העברייאיש און יידיש

דער באַקאַנטער שווישפּיעלער און איינער פון די הויפט־גרינדער
פון העברייאישן טעאטער אין ארץ ישראל מ. גנעסין האָט אין תל-

אביב'ער זשורנאל „כל נוע“ פארעפנטלעכט זיינע זכרונות צו דער געשיכטע פון העברייאישן טעאטער אין ארץ-ישראל. מיר ווערן דא געוואויר ממש סענסאציאנעלע נייעס.

אזוי דערציילט גנעסין, אז נאך דער רעוואלוציע אין רוסלאנד, אין 1905, ווען א סך רעוואלוציאנערן האבן געמוזט עוקר זיין, און יעדן מיטוואך האבן אין ארץ ישראל אנגעהויבן אנצוקומען שיפן מיט אימיגראנטן, „האבן זיי אויך מיטגעבראכט זייערע פארטיידיסקור סיעס, און האבן אויך נישט פארגעסן מיטצוברענגען דעם שפראכן קאמף . . . די „טרופע“ וועלכע האט זיך דערווייל דארט צוגויפ געשטעלט] האט זיך פארשטארקט און די צאל פון אירע קרעפטן איז גרעסער געווארן און עס איז געפאלן א נייע לאַזונג: מען זאל אויך שפילן יידיש. אבער באלד האבן זיך געפונען די פאנאטיקער, און צווישן זיי ד"ר מעטמאז-קאהאן, וועלכער האט מיט זיך מיטגעבראכט דעם „משוגענעם“ געדאנק וועגן גרינדן אין יפו א העברייאישע גימנאזיע, און אויף וועלכן מען האט דעמאלט געקוקט ווי אויף א סך אזעלכע, וואס האבן זיך געפונען אין לאַנד און האבן זיך ארומגע-טראגן מיט גרויסע פלענער און מען האט פון זיי חווק געמאכט. . . ער איז אויך געווען צווישן די, וועלכע האבן געהאלפן אפשוואכן די טענה וועגן יידיש אין דער טרופע, וועלכע איז נאך נישט געשאפן געווארן, און צום סוף זיינען אויך די יידישיסטן געווען געצוואונגען מסכים צו זיין, אז זייער טענה האט נישט קיין גרונד. זיי האבן זיך אפגעזאגט פון שפילן יידיש.“

און ווייטער דערציילט גנעסין: „דארט [אין נוה שלום, א קוואר-טאל אין יפו] זיינען אויך פארגעקומען די ערשטע פארזאמלונגען פון דער טרופע, וועלכע האט זיך גערופן „ליבהאכער פון דער דראמאטי-שער קונסט“. אונטער דעם דאזיקן נאמען האט זיך באהאלטן דער ווילן פון אייניקע מיטגלידער, אז די טרופע זאל אויך מעגן שפילן פיעסעס אין יידיש, ווייל נישט דאס גאנצע פובליקום פון יפו פאר-שטייט העברייאיש. אזוי אבער ווי דער גרעסטער טייל מיטגלידער פון דער טרופע, וועלכע זיינען געווען די הויפט-אקטיארן, האבן זיך ענער-ניש אויסגעדרייט קעגן דעם, און האבן זיך פעסט אוועקגעשטעלט דערפאר, אז מען זאל אין פראגראם אריינשרייבן דעם פונקט „שפילן פארשטעלונגען כדי צו פארשפרייטן די שפראך“ (געמיינט העבריי-איש), איז בטל געווארן דער ווילן פון די יידישיסטן. זיי זיינען צו-

געשטאנען צו דער מערהייט און זיינען ענערניש צוגעטראטן צו דער ארבעט.

וועגן פורים-שפילן אויף יידיש אין ארץ ישראל

אין 6-טן באַנד „רשמות“ (תל-אביב) שילדערט אברהם כהן ריים אין זיינע זכרונות פון אַלטן ירושלים פּאַלגנדיקן עפיואַד אין שייכות מיט פורים-שפילן אויף יידיש אין ארץ-ישראל:

„באַזונדערס אין ביי מיר געווען באַליבט דער יום-טוב פורים, און דאָס פייערלעכע געמיט, וואָס האָט אַרומגענומען דעם גאַנצן קוואַרטאַל; די, וועלכע האָבן זיך פאַרשטעלט אין מאַסקעס, און די, וועלכע האָבן זיך נישט פאַרשטעלט. באַזונדערס גליקלעך בין איך געווען, ווען איך האָב דערזען צום ערשטן מאל אין מיין לעבן אַ פאַר-שטעלונג פון „מכירת יוסף“, אויסגעפירט דורך אַ טרופע אויסגע-צייכענטע אמאַטאָרן . . . די דאָזיקע טרופע מיט איר אַנפירער דוד שטיינהאַרט איז אַרומגעגאַנגען איבער די הייזער פון די אַנגעזענסטע לייט און אומעטום פאַרגעשטעלט דאָס שטיק. אין אַנהויב האָבן זיך עטלעכע פרומע לייט געשראַקן טאַמער וועט די טרופע עובר זיין אויף „לא ילבש גבר שמלת אשה“ (אַז אַ פרוי זאל זיך באַטייליקן אין שפילן איז גאַר קיינעם נישט איינגע-פאלן), אָבער נאָכדעם ווי זיי האָבן געהערט, אַז אין דעם פּערסאָנאַל פון דעם שטיק פיגורירן נישט קיין פרויען, האָבן זיי זיך געמאַכט אַוועקקוקן פון דער נייער זאַך. די מלבושים האָבן זיך די שפילער געבאַרגט ביי די קאַוואַסן פון די קאַנסולן, וועלכע זיינען אַנגעטאָן גראַד אין איראַפּעאַישע מלבושים . . . מיר האָבן דעריבער געזען יוספ'ן און פּרעה'ן אַנגעטאָן איראַפּעאַיש מיט קרוינען אויף די קעפּ. „אַ דראַמאַטישער מאַמענט אין דעם שטיק איז געווען ווען יוסף צעוויינט זיך אויפן קבר פון זיין מוטער רחל, בעת ער גייט דאָרט פאַרביי אַלס געפאַנגענער קיין מצרים: צווישן צוויי שטולן, באַדעקט מיט אַ ווייס ליילעך, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ קבר, איז געזעסן די „מאַמע רחל“, אַ יונגערמאַן, וואָס האָט פאַרמאַגט אַ צאַרמע, אַנגענעמע שטימע. צום קבר קומט פּלוצלינג צו אַ גרופע ישמעאליים, און פון איר רייסט זיך אַרויס יוסף, פאַלט אויף זיין מאַמעס קבר און צע-קלאַגט זיך. מיר האָבן געהאַט אַ ביטער רחמנות אויפן אומגליקלעכן

יוסף, וועלכער איז פארקויפט געווארן פאר א קנעכט, און מיר האבן אויך מיט אים מיטגעוויינט און מיטן יום-טוב פורים . . .

„דא דערהערט זיך פון קבר רחל'ס שטים: „מנע קולך מבכי ואת עיניך מדמעה, כי יש שכר לפעולתך, נאום ה'“, און צום דאזיקן פסוק, גענומען פון ירמיהו, זיינען באגלייט געווארן טרייסט-דווערטער אין דער גערעדטער יידישער שפראך:

„הער אויף צו וויינען, זיי פריילעך,
גיי קיין מצרים און ווער א מלך.“

א בלעטל הפקרות פון אונדזערע פארלאגן

קיין צווייג פון ליטעראטור איז ביי אונדז נישט אזוי הפקר ווי דער דראמאטישער. עד היום האט נאך נישט געטראָפן, אז וועלכער ס'איז פארלאג זאל דרוקן אין אריגינאל א ווערק פון א שרייבער אן זיין וויסן. העכסטנס פלעגט מען אמאל איבערדרוקן בנגב א שרייב-בערס א ווערק, וואס האט געהאט א גוטן אָפּנאַנג. אָבער לכתחילה אויסמאַכן מאַנוסקריפּטן פון א ווערק, וואָס דער מחבר גיט נישט אַרויס פאַר דער עפענטלעכקייט — דאָס געשעט נאָר מיט יידישע טעאַטער-שטיק.

און ווי געוויינלעך ווען דער מאַנוסקריפּט קומט נישט אַרויס פון מחבר'ס האַנט, ווען זיין אויג האַט אויף דעם נישט גערוט, זיינען די ווערק זייער אָפט איבערגעדרייט און צע'הרג'עט. דער פאַרשטאַרבע-נער דראַמאַטורג יעקב גאַרדין האַט זיך גענוג באַקלאַגט, אז ער האַט דערפאַר געליטן פון די אייראָפּעאישע קריטיקער. אַחוץ דעם, וואָס דער מחבר אין באַ'עולה'ט געוואָרן פון זיין האַנאַראַר און פון זיין געבן השגחה אויף דער אויסערלעכער פאַרם פון זיינע ווערק, איז דער טעקסט אין די דאָזיקע פובליקאַציעס אַזאַ, אז אָפט ווערט דער מחבר טויט און רויט ווען ער דערזעט זיין געדרוקט בוך.

דאָס דרוקן פיעסעס אן דעם וויסן און אן דער הסכמה פון די מחברים האַט שוין ביי אונדז אַ טראַדיציע. אָנגעהויבן אין וואַרשע פון יאָר 1907, ווען מען האַט געדרוקט יעקב גאַרדינס פיעסעס, אַ טייל איבערגעדרוקט, אָבער דעם גרעסטן טייל צום ערשטן מאל געדרוקט פון גע'נב'עטע מאַנוסקריפּטן פון אַקטיאָרן אָדער סופּלערן, און פאַרט-זעצנדיק מיט דער באַרימטער פאַרלאַג-פירמע „אַמקרויט און פריינד“

אין פשעמישל, וועלכע האָט פאַרפלייצט דעם מאַרק מיט די פיעסעס פון גאַרדיון, לאַטיינער, הורוויץ, פיינמאַן, טאַמאַשעווסקי א. א. וו., האָלט עס אַזוי אַז עד היום.

אַזוי אָבער ווי מיר פראַגרעסירן דאָך בכלל, האָבן מיר אויך אין דער הינזיכט פראַגרעסירט.

פאַר מיר ליגט אַ פאַק פיעסעס, וואָס זיינען די לעצטע יאָרן דער־שינען אין וואַרשע אויפן זעלבן „לענאַלן“ אופן, אָבער די פאַרלעגער האָבן איבערנעשטיגן זייערע פאַרגענגער.

די דאָזיקע פיעסעס זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן אויף „אַשר יצר פאַפיר“ און געמאַכט „לויט באַשטעלונג“. זיי מוזן האַלטן דריי אָדער פיר בויגן. טאַמער האָט די פיעסע געדאַרפט האַלטן מער זייטן, האָט מען זיך מיט איר געפירט אַזוי ווי אין סדום; מען האָט איר אונטער־געהאַקט די פיס, אָדער מ'האַט אַרויסגעוואָרפן אַביסל טעקסט אָדער מ'האַט עטלעכע זייטלעך געדרוקט אַנשטאַט מיטן געוויינלעכן נאָר־מאַלן שריפט מיט אַביסל פעטי־שריפט. עלעהיי, די פיעסע איז גע־וואָרן „קאַלירפול“ . . .

אָבער דאָס איז נאָך נישט דאָס ערנסטע. ערגער איז דאָס וואָס די נעמען פון די מחברים זיינען איבערנעדרייט. ביי אַ טייל פיעסעס האָט מען געגעבן דעם ריכטיקן נאָמען פון מחבר, אָבער דער נאָמען פון דער פיעסע איז גאָר פון אַן אַנדערער. געשען איז דאָס צוליב דעם, וואָס מען האָט אין אייראַפּע אָפט געוואָלט שפּילן דעם אַמעריקאַנער „שלאַגער“, אַקטיאָרן פלעגן אין דאָרטיקן אַרטיסטן־פאַראיין אָדער אין אַ רעדאַקציע נאַכקוקן די אַנאַנסן פון די אַמעריקאַנער צייטונגען און זעענדיק, אַז אין אַמעריקע גייט אַ פיעסע שוין אַ לענגערע צייט, פלעגט מען אין אייראַפּע „אַנטאָן“ דעם נאָמען פון דער דערפאַלג־רייכער אַמעריקאַנער פיעסע אַן אַנדערער פיעסע. אַזאַ פאַל איז למשל, ווי איד וועל ווייטער פעסטשטעלן, מיטן נאָמען „ליאַווקע מאַלאַדיעץ“.

דערמיט אַליין האָבן זיך אָבער די ערנפולע פאַרלעגער נישט באַ־גנוגט. אַ טייל פיעסעס, וואָס זיי האָבן אַרויסגעלאָזט אויף גאָטס וועלטל, זיינען געבעך געקומען אַלס ממזרים. זיי האָבן גאַרנישט קיין טאַטען. פשוט: זיי זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן אַנאַנים.

אויף וויפיל איד האָב אין אַמעריקע פעסטגעשטעלט דורך אַק־

טיאָרו, מחברים און סופלערן, וועל איך פרובירן קארעגירן אייניקע אזעלכע „טעותים“.

1) „די ווייסע שקלאפן“, דראַמע אין פיר אַקטן פון פראַפ. יאַקאָבי, אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ש. גאַלדפאַרב, וואַרשע, 1926 — הייסט באַמת „די ווייסע שקלאפין“, ווייל עס האַנדלט זיך וועגן דער העלדין פון דער פּיעסע, וועלכע ווערט פאַרקויפט צו שאַנד. די פּיעסע געהערט דער פּעדער פון באַקאַנטן מעלאַדראַמען־שרייבער יצחק (אַדער איזידאַר) זאַלאַטאַרעפּסקי. זי איז אונטער זיין נאָמען געשפּילט געוואָרן בערך אין 1909 פון מאָריס מאַשקאַוויטש און שפּעטער פון אַ סך אַנדערע אַקטיאָרן.

2) „וואו זיינען מיינע קינדער?!?!“, מעלאַדראַמע אין פיר אַקטן, רעדאַגירט פון ראובן מאַנדעלבוים (מאַרסאַלאַוו), אַרויסגעגעבן פון זעלבן פאַרלאַג — איז געשריבן פון וויליאַם סיגעל.

3) „דאָס זיסע מיידל“ אַדער „דאָס פאַנסיאַן מיידל“, קאָמישע אַפּערעטע אין דריי אַקטן, באַאַרבעט פון ר. מ., אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ת. יאַקובסאָן און מ. גאַלדבערג, וואַרשע 1926 — טראַגט אין אַריגינאַל דעם ערשטן נאָמען און איז פאַרפאַסט פון אַנשעל שאַר.

4) „די שטיפּמוטער“, אַ דראַמע אין דריי אַקטן, אַרויסגעגעבן אַנאַנים פון ש. גאַלדפאַרב, וואַרשע 1928 — הייסט באַמת „דאָס צווייטע ווייב“ און איז געשריבן פון י. זאַלאַטאַרעפּסקי.

5) „דער בלינדער מאַלער“, מעלאַדראַמע אין דריי אַקטן מיט אַז עפּילאָג פון א. פּריימאַן, פאַרקויף: בוכהאַנדלונג שאַפּיראַ, וואַרשע 1927 — איז באַמת פון לואיס פּריימאַן.

6) „קאַווקאַזער ליבע“, אַפּערעטע אין דריי אַקטן פון א. פּריימאַן, אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ש. גאַלדפאַרב, וואַרשע 1926 — איז גאָר פאַרפאַסט פון ישׂראל ראָזענבערג.

דער שענסטער ווייץ איז, וואָס נישט גענוג, וואָס די פּיעסע איז געדרוקט אָן דער דערלויבניש פון מחבר און וואָס מען האָט אַנגעגעבן אַ פאַלשן נאָמען פון מחבר, שטייט נאָך אויפן שער־בלאַט געדרוקט: „נאַכדרוק אפּילו טיילווייז פאַרבאַטן“. נישט אַנדערש נאָר אַ קאָ־מיקער האָט אויפגעשריבן דעם שער־בלאַט . . .

(7) „ציפסק פיעער“, מעלאַדראַמע אין פיר אַקטן, אויף דער הילע, און „קאָמעדיע אין פיר אַקטן מיט געזאַנג“, אויפן שער-בלאַט, רעדאַגירט פון ראובן מאַנדעלבוים (מאַרסאַלאָוו), אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ש. גאַלדפאַרב, וואַרשע, 1925 — איז געשריבן פון ל. פּריימאַן און ס. ה. קאַהן.

(8) „שלמקע און ריקל“, קאָמישע אַפּערעטע אין פיר אַקטן פון טאַמאַשעווסקי, אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ע. גיטלין, וואַרשע, 1926 — הייסט גאָר „איר ודוי“ און איז פאַרפאַסט פון יאַזעף לאַטיינער.

(9) „בערעלע באַסיאַק“, קאָמישע אַפּערעטע אין דריי אַקטן, אַנאַנים אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ת. יאַקובסאָן און מ. גאַלדבערג, וואַרשע, 1926 — איז פאַרפאַסט פון ישׂראל ראַזענבערג.

(10) „ליאַווקע מאַלאַדיעץ“, אַפּערעטע אין דריי אַקטן, אַנאַנים אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ש. גאַלדפאַרב, וואַרשע 1925 — הייסט באַמת גאָר „יאַשקע כּוואַט“ און איז פאַרפאַסט פון יצחק לעש. אַן אַפּערעטע „ליאַווקע מאַלאַדיעץ“ איז טאַקע פאַראַן, גאָר פון אַן אַנדערן מחבר, אַבער מיט דער דאָזיקער פּיעסע האָט זי קיין שום שייכות נישט.

(11) „אַ ווייב אַן לשון“ אָדער „דער אומשולדיקער קרבן“, מעלאַדראַמע אין דריי אַקטן, אַנאַנים אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ש. גאַלדפאַרב, וואַרשע 1927 — טראַגט ביים מחבר גאָר דעם צווייטן נאַמען און איז געשריבן פון יאַזעף לאַטיינער.

(12) „דריי מינוט טויט“, קאָמעדיע אין איין אַקט, באַאַרבעט פון אַרטיסט קוסטיו, אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ת. יאַקובסאָן און מ. גאַלדבערג, וואַרשע 1926 — איז גאָר פאַרפאַסט פון מאַקס געביל, דער אַקטיאָר ש. קוסטיו, וואָס האָט טאַקע די קאָמעדיע געשפּילט אין פּוילן, לייקנט אַנטשידן אָפּ, אַז ער זאָל האַבן ווען עס איז אַנגעגעבן אויף דעם איינאַקטער זיין נאַמען אַפּילו אַלס באַאַרבעטער.

(13) אויסערדעם האָט דער פאַרלאַג ת. יאַקובסאָן און מ. גאַלד-בערג אַרויסגעגעבן (וואַרשע 1926) אַנאַנים „חצקל כל-כו'ניק“, קאָמי-שע אַפּערעטע אין פינף אַקטן. די דאָזיקע אַפּערעטע איז פאַרפאַסט שוין נישט פון קיין אַמעריקאַנער, גאָר דוקא פון אַ וואַרשעווער לאַנדסמאַן,

פון פארשטאָרבענעם י. ל. בוימוואָל, און זי איז (מסתמא אן אומלע-
נאלער) איבערדרוק פון זיין פיעסע, וואָס איז דערשינען אין 1918
אין כאַראָוו.

14) געבליבן אָפן איז נאָך פאַר מיר די פיעסע „איציקל וויל
חתונה האָבן“ אָדער „דער כלה'ס חלום“, אָפערעטע אין 5 אָקטן,
אָנאָנים אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ש. גאַלדפאַרב, וואַרשע 1925.
די דאָזיקע פיעסע איז שוין דורכגעגאַנגען אַ סך גלגולים. אין
איר ערשטן גלגול האָט זי געהייסן „תחית המתים, אָדער צווישן הימל
און ערד“, איז פאַרפאַסט געוואָרן פון אַדאַם מעסקאַ („לעקסיקאָן פון
יידישן טעאַטער“, 2-טער באַנד, ז. 1375-77) און איז דעם 23-טן
יאָנואַר 1903 אויפגעפירט געוואָרן אין ניו-יאָרקער פיפּלס טעאַטער
דורך באַריס טאַמאַשעווסקי. אונטערן נאָמען „דער כלה'ס חלום“
איז זי בערך 12-1911 געבראַכט געוואָרן קיין לאַדזש דורך יצחק
קאַפּלאַן, אַן אַקטיאָר, אַז איבערזעצער און אַ בינערעווישיסער, וועלכער
איז אין 1929 געשטאַרבן אין ניו-יאָרק. אין 1913 איז פעפי ליטמאַן
אויפגעטראָטן אין דער דאָזיקער אָפערעטע אונטערן נאָמען „איציקל
וויל חתונה האָבן“ און, דאַכט זיך, אַז אין יוליום אַדלערס באַאַרבע-
טונג. דערנאָך איז זי ווידער און ווידער באַאַרבעט געוואָרן. . .

15) אויך בין איך נישט זיכער בנוגע דער פיעסע „טויט ביי דער
חופה“ אָדער „צוריק פון קאַטאַרגע“, טראַגעדיע אין פיר אָקטן פון
יוסף רייזלמאַן, אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג ש. גאַלדפאַרב, וואַרשע
1923. דער נאָמען פון מחבר איז, דאַכט זיך, אַ פיקטיווער.

16) נישט באַוואוסט איז מיר אויך ווער עס איז דער מחבר פון
דער אָנאָנימער פיעסע „די שוואַרצע חופה“, לעבנסבילד אין פיר אָקטן,
אַרויסגעגעבן פון פאַרלאַג יאַקובסאָן און מ. גאַלדבערג, וואַרשע, 1926.

אַ נוזמא

מ. קיפּניס איז זיין אַרטיקל „פון זיי איז כדאי צו וויסן“ („היינט“,
וואַרשע, 7 יולי 1923) באַשרייבט דעם פּאַלקס-דיכטער מ. געבירטיג*,
און דערביי באַנוצט ער פּאַלגנדיקן זאַץ: „איז אַ דאַנק געבירטינס

(* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 1, ז. 495-96.

לידער האט דאך מאַלי פּיקאַן אין אירע אַפּערעטן, און קלאַראַ יאַנג, און די גאַנצע פּלעיַאָרדע רעווי-אַרטיסטן און רעציטאַטאָרן פון קליינ-קונסט-בינע געהאַט זייער דערפאַלג. ווי וואַלטן זיי אויסגעזען אָן מרדכי געבירטיגס לידער? . . . די גאַנצע קאַריערע האָבן זיי דאָך צו פאַרדאַנקן געבירטיגן."

אויף וויפיל מיר איז באַקאַנט די קאַריערע פון די צוויי אַקטרי-סעס קלאַראַ יאַנג און מאַלי פּיקאַן, איז דאָ קאַלעגע מ. קיפּניס אַ רעכט ביסל מנזם.

הלאַראַ יאַנג האָט איר גרויסע קאַריערע אין אַמעריקע אָנגעהויבן אין מיין-יאָנגס אַפּערעטע „זיין ווייבס מאַן“, און אין אייראָפּע איז זי אין 1912 געוואָרן פּאַפּולער נישט אַ דאַנק דעם טעקסט פון אירע לידער, נאָר דורך דער מוזיק פון „די אַמעריקאַנערין“ און „כאַנטשע אין אַמעריקע“ — מאַטיוון צו וועלכע געבירטיג האָט קיין שייכות נישט.

מאַלי פּיקאַן איז אין אייראָפּע באַרימט געוואָרן בעת אירע גאַסטראָלן אין 1921 דורך איר שפּילן „יאַנקעלע“. אמת, אַז דאָרט זיינען פאַראַן אייניקע געבירטיגס לידלעך, אָבער זיי האָבן נישט דע-צידירט וועגן מאַלי פּיקאַנס דערפאַלג, נאָר איר שפּילן גופאַ. ווידער מאַלי פּיקאַנס דערפאַלג אין אַמעריקע, וואָס איז אומפאַרגלייכלעך גרעסער ווי אין אייראָפּע, האָט די אַקטעריסע געהאַט אויסשליסלעך צו פאַרדאַנקן איר שפּילן, און — טיילווייז — דער מוזיק פון אירע אַפּערעטעס.

אַנהענגען דעריבער זייער דערפאַלג אויף געבירטיגס חשבון איז אַ רעכט ביסל גוזמא.

דאָס פּאַלקס-ליד האָט אַ טאַטען

ד"ר י. רובין אין זיין אַרטיקל „שאַמשל פּערשט — וועלכע זבאַרושערס אָן אייניקל" (ליט"בלט, וואַרשע, 43, 1932) דריקט אויך אַפּ פּערשטס ליד „קינדער-יאָרן" און באַמערקט דערצו „לויט דעם באַקאַנטן פּאַלקס-ליד „קינדער-יאָרן".

דאָס ליד „קינדער-יאָרן" איז נישט קיין פּאַלקס-ליד. סיי דער טעקסט, סיי דער ניגון געהערן צו מ. געבירטיג, און זיינען אַריינגע-נומען געוואָרן אין משה שאַרס אַפּערעטע „די רומענישע חתונה".

מאָס ריינהאַרדט פאַר'גוי'אישט אַ יידישן אַנעקדאָט

די צייטונגען דערצײלן וועגן אַ רעפּעראַט, וואָס מאָס ריינ-
האַרדט האָט געהאַלטן אויף דער טעמע „צי האָט דאָס טעאַטער אַ
צוקונפֿט“ אויף אַן אינטערנאַציאָנאַלן קאָנגרעס פֿון די ראַטאַריסטן
(„אינטערנאַציאָנאַלע פֿאַראייניגונג פֿון אינטעלעקטועלע“), וואָס איז
פֿאַרגעקומען אין ווין.

ריינהאַרדט האָט דערצײלט אַנב אַן אַנעקדאָט, אַז אין אַ פֿראַ-
ווינצער טעאַטער האָט געשפּילט אַן אַרטיסט, וואָס זײַן באַווײַזן זײַד
אויף דער סצענע פֿלעגט אַרויסרופֿן אַ . . . מאַסז-עמיגראַציע פֿון
זאָל. אין איין פּיעסע האָט דער דאָזיקער אַרטיסט געהאַט גאַר
אַ גרויסע ראָל, איז טאַקע דערנאַנען דערצײ, אַז קײן איין צושױער
איז נישט געבליבן אין טעאַטער. ווען אויך די טיר-שטייער האָבן
באַשלאָסן, אַז איז שכנות'דיקן שענק קאַנען זײ בעסער פֿאַרברענגען
די צײַט, איז דער דירעקטאָר צו צום אַרטיסט, וואָס האָט נישט אויפֿ-
געהערט „שפּילן“, און אים דערקלערט:

— מײן הער, דאָ האָט איר די שליסלען, זײַט מוחל און פֿאַר-
שליסט אַלײן דאָס טעאַטער. איר האָב נישט דעם מינדסטן חשק צו
וואַרטן ביז איר וועט ענדיקן.

דער דאָזיקער ווייץ ווערט שוין לאַנג דערצײלט אין די יידישע
פֿאַלקס-מעשות וועגן אַ בעל-דרשן, וואָס האָט געהאַלטן שלעכטע
דרשות אין בתי-מדרשים, און איינמאַל, ווען דער גאַנצער עולם איז
שוין אַוועק, און דער שמש איז געבליבן, האָט ער צוגעטראָגן דעם
שליסל צום בעל-דרשן.

מאָס ריינהאַרדט האָט, אַלזאָ, דעם אַנעקדאָט בלוין פֿאַר'-
גוי'אישט."

אַנסקײס איינאַקטער

אין אַ שמועס וועגן זײַנע פּיעסעס, האָט מיר ש. אַנסקײ אַמאַל,
בעת זײַנער אַ פֿאַרלעזונג אין לאַדזש, געזאָגט, אַז דער „בונד" האָט
בשעתו אַרויסגעגעבן אין דער שווייץ אויף אַן אומלעגאַלן אופן זײַן
איינאַקטער „פֿאַטער און זון".

איר האָב די דאָזיקע אינפֿאַרמאַציע פֿאַרנאַטירט אין אַנסקײס

ביאגראפיע, הגם אויף וויפיל איד האב געזוכט, האב איד די אויסגאבע נישט געקאנט געפינען.

צופעליק האב איד אבער שפעטער, נאכדעם ווי אנסקים ביאגראפיע אין „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“ איז שוין געווען אפגעדרוקט*, זיך אנגעשטויסן אויף אן איינאקטער, געדרוקט אין גענה פון עפעס אן אומבאקאנטן מחבר סינאני, און נאכדעם ווי כ'האב פארגליכן ביידע טעקסטן, האב איד פעסטגעשטעלט, א דאס איז עס טאקע יענע אויסגאבע, וועגן וועלכער דער פארשטארבענער ש. אנסקי האט מיר אמאל געזאגט.

דאס איז א קליין ביכעלע פון 24 זייטן, 32-טל פארמאט.

פון אויבן קומט:

פראלעטאריער אלער לענדער פעראייניגט איד!
דער אלגעמיינער אידישער ארבייטערבונד אין ליטא, פוילען
און רוסלאנד.

דערנאך:

די „אונטערטעניגע“
א דראמע אין איין אקט פון סינאני
ארויסגעגעבען פון אלגעמיינעם אידישען ארבייטער בונד,
זשענעוו. דרוקעריי פון אלגעמיינעם אידישען ארבייטער-
בונד („בונד“), מערץ 1904 יאהר.

אן ענגלישער וואריאנט פון אנסקים „מאג און נאכט“

דאס נישט-לאנג דערשינענע ענגלישע בוך „רוטס אין די סקיי“ (ווארצלען אין הימל) פון סידני מעלער שילדערט דאס לעבן פון א רב'ניש פאר-פאלק אין אמעריקע מיט זייערע קינדער. צווישן אנדערש דערציילט דער מחבר ווי די רבי'צין, בעת זי האט נאך געוואוינט אין פוילן, איז זי איינמאל, אום ערב ראש השנה, ווען זי איז איינע אליין געגאנגען פארטאג פון סליחות, באפאלן גע-ווארן פון אן אפיציר, וואס האט זי פארגוואלטיקט, און אלס רעזול-טאט דערפון איז געבוירן געווארן איר עלטסטער זון דייוויד. אין היפוך צו אלע אירע קינדער איז אט דער האלבער ייד, וועלכער איז

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 70-71.

פיזיש אנדערש פון זיינע ברידער און שוועסטער, גייסטיק צוריקגע-
 שטאנען, אבער דאס מערקווירדיקסטע איז, וואָס ער איז מער צוגע-
 בונדן צו זיינע פרומע „עלטערן“ ווי אלע אנדערע קינדער, און ער
 האָט ליב יידישקייט. אים ציט צו רבנים, צו דער שול. ער פאַרבלייבט
 דער בעסטער ייד אין דעם גאַנצן יונגערן דור.
 איד האָב זיך דאָ גענויער אָפגעשטעלט אויף דעם שטריק, ווייל
 ער דערמאָנט שטאַרק אָן דער פאַבלע פון ש. אַנסקיס „טאַג און נאַכט“.
 אויך דאַרט איז דער רבי רב דן דער זון פון אַ רבי'צין, אַן אַנוסה פון
 אַ קאַזאַק, אָבער ער וואַקלט זיך צווישן אַמת'ער פרומער יידישקייט
 און פאַרשייטער גוי'אישקייט.

ביבליאָגראַפיע האָט אַ צוועק

איז 4-טן באַנד פון דער יידישער „אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע“
 ווערן אין מ. שאַליטס ביאָגראַפיע פון ש. אַנסקי לחלוטין נישט דער-
 מאָנט אַנסקיס איינאַקטערס און זיין פּיעסע „טאַג און נאַכט“, וואָס
 איז אויך געשפּילט געוואָרן אין פרעמדע שפּראַכן. אויך זיין „דבוק“
 ווערט אָפגעפאַרטיקט מיט אַ פּאַר געציילטע שורות: „ווערט גע-
 שטעלט הונדערטער מאל [טויזנטער וואַלט געווען פּיל ריכטיקער],
 קריגט אַ וועלט-נאַמען, ווערט אפּילו מוזיקאַליש איבערגעדיכטעט פון
 לאַדאַוויקאַ ראַקאַ אין אַן אָפּערע אויף איטאַליעניש, ווערט איבער-
 זעצט אין פאַרשידענע שפּראַכן.“

מילא, אָפּגערעט דערפון, וואָס די לעצטע ווערטער האָבן סטיי-
 ליסטיש געדאַרפּט גיין פּריער, וואָרום אנדערש מיינט מען, אַז די
 אָפּערע איז איבערזעצט געוואָרן אין פאַרשידענע שפּראַכן, נישט די
 פּיעסע, איז קלאַר, אַז אין אַן אַלגעמיינער ענציקלאָפּעדיע קאָן מען
 זיך נישט אַריינלאָזן אין צופּיל פרטים, אפּילו וועגן אַזאַ עפּאָכע-
 מאַכנדער פּיעסע ווי דער „דבוק“, אָבער אויב פאַר די דאָזיקע איינ-
 צעלהייטן איז געזאַרגט געוואָרן אין אַ ספּעציעלער פּאַד-ענציקלאָפּעדיע
 ווי דער „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, איז אַ גרויסע עולה פאַרוואַס
 אין דער ביבליאָגראַפיע אונטער אַנסקיס ביאָגראַפיע אין דער „ענציר-
 קלאָפּעדיע“ ווערט דער „טעאַטער-לעקסיקאָן“ אינגאַנצן נישט דער-
 מאַנט, בעת אנדערע, נישט-אינפאַרמאַטיווע, אַרטיקלען ווערן יאָ
 אנגעגעבן.

ביבליאגראפיע האט דאָד אַ צוועק, און פאַר דעם איז דאָ דער „טעאַטער־לעקסיקאָן“ גראַד זייער וויכטיק, ווייל די פיזיאָנאָמיע פון אַנסקי דעם דראַמאַטורג איז קענטיק נאָר אין „טעאַטער־לעקסיקאָן“, וואו עס ווערט גענוי איבערגעגעבן אַנסקיס פּוּלשטענדיקע דראַמאַטור־נישע קאַריערע.

יידיש טעאַטער ווערט אינגאַרירט

בכלל ווערט דאָס יידישע טעאַטער אויסערגעוויינלעך אינגאַרירט אין דער „אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע“.

אין די ביז איצט דערשינענע 4 בענדער איז נישטאָ קיין איין ביאָגראַפיע פון אַ יידישן שוישפּילער. אומזיסט וועט מען דאָרט זוכן די ביאָגראַפיעס פון יעקב פּ., סעראַ, צילי, יוליוס, עמיליע און סעס אַדלער, חנה אַפּעל, בינע אַבראַמאָוויטש — אַלץ נעמען, וואָס האָבן געשפּילט און שפּילן נאָר אַ גרויסע ראָל אין יידישן טעאַטער איבער דער גאַנצער וועלט.

אין אַפּאַטאָשוס ביאָגראַפיע, וועלכע פאַרנעמט גענוג פּלאַץ, אזוי אַז די עטלעכע שורות האָבן געקאָנט אַרײַן, פּעלט די דראַמאַטיזאַציע און פּילם־אויפּפירונג פון זיין „פּוילישע וועלדער“.

אין דער ביאָגראַפיע „אַפּערע“ ווערט נישט דערמאָנט משה בראַדערזאָנס און הענעך קאַנס אַפּערע „דוד און בת שבע“.

דער יידישער מאַלער און טעאַטער־דעקאָראַטאָר ברוד אַראַנסאָן פּעלט אינגאַנצן.

אין א. דיזשורס אַרבעט וועגן אַרגענטינע ווערן דערמאָנט די יידישע צייטונגען, אַפּילו די יידיש־שפּאַנישע צייטונגען, אַבער עס ווערט לחלוטין נישט פאַרצייכנט, אַז אין אַרגענטינע עקסיסטירן סטאַ־ביל 3 ביז 4 יידישע טעאַטערס, אַפּילו מיט אויפּפירונגען פון פּיעסעס פון אַרטיקע מחברים, און אַז די דאַרטיקע יידישע אַקטיאָרן־משפּחה האָט אַז אייגענעם אַקטיאָרן־פאַראַיין מיט אַז אַרגאַן.

וועגן הויפּטמאַנען אין יידיש

ד. מאַרינסקי אין זיין אַרטיקל „געהאַרדט הויפּטמאַן“ (ליט״בלט, וואַרשע, 49, 1932) שרייבט, אַז אין אַמעריקע איז דערשינען אַ יידישע איבערזעצונג פון „ראַזאַ בערנדט“. דאָס שטימט נישט.

דאקעגן האט ד. מארינסקי פארגעסן צו פארציילען, אז אין געדרוקטער פארם זיינען פאראן נאך צוויי איבערזעצונגען פון הויפטמאנס דראמעס: „אינזאמע מענשען“, איבערזעצט פון א. פרומקין (דערשינען 1909 אין לאנדאן) און „דאד אנטלאפן“, א 5-אקטיקער קאמעדיע, איבערזעצט פון ל. באלייזען (געדרוקט 1913 אין „פרייע ארבייטער שטימע“). אויסערדעם זיינען דורך דער „פרייע יידישע פאלקסבינע“ אין אמעריקע אויך געשפילט געווארן הויפטמאנס „פרידנספעסט“ און „מיר כאאיל קראמער“*).

אָפּערע אין ייִדיש

אין אן ארטיקל „זוי האלט עם מיט דער געזאגנאפטיילונג אין אונדזער יידישער ליטעראטור?“ (צוקונפט“, מאי 1930) רעדט-ארום י. פיראזשניקאוו די פראגע וועגן דער נויטיקייט פון איבערזעצן אין יידיש געזאגנ-לידער. דערביי דערציילט ער אויך אביסל געשיכטע וועגן וועלטלעכע קאנצערטן אין דער יידישער שפראך, און ער שרייבט: „מיט א יאר 15 שפעטער אין לאנדאן אין „טעמפל-טעאטער, אויך צום ערשטן מאל אין דער געשיכטע פון אונדזער שפראך, אויפגעפירט געווארן אן אפערע-ספעקטאקל אין יידיש. דאס אין געווען דער דריטער אקט פון רובינשטיינס אפערע „די מאקאבער“, וועלכע איד האב איבערזעצט פון רוסיש אין יידיש. מיר אין אויך באשערט געווען דער פארגעניגן צו זיין אויף דער דאזיקער ערשטער יידישער אפערע-פארשטעלונג, וועלכע איד וועל קיינמאל נישט פארגעסן. די אפערע אין דעמאלט אויפגעפירט געווארן דורך דער איניציאטיוו פון אונדזער באוואוסטן יידישן זינגער יוסף ווינאגראדאו**), וועלכער האט אליין געזונגען די הויפט-ראלע אין אן עכט-ליטווישן יידיש און האט געהאט אן אומגעהויערן דערפאלג. דער זעלבער „טעמפל-טעאטער האט נאכדעם אויפגעפירט נאך אייניקע אפערעס פון מאסקאו און ווערדי.“

אודאי אין זיער גוט, אויב אין דער צייט, ווען מיר האבן נאך נישט קיין דאטען צו דער געשיכטע פון אפערע-אויפפירונגען אין

* זע „פינף און צוואנציק יאר פאלקס-בינע“ נ. י. ז. 79, 91, 100, 146

** זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 723-721.

יידיש, פאַרצייכנט יעדער אַקטיווער אַנטיילנעמער אין דער דאָזיקער באַוועגונג דאַטען פאַר דער געשיכטע, אַבער אַביסל עניות און גענוי-קייט שאַדט נישט.

„די מאַקאַבער“־אויפפירונג איז נישט געווען די ערשטע אַפער־רע־אויפפירונג אין יידיש. טאַקע איז דאָזיקן לאַנדאַנער „טעמפל“־טעאַטער (וואָס איז נעגרינדעט געוואָרן צום אַנדענקן פון פאַרשטאַר-בענעם אַקטיאָר זיגמונט פיינמאַן), איז די ערשטע אַפער־אויפפירונג אין דער יידישער שפראַך געווען די אַריגינעלע יידישע אַפערע „מלך אחז“, טעקסט און מוזיק געשריבן פון לאַנדאַנער יידישן קאַמפּאָזיטאָר ש. אַלמאַז*.) וועלכער האָט אויך איבערזעצט פאַר דער זעלבער טרופע אייניקע אַפערעס פון מאַסקאַני און ווערדי.

די פרעמיערע פון דער דאָזיקער ערשטער אַפערע אין יידיש איז פאַרגעקומען דעם 16טן מערץ 1912.

כתם שבחים

אין דער ריגער צייטונג „פרימאָרגן“ פון 3טן מערץ 1930 שרייבט הירש אַבראַמאָוויטש אַן אַרטיקל „דער יידישער טעאַטער לויטן אַרכיוו פון יווא“, געווידמעט דעם אַנדענקן פון נחום ליי פאַוסקי**). און באַנוצט דאָרט אַזאַ זאַץ: ליפּאַווסקי ווערט אַן אַמת'ער מיטגליד אין דער רוסישער קייזערלעכער טעאַטער־געזעלשאַפּט, וואָס איז דעמאָלט געווען אַ היבשער יחוס און כבוד, אפּשר צוליב אַלע זיינע פאַרדינסטן אויף דעם געביט פון „אויפקלערונגס־אַרבעט“. ה' אַבראַמאָוויטש וויל אַלזאַ דרינגען, אַז ה' ליפּאַווסקי האָט געהאַט אַ באַזונדערע זכיה צו ווערן אַ מיטגליד פון דער דאָזיקער טעאַטער־געזעלשאַפּט און גיט טאַקע באַלד אַן די סיבה דערפון. וויל איר דאָ אַנווייזן, אַז די גאַנצע מעשה הייבט זיך גאַרנישט אַן. קודם־כּל האָט ה' אַבראַמאָוויטש פאַלש איבערזעצט ליפּאַווסקיס מיטגליד־קאַרט: דאָרט שטייט בפירוש: „דעיסטוויטעלני טשלען“, וואָס באַדייט נישט „אַמת'ער“, נאָר „פאַקטישער מיטגליד“, און דער גאַנצער ענין מיט דער דאָזיקער טעאַטער־געזעלשאַפּט איז אַזאַ: אין

(* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 1, ז. 63.

(** זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 2, ז. 1098-1103.

פעטערבורג האט עקסיסטרט א רוסישע טעאטער-געזעלשאפט, וועלכע איז אפיציעל געשטאנען אונטערן פראטעקטאראט פון צאר ניקאלאי דעם צווייטן. נעבן דער דאזיקער טעאטער-געזעלשאפט האט אויך עקסיס-טרט א צווייג (אפטיילונג) מיטן נאמען „פארבאנד פון רוסישע דרא-מאטישע און מוזיקאלישע שריפטשמעלער“.

די אויפגאבע פון דאזיקן פארבאנד איז געווען איינצומאנען האנאראר פאר מחברים אדער איבערזעצער, וועמענס פיעסעס אדער מוזיקאלישע ווערק זיינען אויפגעפירט געווארן אויפן שטח פון דער רוסישער מלוכה.

אלס מיטגלידער אין דאזיקן פארבאנד זיינען אָנגענומען געוואָרן אלע (אויך יידן), וועלכע זיינען געווען באקאנט אלס שריפטשמעלער, אדער האבן געקאנט צושטעלן אן אפיש, אן מען האט געשפילט זייערס אן אריגינעל ווערק אדער אן איבערזעצונג.

גלייכצייטיק מיטן ווערן א מיטגליד אין דאזיקן פארבאנד, איז מען אויך אויטאמאטיש געווארן א מיטגליד אין דער טעאטער-געזעלשאפט.

וואסזשע האבן געטאן די יידישע טעאטער-דירעקטארן?

כדי אויסצומיידן צו באצאלן האנאראר פאר די פיעסעס, וועלכע זיי האבן אויפגעפירט, האבן זיי צוגעשטעלט אין פארבאנד אן אפיש מיט א געשפילטער פיעסע אויף זייער נאמען, פלעגן באקומען 2 מיטגלידער פון פארבאנד אלס רעקאמאנדירער און ווערן א מיטגליד אין פארבאנד. דערנאך פלעגן זיי אריינשיקן אין פארבאנד א ליסט מיט כמעט דעם גאנצן רעפערטואר, וועלכן זיי האבן געשפילט, און געבנדיק זיך אלס מחברים, איבערזעצער אדער באארבעטער אפילו פון נארדינס אדער ליבינס פיעסעס.

אויף אזא אופן פלעגן זיי פשוט בא'עוולה'ן די אמת'ע מחברים און איבערזעצער.

די בעסטע אילוסטראציע פאר מיינע ווערטער קאנען דינען די קאטאלאגן פון דער דאזיקער געזעלשאפט פאר די יארן 14-1913 (איך בין דעמאלט אויך שוין געווען א מיטגליד פון דאזיקן פארבאנד). דארט זיינען פאראן די נעמען פון די „בארימטע“ דראמאטורגן אברהם פישזאן, אלעזר ראפער, א. ג. קאמפאניעוץ, נחום ליפאווסקי, ש. קופערמאן, גוזיק א. א. אויף כמעט דער גאנצן יידישן רעפערטואר.

די צוגעהעריקייט צום דאזיקן פארבאנד איז דוקא נישט איינע פון די שענסטע בלעטלעך אין דער נוצלעכער טעאטער-טעטיקייט פון פארשטארבענעם נחום ליפאָווסקי.

א געשיכטע מיט נעמען

דער אַקטיאָר דזשייַהאַב דזשייַהאַבס* האָט מיט אייניקע יאָר צוריק אָנגעשריבן פאַר א. בלומס פּיעסע „מען קאן לעבן, נאָר מען לאָזט נישט“ אַ לידל מיטן נאָמען „ביי מיר ביזטו שייַן“, צו וועלכן דער קאָמפּאָזיטאָר שלום סעקונדאָ האָט געשריבן די מוזיק. זיינען אַוועק עטלעכע יאָר, און די מוזיק איז אַזוי געפּעלן דער אַמריקאַנער מוזיקאַלישער וועלט, אַז מען האָט די מוזיק אַביסל פאַרדזשעוועט, און איבערנעמענדיק אויך דעם גרונט־געדאַנק פון ליד, איז דער ניגון אונטערן נאָמען „ביי מיר ביזטו שייַן“ באַלד געוואָרן אַ שלאָגער איבער גאַנץ אַמעריקע. אייניקע חדשים איז „ביי מיר ביזטו שייַן“ געזונגען, געשפּילט און געטאַנצט געוואָרן פון מיליאָנען מענטשן אין אַמעריקע און דערנאָך איז עס אַריבערגעטראָגן געוואָרן איבער אַנדערע וועלט־טיילן.

אויסנוצנדיק דעם פּאָפּולערן נאָמען „ביי מיר ביזטו שייַן“, האָט דער אַקטיאָר דזשייַהאַב דזשייַהאַבס אויפגעפירט אין ניו־יאָרק אַ פּיעסע פון ה. קאַמאַנאָוויטש אונטער דעם נאָמען. אין דער זעלבער צייט און אַביסל שפּעטער האָט מען איבער דער וועלט אַנד געהויבן שפּילן אַלטע פּיעסעס פון פאַרשידענע מהברים אַלץ אונטערן נאָמען „ביי מיר ביזטו שייַן“. דאָס איז פאַרגעקומען סיי אין אַרגענטינע, מעקסיקא, בעלגיע, קאָוונא א. א. וו.

דער לידער־שרייבער ש. שחולעוויטש האָט מיט יאָרן צוריק אָנגעשריבן אַ לידל „אַ בריוועלע דער מאַמען“, וואָס איז אַזוי פּאָפּולער געוואָרן איבער דער וועלט, אַז עס ווערט ממש פאַררעכנט פאַר אַ פּאַלקס־ליד. אין די לעצטע יאָרן איז דאָס ליד אינגאַנצן פאַרשוואַונדן געוואָרן און מען הערט עס מער נישט, האָט גענומען דער שריפטשטעלער מ. אַשעראָוויטש און אָנגעשריבן אַ פּילם אונט-

* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 50-54.

טערן נאמען „א בריוועלע דער מאמען“. וויבאלד אבער עס זיינען נאך אין ניו-יארקער „פארווערטס“ אפגעדרוקט געווארן אייניקע נאָ-טיצן וועגן דעם פילם, און עס איז אָנגעגעבן געוואָרן דער נאָמען „א בריוועלע דער מאמען“, האָט עס שוין אויסגענוצט דער פיעסעס-שרייבער א. אַסטראָו און אויפפירנדיק אין מעקסיקא זיינע אַ פיעסע, האָט ער זי שוין גערופן „א בריוועלע דער מאמען“.

זיינען מיר באמת אזוי ארעם אין נעמען. אָדער האָט מען ביי די אַלע פּאַלן געהאַט געוויסע כּוונות ?

טרייפּענע יידישע ווערטער

דאָס יידישע טעאָטער ליידיט פון אַ זאָך, פון וועלכער קיין שום אַנדערע בינע ווייסט אפשר נישט. עס זיינען פאַראַן אַ ריי ווערטער, וואָס זיינען פּוּלשטענדיק כּשר אין דער יידישער שפּראַך, אָבער זיי האָבן נאָנץ אַנדערע, אַפּטמאַל פאַרנאַגראַפישע באַדייטונגען אין אַ-דערע שפּראַכן. צוליב דעם מוזן יידישע אַקטיאָרן, וועלכע וואַנדערן פון איין לאַנד אין אַנדערן, שטענדיק דאָס האָבן אין זינען.

אַזאַ אומשולדיק יידיש וואָרט ווי „יענעס“ („דיזן, דאָזן, דאָס און יענעס“ אין שלום עליכמ'ס „מזל טוב“) טאָר פון דער יידישער בינע אין אַמעריקע נישט געזאָגט ווערן, ווייל אין דאַרטיקן „סלענג“ (נאַסן-דיאַלעקט) האָט עס אַ געוויסע, נישט-וואויל-קלינגענדיקע באַ-דיטונג.

אַזאַ וואָרט ווי „שיטן“, לְמַשָּׁל: „עס שיט זיך פון אים [לינגס ווי פון אַ לעכערדיקן זאַק], אָדער „מען האָט אים באַשיט פון אַלע זייטן“, טאָר מען אויף דער יידישער בינע אין אַמעריקע נישט באַ-נוצן, ווייל „שיטן“ האָט אויף ענגליש, וואָס ווערט אויך געברויכט אין אַמעריקאַנער „יידיש“, אַ באַדייטונג פאַר אַ געוויסער פיזיאָלאָ-גישער באַדערפניש.

אַזאַ וואָרט ווי „קאַנט“ (ברעג, עק, געגנט), ווי לְמַשָּׁל: „גיב נאָך אַ קוק ווי ער האָט זיך צעלינגט אויפן קאַנט“ [פון דער סאַפּע, פון אויסלייג-שטול], טאָר מען אין אַמעריקע נישט באַנוצן מחמת אין אַמעריקאַנער „סלענג“ איז עס אַן אומלעגאַל וואָרט.

אויף דער יידישער בינע אין מזרח און טיילווייז מערב-אייראָפּע קאָז מען נישט באַנוצן אַזאָ וואָרט ווי „טרענען“ (דייטש: „צעטיילן“, „שיידן“). אין יידישן „סלענג“ איז עס אַ פאַרנאַגראַפישער אויסדרוק.

אויף דער יידישער בינע אין רומעניע קאָז מען נישט באַנוצן דאָס העברעיאישע וואָרט „פעולה“ וואָס לייטווישע יידן זאָגן שטענדיק אַנשטאָט „ווירקונג“, „איינפלוס“, ווייל אויף רומעניש האָט עס גאָר אַ פיזיאלאָגישע באַדייטונג.

אין אַרגענטינע איז נישט רעכט צו באַנוצן פון דער בינע אַזעלכע ווערטער ווי: „סוחר“, „סחורה“, „היזל“, „משא ומתן“, „מאדאם“, „שמאַטע“, „באַלעבאַס“, „באַלעבאַסטע“ און „חברה-מאַן“, ווייל די אַלע ווערטער ווערן אויסגעטייטשט אַלס אויסדרוק, וואָס האָבן אַ שייכות מיטן אַמאַליקן פרויען-האַנדל און זיינע העלדן.

פ. ס. — נאָכדעם ווי ס'איז אַפגעדרוקט געוואָרן מיין נאָטיץ וועגן די „טרייפּענע ווערטער אויף דער יידישער בינע“, האָט דער שריפטשטעלער יעקב באַטאַשאַנסקי פון בוענאַס איירעס (אַרגענטינע) אַפגעדרוקט אַ בריוו אין רעדאַקציע, אין וועלכן ער לייקנט אַפ, אַז אין אַרגענטינע טאָר מען נישט באַנוצן פון דער אַרטיקלער יידישער בינע די ווערטער „סוחר“, „סחורה“, „היזל“, „משא ומתן“, „מאדאם“, „שמאַטעס“, „באַלעבאַס“ און „באַלעבאַסטע“. די אַלע ווערטער — שרייבט ער — מעג מען יאָ באַנוצן פון דער בינע און מען באַנוצט זיי. דאָס איינציקע וואָרט „היזל“ באַדייט אין אַרגענטינער יידיש (און לויט זיין השערה אויך נישט נאָר אין אַרגענטינע) אַ שאַנדהויז און אויך דאָס דאָזיקע וואָרט קאָז געברויכט ווערן אין אַן אַנדערן זין אויך. מען טאָר אָבער נישט באַנוצן — באַמערקט קאַלענע באַטאַ-שאַנסקי — דאָס וואָרט „חברה-מאַן“, וואָס באַדייט אומעטום אַ קהל-מאַן, אַ שאַלטיק, און אין אַרגענטינע באַדייט דאָס אַ פרויען-הענדלער, אָבער דאָס איז דאָס איינציקע וואָרט, וואָס האָט אין אַר-גענטינער יידיש אַן אַנדערן באַדייט.

אין 1936 בין איד אָבער געווען אין אַרגענטינע, און האָב פּעסט-געשטעלט, אַז גערעכט בין איד, נישט באַטאַשאַנסקי. אמת, אַז דער גאַנצער ענין פון פרויען-האַנדל, וואָס איז געווען דער פּלעק פון אַר-גענטינער יידנטום, געהערט, צו אונדזער פרייד, צו דער פאַרגעסענער

פארגאנגענהייט, אבער די טרייפגענע ווערטער פון דעמאלט שלעפן זיך נאך אלץ נאך ווי א שאטו, און מען מיידט אויס זיי צו באנוצן פון דער יידישער בינע.

נישט-קאנטראלירטע ידיעות

אין דער יידיש-ענגלישער ליטעראטור אין אמעריקע פארנעמט א באדייטנדיק פלאץ דער זשורנאליסט אייזיק גאלדבערג. ער האט איבערזעצט זייער פיל פון דער יידישער ליטעראטור אויף ענגליש, איבערהויפט האט ער איבערזעצט און פארעפנטלעכט די פיעסעס פון אונזערע בעסערע דראמאטורגן. א חוץ אבער דער דאזיקער איבער-זעצונגס-ארבעט האט ער אין זיין בוך "The Drama of Transition" („די דראמע פון איבערגאנג"), סינסינעטי, 1922, אפגעגעבן איבער 100 זייטן פאר דער געשיכטע פון דער דראמע אויף יידיש. ער רעדט ארום די דראמעס פון גאלדפאדען, גארדיו, קאבריו, פינסקי, הירשביין, בימקא, ליוויק, א. א.

איד האב זיין געשיכטע נישט איבערגעלייענט און דעריבער וויל איד דא נישט ארויסזאגן קיין מבינות אויף איר. איין זאך, וואס כ'האב אבער באמערקט, געפינ איד פאר אומבאדינקט נויטיק „ריכטיק צו שטעלן".

שרייבנדיק וועגן לעאן האבריוס (ז. 370) פיעסע „יאנקל בילע" (מער באקאנט אונטערן נאמען „דער דארפסיונג"), זאגט גאלדבערג, אז די פיעסע איז מיט עטלעכע יאר צוריק אויפגעפירט געווארן מיט גרויס דערפאלג אין א רוסישער איבערזעצונג דורכן מאסקווער קונסט-טעאטער.

אודאי איז זייער שיין צו מאכן „פובליסיטי" (א פייערער אויס-דרוק פאר „רעקלאמע") פאר אזא אנגעזעענעם דראמאטורג ווי לעאן קאבריו, אבער ווען דאס ווערט געמאכט אין א צייטונג, קאן מען עס נאך מיט א שמויכל פארבייגיין. אין א בוך פון געשיכטע מוז מען זיין אביסל פארזיכטיקער.

קאבריוס פיעסע „דער דארפסיונג" איז קיינמאל נישט געשפילט געווארן דורכן מאסקווער קונסט-טעאטער (נישט דורכן נישט-יידישן און נישט דורכן יידישן האנער-טעאטער).

דאס מאַסקווער קונסט־טעאַטער האָט זיך אפילו אָפּגעזאָגט צו שטעלן דעם „דיבוק“ אויף רוסיש. . . .
 איד ווייס נישט פון וואָנען גאַלדבערגס אינפאָרמאַציע שטאַמט, אָבער זי איז עלול צו פאַרפירן די לייענער און פאַרשער פון יידישן טעאַטער.

א ראייה, אַז אַנדערע ענגלישע טעאַטער־ביכער שטיצן זיך שוין אין זייערע נאָטיצן וועגן יידישן טעאַטער און די יידישע דראַמע אויף גאַלדבערגס אינפאָרמאַציע (זע „אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער און דראַמע ביי יוואָ“, ז. 488).

אַן פאַראַנטוואָרטלעכקייט

געשטאַרבן אַ באַרימטער יידישער אַקטיאָר — באַריט טאַמאַ שוועטקוויץ*.) איז עס גאַנץ נאַטירלעך, אַז עס זאָל זיך אָנהויבן אַ מכול פון נעקראָלאָגן. טאַמאַשעווסקי האָט איבער 50 יאָר אַרויסגעוויזן טעטיקייט אין אַמעריקע און יעדער איינער, וואָס האָט נאָר אַ שייכות מיטן געדרוקטן וואַרט, קען אים און זיין טעטיקייט. טאַמאַשעווסקי איז אויך געווען אַקטיוו איבער דער וועלט. ער האָט גאַסטראָלירט אין פּוילן און אין אַרגענטינע, אין רוסלאַנד און אין מערב־איראָפּע, אין דעריבער גאַנץ נאַטירלעך, אַז אין יעדען פון אַט די לענדער זאָל מען איצט שילדערן טאַמאַשעווסקי און דערציילן געוויסע עראַינערונגען אין שייכות מיט זיין שפּילן אין אַט די לענדער.

אָבער, גאַט אין הימל, פאַרוואָס הערשט ביי אונדז אַזאַ לייכט־זיניקע באַצייאונג בנוגע פאַקטן. מילא, כל זמן עס איז נישט געווען קיין „טעאַטער־לעקסיקאָן“, וואו דאַטעס זיינען גענוי פאַרפיקסירט גע־וואָרן, האָט מען זיך נישט געקאַנט העלפּן, האָט מען אַלץ געמוזט שרייבן נישט־גענוי, אַז דאַטעס, אַז פאַקטן, נאָר „בערך“, „אַרום“, „אין דער צייט“, אָבער איצט?

שרייבט א. לערמאַן אין „אונזער עקספּרעס“ (וואַרשע, 14 יולי 1939): „ער איז 17 יאָר אַלט געווען ווען ער איז געקומען קיין אַמעריקע.“ סיי אין „טעאַטער־לעקסיקאָן“, סיי אין די זכרונות פון א.ב. קאהאַן קאַז מען זען, אַז ווען טאַמאַשעווסקי איז אָנגעקומען אין

* „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 2, ז. 840-804.

אמעריקע אין 1881, איז ער אלט געווען נאר 13 יאר. וויטער שרייבט לערמאן: „טאמאשעווסקי האט לאנג געהונגערט ביי ער האט זיך דאס חזנות ארויסגעשלאגן פון קאפ און איז געגאנגען ארבעטן אין א פאפיראסן-פאבריק. דארט האט ער זיך באקענט מיט אן ענגליש מיידל, די טאכטער פון א וואדעוויל-אקטיאָר, און א דאנק איר האט ער אוועקגעווארפן די פאבריק און זיך גענומען צו טעאטער.“ נישט טאמאשעווסקי האט לאנג געהונגערט, ווייל קורץ דערויף ווי ער איז געקומען קיין אמעריקע, איז ער אריינגעגאנגען ארבעטן אין א פאפיר-ראסן-פאבריק, און נישט ער איז דורך אן ענגליש מיידל געקומען צום טעאטער, נאר דורך זיין באקאנטשאפט מיט די אנדערע פאפיראסן-ארבעטער, באזונדערס פון די ארבעטער אברהם גאלובאק און ראזענבלום, מיט וועלכע ער האט קורץ דערויף איינגעארדענט די ערשטע יידישע פארשטעלונג אין אמעריקע.

און ווידער שרייבט לערמאן: „און זיך ארויסגעלאזט מיט דעם רעפערטואר איבער אלע שטעט, וואו עס האבן נאר געוואוינט יידן.“ אויך א שרעקלעכע גוזמא, ווייל בסך הכל האט טאמאשעווסקי מיט זיינע ליבהאבער געשפילט אין שיקאגא, באלטימאָר און באסטאָן. נו, איז אמעריקע זיינען אפילו דעמאלט געווען א סך מער שטעט, וואו עס האבן געוואוינט יידן . . .

ריידנדיק וועגן דער אפנקייט מיט וועלכער טאמאשעווסקי האט געשריבן זיין לעבנסגעשיכטע, דערציילט לערמאן, אז טאמאשעווסקי האט דארט געשריבן וועגן „זיינע אומגעזעצלעכע קינדער . . . גאנץ אפט האט ער געמוזט אנטלויפן פון אמעריקע, ווייל די פאָרראטענע מענער פלעגן אים דראָען מיט דערשיסן. נו. ה' לערמאן האט נאָך א רייכערע פאנטאזיע ווי טאמאשעווסקי, וועלכער האט אויך נישט געזשאלעוועט חלילה קיין פארב צו זיינע זכרונות, אבער אט די שטעלן געפינען זיך אפילו נישט ביי טאמאשעווסקיין.

אזוי וואלט אויך נישט געשאַדט צו קאריגירן דעם זאץ, אז טאמאשעווסקי האט זיך אויף דער עלטער געקויפט א גרויסן קאבארעט. נישט טאמאשעווסקי האט זיך געקויפט א קאבארעט, נאר ער און זיין פארטנערין רעגנע צוקערבערג האבן זיך אנגאזשירט אין א קאבארעט ביי יענעם.

אבער וואס פאר א טענות קאן מען האבן צום ה' לערמאן, אז

א שריפטשטעלער ווי יואל ענטין, וועלכער האלט זיך פארן גרעסטן גארדיניסט פון אונדזער צייט, שרייבט אזוי („דער אידישער קעמפער“, ניו-יארק, 21 יולי 1939): „גארדינס ערשטע פיר-פינף פיעסעס האט טאקע יעקב אדלער אויפגעפירט, אבער אומגעפער די זעקסטע „דער פאגראם“, האט שוין טאמאשעווסקי געשטעלט“. וואס טוט נאט? איז „דער פאגראם“ נישט גארדינס זעקסטע, נאר צווייטע פיעסע. די ערשטע פיעסע „סיביריא“ (1897) האט אדלער אויפגעפירט, און שוין די צווייטע פיעסע „דער פאגראם אין רוסלאנד“ ווערט אויפגעפירט דורך טאמאשעווסקי.

כאראקטעריזירנדיק טאמאשעווסקין שרייבט ענטין: „אזוי האט ער, אפילו אז ערד אין 1892, נאכדעם שוין ווי גארדין האט א פאר דערפאלגפיעסעס געהאט, אין טאליא טעאטער געקערט וועלטן מיט „100 לעבעדיקע שאף“ פאר „מכירת יוסף“ און „טוויזנט עלעקטרישע לעמפלעד“ פאר „אלכסנדר דער קרוין-פרינץ פון ירושלים“.

אבער לאמיר נאר געבן א קוק ווי אזוי די זאך זעט אויס אין דער ווירקלעכקייט: אין 1892, האט גארדין געהאט אויפגעפירט בלויז 3 פיעסעס זיינע: „סיביריא“, „דער פאגראם אין רוסלאנד“, צוויי באארבעטונגען פון גאלדפאדענס „מליץ יושר“ און „משיח'ס צייטן“ און ענדלעך „דער יידישער קעניג ליר“. פון די אלע 5 פיעסעס האט קוים איינע געהאט א מאטעריעלן דערפאלג. דעריבער איז זיך נישטא וואס צו וואונדערן אויב טאמאשעווסקי האט זיך ווייטער געהאלטן ביי זיין רעפערטואר. דער היסטאריקער פון יידישן טעאטער ב. גארין שרייבט וועגן יענער עפאכע: „גארדין איז דערווייל געווען נישט מער ווי א גאסט אין טעאטער און אליי, וואס אים איז געלונגען ביז איצט צו דערווייזן, איז געווען, אז מען זאל אויף אים נישט קוקן ווי אויף א „יאָלד“ און מען זאל אים נעמען ערנסט. די גרענדע אין טעאטער פירן די פריערדיקע פארפאסערס און אין קאסע שיט זיך גאלד פון לאטיינערס און הורוויטשעס שטיקער“.

דער היוצא לנו מזה איז, אז די, וואס שרייבן וועגן יידישן טעאטער זאלן זיך אויפהערן פארלאזן אויף זייער זכרון און זאלן זיך נעמען דאס ביסעלע מי און אריינקוקן אין „טעאטער-לעקסיקאון“, וועלן זייערע אינפארמאציעס זיין אביסל גענויער און אפטמאל וועלן זייערע הנחות זיין אביסל פינטלעכער . . .

נאָר אַ מעות ?

דער „אַרטעף“ (*), דער „אידישער אַרבעטער טעאָטער“, אין ניו-יאָרק, וואָס אין געגרינדעט געוואָרן דורך דער יידישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, האָט געצמנס געפּייערט זיין 10-יאָריקן יוביליי. אין שייכות דערמיט האָט ער אַרויסגעגעבן אַ גרויסן אַלמאַנאַך מיט פּאַרשידענע אַרטיקלען צו דער געשיכטע פון „אַרטעף“, און סתם אַרטיקלען וועגן יידישן טעאָטער.

וועלן מיר שוין נישט רעדן וועגן די אַן אַ שיעור דרוק-פעלער, וואָס האָבן זיך אַריינגעכאַפט אין דעם באַמת פּרעכטיק אַרויסגעגע-בענעם אַלמאַנאַך, כאָטש דער „פּראָלעמפּען“ האָט געמעגט אויסזוכן אַ חבר, וואָס זאָל מאַכן אַ קאַרעקטע קאַרעקטור און נישט דערלאָזן, אַז מאַנכע זאָכן זאָלן שלעכט פּאַרשטאַנען ווערן און טייל נעמען זאָלן, אין אַזאָ היסטאָרישן מאַטעריאַל, אַרויסקומען פּאַרדרייט און צע-פּאַליעטשעט.

מילא, מ'קאן דעם דאָזיקן פעלער פּאַרענטפּערן דערמיט, אַז דער אַלמאַנאַך איז געזעצט און געדרוקט געוואָרן אין איילעניש; צו אַ יוביליי, דעריבער האָט מען נישט געקאַנט אַזוי שטאַרק מקפּיד זיין אויף דער טעכנישער זייט.

מיט וואָס אַבער קאָן די רעדאַקציע פּאַרענטפּערן אַזאָ „פעלער“? אין דעם אַלמאַנאַך איז פּאַראָן אַן אויספירלעכע ביבליאָגראַפיע וועגן אַלץ, וואָס איז געשריבן געוואָרן וועגן „אַרטעף“. אין דער ביבליאָ-גראַפיע זיינען פּאַרצייכנט אפילו פשוט'ע צייטונגס-נאָמיצן, אַן שום אונטערשריפט, וואָס האָבן געהאַט נישט מער ווי דעם טאַגלעכן „פּוב-ליסיטי“-באָדייט. וואָס עס פעלט אַבער אינגאַנצן זיינען די אַרטיקלען און באַריכטן, וואָס זיינען געווען געדרוקט טאַקע אין אַרנאַן פון דער אייגענער פּאַרטיי, אין „מאַרגן-פּרייהייט“, וועגן די אויסגעשלאָסענע מיטגלידער פון „אַרטעף“; אייניקע מיטגלידער און מיטגלידערינס, וועלכע האָבן דאַרט געאַרבעט פון ערשטן טאַג אַן, אַ משך פון 7-8 יאָר, און זיינען צוגעפירט געוואָרן דערצו, אַז זיי האָבן אפילו געפיקעט קעגן „אַרטעף“.

(* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאָטער“, 1, 95-92)

זאל דא פארשטאנען ווערן :
 כ'ויל נישט אריינגיין אין עצם ענין ווער עס איז גערעכט געווען
 אין יענעם קאמף, צי די אויסגעשלאסענע מיטגלידער אדער די אויס-
 שליסער. דאס איז אן אינערלעכער ענין. וויבאלד אבער עס איז וועגן
 דעם געשריבן געווארן עפנטלעך, און וויבאלד עס איז געמאכט געווארן
 א פארצייכניש פון דער ביבליאגראפיע צוליב היסטארישע צוועקן, אז
 דער קומענדער שרייבער פון דער געשיכטע פון יידישן טעאטער און
 פון „ארטעף“ זאל האבן פאר זיך אלע מאטעריאלן, וואס זאלן דינען
 אלס שטאף פון זיין ארבעט, טא צוליב וועלכן צוועק האט מען פאר-
 שויגן אט יענעם „רויטן“ בלעטל געשיכטע פון „ארטעף“ ?

1924, 1937 און נאכאמאל 1937

אלעקסאנדער גראנאווסקי* (דער פאטער פון יידישן מלוכה-טע-
 אטער אין מאסקווע, אן אויסערגעוויינלעך וויכטיקע פערזענלעכקייט
 אין דער יידישער טעאטער-וועלט, וועלכער האט דא אריינגעשריבן
 איינע פון די וויכטיקסטע בלעטער, איז געשטארבן מיט א קורצער
 צייט צוריק.

נן, האט מען געדארפט דערווארטן, אז עס וועלן זיך באווייזן
 אין די יידישע פעריאדישע אויסגאבעס ארטיקלען וועגן דער דאזיקער
 וויכטיקער פערזענלעכקייט, וועגן גראנאווסקיס באדייטנדע אויפטאונג-
 גען אויפן יידישן קינסטלערישן געביט, אבער שא-שטיל. אין די דריי
 טעגלעכע יידישע צייטונגען פון ניו-יארק, אין „פארווערטס“, „טאג“
 און „מארגען זשורנאל“ איז וועגן גראנאווסקין מער ווי די נייעס נישט
 געשריבן געווארן, און דאכט זיך, אז אין די רעדאקציעס פון די ציי-
 טונגען זיצן פערזאנען, וועלכע האבן גאנץ גוט געקענט די טעטיקייט
 פון גראנאווסקין, ווי א שטייגער ד"ר מוקדוני.

פארוואס האבן זיי געשוויגן ?

אנגערופן האט זיך בין איצט, לויט אונדזער וויסן, דער זשורנא-
 ליסט און טעאטראל שמואל ראזשאנסקי אין דער בווענאס איירעסער
 „אידישע צייטונג“, מיט א גרעסערן ארטיקל, און משה כץ אין „מארגן-
 פרייהייט“ מיט 2 ארטיקלען.

(* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1. ז. 17-516)

אבער דעמאלט ווען גראנאווסקי איז געשטאנען אין דער שפיץ פון מאסקווער יידישן מלוכה-טעאטער, האט מען וועגן אים שוין דוקא גענוג געשריבן.

אט א שטייגער האט מ. ליטוואקאו* זיין בוד „5 יאר מלוכה'שער אידישער קאמער טעאטער" אינגאנצן געווידמעט דעם „חבר א. גרא-נאווסקי".

און אט ווי ליטוואקאו כאראקטעריזירט גראנאווסקיס רעזשי, זיין אויסטייטשן דאס טעאטער, זיין ביישטייער צו דער יידישער קולטור: „אנדערע טעאטערן — טעאטערן פון היינטיקן טאג, וועלכע שטרעבן צו גיין אין איין טראט מיט דער רעוואלוציע און באטראכטן זיך נישט מער ווי אן אפשיניט פון איר גראנדיעזן פראנט, שטרעבן דוקא צו אנטפלעקן אט דעם „שלל וואכעדיקע אמת'ו". זיי צילן אויפ-צורייסן אין דער נשמה פונם צושויער די פארלייגטע אין איר פולווער-קעלערס פון אומרו, זיי הויבן אים אויף מיט גוואלד אויף כוואליעס פון אימפעטפולע טעמפן, שפרינגענדיקע ריטמען, בלענדענדע פארבן און שווינדלדיקע באוועגונגען. איינער פון די אממערסטן בולט'ע טעאטערן פון דעם דאזיקן טיפ, — און אזעלכע טעאטערן זיינען אפילו ביי אונדז אין ראטן-פארבאנד פאראן גאנץ ווייניק. — איז דער מלוכה'שער יידישער קאמער-טעאטער".

„דאס אלץ מאכט דעם מלוכה'שן יידישן קאמער-טעאטער, אט דעם איינעם פון די ערשטקלאסיקע אייראפעאישע טעאטערן פון איצ-טיקער צייט, פאר ליב און טייער די יידישע ארבעטער. אבער דאס אלץ רופט ארויס צו אים אויך די שארפסטע שנאה מצד די בורזשואזע שיכטן פון דער יידישער באפעלקערונג. אמת, ער האט זיי סוף כל סוף באזיגט; דא, ביי אונדז „אנערקענען" זיי אים שוין „דע פאקטא", אבער דערפאר נעמען זיי איבער אים „רעוואנש" אין „יידישן אויס-לאנד: די דארטיקע כלל-ישראל-פרעסע, באזונדערס אין אמעריקע, האט צו אים אויך די זעלבע געפילן ווי צו דער ראטן-מאכט איבער-הויפט און צו די „יעווסעקן בפרט".

„דערפאר זיינען אזוי עס-הארצי'ש די רייד וועגן דעם, אז אין קאמער-טעאטער האבן מיר גרויסע פארמעלע דערגרייכונגען און רע-וואלוציאנערן אינהאלט". (קורסיוו פון מיר. ז. ז.)

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער", 2, ז. 1050

„גראנאווסקי האָט דאָ געהאַנדלט לויט זיין אויסגעפרובטן מעטאָד:
ער נעמט געוויינלעכע שטייגער־פיעסעס, אַנטבלויזט זייער סאַציאַל־
פסיכאלאָגישן סקעלעט, פאַרשאַרפט זיי און טייטשט זיי אויס סצעניש
אַזוי, אַז זיי ווערן אומגעריכט פאַרוואַנדלט אין רעוואָלוציאָנערע זאַכן.“
און איצט קומט דער אפאָטעאַז:

„שוין אָפּגע־רעדט פון דער פּאָליטישער באַדייטונג און דערגריי־
כונגען פונם יידישן קאַמער־טעאַטער. ער איז איינער פון די סאַמע
בולט'ע באַווייזן אויף דער גראַנדיעזער שאַפונגס־ענערגיע פון דער
אַקטיאָר־רעוואָלוציע. נאָר זי האָט געקאַנט ווי דורך אַ צויבער עפע־
נען די געוועזט פאַרשטאַפּטע קונסט־קוואַלן פון די יידישע מאַסן און
אַרויסברענגען אויף דער ליכטיקער וועלט אַזויפיל עסטעטישן געמיט.
דער טעאַטער איז די בעסטע אילוסטראַציע צום שעפּערישן וועזן פונם
קאַמוניזם אין דער יידישער סביבה. בלויז „יעווסקען“ האָבן דעם
טעאַטער אָפּגעשאַצט פון דער ערשטער מינוט אָן, און בלויז מיט
„יעווסקען“ האָט דער טעאַטער געקאַנט און געוואַלט אַרבעטן פון
זיין ערשטער מינוט אָן ביז איצט. און טאַקע דערפאַר האָט זיך דער
טעאַטער אַזוי פּעסט פאַרבונדן מיט די אַרבעטער, דערפאַר ברידערט
ער זיך אַלץ מער מיט דער רויטער אַרמיי.“

ווער משה ליטוואַקאָוו איז, דאַרף מען די לעזער נישט זאָגן. דאָס
האַט ער געשריבן אין אַ סעריע אַרטיקלען אין „עמעס“, און די אַר־
טיקלען זיינען צונויפגעקליבן געוואָרן און אַרויסגעגעבן געוואָרן אין
אַ ספּעציעלן בוך. דאָס איז געווען אין 1924.

אין יענער צייט איז גראַנאווסקי געווען דער רעזשיסער און
אַנפירער פון מאַסקווער יידישן מלוכה־טעאַטער. אַלע טיטולן, אַלע
רעוואָלוציאָנערע אויסצייכנונגען, אַלע קאַמוניסטישע אויפטואַונגען
פון דעם טעאַטער, וואָס זיינען אויבן ציטירט געוואָרן, געהערן גראַ־
נאווסקי, וועלכער איז געווען אין יענער צייט דער פּאַקטישער די־ק־
טאַטאַר פון דעם טעאַטער.

אַזוי האָט דאָס אָנגעהאַלטן ביז 1928, ווען די טרופּע האָט צו־
זאַמען מיט גראַנאווסקי גאַסטראַלירט אין מערב־אייראָפּע. דאָ האָט
גראַנאווסקי זיך אָפּגעזאַגט צוריקצוקערן קיין ראַטן־פאַרבאַנד. די
טרופּע, צו וועלכער עס איז געקומען אַ ספּעציעלער קאַמיסאַר פון
מאַסקווע, ה' פּאַלאַטניק, איז יאָ צוריקגעפאַרן.

און אַט וואָס עס שרייבט אין 1937 אין „מאַרגן־פרייהייט“ וועגן

גראנאווסקיס רעוואלוציאנערן טעאטער, משה קאץ: „גראנאווסקיס טעאטער איז געווארן א טיפיש-פארמאליטישער טעאטער, (קורסיוו פון מיר. ז.ז.) וועלכן ס'איז אין גרונט גענומען אלץ איינס וואס צו שטעלן, ווייל דער אינהאלט אינטערעסירט אים נישט. אין אנהויב פון יאר 1928 איז דער יידישער מלוכה-טעאטער ארויסגעפארן אויף א טור איבער אויסלאנד. אין בערלין, אין פראג, אין פאריז האט ער באקומען א באגייסטערטע אויפנאמע. אבער ס'איז געווען עפעס מאדנע מיט דער דאזיקער באגייסטערונג. גרויס התפעלות האט ארויסגעוויזן די בורזשואזע טעאטער-קריטיק, וועלכע האט זיך נישט געקאנט אנהויבן מיט די קינסטלערישע דערגרייכונגען פון דעם יידישן מלוכה-טעאטער.”

און רעדנדיק וועגן דער קרוין-אויפפירונג פון יידישן מלוכה-טעאטער: מענדעליס „מסעות בנימין השלישי“, זאגט קאץ: „דער שענסטער לויט דער פארם און דער רעאקציאנערסטער לויט אינהאלט.“ געדענקט גוט, אז פריער האט ליטוואקאוו בפירוש דערקלערט אלס עס-הארצ'יש די, וועלכע זאגן, אז אין טעאטער האט מען דער-גרייכט גרויסע פארמעלע דערגרייכונגען און רעוואלוציאנערן אינהאלט, און אז דער טעאטער איז אזוי פעסט פארבונדן מיט די ארבעטער און און ער ברידערט זיך אלץ מער מיט דער רויטער ארמיי.

קאצם ארטיקל איז געדרוקט ענדע מערץ 1937. איינער פון די זאצן, וועלכע מיר ציטירן, רעדט וועגן דעם רעאקציאנערן אינהאלט פון גראנאווסקיס טעאטער, און אט האבן מיר אין דער „מארגן-פרייהייט“ פון 18 אפריל 1937 א באריכט פון דער „ליטעראטורנאיא גאזעטא“ וועגן א צוזאמענקום פון סאוועטישע יידישע שרייבער, און אט וואס דער באקאנטער סאוועטיש-יידישער דיכטער איציק פעפער האט געזאגט וועגן גראנאווסקיס טעאטער: „א טיפישער פארשטייער פון דער דאזיקער גרופע איז געווען דער ערשטער אנפירער פון „גאסעט“, גראנאווסקי, פאר וועלכן די גאנצע פארגאנגענהייט פונם יידישן פאלק איז געווען בלויז אן אביעקט פון אפלאכן און איזדיע-קעווען זיך. דער דאזיקער ניהיליזם האט געבראכט אויך צום פול-שמענדיקן פארגעסן און דעם יידישן פאלקלאר — איינעם פון די אממערסטן פארלאזענע געביטן פון דער יידישער קונסט.”

הייסט עס, אז גראנאווסקי ווערט געטאדלט נישט פאר רעאקציע, נישט פאר פעהרעלעכן דאס אלטע יידישע לעבן און די אלטע יידישע

טיפו, וועלכע גראנאווסקי האָט אַרויסגעבראַכט אין די פּיעסן פון אַש, פּרי, שלום-עליכם, מענדעלע און אנדערע יידישע שרייבער פון דער פאַרדרעוואַלוציע, נאָר פאַרקערט, עס ווערט אים גאָר פאַרגעוואַרפן, אַז ער האָט אין די פּיעסן חוזה געמאַכט פון די טיפן פון דער אַמאָ-ליקער יידישער וועלט און זיי נישט געשילדערט אין אַ געוועב פון דר-אַרץ און פּיעטעט.

און טאַקע אין זעלבן רעפּאָרט רעדט זיך וועגן דעם, אַז מען זאָל זיך נעמען פאַר אַ מוסטער ווי אַזוי די רוסישע שרייבער באַציען זיך צו פּושקינען, וועמענס יוביליי עס ווערט איצט געפּיערט.

האַבן מיר פאַר זיך דריי סאַוועטישע אָפּשאַצונגען, וואָס איינע איז סתּר די אנדערע און נאַאיווע מענטשן שטייען און קוועטשן מיט די פּליצעס :

— וואו איז, ענדלעך, דער אמת'ער אמת וועגן רעוואלוציאָנערע כשרות אויף טעאַטראַלן פּראַנט ?

וועגן קריסטן אויף דער יידישער בינע

יאנאַס טורקאָוו*) טוט זייער אַ וואוילע אַרבעט. אַלס אינטער-ליגענטער יידישער אַקטיאָר פאַרשטייט ער, אַז עס ליגט אויך אַ חוב אויף אַ יידישן שווישפּילער צו דינען דער יידישער בינע נישט נאָר אויף די ברעטלעך, נאָר אויך אויף אַלע אנדערע געביטן, וועלכע האָבן אַ שייכות צום טעאַטער. טורקאָוו פאַרעפנטלעכט פון צייט צו צייט אינטערעסאַנטע אַרטיקלען איבער פאַרשידענע יידישע טעאַטער-ענינים.

אַזוי האָט ער אין „ליטעראַרישע בלעטער“ (48, 1932) אָפּגע-דרוקט אַן אַרטיקל א"נ „קריסטן אויף דער יידישער בינע“. אין דער הקדמה פון זיין אַרטיקל באַצייכט ער אַלײן, אַז די טעמע איז זייער אַ ברייטע און זי דינט אים פאַר אַ גרעסערע אַרבעט, וועלכע ער גרייט צום דרוק. אין זיין אַרטיקל גיט ער נאָר אייניקע עפּיזאָדן און בעט, ווער עס האָט, זאָל צוגעבן הוספות. איך בין אים מוחל, וואָס כאַטש ער האָט גענומען כמעט אַלע זיינע „העלדן“ פונם ערשטן באַנד פון „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, פונדעסטוועגן, האָט ער נישט

(*) זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 2, ז. 73-87

אָנגעגעבן קיין קוועלע. סוף כל סוף האַנדל'ט זיך נישט וועגן מיינ
כבוד, נאָר וועגן געשיכטע.

קודם-כל עטלעכע קאַרעגאַציעס צו זיין אַרטיקל :

(1) וויינגאַלד האָט נישט געהייסן פּאַיצא, נאָר וואַיאָ.

(2) ראַווינסקע הייסט באַמת פּראַנעק רואינסקי.

און איצט אַביסל איינצלעהייטן וועגן רואינסקין : ער איז אַ פּאַ-
ליאַק פון גאַליציע, האָט געדינט אין דער עסטרייכישער אַרמעע אַלס
אַפיציר. געווען אַ פּאַרוטשניק אין מיליטער-אַרקעסטערס. רעדט און
שרייבט גוט העברייאיש. קיינער האָט נישט געוואוסט, אַז ער איז
אַ קריסט, ווייל ער פלעגט שפּילן גראַד עכטידישע ראַלן, ווי למשל
„כּיצלאל ראַפּאַפּאַרט" אין יעקב גאַרדינס „שחיטה". בכלל אַ קאַמ-
פּליצירטער טיפּ. פּסח פלעגט ער זיך אַנדינגען אין אַ יידישן רעס-
טאָראַן און עסן פּסח'דיקע מאַכלים. צו דער זעלבער צייט איז ער
געווען אַ פּאַרביסענער אַנטיסעמיט און פלעגט עס דייטלעך אַרויסזאָגן
אין זיינע שמועסן מיט קאַלעגן. אין מלחמה-צייט איז רואינסקי געווען
אַ דירעקטאָר פון אַ יידישער טרופּע אין אוקראַינע. ער איז אַ לעב-
גערע צייט געווען פּאַרבונדן מיט אַ יידישער אַקטריסע, און, לויט אירע
אינפּאַרמאַציעס, האָט ער אויפגעגעבן די בינע און פּאַרנעמט אַ פּאַר-
אַנטוואַרטלעכע שטעל ביי דער באַלשעוויסטיש-אוקראַינישער רע-
גירונג. לויט אַנדערע אינפּאַרמאַציעס געפינט זיך רואינסקי אין פּוילן
און האַלט זיך צוריק פון באַקאַנטע, אַפּווישנדיק זיין „יידישע פּאַר-
גאַנגענהייט".

(3) פּריצי אַרקאַ איז נישט קיין קריסטין. זי איז אַ יידישע, איז
געבוירן און אויפגעצויגן אין דייטשלאַנד. זי האָט אָנגעהויבן איר
קאַריערע אויף דער דייטשער בינע.

(4) אויך בין איר נישט זיכער, צי פינאַ סערבאַ איז אַ קריסטין.
אַלפּאַלס האָט זי מיר און אַנדערע אַ סך מאַל פּאַרזיכערט, אַז זי איז
אַ יידישקע.

(5) די אַרטיסטין ק. האָט מיר איבערגעגעבן, אַז זי ווייסט זייער
ווייניק וועגן איר אַפּשטאַם. קענטיק, אַז זי האָט אירע עלטערן נישט
געקענט און איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרן ביי קריסטן.

6) איך האָב אויך ענדלעך באַקומען אויספירלעכע דאָטן וועגן פּראָפּיראָ קאָנסטאַנטינאַוואָנאַ כריסטעסרעאָ (*). די פּרוי פון שפּעטערדיקן גר אַלעקסאַנדער בידעסאַוואָנדערגאַלד. לויט אירע דאָקומענטן, איז זי געבוירן אין בוקאַרעשט, אין יאָר 1880, אין אַ קריסטלעכער משפּחה. דער פאָטער איז געווען אַן אייזנבאַן-אַרבעטער. ביז 15 יאָר געלערנט אין אַ רומענישער שול. געענדיקט די שול, איז זי אָנגעקומען אין אַ רומענישער טרופּע אונטער דער אַנפירונג פון ניקאַלעסקו אַלס כאָ-ריסטקע. זי האָט געהאַט זייער אַ שיינע שטימע. 3 יאָר איז זי געווען אין כאָר, דערנאָך אַריבער צו שפּילן סוברעטיין און פּרימאָדאַנע-דאָלן. זי האָט אַרומגעוואָנדערט איבער דער רומענישער פּראָווינץ, ביז זי האָט זיך באַקענט מיטן רומענישן אַקטיאָר אַלעקסאַנדער בידעסאַ (דע-מאַלט — אַ קריסט), מיט אים חתונה געהאַט און צוזאַמען מיט אים געשפּילט ביז 1905 אויף דער רומענישער בינע אין רומעניע. דערנאָך זיינען זיי געפאָרן קיין רוסלאַנד דאָרט צו שפּילן רומעניש. אויף דער ערשטער פאַרשטעלונג האָט איינער פון דעמאָליקע באַרימטע גע-שעפּטס-פירער אין יידישן טעאַטער שאַץ-קאַנאַן זי געהערט. ער האָט געזוכט זינגער. אַזוי ווי זיי האָבן געקענט נישט דייטש, האָבען זיי זיך געלאָזט פון אים צורעדן איבערצוגיין אויף דער יידישער בינע, וואו מען האָט דעמאַלט גערעדט מער דייטש ווי יידיש. זי איז געוואָרן אַ פּרימאָדאַנע אין פאַרשידענע יידישע טרופּעס און זיך באַזונדערס אויסגעצייכנט אין גאַלדפּאַדען-רעפּערטואַר. אין 1913 איז זי זיך פונאַנדערגעגאַנגען מיט איר מאַן און אָנגעהויבן אַליין אַרומפאַרן מיט פאַרשידענע וואָנדער-קאַלעקטיוון איבער רוסלאַנד. זי האָט אויך געשפּילט אין די טרופּעס פון יוליוס אַדלער, אַסתר רחל קאַמינסקאַ, ראַפּעל, פּישאַזאָ, סעם אַדלער א. א. נאָך דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע איז זי פאַרבליבן אין ראַטן-פאַרבאַנד און געשפּילט איבער די פאַר-וואַרפנסטע ווינקלעך פון אוקראַינע. דעם 7-טן אַפּריל 1931 איז זי קראַנק געוואָרן (אין שטעטל כמעלניק, וויניצער געגנט). אַ טאַג פאַרן טויט (דעם 5-טן אַפּריל 1931) האָט זי איבערגעלאָזט דעם אַקטיאָר פּעדערעסאַ אַ צוואה, מען זאָל זי מקבר זיין (כאַטש זי האָט זיך נישט מגייר געווען) אויפן אַרטיקן יידישן בית-עולם, ווייל כמעל-ניק איז אַ יידיש שטעטל, וואו ס'קומען אַפּט יידישע טרופּעס, וועט

(* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 2, ז. 57-95)

אפשר אמאל א יידישער אקטיאָר באַזוכן איר קבר. דער זעלבער אקטיאָר האָט איר אויך געשטעלט אַ מצבה. געשטאַרבן אין כּריס-טעסקאַ, ווי עס פּאַסט פאַר אַ יידישן אקטיאָר, אין גרויס נויט און אַרעמקייט, אין פּרעמדע תּכריכים.

יאנאַס טורקאַוו האָט אויך פּולשטענדיק דורכגעלאָזט אייניקע קריסטן, וואָס האָבן געשפּילט אויף דער יידישער בינע, דהיינו :

1) אַדאַלף לינק. אַ דייטשער אקטיאָר. דעם 14-טן יאַנואַר 1918 האָט ער מיטגעשפּילט אין אַדלערס גרענד טעאַטער אין ניו-יאָרק אין דער אויפפירונג פון הויפטמאַנס „די וועבער“. אַפּנים, אַז קיין גרויסן דערפאַלג האָט ער נישט געהאַט, ווייל ער האָט זיך לאָנג אויף דער יידישער בינע נישט געהאַלטן.

2) וואַמפּיראַ לעאַנעסקאַ, געבוירן אין בוקאַרעשט. זי האָט דאַרט געשפּילט אין נאַציאָנאַל-טעאַטער. אין 1907 איז זי געקומען אין אַמעריקע, האָט דאָ געשפּילט אויף רומעניש און נישט האָבנדיק קיין גרויסן דערפאַלג, האָט זי אָנגעהויבן צו שפּילן יידיש. זי איז אויפגעטראָטן אין מאָליערס „דער קאַרגער“ און אין ריכאַרד פּאַסעס פּיעסע „שולדיק“. אויך איר שפּילן אויף דער יידישער בינע האָט נישט געהאַט קיין אַריכט ימים.

3) גרעטאַ מייער* געבוירען בערך 1886 אין דעטזי, אַנהאַלט, דייטשלאַנד. פּאַטער — אַ דייטשער אקטיאָר. שוין אין עלטער פון 14 יאָר האָט זי זיך באַטייליקט אין שילער-טעאַטער אין בערלין, דערנאָך אין לעסינג טעאַטער. איז געוואָרען אַ באַקאַנטע דייטשע שווישפּילערין און אָנגעהויבן גאַסטראָלירן איבער דייטשלאַנד, עסט-רייך און האַלאַנד און לוסף געקומען מיט אַ דייטשער טרופּע אין אַמעריקע. דאָ האָט זי געשפּילט אין ניו-יאָרקער אוירווינג פּלייס טעאַטער. באַלד נאָך דער מלחמה איז די דייטשע טרופּע זיך צעפּאַלן, און גרעטאַ מייער איז געווען צווישן די, וועלכע האָבן געפרובט זייער מזל אויף דער יידישער בינע. זי איז אַריינגעטראָטן אין שוואַרצם קונסט-טעאַטער און דעביוטירט דעם 4-טן יוני 1920 אין איבסענס „ראַזמערסהאַלם“. באַלד איז זי אַריבער אויף עכט-יידישע ראַלן.

* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 2, ז. 1298

אזוי האט זי געשפילט „פעסעניו“ אין יעקב גארדינס „גאט, מענטש
און טייוול“ און „עטיע“ אין „קרויצער סאנאטא“. זי פלעגט אין די
פיעסעס אויף א גאָר אינטערעסאַנטן אופן זינגען יידישע לידער.
זי האט זיך אויך אויסגעלערנט דעקלאַמירן פאַרשידענע יידישע לידער.
זי איז געגאַנגען נאָך אַ שריט ווייטער: זי האָט זיך אויסגעלערנט
ביים אַקטיאָר מ. ב. סאַמאָילאָוו לייענען און שרייבן יידיש — וואָס עס
קענען נאָך ביזן היינטיקן טאַג נישט אַ סך געבוירענע יידישע
אַקטריסעס.

אין איר רעדן יידיש האָבן זיך געפילט נאָר זייער לייכטע שפורן
פון דייטש. שפעטער האָט זי גאַסטרָאָלירט איבער דער אַמעריקאַנער
פּראָווינץ און, נישט ווערנדיק אַנגאַזשירט אין יידישן טעאַטער, האָט
זי געפנט אין ניו-יאָרק אַ דייטשן קאַבאַרעט, שפעטער אַ רעסאַ-
ראַן. ווען ס'איז אויפגעקומען דער קלאַנג-פילם, האָט מען זי, אַדאַנק
איר שטאַטלעכער פיגור, אַנגאַזשירט פאַרן קלאַנג-פילם „גרענד האָ-
טעל“. איצט געפינט זיך גרעטאַ מייער אין האַליוואָוד, וואו איר האָב
זי באַזוכט. זי האָט מיר דערציילט אַ סך עפיואַדן וועגן איר איבער-
גיין צו דער יידישער בינע. זי האָט אַנגעוויזן, אַז זי פילט זיך כמעט
אַ יידישקע, כאָטש זי איז ווייטער אַ דייטשע. זי האָט עטלעכע מאל
באַטאַנט, אַז אין עטלעכע פאלן פון נויט איז איר געקומען צו הילף
די אַמעריקאַנער יידישע אַקטיאָרן-יוניאָן. זי האָט מיר דערציילט
וועגן אינצידענטן אין איר פאַמיליע, וועלכע זי האָט באַזוכט אין
דייטשלאַנד, און וועלכע זיינען צופעליק אַנטיסעמיטן (נאָך פאַר דער
היטלער-מנפּה). ווען זי איז בעת מיין אַנוועזנהייט אויפגעטראָטן
אויף אַ יידישער אונטערנעמונג און דעקלאַמירט אייניקע דייטשע
לידער, האָט זי דערנאָך געהאַלטן אַ רעדע אויף יידיש און זיך אַנגאַ-
סירט אַלס „די גרעטאַ מיטן יידישן האַרץ“.

צו דער כאַראַקטעריסטיק פון דער דייטשער אַקטריסע גרעטאַ
מייער איז כדאי צוצוגעבן איר דערקלערונג (אין שיקאַנער „פאַר-
ווערטס“ פון 17 יולי 1933) וועגן היטלעריזם.

4) מאַקאַר אַסיפּאָוויטש רעזניקאָוו, אַ יונגער פּויער פון טווע-
רער גובערניע, אין זיינע יונגע יאָרן האָט ער געדינט ביי אַ יידישן
קצב אין פעטערבורג, וואו ער האָט זיך אויסגעלערנט רעדן יידיש
מיטן קנאַס. אזוי ווי ער האָט געהאַט אַ שיינע שטים, און איז געווען

א בינע־ארבעטער אין טעאטער פון קרעסטאווסקיס גארטן אין פע־
טערבורג, וואו ס'האט אין 1881 געשפילט גאלדפאדענס טרופע אונטער
דער אנפירונג פון לייזער צוקערמאן, האט מען אים אָנגעהויבן „צו־
רעכענען צום מנין“, ד. ה. געבן אים קליינע ראָלן, ווען ס'האט פאָר־
פעלט אַן אַקטיאָר. זיין ערשטער דעביוט האט „מאקארקע“, ווי מ'האט
אים גערופֿן, געהאט אין דער ראָל „זרח“ אין גאלדפאדענס „באָבע
יאכנע“. ווען די טרופע איז אָפגעפאָרן פון פעטערבורג, האט מען
אים נישט מיטגענומען, ווייל ער איז געווען אַ גרויסער שכור. מאקאר
איז געבליבן אין פעטערבורג, אָבער שוין נישט אַלס בינע־ארבעטער,
נאר ער פלעגט אַרויסטרעטן אַלס קופלעטיסט אין פאָרשידענע באַ־
לאַגאנען און זינגען יידישע און גלייכצייטיק רוסישע אַנטיסעמיטישע
לידלעך.

5) רודאָלף קריסטיאָן. געווען דירעקטאָר פון דייטשן טעאטער
אין אורווונג פלייס אין ניו־יאָרק, און ווען דאָס טעאטער איז זיך
צעפאלן, האט ער דעביוטירט ביי מאָריס שוואַרצן אַלס „ר' עקיבא“
אין „אוריאַל אַקאַסטאָ“, שפעטער האט ער מיטגעשפילט אין אַסיפ
דימאָוס פיעסע „די דערוואַכונג פון אַ פאַלק“. אויך ער איז לאַנג
אויף דער יידישער בינע נישט פאַרבליבן.

אין דער אַרבעט אויפן צווייטן באַנד פון מײן „טעאטער־לעקסי־
קאָן“ בין איך געקומען צו דער ביאָגראַפיע פון דער קריסטין מאַלי
סאַוער. וועלכע זאָל זיין געבוירן אין סאַמע בערלין אַליין.

בעת דער יידישער אַקטיאָר צעזאַר גרינבערג האט אין 1896
איינגעאַרדנט יידישע פאַרשטעלונגען אין יאָהאַנעסבורג (דרום־
אַפריקע), און ס'האַבן אים פאַרפעלט געזאַנג־כחות, האט ער אַנאַנ־
סירט, אַז ער זוכט אַזעלכע באַטרעפנדע כחות צווישן די, וועלכע
קענען דייטש.

מאלי סאַוער, וועלכע האט געשפילט אין אַ דייטשער אָפערעטעס־
טרופע איז דעמאָלט, אויף דער דאָזיקער ווענדונג, אַריינגעטראָטן אין
באָר פון יידישן טעאטער, באַלד דערויף איז פאַר איר אָנגעשריבן
געוואָרן אַ ספעציעלע סצענקע אין דער אָפערעטע „מרים החשמונאית“,
אין וועלכער זי האט געהאט אַ גרויסן דערפאַלג, און איז שוין פאַר־
בליבן אַלס פרימאָדאַנע אין דער טרופע, וואו זי האט געשפילט אַנ־
דערהאַלבן יאָר.

דורך דער צייט האט זיך סאווער אויסגעלערנט יידיש און אביסל העברייאיש.

ח' יעקב מעסטעל מאכט מיד אויפמערקזאם אויפן ארטיקל פון אקטיאר און שרייבער ס. (אברהם) טויטלבוים „מאטעריאל צו דער געשיכטע פון דער יידישער בינע אין רוסלאנד" געדרוקט אין „דער אידישער קעמפער" ניו-יארק, מערץ 1918, וואס אנטהאלט אינפאר-מאציעס וועגן נישטיידן אויף דער יידישער בינע.

אומפינקטלעכקייטן אין א גארדין-ביאגראפיע

עס זעט אויס א פנים, אז קלמן מרמר גרייט צו א גארדין-ביא-גראפיע. דאס וואלט ווירקלעך געווען א נויטיקע אויסגאבע, ווייל ביזן היינטיקן טאג איז (אויסער אין „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער") נישטא קיין אויספירלעכע גארדין-ביאגראפיע. אבער עס איז דאך גאנץ נאטירלעך, אז אין א טעאטער-לעקסיקאן זאל מען א סך פאקטן, וועלכע שפילן זייטיקע ראָלן, אינגאנצן אויסמידן און אנדערע ליטע-רארישע טעטיקייטן, וואס האָבן נישט קיין שייכות צום טעאטער, נישט ארומריידן אויספירלעך. דעריבער האָב איך זייער אויפמערקזאם געליענט די סעריע ארטיקלען, וואס מרמר האָט פארעפנטלעכט אין „מארגן פרייהייט", און איז די אינטערעסן פון היסטארישן אמת וואלט געווען כדאי, אז ער זאל אויסמידן אין זיין שפעטערדיקער בוך-אויסגאבע אט די אלע אומבאָוואוסטזיניקע און באָוואוסטזיניקע טעותים, וועלכע ער האָט אין זיין סעריע ארטיקלען.

אַט א שטייגער רעדט מרמר וועגן גארדינס פיעסע „דער רוסישער ייד אין אמעריקע", וואס דארף פאר אונדז האָבן א ספעציעלן אינ-טערעס, ווייל דאס איז די ערשטע גארדין-פיעסע, וואס איר האַנדלונג שפילט זיך אָפּ אין אמעריקע. דא האָט גארדין צום ערשטן מאל גענומען פאר זיינע העלדן נישט קיין טיפן פון אנדערע נישטיידישע פיעסעס און אויף זיי אַרויפגעצויגן א יידישע הויט (ווי ער האָט געטאן אין א סך פון זיינע אנדערע פיעסעס) און אפילו נישט רע-סטאָוורירט די טיפן, וועלכע ער האָט געזען אין דער אַלטער היים, נאָר ער האָט גענומען מענטשן פון דער יידישער גאס אין אמעריקע. זיין דאָזיקע פיעסע קאָן פאר אונדז גילטן היינט צו טאָג ווי א היסטאריש בילד פון דעם אנהויב עטאָבלירונג פון דער יידישער אימיגראציע אין

אמעריקע. פון דער האנדלונג פון דער פיעסע און פון אירע כאראקטערן און טיפן שיילט זיך ארויס די פיזאנאמיע פון דער יידישער ארבעטערשאפט אין דעם אמעריקאנער שאפ, דער אנהייב פון דער ארגאניזירונג פון יידישן ארבעטער אין אמעריקע און די באציאונג צווישן יידישן מיטקלאס און ארבעטער קלאס.

ווען אט די פיעסע „דער רוסישער ייד אין אמעריקע“ איז אויפגעפירט געווארן אין 1895, האט זי ארויסגערופן א גרויסן טומל, ווייל גארדין האט איינעם פון זיינע העלדן „הודאק“ אריינגעגעבן אין מויל ווערטער, וואס האבן געקאנט באטראכט ווערן ווי א ריכלות קעגן די דעכט פון די יוניאנס. דאס האט צוגעפירט דערצו, אז אב. קאהאן, וועלכער האט געזען די פיעסע, האט זיך נישט איינגעהאלטן און אויסגעשריען אין טעאטער „דאס איז א ליגן!“ „שרייבט וועגן דעם קלאמ מרמר אין זיין ארטיקל „יעקב גארדין און די אידישע ארבעטערשאפט“ (מארגן פרייהייט, 29 אקטאבער 1939):

„נישט געקוקט אויף קאהאנס אויסגעשריי „ס'איז א ליגן“, האט דאך די פיעסע דעמאלט שטארק אויסגענומען ביי די יידישע ארבעטער-מאסן. זי איז געשפילט געווארן זעקס וואכן נאכאנאנד און נאכדעם האט מען זי עטלעכע יאר געשפילט מאטינעס און צו בענעפיטן אין ניו-יארק און אויף דער פראווינץ. ווי ס'זעט אויס, האט אב. קאהאן זיך באנוגנט מיט זיין מינדלעכן אויסרוף. ער האט אבער גארנישט געשריבן צו באווייזן, אז דער הודאקיום איז דער ארבעטער-באוועגונג איז א ליגן“.

וואלט אלץ גוט געווען ווען עס וואלט טאקע אזוי געווען. אבער אין דער ווירקלעכקייט איז עס געווען פונקט פארקערט, און עס איז זייער צו באדויערן, וואס מרמר טראגט אריין אויך אין היסטאריע-גראפיע דעם קאמוניסטישן סיסטעם פון מאכן פאלשע באשולדיקונגען אויף א געגנער אבי אים צו באשמוצן מיט דער אויסרעכענונג, אז עס וועט זיך נישט געפינען קיינער, וואס וועט זיך געבן די מי פעסטצורשטעלן דעם אמת.

און דער אמת איז, אז נאר א דאנק אב. קאהאן ווייסן מיר היינט דעם אינהאלט פון גארדינס פיעסע „דער רוסישער ייד אין אמעריקע“ און אז אב. קאהאן האט יא זיך באמיט צו באגרינדן זיין שטאנדפונקט אויף וויפיל גארדין האט געשעדיקט די יידישע ארבעטער-אינטערעסן

דורך זיין טיפ „הוודאק“. אב. קאהאז האָט וועגן דער פּיעסע אָפּנע-
דרוקט אַן אויספירלעכע רעצענזיע אין „דיא אַרבייטער צייטונג“.
אַבער דערמיט האָט זיך דער סכסוך צווישן אים און גאַרדינען נאָך נישט
געענדיקט. גאַרדין האָט אים געענטפערט, די דיסקוסיע האָט זיך גע-
צויגן אין אייניקע נומערן פון דער צייטונג (24, 31 מאי, 8, 14, 21,
28 יוני, 4 און 11 יולי 1895), און ווען איינער שרייבט געשיכטע,
וואָלט ער זיך געמעגט מטריח זיין צו באַקענען מיט אַט דעם מאַטעריאַל.
בפרט, אַז אין „לעקסיקאָן“ (ערשטער באַנד, זייטן 7-406) ווערט
דער גאַנצער ענין גענוי באַלויכטן.

אין זיין אַרטיקל „יעקב גאַרדין הויבט אָן זיין גלאַנץ־פּעריאָד“
(„מאַרנז פּרייהייט“, 13 נאָוועמבער 1939) שטעלט קלמן מרמר אַוועק
אַ פּראָגע צייכן ביים נאָמען פון דער פּיעסע „סאַלאַמאַן קאהום“, וואָס
דאָס מיינט צו זאָגן, אַז ער ווייסט נישט אַדער ער האָט קיינמאַל נישט
געהערט וועגן אַזאַ פּיעסע.

וואונדערט מיר זייער אויף אַ שרייבער, וואָס גרייט צו אַ מאַנאַ-
גראַפיע וועגן גאַרדינען, און האָט געלעבט אין דער גאַרדין־פּאַכע אין
אַמעריקע, און וואַרשיינלעך געזעען גאַרדינס פּיעסעס, אַז ער זאָל נישט
וויסן, אַז מיט „סאַלאַמאַן קאהום“ מיינט מען גאַרדינס פּיעסע „שלמה
חכם“, וועלכע איז, בערך אין 1899 אַדער אין 1900 צום ערשטן מאַל
אויפגעפירט געוואָרן דורך יעקב פּ. אַדלער און איז געווען איינע פון
די פּאַפּולערסטע פּיעסעס אין אַדלערס רעפּערטואַר, וועלכן ער פּלעגט
שפּילן כמעט ביז צו זיין טויט (1926).

אין זיין אַרטיקל „יעקב גאַרדינס אידישע פּרויען־געשטאַלטן“
(„מאַרנז פּרייהייט“, ניו־יאָרק, 20 נאָוועמבער 1939) שרייבט קלמן
מרמר וועגן „נאַט, מענטש און טייוול“:

„אין דייטש איז די פּיעסע דערשינען אונטערן נאָמען „געלט“
(קעלן, 7 1906). דער איבערזעצער ווערט נישט דערמאָנט, נאָר
יענער האָט געמוזט האָבן אַ נאָענטע שייכות צום יידישן קריטיקער
בעל מחשבות. דער לעצטער האָט מיר נאָך אין פּרילינג 1903 דער-
קלערט, אַז דער נאָמען „נאַט, מענטש און טייוול“ (און נאָטירלעך

אויך דער פראלאג) איז צו פרעטענציען. ס'איז דאך נישט קיין איוב־דראמע און אויך נישט קיין פויסט, נאָר אַ פאַמיליע־דראַמע, פאַר וועלכער דער פאַסנדיקער נאַמען דאַרף זיין „געלט“. ער האָט מיר אויך דערציילט, אַז אַט אונטער דעם נאַמען וועט די פּיעסע איבערזעצט ווערן אין דייטש“.

אויף וויפיל מיר איז באַקאַנט, איז די דייטשע איבערזעצונג פון גאַרדינס „גאַט, מענטש און טיוול“ קיינמאָל נישט דערשינען אין קיין סעפּאַראַטער אויסגאַבע, נאָר אין דעם קעלנער ציוניסטישן זשורנאַל „Die Welt“ (אין די נומערן 1, 2, 3, 4, און 6, אין 1906).

בנוגע דעם איבערזעצער קאַן איר צוגעבן, אַז מיט אייניקע יאָר צוריק, בעת אַ שמועס מיט ד"ר א. קאַראַלניק, האָט ער מיר דער־קלערט, אַז דאָס האָט ער איבערזעצט די פּיעסע אויף דייטש און זי אַנאַנים אָפּגעדרוקט אין „די וועלט“.

ליניעצקי האָט נישט געשריבן קיין פּיעסע „דאָס פּוילישע אינגל“

אַ טעאַטער־רעפּאַרטער איז אַן אַרטיקל „הונדערט יאָר גאַלד־פּאַדען“ (מאַרגען זשורנאַל, ניו־יאָרק, 20 דעצעמבער 1939) שרייבט : „עס איז איצט הונדערט יאָר ווי עס איז געבוירן געוואָרן יצחק יואל ליניעצקי.“ דער פאַרפאַסער פון דער באַרימטער יידישער פּיעסע „פּויליש אינגל“, אַ פּיעסע, וואָס איז אין ניו־יאָרק אַליין געשפּילט געוואָרן הונדערטער מאַל. מען קאַן דערפּרישן דאָס יידישע טעאַטער מיטן גאַלדפּאַדען רעפּערטואַר און אפּילו מיטן „פּוילישן אינגל“.

איז, ערשטנס, האָט ליניעצקי קיינמאָל נישט אָנגעשריבן קיין פּיעסע „דאָס פּוילישע אינגל“. ער האָט פאַרפאַסט די דערציילונג אַדער ראַמאַן „דאָס פּוילישע יונגעל“ אַדער „דאָס חסידישע יונגעל“. לויט ב. גאַרין זאָל פּראַפּעסאָר הורוויץ האָבן דראַמאַטיזירט „דאָס פּוילישע אינגל“ און דערמיט געעפנט זיין טעאַטער אין בור קאַרעסט נאָך פּסח 1878. שפּעטער איז די פּיעסע דורך יעקב פ. אַדלער אויך געשפּילט געוואָרן אין לאַנדאַן. (זע וועגן דעם מ. ווינ־טשעווסקיס זכרונות, קאַפיטל וועגן יידישן טעאַטער), אָבער גאַלדפּאַדען

(* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 2, ז. 1092-1096.

אין זיינע זכרונות דערציילט, אז ווען הורוויץ האָט אים פאַרגעליענט די דראַמאַטיזאַציע איידער זי איז אויפגעפירט געוואָרן, האָט גאַלדפארען פעסטגעשטעלט, אז זי האָט נישט קיין שום שייכות צו ליניעצקים ווערק מיטן זעלבן נאָמען, נאר עס איז „עפעס אַ נאַרישער וואַדעוויל, אַ חיוֹ אַרט ווי שמענדריק“. (זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, ערשטער באַנד, ז. 1093.)

אין ניו־יאָרק איז די פיעסע, אויף וויפיל איד האָב פעסטגעשטעלט אויפן גרונט פון די אַנאַנסן אין די אַלטע צייטונגען, בכלל נישט גע- שפּילט געוואָרן, און אויב אפילו יא, איז זי געגאַנגען געציילטע מאָל. אַלנפאַלס אָבער נישט קיין הונדערטער מאָל.

י. ל. פּרץ און דאָס יידישע טעאַטער

נחמן מייזל האָט אין "יידישע קולטור" (ניו־יאָרק, 4, 5-6, 1940) געפרובט געבן אַ פּולשטענדיקן סך-הכל וועגן י. ל. פּרץ אַר- בעטן פאַרן יידישן טעאַטער; זיינע דראַמאַטישע ווערק, זיינע פרובן צו שטיין אין פאַרבינדונג מיטן יידישן טעאַטער און דעם אינדרוק פון זיינע אויפגעפירטע ווערק. עס איז דאָרט צונויפגעזאַמלט זייער פיל מאַטעריאַל, אָבער נאַטירלעך איז דאָרט אויך פיל דורכגעלאָזט געוואָרן. אזוי איז צווישן די פאַרשידענע דיאַלאָגן און מאַנאָלאָגן, וואָס פלעגן געשפּילט ווערן אויף דער יידישער פּראַפעסיאָנעלער בינע, דורכגעלאָזט געוואָרן דער באַרימטער מאַנאָלאָג „דער משוגע'נער בטלן“, וואָס איז אומציליקע מאָל געשפּילט געוואָרן דורך אַזעלכע אַקטיאָרן ווי יוליוס אַדלער, רודאָלף זאַסלאָוסקי און לייזער זשעלאָזא, וועלכער איז ממש באַרימט געווען אין דער ראָל. דאָס איז אַלץ נאָר געשען בעת פּרץ האָט געלעבט און ער האָט געזען זייער שפּילן.

אין די שטעלן וועגן פּרץ באַציאָונג צו יעקב גאַרדין איז דורכ- געלאָזט געוואָרן פּרץ אויפפירונג (1910) פון גאַרדינס „די שבועה“ אין וואַרשע מיט דער שוישפּילערין מיני גורעוויטש אין דער ראָל פון „ראַניע די פּאַטשטאַרקע“. דאָס איז געווען אַ פרוב פון צוציען פּרץ צום דעמאָלטיקן יידישן פּראַפעסיאָנאַלן טעאַטער, און אָט דער פּעריאָד אין פּרץ טעאַטראַלעך טעטיקייט איז ווערט אַ גענויע אָפּהאַנדלונג.

אין די פלעצער, וואו עס רעדט זיך וועגן פּרץ באַציאָונגען מיט די יידישע אַקטיאָרן, וואָלט געווען זייער וויכטיק זיך צו באַנוצן מיט

דער שילדערונג פון דער שוישפילערין עמיליע אדלער אין אירע זכרונות,* וואו זי גיט איבער א סצענע ווי אזוי פריץ האָט פאָרגעלייענט אַ פּיעסע פאַר קאַמינסקיס טרופע און די באַציאונג פון די אַקטיאָרן צו פּרצן.

אין אזא אַרבעט וואָלט אויך נישט געשאַדט צו דערמאָנען די איבערזעצונגען פון פּרצס דראַמעס אין פאַרשידענע שפּראַכן ווי אין העברעיאיש, דייַטש, ענגליש און רוסיש.

וועגן אַ „פּריץ טעאַטער“ אין פאַרין

אין 1927 בין איר געווען אין פאַרין, און צווישן די פאַרשידענע מעשיות, וועלכע מ'האַט מיר דערציילט וועגן דאָרטיקן יידישן טעאַטער, און וועגן די פּרובן איינצואַרדנען אַ שטענדיק יידיש טעאַטער אין פאַרין, האָט מען מיר אויך דערמאָנט דעם פּרוב פון אַ ליטעראַרישע בינע אויפן נאָמען פון י. ל. פּריץ, און דערביי האָט מען אָנגערופן דעם נאָמען לעאַן טראַצקי. אויף וויפּל איר האָב געוואוסט, אין צווישן אַלע יידישע אַקטיאָרן אויף דער וועלט נישטאָ קיינער מיטן נאָמען טראַצקי, און איר האָב אין אָנהויב אַ טראַכט געטאָן אויב דאָס איז נישט אַ געוויסער ליטווישער ייד לעאַן טראַצקי, אין זגערזש, אַ קליינע שטאָט נעבן לאָדזש, מיט וועלכן איר האָב זיך באַקענט בעת איר האָב פאַר דער מלחמה אָנגעפירט מיט אַ האַלב פּראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרן-טרופע, און ער פּלעגט, אַלס אַ נוואַלדיקער פּאַטריאָט פון יידישן טעאַטער, מיך אָפט איינלאָדן צו שפּילן אין זגערזש. אָבער מיין אינפּאַרמאַטאָר האָט מיך לאָנג נישט געלאָזן טראַכטן און באַלד צוגעגעבן, אַז עס האַנדלט זיך וועגן לעאַן טראַצקי, דער געוועזענער באַלשעוויסטישער פּירער.

ווי מיין אינפּאַרמאַטאָר האָט מיר איבערגעגעבן, האָט אין 1916 זיך אָנגעהויבן אין פאַרין צו אינטערעסירן מיטן יידישן טעאַטער אַ געוויסער יצחק ריראַכאווסקי, אַ באַקאַנטע פּערזענלעכקייט אין די פאַרזייער קינסטלערי־קרייזן, און אַ דאַנס זיין איינציאָטיוו אין געדיינט געוואָרן אַ געזעלשאַפט, וואָס האָט באַשלאָסן צו עפּענען אַ

* עמיליע אדלער — דאָס לעבן פון אַ יידישע אַקטריסע, „די אידישע וועלט“, קליוולאַנד, 26, 29 אויגוסט 1930.

יידיש ליטעראריש טעאטער. דאס טעאטער האט מען א נאמען געגעבן „פּרץ טעאטער“. אלע יידישע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן זיך דעמאלט געפונען אין פּאַרזיז, זיינען אַנגאַזשירט געוואָרן אין דעם טעאטער, און אַלס פּרעמיערע איז באַשאַסן געוואָרן אויפצופירן פּרעס „אין פּאַליש אויף דער קייט“.

עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ ליטעראַרישע קאָמיסיע אין וועלכער עס זיינען אַרײַן: אייניקע געזעלשאַפטלעכע עסקנים, פּאַר-טייטוער און אייניקע פּערזאָן, וועלכע האָבן זיך נאָך פון פּריער באַשעפטיקט מיט יידיש טעאטער.

די מיטגלידער פון דער ליטעראַרישער קאָמיסיע זיינען געווען די ה'ה: לאַזאַווסקי, טשעסקיס, ראָזענפֿעלד, יצחק לאַקס, פּעסקיס, און זיי האָבן אויך צוגעצויגן אין דער קאָמיסיע לעאַן טראַצקין, וועלכער האָט דעמאלט אַרויסגעגעבן אין פּאַרזיז זיין צייטונג „נאַטשאַלאַ“.

די קאָמיסיע איז געווען דער שטרענגער שומר פונם רעפּערטואַר, און פּלעגט וועגן דער דאָזיקער פּראַגע אָפּהאַלטן אָפּטע זיצונגען. טראַצקי זאל זיך האָבן באַטייליקט נאָר אין אײַן זיצונג.

פון פּלאַן אויפצופירן „אין פּאַליש אויף דער קייט“ האָט מען זיך געמוזט אָפּזאָגן, און צו דער ערשטער פּאַרשטעלונג האָט מען, צווישן אַנדערע, אויפגעפירט פּרעס איינאַקטער „אַמאַל איז געווען אַ מלך“. דערנאָך זיינען אויפגעפירט אַנדערע פּיעסעס פון יידישע שרייבער. אָבער טראַצקי אַלע אַנשטרענגונגען און אויפּרופּן צו דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט אין פּאַרזיז, איז זי געבליבן קאַלט צו דעם פּרוב, און דער דעפּיצט פונם טעאטער איז געוואָסן פון טאַג צו טאַג, אַזוי, אַז עס האָט נישט געדויערט קיין צוויי חדשים, האָט דאָס טעאטער זיך געמוזט פּאַרמאַכן.

אייניקע מיטגלידער פון דער טרופּע האָבן נישט געקאַנט ביי שטיין דעם נסיון, געדענקענדיק, אַז ביים שונד־טעאטער האָבן זיי געהאַט פּרנסה, האָבן זיי זיך אָפּגעריסן פונם „פּרץ טעאטער“, ווען ט'האַט נאָך גע'גוס'ט, און געעפנט אַ טעאטער מיטן . . . „פּינטעלע ייד“. דאָס איז געווען די לעצטע שאַפּל אויפן קבר פונם „פּרץ טעאטער“ אין פּאַרזיז.

פ. ס. — נאָכדעם ווי מײַן נאָטיץ וועגן „פּרץ טעאטער“ איז געווען געדרוקט איז אַ גרעסערער קאַרעספּאַנדענץ וועגן יידיש טעאטער

אין פאריז, האט דער זשורנאליסט נ. פראנק פארעפנטלעכט אן ארטיקל, ספעציעל געווידמעט דער פראגע צי עס איז אמת, אז לעאן טראצקי האט זיך באטייליקט אין דער ליטערארישער קאמיסיע פון „פריץ טעאטער“, אדער די גאנצע געשיכטע אפילו וועגן דער איינ-ציקער זיצונג אין וועלכער ער זאל האבן אנטוילגענומען, איז נישט מער ווי א פאנטאזיע.

ער דערקלערט, אז ער, וואס איז זייער באקאנט מיט דער גע-שיכטע פונם יידישן טעאטער אין פאריז אין יענער צייט, ווי אויך אלע אקטיארן, וועלכע האבן געשפילט אין „פריץ טעאטער“, וואס האט עקסיסטירט נאך א הודש אין 1915, ווייסן נישט וועגן וועלכן עס איז אנטויל פון טראצקי אין דער ליטערארישער קאמיסיע.

אין א פראגראם פון „פריץ טעאטער“ ווערט אנגעגעבן פאלגנדע רשימה פון דער טעאטער [ווארשיינלעך פון דער ליטערארישער] קאמיסיע: נ. טאסין, ל. טשעסקים, מ. יארבלום, א. ראזענפעלד, א. פיק, א. פאן, סאמועל קראסינסקי, י. ראשקעס און מ. שיון.

אזוי ווי ס'איז פארט מעגלעך געווען, אז טראצקי האט, צוליב געוויסע טעמים, נישט געוואלט אנגעבן זיין נאמען, האט פראנק זיך נאכגעפרעגט ביים איניציאטאר פונם „פריץ טעאטער“ יצחק רירא-כאווסקי, און ער האט אים דערקלערט, אז לעאן טראצקי איז קיינמאל נישט געווען פארמישט אין פאריזער „פריץ טעאטער“, און איז קיינ-מאל נישט געווען אויף קיין שום קאמיסיע-פארזאמלונג.

**

צו דעם וויל איד באמערקן, אז כאטש פראנק לייקנטאפ אזוי קאטעגאריש די אינפארמאציע, וואס איז מיר איבערגעגעבן געווארן, אז טראצקי זאל זיך פארט האבן באטייליקט אין איין זיצונג פון דער קאמיסיע, ביים פאריזער „פריץ טעאטער“, איז דאך מעגלעך, אז די אינפארמאציע, וואס איז מיר געגעבן געווארן זאל פארט שטימען, ווייל עס איז גאנץ ווארשיינלעך, אז דאס איבערגעבליבענע פראגראם פונם „פריץ טעאטער“ שטאמט פון א שפעטערדיקער צייט, שוין נאך די ערשטע זיצונגען פון דער ליטערארישער קאמיסיע. דאס קאן מען זען דערפון, וואס דארט פעלן די נעמען פון לאזאווסקי, פעסקים (וועלכער איז אפשר על פי טעות אנגעגעבן געווארן אנטשטאט ראש-קעס) און יצחק לאקס, וועלכער איז געווען א פראפעסיאנעלער

סופלער איז פאריז און פלעגט אויך פון צייט צו צייט ארויסטרעטן
אין דער פאריזער יידישער פעריאדיקע מיט ליטערארישע ארבעטן.
איד גלויב, אז ער טאקע איז געווען דער, וועלכער האט מיר געגעבן
די אינפארמאציע וועגן טראצקין.

דער דראמאטורג ד"ר הערצל

אז ד"ר הערצל איז פריער, איידער ער איז געווארן ציוניסטישער פירער, געווען א שטארק בארימטער זשורנאליסט און פעליעטא-ניסט, איז באקאנט. א גרויסער טייל פון עלטערן דור ווייסט, אז ד"ר הערצל איז געווען א מיטארבעטער פון דער בארימטער צייטונג „נייע פרייע פרעסע" אין ווין. דער יונגער דור ווייסט עס פון די געבליבענע הערצל-שריפטן און הערצלס טאג-ביכער. וואס עס איז אבער ווייניק באקאנט איז, אז ד"ר הערצל איז אין זיין צייט געווען א באקאנטער דראמאטורג, און, אז איינגטלעך איז דאס געווען זיין שמרעכונג. ער האט נישט גע'חלומ'ט דערפון, אז ער וועט ווערן אזא פינור אין דער יידישער געשיכטע. ער האט געגלויבט, אז זיין נאמען וועט פאר די שפעטערדיקע דורות דערמאנט ווערן אלס איינער פון די זיילן פון דער אייראפעאישער דראמאטורגיע.

אט דעם פאקט, באגרינדעט מיט פארשידענע איינצלעייטן, גע-שטיצט אויף בריוו פון הערצלן צו פארשידענע טעאטער-דירעקטארן און שוישפילער, באהאנדלט יאזעף פרענקל אין זיין בוך אין דער דייטשער שפראך*). עס הייסט, אז באמת איז הערצלס ערשטער וואונטש געווען צו ווערן א דראמאטורג, און דאס וואס ער איז פאקטיש געווארן, איז געשען דורך א צופאל. אפילו צו זיינע ציוניסטישע שריפטן איז הערצל געקומען דורכן טעאטער. 2 יאר נאך איידער ער האט אנגע-שריבן זיין בארימטן „יודנשטאט", אין וועלכן ער באטראכט די איינצלעייטן ווי אזוי עס זאל געבויט ווערן די יידישע מלוכה, האט הערצל אנגעשריבן א פיעסע „דאס נייע געטא"**, אין וועלכער ער האט שוין פראפאגאנדירט, אז מען דארף ארויספירן דאס יידישע פאלק

* Josef Fraenkel—Theodor Herzl, des Schoepfers erstes Wollen.

** „דאס נייע געטא" איז צוערשט דערשינען אין אן העברויאישער איבערזעצונג (הגיתו החדש, מתורגם מאשכנזית על ידי ר. בריינין; ווארשע, 1898) און דערנאך אין צוויי יידישע איבערזעצונגען („דאס נייע געטא",

פון געטא. הערצל אליין האט א פנים זייער געהאלטן פון זיינע פיעסעס אויך נאכדעם ווי ער האט זיך שוין אפגעגעבן מיט ציוניזם, ווייל אין זיין ליטערארישער צוואה (1897), האט ער אנגעזאגט, אז ער וויל, אז מען זאל ארויסגעבן אלע זיינע טעאטער-שטיק אין א זאמלונג. אבער די דאזיקע צוואה איז ביז צום היינטיקן טאג נישט דורכגעפירט גע- ווארן, פונקט אזוי ווי ער האט נישט זוכה געווען צו באזעצן זיך ביים לעבן אין ארץ ישראל, דאס לאנד פון זיין שטרעבן, פונקט אזוי האט ער נישט זוכה געווען, אז זיין שטרעבונג וועגן זיינע דראמאטישע ווערק זאל פארווירקלעכט ווערן.

פון הערצלס איבער 30 טעאטער-שטיק: דראמעס, קאמעדיעס און שוישפילן, זיינען בלויז 2 געדרוקט. דאס זיינען זיין יידישע פראג-בלעם-פיעסע „דאס נייע געטא“ און דער איינאקטער „דער אנטלאך-פענער“ (**). אויך זיי קאן מען כמעט נישט קריגן אין זייער דייטשן אריגינאל, נאר גיכער אין דער יידישער איבערזעצונג. הערצלס אלע אנדערע פיעסעס זיינען איבערהויפט נישטא פארן לייענער, ווייל זיי זיינען קינמאל נישט געדרוקט געווארן.

הערצלס פיעסעס זיינען געשפילט געווארן אין א סך טעאטערס אין אמעריקע, פראנקרייך, אין קעניגלעכן שוישפילהויז אין בערלין, אין דייטשן טעאטער אין פראג. אין ווין, וואו הערצל האט געלעבט, האט מען זיינע דראמאטישע ווערק געשפילט אין הויפבורג-טעאטער, אין דייטשן פאלק-טעאטער, אין קארל-טעאטער, א. ד. ג. אייניקע פון די אויפפירונגען זיינען פון פובליקום אויפגענומען געווארן מיט אפלאך-דיסמענטן, אנדערע האט מען אויסגעפיפן. הערצל האט סוף כל סוף באשלאסן, אז ער טאר נישט לייגן קיין אכט דערויף, צי ער געפעלט יא אדער נישט די טעאטער-דירעקטארן אדער דעם טעאטער-עולם, נאר ער אליין דארף זיין דער מבין. ער האט אליין אנגעהויבן באשליסן וועגן זיינע פיעסעס. ער האט אליין אויף זיך אויסגעפרובט צי זיינע פיעסעס רופן ארויס שרעק און אויפגענונג אדער געלעכטער און

א דראמא אין 4 אקטען, איבערזעצט פון י. ה. ברענער, לעמבערג, 1909, און „דאס נייע געטא“, דראמע אין 4 אקטן, יידיש ש. י. לינדער [לאנדניסקי], ווארשע 1923.

(**) אין יידיש דערשינען: דער אנטלאך-פענער, א קאמעדיע אין איין אקט, איבערזעצט דורך מ[ארק] ט[ורקאוון], ווארשע, 1921.

פרייד. וואס אנדערע וועלן טראכטן וועגן זיינע פיעסעס, האט אים אויפגעהערט צו אינטערעסירן. עס איז אים געווארן גלייכגילטיק.

ווייזט אויס אז הערצל איז באשטאנען פון צוויי באזונדערע מענטשן: הערצל דער מלוכה-מאן, דער פאליטיקער, און הערצל — דער שריפטשטעלער, דער דראמאטורג. איינער מיטן אנדערן האבן נישט געהאט קיין שייכות, און נאר דערמיט איז צו פארשטיין ווי אזוי הערצל האט זיך געקאנט אזוי אפרייסן פון זיין ליטערארישער טעטי-קייט, דערווייטערן זיך, ווערנדיק א פאליטיקער, פון זיינע אלטע פריינט און באקאנטע און זיך מיט איינמאל אינגאנצן אפקערן פון זיין ביז דעמאלטיקער סביבה. ער האט מער נישט געהאט קיין שום אינטערעס פאר זיינע פיעסעס, און האט נאר געזען פאר זיך זיינע ציוניסטישע ווערק „דער יודנשטאט“ און „אלט נילאנד“. ווען ער איז אבער מיר געווארן פון פאליטיק, ווען ער איז געווארן איבערשפאנט פון די פארשידענע קאמפן, וועלכע ער האט געהאט דורכצומאכן, האט ער זיך ווידער געגעבן א ווארף צו דער פערער, האט ער זיך ווידער גענומען צו דער דראמע, און אזוי נאך געפונען רו און צעשטרייאונג. ארבע-טנדיק איבער דער דריטער קאנגרעס-רעדע — דערציילט פרענקל — איז הערצלן איינגעפאלן אז אידעע אנצושרייבן זיין דראמע „די זינד-דיקע מוטער“, אז אנדער מאל איז אים איינגעפאלן א טעמע פון: תנ"ך. ער הויבט אז שרייבן, מאכט זיך א פלאן, אבער ער פארענד-דיקט נישט, ווייל אין מיטן דער ארבעט דערמאנט ער זיך אז דער גרויסער פאראנטווארטלעכקייט, וואס ער טראגט אויף זיך אלס ציוניס-טישער פירער, און ער רייסט זיך אפ פון שרייב-טיש.

און דוקא אט די נישט-פארענדיקטע פיעסע וואלט געווען זייער אינטערעסאנט, ווייל זי האט געזאלט שילדערן דאס לעבען פון משה רבינו, א משה, וועלכער ווערט מיר און אפגעמאטערט בעת זיין פירן די יודן, אבער ער פארמאגט דאך נאך גענוג קראפט און מוט נישט אונטערצוגיין. א משה, וועלכער דערקענט אויף די עלטערע יארן, אז ביים פאלק ישראל האט אלץ נאך קורח א גרויסע דעה, ס'הערשט נאך דאס גאלדענע קאלב, מ'איז צוגעוואוינט צום ענישטישן געטא, און טיף אין דער נשמה איז איינגעווארצלט דאס שקלאפישע. משה רבינו האט אין הערצלס פיעסע געזאלט זיין א טראגישע פיגור, וואס בלייבט אבער אלס פירער און מענטש ריין און ערלעך.

אט די פיעסע האט געזאלט זיין דער שפיגל פון הערצלס אייגן

לעבן. אבער מער ווי א פראיעקט פון איר האט הערצל נישט באוויזן
אנצושרייבן. זיין פאליטישע טעטיקייט האט אים געשטערט צו פאר-
ענדיקן די אנגעהויבענע ארבעט.

הערצלס וועג צום טעאטער איז נישט געווען קיין לייכטער. פון
11 פיעסעס, וועלכע ער האט איבערגעגעבן דער דירעקציע פון ווינער
בורגטעאטער, זיינען 5 אויפגעפירט געווארן. די אנדערע 6 זיינען
אויך געשפילט געווארן, נאר פון אנדערע טעאטערס. אבער דאס
שטרעבן פון יעדן וויכטיקן דראמאטורג צו יענער צייט איז געווען, אז
זיינס א בינעווערק זאל געשפילט ווערן דורכן בורגטעאטער. דאס
איז געווען דער קדשי קדשים פון קונסט אין מערב-איראפע, און
א שרייבער, וועמענס דראמאטיש ווערק איז אויפגעפירט געווארן אין
בורגטעאטער, האט געהייסן א באדייטנדער דראמאטורג.

שוין איז עלטער פון 19 יאר האט הערצל אנגעהויבן שרייבן
טעאטער-שטיק. זיין ערשטע פיעסע איז אויפגעפירט געווארן דורך
ליבהאבער, און הערצל אליין האט אין איר מיטגעשפילט. דער איינ-
אקטער האט געהאט דערפאלג און הערצל האט באקומען גענוג מוט
צוצושיקן דעם איינאקטער צום אקטיאר און רעזשיסער פון בורגטע-
אטער הארטמאן. הארטמאנען איז עס געפעלן, ער האט עס איבערגע-
שיקט צו דער דירעקציע. דארט האט עס געוואנדערט פון איין פאכמאן
צום אנדערן, ביז . . . הערצל האט באקומען אן אפיציעלן אפזאג.
הערצל האט זיך נישט אונטערגעגעבן. אין 16 יאר ארום האט ער
דעם איינאקטער מיט נאך צוויי אנדערע ווידער איבערגעגעבן דער
דירעקציע פון זעלבן טעאטער, און ווידער באקומען אן אפזאג.

אין 1888 האט הערצל אויסגעהאלטן דעם מלוכה-עקזאמען אלס
יוריסט און זיין פאטער האט פון גרויס נחת אים געגעבן אביסל געלט
און אים אוועקגעשיקט אין דער שווייץ. דא, אין די שווייצארישע
בערג, האט הערצל זיך ערשט גענומען שרייבן טעאטער-שטיק. א יאר
שפעטער, ווען ער האט שוין אנגעהויבן שטודירן אלס אדוואקאט, האט
ער אויך ארויסגעוויזן מער אינטערעס פארן טעאטער ווי צו די טרוקענע
געזעצן. צו יענער צייט האט מען אין איניקע פראווינץ-שטעט שוין
אויפגעפירט זיינע פיעסעס, אבער דאס האט אים נישט באפרידיקט.
ער האט געוואלט האבן גרויסע דערפאלגן, עס האט אים ווי געמאן
וואס ער ווערט נישט אנערקענט אלס דראמאטורג. זיינע טעאטער-

שטיק ווערן אים צוריקגעשיקט. ער האט אבער נישט אויפגעגעבן דעם קאמף.

אזוי האט ער סוף 1885 צוגעשיקט צום בורגטעאטער זיין קאָ- מעדיע „דער מאַמעס זונדל“, אָבער ווידער באַקומען אַן אַפּאָג. הערצל ווערט איצט אַן אַקטיווער זשורנאַליסט. ער ווערט מיטאַר- בעטער פּון פּיל צייטונגען, וואו ער שרייבט פעליעטאַנען, אַרטיקלען און קריטיק. אין 1887 מאַכט ער, אויף די קאַסטן פּון זיין זשורנאַליס- טישער אַרבעט, אַ ריזע קיין איטאַליע. ער האָט שוין אַ נאַמען אַלס שרייבער, און געשטיצט אויפן דאַזיקן נאַמען, ווענדעט ער זיך צו אַ צווייטן גרויסן יידישן נאַמען אויף אַן אַנדערן געביט, צום געווע- זענעם שניידער-געזעלן און איצטיקן וועלט-באַרימטן שוישפּילער און דירעקטאָר פּון בורגטעאטער ריטער אַדאַלף פּאַן זאַנענטאַל, אַז ער זאָל אויפּפירן זיין פּיעסע „זיין אַהייט“. די פּיעסע ווערט אין יענער צייט צוגעגרייט אין אַ בערלינער טעאַטער, אָבער הערצלען, וועלכער האָט די פּיעסע שוין מיט אַ יאָר פּריער געשיקט אין בורגטעאטער און זי צוריקבאַקומען מיט אַן אַפּאָג, גייט עס אין לעבן, אַז זי זאָל געשפּילט ווערן אין בורגטעאטער. ער באַאַרבעט די פּיעסע און שיקט זי זאַנענטאַלן.

„זיין אַהייט“ איז נישט קיין לעבעדיקער מענטש, ווי דאָס קאָן זיך אויסווייזן פּון נאַמען. הערצל שילדערט אין דער פּיעסע ווי געלט איז מאַכט, ווי דורך געלט קויפט מען זיך רום, אַכטונג און כבוד. זאַנענטאַל האָט זיך נישט געקאַנט באַשליסן וואָס צו טאָן מיט דער פּיעסע. טיילווייז איז אים די קאַמעדיע געפעלן, די באַאַרבעטונגען אין בורגטעאטער האָבן לאַנג געדויערט, און סוף כל סוף האָט עס זיך געענדיקט דערמיט, אַז מ'האַט די פּיעסע צוריקגעשיקט הערצלען, אָבער אין 1888 איז די קאַמעדיע פאַרט אויפגעפירט געוואָרן, כאַטש נישט אין ווין, נאָר אין פּראַג און אין בערלין.

הערצלס ליידנשאַפטלעכער ווילן אַנערקענט צו ווערן אַלס דראַ- מאַטורג הויבט אַן פאַרווירקלעכט צו ווערן. ער ווערט אַ גערזגע- ליינעטער שרייבער פּון די דייטשע און עסטרייכישע צייטונגען. זיינע פּיעסעס ווערן אויפגעפירט אויף פאַרשידענע בינעס. ער באַאַנגנט זיך אָבער נישט דערמיט. ער וויל עראַבערן די „נייע פּרייע פּרעסע“ און דאָס „בורגטעאטער“. די „נייע פּרייע פּרעסע“ איז די אַנגעזעענסטע

צייטונג, און דאס „בורגטעאטער“ איז דאס אנגעזעענסטע טעאטער אין מערב אייראפע.

אין די דאזיקע יארן איז הערצל געווען באזונדערס טעטיק און שעפעריש. ער האט געשריבן א ריי דראמעס און קלאסישע מיסטער-פעליעטאנען, און ס'זיינען אים כסדר איינגעפאלן ליטערארישע פלע-נער. ער הויבט-אן זוכן שותפים צוזאמענצושרייבן פיעסעס לויט זיינע אידעען, אזוי ווענדעט ער זיך צום באקאנטן דראמאטורג פאול לינדוי און צום גרינדער פון לעסינג-טעאטער בלומענטאל. צום סוף נעמט ער צו אלס שותף צו צוויי פיעסעס דעם פעליעטאניסט הוגא וויטמאן, וועלכער האט אויך געארבעט אין „די נייע פרייע פרעסע“. די אידעען און פלענער צו ביידע פיעסעס זיינען געווען הערצלס, נאך וויטמאן האט געהאלפן צו זייער קאנסטרוקציע. ביידע פיעסעס „די ווילדיבע“ און „די דאמע אין שווארץ“ האבן געהאט א דערפאלג אויף דער בינע, באזונדערס די ערשטע פיעסע, וועלכע איז בלויז אין בורגטעאטער אליין געשפילט געווארן 56 מאל, און אינטערעסאנט איז, אז דאס ערשטע מאל איז די פיעסע אויפגעפירט געווארן אנאנים, און ווען דאס פובליקום האט אן א שיעור מאל געקלאפט בראווא און ארויסגערופן דעם מחבר, איז ארויסגעקומען דער רעזשיסער און זיך פארנייגט. און נאך אן אינטערעסאנטער עפיזאד, וועלכער קלינגט היינט צו טאג ווי אן אנאכראניזם: איז א געוויסער סצענע פון דער פיעסע, איז דריטן אקט, איז פאראן א זאץ „איד דארף איין שלאף-קאיוטע פאר א דאמע און איינע פאר מיר“, האט מען דערקלערט דעם זאץ פאר אוממאראליש און אים געמוזט ענדערן אזוי: „איד דארף איין פלאץ איז א דאמע-קאיוטע און נאך א פלאץ איז דער ערשטער קלאס“. אט אזוי האט מען אמאל אפגעהיט די מאראל . . .

געזען דעם דערפאלג פון דער פיעסע, האט הערצל געגעבן דער דירעקציע א נייע קאמעדיע „וואס וועט מען זאגן?“, אבער די צוויי מבינים מצד דער דירעקציע, וועלכע האבן איבערגעלייענט די פיעסע, האבן נישט געקאנט צווישן זיך דורכקומען. וואס איינעם איז גע-פלען, האט ביים אנדערן נישט אויסגענומען, און די לעצטע שורה איז געווען, אז דאס טעאטער האט די קאמעדיע נישט אנגענומען, נאר עטלעכע חדשים שפעטער איז די פיעסע געשפילט געווארן אין פראג.

הערצל וויל ווידער פארן קיין איטאליע, און ער נויטיקט זיך אין

געלט, זעצט ער זיך אוועק צום שרייבטיש און אין פארלויף פון דריי טעג שרייבט ער אן אן איינאקטער „דער אנטלאָפּענער“. דאָס שטיק וואַנדערט פון איין רעזשיסער צום אנדערן. יעדער האָט זיך אָן אַן דערע מיינונג, ביז זאָנענטאַל דריקט זיך אויס, אָז ווען מען וועט האַלטן ביים אויפפירן איינאקטערס איז עס אַ זייער פּאַסיקער איינאקטער. ענדלעך באַשטימט מען אַ טערמין צו שטעלן דעם איינאקטער. הערצל גרייט זיך שוין צו האַבן אַביסל נחת, אָבער עס קומען פאַר ענדערונגען אין דער דירעקציע פון טעאָטער, ביז דער איינאקטער ווערט ענדלעך, מיט אַ פאַרשפּעטיקונג, אויפגעפירט.

איצט קומט אַרויס הערצל מיט זיין פּיעסע „די דאַמע אין שוואַרץ“, וועלכע ער האָט געשריבן צוזאַמען מיט וויטמאַנען. זאָ נענטאַל איז מסכים אַנצונעמען די פּיעסע, ער פאַרלאַנגט אָבער צו מאַכן געוויסע ענדערונגען. די מחברים באַאַרבעטן די פּיעסע אונטער זאָנענטאַלס איינפלוס. זאָנענטאַל איז צופרידן מיט די אויסבעסערונג גען און הויבט אָן אַרבעטן איבער דער רעזשי פון דער פּיעסע. עס גייען אָבער דורך חדשים און די פּיעסע ווערט אין בורגטעאָטער נישט אויפגעפירט. דערווייל ווענדעט מען זיך צו הערצלען וועגן דער פּיעסע פון בערלין, און אונטערן דאָזיקן דרוק איילט מען צו אין בורגטע-אַטער די אויפפירונג, וועלכע קומט פאַר דעם 6טן פעברואַר 1891. די פּיעסע האָט קיין אַריכת ימים נישט געהאַט. זי איז בסך הכל גע-שפּילט געוואָרן 7 מאל.

אַ גרעסערן דערפאַלג האָט געהאַט הערצלס קאָמעדיע „פּרינצן פון זשעני-לאַנד“, וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן אין ווינער קאַרל-טעאָטער.

נאָך זייענדיק אין פאַריז האָט הערצל זיך באַגייסטערט פאַר אַ סקיצע פון באַקאַנטן יידיש-פּראַנצויזישן שריפטשטעלער קאַטול מענדעס, אין וועלכער ער האָט געזען אַ גוטע ראָל פאַר אַ דעמאָלטיקן באַקאַנטן שווישפּילער פּרידריך מיטלִוואַרצער. הערצל האָט זיך גע-ווענדעט צו מענדעסן און באַקומען פון אים די דערלויבניש צו דראַ-מאַטיזירן די סקיצע. די הויפט־ראָל איז דער דראַמאַטיזאַציע האָט געהייסן „טאַבאַרין“, אַ מין פּאַיאַז, וועלכער דערזעט בעת זיין שפּילן אויף דער בינע ווי זיין פּרוי פאַרראַט אים מיט אַן אַנדערן, און ער דערשטעכט זי. דער עולם איז טעאָטער באַוואַנדערט דאָס מייסטער-האַפּטע שפּילן פון פּאַיאַז און פון זיין קרבן, ווייל דער עולם ווייסט

נישט, אז דאס אלץ, וואס ווערט כלומר'שט געשפילט, קומט באמת פאר
 אין דער ווירקלעכקייט, ביז טאבארין באגייט זעלבסטמארד און אלץ
 ווערט אויפגעקלערט. הערצל האט די טעמע בעאארבעט אין צוויי
 פארמען, איינע אין א דריי-אקטער און איינע אין אן איינאקטער. דעם
 איינאקטער האט ער צוגעשיקט מיטעלוואורצערן, וועלכער איז דער-
 ווייל אוועקגעפארן גאסטראלירן אין אמעריקע, און טאקע דא איז אין
 נאוועמבער 1885 אויפגעפירט געווארן דער איינאקטער. מיט אייניקע
 יאר שפעטער איז מיטעלוואורצער צוריקגעקומען אין ווין און אריי-
 געטראמזן אין בורג-טעאטער און דארט פארגעלייענט הערצל'ס איינאק-
 טער „טאבארין“. דעם דירעקטאר בורקהארט, אויך א יוריסט און
 א שרייבער ווי הערצל, און זיינער אן אינטימער פריינט, איז דער
 איינאקטער געפעלן. הערצל איז דעמאלט שוין געווען פארגומען מיט
 דער יידן-פראגע, ווי פלוצלינג האט ער באקומען א בריוו פון דירעק-
 טאר בורקהארט, אז ער וויל אויפפירן זיין איינאקטער „טאבארין“,
 נאר ער בעט אנגעבן די קוועלע פון וואו הערצל האט דעם איינאקטער
 דראמאטיזירט. הערצל ענטפערט מיט א לענגערן בריוו, אז ערשטנס,
 האט ער דעם איינאקטער שוין לאנג אנגעשריבן, און אויב מען וויל
 אים איצט שפילן, מוז מען אים פריער איבערקוקן. והשנית, האט ער
 קיינמאל נישט פארבארגן די קוועלע. ער האט דעם איינאקטער דרא-
 מאטיזירט פון א סקיצע פון קאטול מענדעס, וועלכער האט איצט אל-
 געמאכט א פיעסע פון זיין סקיצע. אבער מענדעס האט אויך די
 סקיצע גענומען ביי אן אנדערן, און יענער האט עס ווידער גענומען
 ביי אן אנדערן . . . בקיצור — עס איז א מעשה און אז עק, און נאך
 מער: הערצל איז גרייט צוצושיקן מענדעס'ס דראמאטיזאציע און
 לאזן דעם דירעקטאר פרייע הענט אויפצופירן זיין, הערצל'ס דראמא-
 טיזאציע, אדער מענדעס'ס. אזוי ווי הערצל'ס דראמאטיזאציע איז
 בעסער געפעלן געווארן ווי מענדעס'ס, האט זיך אנגעהויבן א בריוו-
 אויסטויש צווישן הערצל און דעם טעאטער-דירעקטאר וועגן טערמין
 פון דער אויפפירונג און וועגן דעם ווער עס זאל שפילן די ראלן.
 דערביי האט הערצל אומבאדינגט פארלאנגט אפצורוקן אין געוויסע
 צייטונגען א דערקלערונג וועגן דער גאנצער געשיכטע ווי אזוי ער
 קומט צו דער פיעסע, ווייל מענדעס האט דערווייל פארווערט אויפ-
 צופירן אין דייטשלאנד הערצל'ס דראמאטיזאציע, וועלנדיק, אז מען
 זאל שפילן זיין אייגענע דראמאטיזאציע. הערצל, וועלכער האט געהאט

פריער באקומען די רעכט פון מענדעסן צו דראמאטיזירן זיין סקיצע, האָש בשום אופן נישט געוואָלט גילטן אַלס פּלאַניאַטאַר, און ער האָט דעריבער אויפגעדעקט די געשיכטע, אַז די אידעע צו דער זעלבער סקיצע איז פאַרהאַן אין דער שפּאַנישער פּיעסע „אַ נייע דראַמע“ פון טאַמאַיע, און אויסערדעם איז נאָך פאַרהאַן אַ ליברעטאָ צו אַן אַפּערעטע „טאַבאָרין“ פון פּעריער.

אַן אינטערעסאַנט בלעטל געשיכטע זיינען די בריוו און טעלע-גראַמעס וועגן דער אויפפירונג פון הערצלס קאַמעדיע „אונזער קעטכען“. אין יידישן טעאַטער, וואו מען ווייסט נישט אַפּט עמלעכע טעג פאַר דער פרעמיערע וואָס מען וועט שפּילן, און ביז דער לעצטער מינוט איז אַפּט נישט קלאָר ווער עס וועט שפּילן די ראלן, וועט עס קלינגען ווי אַ לעגענדע ווען מען זאָל הערן ווי מ'זאָרגט אין דייטשן טעאַטער וועגן יעדער קליינער ראל, ווי מען באַשטימט 3 חדשים פאַראַויס דעם גענויען טערמין פון דער פרעמיערע און ווי אזוי די פרעמיערע ווערט אַפּגעלייגט אויף אַ קנאַפּן חודש צוליב דעם וואָס די פּיעסע מוז האָבן פּולע 7 פּראָבּעס. היינט די העפלעכע בריוו פון די טעאַטער-דירעקט-טארן און רעזשיסערן. אין יידישן טעאַטער, בעוונותינו הרבים, טרעפט דאָר, אַז מען שטעלט אַ פּיעסע אָן דער ידיעה פון מחבר, און ווען ער בעט שפּעטער האַנאַראַר, ענטפּערט מען אים אפּילו נישט.

אַבער ביז עס איז געקומען צו דער אויפפירונג פון „אונזער קעטכען“, איז אין טעאַטער פאַרנעקומען אַ סקאַנדאַל. די פּיעסע שילדערט אייניקע פאַרהייראַטע פּאַרלעך; אַ חתונה-פּאַרל פון דער מאַדערנער געזעלשאַפּט, וואו ס'קומען כּסדר פאַר מיספּאַרשטענדנישן, און אַ פאַרהייראַט אַרבעטער-פּאַרל, ביי וועלכער ס'הערשט חבר'שאַפּט און פאַרשטענדניש. נאָך דער דריטער פּראָבּע האָט אַן אַקטריסע פּלוצלינג דערקלערט, אַז זי וועט אַ געוויסן זאַץ נישט זאָגן, ווייל עס פּאַסט נישט. הערצל האָט דערצו נישט געוואָלט מסכים זיין. עס איז געקומען צו אַן עפּנטלעכער דיסקוסיע, און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז די צענזור האָט צוריקגעצויגן די דערלויבניש אויף דער פּיעסע און זי פאַרווערט צו שפּילן.

די פּרעסע האָט באַלד אַנגעהויבן טומלען. די אַנטיסעמיטישע און אַנטי-ציוניסטישע צייטונגען זיינען אַנגעפּאַלען אויף הערצלן, וועלכער איז שוין דאַמאַלט געווען ציוניסטישער פירער, און האָבן אים

אנגעהויבן פארווארפן מיט פארשידענע זידל־ווערטער און געמיני־
הייטן. צווישן אנדערע אטאקעס קעגן הערצלען זיינען אויך געווען די, אז
ער באלידיקט דאס אפיצירענטום, אז ער איז גענייגט צו די סאציאל־
ליסטן, און אז זיין קאמעדיע איז פאראנאגראפיע. אין די וויצן־בלעטער
זיינען געווען געדרוקט פארשידענע קיבעצער־יען און קאריקאטורן אויף
הערצלן.

דער רעזולטאט פון דער גאנצער בילעריי איז געווען, אז ס'האָבן
זיך צו הערצלן אַ לאַז געטאָן בריוו און טעלעגראַמעס פון ערשטקלאַ־
סיקע דייטשע און נישט־דייטשע בינעס, וועלכע האָבן אים אָנגעבאָטן
צו שפּילן די פּיעסע, און זי איז טאַקע באַלד געשפּילט געוואָרן אין
דייטשן פּאַלקס־טעאַטער. די פרעמיערע איז אַריבער זייער שטורמיש.
ווען הערצל האָט זיך באַוווּזן פאַרן פּאַרהאַנג, האָט אַ טייל פון פּובליקום
אים באַגעגנט מיט געשרייען „פּוּי“, „אַראַפּ“. אַן אַנדערער טייל, ווידער,
האָט אים געמאַכט אַ שטורמישע מאַניפעסטאַציע. ער האָט געמוזט
אייניקע מאָל אַרויסגיין פאַרן פּאַרהאַנג. אַזוי אָבער ווי די טומלער
האָבן נישט אויפגעהערט צו פּיפּן, האָט מען זיך גענומען שלאָגן, און
געענדיקט האָט עס זיך מיט אייניקע אַרעסטן.

בכלל האָט מען געהאַלטן הערצלן פאַר אַ סאַציאַלן אַוטאָפּיסט.
כמעט אַלע זיינע פּיעסעס טראַגן אַ סאַציאַלן כאַראַקטער און ווייזן
אַן אויף דעם שלעכטן אין דער אומגעזונטער אָרדנונג. דאָרט וואו
עס הערשט אַרעמקייט, הערשט אויך צניעות און יושר, און פאַרקערט
— איז דאס פאַרקערטע. און ווען אַן אַקטיאָר האָט אין פּערטן אַקט
פון „אונזער קעטכען“ אויסגעשריגן: „מיר זיינען נישט קיין בעטלער,
מיר זיינען אַרבעטער“, האָט זיך אין טעאַטער דערהערט אַ שטורמישער
אַפּלאַוז. די טומלער זיינען שטיל געוואָרן.

די אַנטיסעמיטישע פרעסע האָט דאָס שטיק מיט שנאה אַראַפּ־
געריסן. הערמאַן באַהר, דער באַרימטער טעאַטער־קריטיקער און
דראַמאַטורג, האָט אין זיין רעצענזיע אָנגעוויזן, אז ס'איז געקומען אַ
מאַמענט ווען דער עולם אינטערעסירט זיך מער נישט מיט דער פּיעסע,
נאר מיטן מחבר. יעדער וויל, אַז דער מחבר זאָל געהערן צו זיין פאַר־
טייל, און טאַמער איז ער זיין פאַרטייקעגנער, פּיפט מען אים אויס
מיט זיין פּיעסע, מעג זי זיין ווי קינסטלעריש. באַזונדערס האָט דער
עולם די געלעגנהייט אויסצודריקן זיינע געפּילן ווען דער מחבר באַ־

ווייזט זיך פארן פארהאנג. ער לייגט דעריבער פאר, אז קודם כל זאל מען אפשטאפן דאס פארנייגן זיך פון די מחברים. דער דאזיקער פאר- שלאג איז אנגענומען געווארן, און באלד איז אין דער פרעסע אפגע- דרוקט געווארן א דערקלערונג פון 10 דראמאטורגן, אז זיי האבן באשלאסן זיך מער נישט צו ווייזן פארן פובליקום אויף די פרעמיערעס פון זייערע פיעסעס.

נאך אז אינאקטער „איד ליב דיד“, וואס איז געשפילט געווארן אין בורגטעאטער, איז הערצל געקומען מיט זיין פיעסע „דאס נייע געטא“*. דאס „קארל טעאטער“, וואס האט די פיעסע געשפילט, האט, ווי געוויינלעך, צוגעשיקט די פיעסע צו דער פאליציי, און די פאליציי האט אנגעשריבן א גאנצן טראקטאט וועגן דער פיעסע. קודם כל ווייזט מען דארט אן, אז הערצל, דער מחבר פון „יודנשטאט“, פרע- דיקט אין דער פיעסע דיזעלבע ציוניסטישע געדאנק, און אזוי ווי דאס באהאנדלען אויף אזא אופן אויף דער בינע די יידן-פראגע קאן ארויסרופן אומרוען, דעריבער איז די פאליציי נישט מסכים צו דער- לויבן אויפצופירן די פיעסע סידן מען וועט ענדערן דעם נאמען פון דער פיעסע, וואס זאגט דייטלעך, אז די איצטיקע שוין-פרייגעזאגנע יידן לעבן ווייטער אין א „נייע געטא“, און מ'וועט ענדערן און א שווער שטעלן פון דער פיעסע. אויסערדעם טאר דער „ראבינער“, וואס דער- שיינט אין ערשטן און אין דריטן אקט, נישט ארויפקומען אויף דער בינע אין די אפיציעלע גייסטלעכע מלבושים.

עס האט זיך אנגעהויבן א קארעספאנדענץ צווישן די פאליציי- פרעזידיוםס און די צענזארן. סוף כל סוף האט מען דערלויבט צו שפילן די פיעסע, נאר דער „ראבינער“ האט נישט געטארט טראגן זיין אפיציעלן טראכט אויף דער בינע. נאך דער פרעמיערע זיינען צוגע- שטעלט געווארן פאליציי-ראפארטן. אין איין ראפארט איז אפגע- לייקנט די פאלשע צייטונגס-אינפארמאציע, אז אין דער צייט פון א פארשטעלונג פון „דאס נייע געטא“, איז אין טעאטער פארגעקומען אז אנטיסעמיטישע דעמאנסטראציע.

(* די פיעסע איז אויף דער יודישער בינע געשפילט געווארן א סך יארן נאך איר דערשיינען. זי איז אויך געשפילט געווארען אויף העברייאיש. וועגען דעם זע מ'זיך ארטיקל „יודישע אקטיארן אויף דער העברייאישער בינע“ און מ'זיך בוך „טעאטער-זכרונות“, ווילנע, 1928, ז. 46-58.

דאס איז געווען הערצלס שוואנען-ליד אויפן דראמאטישן געביט.
ער האט זיך אנגעהויבן אפגעבן מיט א מער לעבעדיקער דראמע, מיט
דער דראמע פון יידישן פאלק. ער האט פארגעסן זיין ערשטע שטרע-
בונג צו ווערן א דראמאטורג. ער איז אליין געווארן א העלד אין דער
דראמע פון יידישן פאלק, וואס קעמפט פאר זיין זעלבשטענדיגקייט און
נאציאנאלער אויפלעבונג.

די ערשטע פיעסע אין דער העברייאישער שפראך

דער געשיכטע־שרייבער פון יידישן טעאטער וועט זיך אַנשטויסן אויף אַ מערקווירדיקן פּאַל. דאָס שפּילן אויף דער בינע, וואָס האָט זיך דורך יידן אָנגעהויבן זייער פּרי, איז ביי יידן אָנגעהויבן געוואָרן זייער שפּעט. איד מיין צו זאָגן, אַז אין דער צייט וואָס די געשיכטע־שרייבער פּאַרצייכנען אַלס שווישפּילער דעם יידן אַלמיראַס (שוין אין דער צייט פון נירוון קיסר), קאַנען מיר בשום אופן נישט געפינען קיין שפורן פון שפּילן טעאטער ביי יידן פריער ווי אין מיטן פון ניינצנטן יאָרהונדערט. אויב מיר זאָלן רעכנען דעם אָנהויב פון יידישן טעאטער פון אברהם גאַלדפּאַדענען, הייסט עס, איז פון פינפטן אקטאָבער, 1876*.) אויב אָבער מיר זאָלן אַלס טעאטער שוין צורעכנען אפילו

(* עס זיינען אפילו פאַראַן איינצלנע פּאַלן פון טעאטער-פאַרשטעלונגען פון פריער: אַזוי איז באַקאַנט די שחלנות פון דער וואַרשעווער קהלה אין 1837, אַז מ'זאָל נישט דערלויבן אַ גרופּע יידן איינצואַרדנען אַ פּורים-שפּיל, ווייל ס'איז „אוממאַראַליש“, און די קאַרעספּאַנדענץ צווישן וואַרשעווער דאָזאַר, א. פּאַפּראַצקי און דעם וואַרשעווער פּאַליצוימיסטער וועגן דער ביטע פון דוד העלין אין 1840 איינצואַרדנען פּופּצן „דראַמאַטישע פאַרשטעלונגען אין דער יידישער שפּראַך“ אין וואַרשע (זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“, ערשטער באַנד, ז. 31-630). אין 1862 איז פאַרגעקומען די באַרימטע „סערקעלע“-אויפֿ-פּירונג אין דער זשיטאָמירער ראַבינער-שול. לויט נאָך-נישט גענוג קלאַרע דאַטען האָט אין משך פון די יאָרן 70-1868 געשפּילט אין וואַרשע אַ יידישע טרופּע אונטער דער דירעקציע פון הירש גדלי בעללויה (זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“, ערשטער באַנד, ז. 3-192), דער אַלטער אַקטיאָר צעזאַר גרינבערג גיט איבער, אַז אין 1875 האָט ער אין קאַנסטאַנטינאָפּאָל אויפגעפירט אַ ביבלישע אַפּערעטע „יוסף מיט די ברודער“ מיטן אַנטויל פון 150 פּערזאָן (זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“, ערשטער באַנד, ז. 35-534).

ד"ר יעקב שאַצקי אין זיין אַרטיקל „יידישער טעאטער אין וואַרשע אין דער ערשטער העלפט 19-טן יאָרהונדערט“ („ויוואַ בלעטער“, יאָנאַר-פּעברואַר 1939, ז. 1-9) ווייזט אָן, געשטיצט אויף אַ דייטש בוך, וואָס איז אַרויס אין לייפּציג אין יאָר 1844, אַז בערך 1832 אָדער אַביסל שפּעטער, האָט מען אין וואַרשע שוין געשפּילט יידיש טעאטער אין אַ טאַג-זאַל פון אַ שענק אונטערן נאָמען „אונטער די דרוי נעגערס“.

די בראדערזינגער און ברהנים, קאן מען אלץ נישט אוועקשמעלן קיין פריערדיקע דאטע ווי דער אנהויב פון דער צווייטער העלפט פון ניינצנטן יארהונדערט, סיידען ווען מען זאל די לכבוד פורים-געשפילטע פורים-שפילן (שוין פון פערצטען יארהונדערט אן) באטראכטן אלס טעא-טער אין מאדערנעם זין פון ווארט.

דאס איז בנוגע דער יידישער שפראך. מען קאן אבער נישט פארבייגיין דעם פאקט, אז יידן האבן תמיד אין זייערע פארשידענע וואוינ-ערטער גערעדט די לאנד-שפראך, און א הויז דעם געהאלטן פאר זייער אייגענער שפראך נאך צוויי שפראכן — העברייאיש און לאדי-נא-שפאניאליש (נאר אין געוויסע לענדער). אויף דער לעצטער שפראך האט מען אנגעהויבן שפילן נאך א סך שפעטער ווי אין יידיש, און די טעאטער-ליטעראטור אין דער דאזיקער שפראך איז נאר קליין. אנדערש אבער איז מיט העברייאיש. אין דער צייט ווען אויף העברייאיש האט מען אנגעהויבן שפילן זייער שפעט, הארט אין צוזאמענהאנג מיט דער חבת-ציון-באוועגונג און דאס אויך נישט-פראפעסאנעל, נאר דורך „ליבהאבער“, האבן מיר אבער אין הע-ברייאיש א טעאטער-ליטעראטור, וואס איז אלט איבער 300 יאר. אזוי האט עס געהויסן ביז איצט, אז די עלטסטע העברייאישע פיעסע איז „יסוד עולם“, געשריבן פון מקובל רבי משה זכות (זאקוט).

ר' משה זכות (1625-1698), וועלכער האט געשטאמט פון א מיוחס'דיקער שפאניאלישער פאמיליע אין אמסטערדאם, האט זיך אנגעהערט פארשידענע מעשיות וועגן דער אינקוויזיציע פון פערזאנען, וועלכע האבן אליין בייגעוואוינט אדער איבערגעלעבט דעם שאנדפאלק פון קרויסטלעכער ציוויליזאציע, און ער האט באשלאסן צו פאראייביקן דעם אנדענק פון אט די קדושים, וועלכע האבן מיט זייער לעבן בא-צאלט פאר זייער צוגעהעריקייט צו אברהם אבינו'ס גלויבן. א פנים, אז אפן ארויסטרעטן קעגן שפאניע, האט זכות מורא געהאט, און ער האט (ענלעך האט אין אונדזער צייט געהאנדלט חיים נחמן ביאליק מיט זיין „משא נימירוב“) די האנדלונג אריבערגעפירט אין אן אנדער לאנד, און אלס הויפט-העלר געמאכט אברהם אבינו'ן, וועלכער צע-האקט זיין פאטערס געצו, ווערט דערפאר באטראכט אלס מלוכה-פאררעטער, ווערט ארעסטירט און אריינגעווארפן אין קאלד-אויבן.

רבי משה זכות האט פיל ארומגעוואנדערט איבער פארשידענע לענדער און זאל האבן די דאזיקע דראמע אנגעשריבן אין זיין יונגט

אין אמסטערדאם. עס איז אבער פאראן א מיינונג, אז די דאזיקע ערשטע דראמע אין העברייאיש איז דורך זכות'ן פארפאסט געווארן אין איטאליע, וואו אין דער ערשטער העלפט פון 16-טן יארהונדערט, אין אויפשטייג פון דער רענעסאנס-עפאכע, האבן זיך געפונען אין איטאליע פיל יידישע מוזיקער, אקטיארן און אפילו טעאטער-דירעקטארן.

בין איצט האט עס, אלזא, געהייסן, אז די ערשטע העברייאישע דראמע איז „יסוד עולם" פון משה זכות. איצט האט דער באקאנטער העברייאישער ליטעראטור-היסטאריקער און קריטיקער פ. לאכאווער פארענטלעכט אן ארטיקל, אין וועלכן ער ווייזט-אן, אז אין דער העברייאישער שפראך איז פאראן א פיעסע, וועלכע איז מיט זיבעציק יאר עלטער פון זכות'ס, און נאך מער — עס זיינען פאראן סימנים, אז די דאזיקע פיעסע איז אין איר צייט אפילו געשפילט געווארן.

אויבן איז שוין דערמאנט געווארן, אז אין דער ערשטער העלפט פון 16-טן יארהונדערט זיינען אין איטאליע געווען פיל יידישע מוזיק-קער, אקטיארן און טעאטער-דירעקטארן. איינער אזא טעאטער-דירעקטאר, יהודה דע סומי, פון דער פאמיליע „שער-אריה" (Porte Leone) פון מאנטאבא, וועלכער איז געבוירן געווארן אין 1527, אן ערד הונדערט יאר פאר רבי משה זכות, איז געווען באוואוסט אלס פאעט, וועלכער האט פארפאסט לידער אין העברייאיש און איטאליעניש, און אויך אייניקע דראמעס אין איטאליעניש, וועלכע ער האט אויפגעפירט אויף דער בינע. זיינע ווערק האלטן 11 בענדער און 4 בענדער איטאליענישע לידער און דיאלאגן. ער האט אויך אנגעשריבן אין איטאליעניש א בוך וועגן דער בינע-קונסט, און עס איז געווען גאנץ וואר-שיינלעך, אז ער האט אויך געפרובט שרייבן דראמעס אין העברייאיש, ווייל ער איז געווען באקאנט אלס פארערער פון דער העברייאישער שפראך און איר ליטעראטור. דאס איז קענטיק פון זיין שמועס מיט ר' עזריה, וועלכער איז געקומען אין מאנטאבא דרוקן זיין בוך „מאור עינים", און דע סומי האט אים געמוטיקט, אז ער זאל דאס בוך דרוקן. ר' עזריה דערציילט וועגן דעם, ווי דער שטיינער פאר יענער צייט, זייער מליצה'דיק, אין איינעם פון די קאפיטלעך פון זיין בוך. אבער ביז איצט איז בלויז געווען א השערה, אז דע סומי האט אויך געשריבן דראמעס אין העברייאיש. עס זיינען בלויז געווען אייניקע קנאפע אינפארמאציעס, אז ס'איז פאראן אין העברייאיש א דראמע „אמון

ודבורה", פון וועלכער ס'איז נישט באוואוסט דער נאָמען פון מחבר, און פונקט אזוי ווי מען קען גארנישט איר אינהאַלט, אזוי ווייסט מען אויך נישט ווען די דראַמע איז אָנגעשריבן געוואָרן. איצט אָבער איז געלונגען אַ יונגען יידישן געלערטן, ח. שערמאַן אין בערלין, אויפצודעקן דאָס געהימניס פון דער דאָזיקער דראַמע. אין דער דייטשער „מאַנאַטשריפט" ווייזט אָן שערמאַן, אַז „אַמון ודבורה" איז איינגעלעך די ערשטע דראַמע אין דער העברייאישער שפראַך, און אַז דער פאַרפאַסער איז דער אידיש-איטאַליענישער טע-אַטערי-דירעקטאָר יהודה דע סומי.

פון דער דראַמע, וועלכע שערמאַן האָט געזאַלט פאַרעפנטלעכן אין תל-אַביב'ער העברייאישן זאַמלבוך „רשמות" (*), איז דעם אַנטדעקער געלונגען צו באַקומען פיר מאַנוסקריפטן, וועלכע אונטערשיידן זיך אַ שיינ ביסל איינס פונם אַנדערן. אין איינעם פון די דאָזיקע מאַנוסקריפטן, אין וועלכן עס זיינען פאַראַן באַווייזן, אַז ער איז איינגע-לעך דער ערשטער, איז פאַראַן אַ ליד אַלס אַ הקדמה פון מחבר, וואָס הויבט זיך אָן מיט די ווערטער, „זואת ליהודה ואמר". אויך אין „פראַלאָג" פון אַן אַנדערן מאַנוסקריפט, וועלכער שטאַמט, קענטיק פון מחבר, איז פאַראַן אַן אַנצוהערעניש אויפן מחבר'ס נאָמען, ווייל

(* אזוי ווי „רשמות" האָט אויפגעהערט צו דערשיינען, האָט שערמאַן די אַרבעט אָפגעדרוקט אין זאַמלבוך „כנסת" (ספר ראשון, תל אביב, תרצ"ו, ז. 430-442). דאָ גיט ער איבער אויספירלעך דעם אינהאַלט פון דער פיעסע, אַן אָפּהאַנדלונג וועגן איר קאָנסטרוקציע און אייניקע מוסטערן פון מעקסט.

דער שריפטשטעלער און פאַרשער יצחק ריבקינד האָט מיך אויפּמערק-זאָם געמאַכט אויף אַן אַנדערער אַרבעט, וואָס וויל באַווייזן וועגן נאָך אַ פרי-ערדיקער פיעסע אין דער העברייאישער שפראַך. דאָס איז אַן אַרטיקל פון משה דוד קאַטסו (אין דער העברייאישער אָפּטיילונג פון בון 'Jewish Studies' 128-129, New York, 1935, pp. 121-128, וועלכער פאַרעפנטלעכט דאָרט אַן איבערזעצט מעטאַטער-שטיק אין העברייאיש פון יוסף בן שמואל צרפתי, אין איטאַליעניש Giuseppe Galo, וואָס שטאַמט נאָך פון די ערשטע יאָרן פון 16-17-טן יאָרהונדערט. נאָכדעם אָבער ווי כ'האָב זיך באַקענט מיטן מעקסט, קאָן איר פעסטשטעלן, אַז כאַטש די זאַך, געשריבן פון מאראן פער-נאַנדאָ דע ראַיאס, ווערט אין איר שפאַנישן אַריגינאַל באַצייכנט אַלס „קאַ-מעדיע", און אין אַ שפעטערדיקער אויסגאַבע אַלס „טראַגיקאָמעדיע", איז עס פאַקטיש נישט מער ווי אַ ליד, און דעריבער ווערט די פריאַרטיקע פון „אַמון ודבורה" נישט אָפּגעפרעגט.

ער ווערט דארט טיטולירט אלס דער „ארי שבחבורה“ (דער לייב, דער הויפט פון דער גרופע, אין העברייאיש גייט דער נאמען יהודה צוזאמען מיט אריה).

אין ערשטן מאנוסקריפט שרייבט דער קאפירער אויך אן דעם דאטום 1618 אלס דאס יאר ווען ער האט קאפירט די פיעסע, און אין דער הקדמה פון דאזיקן מאנוסקריפט ווי אויך אין אן אנדערן מאן נוסקריפט, איז אָנגעגעבן, אַז דער מחבר האט פארפאסט די פיעסע אין זיין יוגנט. די דאטע איז, אַלזא, נאָנט צום פּעריאָד ווען יהודה דע סומי האט געלעבט.

לאכאווער האלט אפילו, אַז מען קאָן אָננעמען אַלס פּאַרפּאַסער פון דער פּיעסע יהודה מודינה (מאָדעני), ווייל ער וואָלט גיכער געפּאַסט פאַרן טיטל „ארי שבחבורה“ און אויך מיט דער דאטע, וואָס איז פאַראַן אין מאָנוסקריפט, וואָרום יהודה דע סומי איז געשטאַרבן אין יאָר 1592 און עס וואָלט דעריבער געווען נישט מער ווי רעכט, אַז דער, וואָס האָט געשריבן די הקדמה צו זיין דראַמע אין 1618, זאָל דער-מאַנען דעם דאטום ווען דער מחבר איז געשטאַרבן, נישט אַז דער מחבר האָט געשריבן די פּיעסע אין זיין יוגנט. דאָס שטימט גיכער מיט די דאטען פון יהודה מודינה, ווייל ער האָט אין 1618 נאָר געלעבט (ער איז געשטאַרבן ערשט אין 1649), און איז דעמאָלט געווען אין זיינע בעסטע יאָרן, און עס פּאַסט זיך, אַלזא, צו אים דאָס, וואָס דער קאַפּיסט שרייבט, אַז ער האָט פאַרפּאַסט די פּיעסע אין זיין יוגנט. שערמאַן שטיצט זיך אָבער, אַז מודינה איז נישט דער פאַרפּאַסער פון דער פּיעסע, ווייל ער האָט זי נישט דערמאָנט אין דער לייסטע פון זיינע ווערק אין זיין אויטאָביאָגראַפיע, בעת ער האָט דערמאָנט זיין פּאַסט-ראַלע „רחל און יעקב“ אין איטאַליעניש. שערמאַן שטיצט זיך אויך דערויף וואָס דער ערשטער מאָנוסקריפט שטאַמט פון מאַנטאַבא, וואו יהודה דע סומי האָט געלעבט און איז געווען טעטיק.

און דאָ דאַרף באַמאַנט ווערן אַ וויכטיקע זאַך : „אמון ודבורה“ איז נישט נאָר די ערשטע פּיעסע אין דער העברייאישער שפּראַך, נאָר גלייכצייטיק אויך די ערשטע וועלטלעכע פּיעסע אין דער העברייאישער שפּראַך. אין דער צייט וואָס די ביז איצט באַקאַנטע ערשטע העברייאישע פּיעסע „יסוד עולם“ האָט אַ טראַגיש-דעליגיאַנזן קאַראַקטער, איז „אמון ודבורה“ אַ קאַמעדיע מיט אַ וועלטלעכן אינהאַלט. אויפן שערך בלאַט ווערט די פּיעסע פון מחבר אָדער אַפּשר פון קאַפּיסט, וועלעכע-

האבן נישט געפונען קיין העברייאיש ווארט פארן אויסדרוק „קאמע-דיע“, מיטולירט „צחות בדיחותא דקדושין“.

נאך מער, אין ערשטן מאנוסקריפט ווערט דייטלעך געזאגט, אז „די קאמעדיע אין געשריבן געווארן כדי זי זאל געשפילט ווערן פורים און בעת פארוויילונגען“, און פון די ענדערונגען, וועלכע זיינען געמאכט געווארן אין די מאנוסקריפטן, קאן מען זען, אז די קאמעדיע איז טאקע אויך געשפילט געווארן.

די פאבולא פון דער קאמעדיע איז ענלעך צו די ערשטע העברייאישע דראמעס אין דער מאדערנער העברייאישער ליטעראטור. אמוז, א רייכער מאן אין דער שטאט צידון, האט צוגעזאגט ידידיה'ן, אז איינוואוינער פון דמשק, אז ער וועט אים געבן זיין טאכטער ברוריה פאר א פרוי. שלום, ידידיה'ס פאטער, אויך פון צידון, איז באקאנט אלס א קארגער, אבער דבורה, אמונ'ס פרוי, האט באשלאסן צו געבן קעסט איר צוקונפטיקן איידעם אזוי לאנג ווי ידידיה'ס פאטער לעבט, ווייל זי ווארט אויף דער ירושה, וועלכע ער וועט באקומען. דערווייל קומט אן א ידיעה פון דמשק, אז שלום איז געשטארבן און ער האט זיין גאנץ פארמעגן איבערגעלאזט נישט פאר זיין זון ידידיה, נאך פאר זיין דינער שובל. אמוז ווייל בלייבן געטריי זיין שבעה, וואס ער האט געגעבן חתונה צו מאכן זיין טאכטער מיט ידידיה'ן. זיין פרוי האלט אבער, אז דער פאטער האט געבראכן די שבעה, און נאך א לענגערן געשפרעך איז אמוז מסכים אוועקצושיקן זיין טאכטער אין א דארף, כדי זי צו דערווייטערן פון איר געליבטן. ער איז אויך מסכים צו רידן מיט עזאל'ן, דער זון פון גביר עפרון, אז ער זאל חתונה האבן מיט זיין טאכטער, אבער עזאל האט גאר ליב שפרה'ן, ידידיה'ס שוועסטער, און אויסערדעם מוז ער מאכן דעם אנשטעל, אז ער ווייל חתונה האבן מיט א טאכטער פון רבי חמדון, א געלטיגייציקער, אן אויסוואורף און א נידערטרעכטיקער מאן, וואס ביי אים איז די הענט ליגט עפרונ'ס פארמעגן.

אזוי האלט זיך די דראמע כסדר אין פארוויקלען און קאמפלי-צירן. עס קומט אויך צו אלס „העלד“ דער דינער שובל, וועלכער איז דער איינציקער יורש פון רייכן שלום. חמדון, דער געלטיגייציקער, ווייל שובל'ן חתונה מאכן מיט זיין טאכטער. אבער אין דער לעצטער מינוט, ווען מען האלט שוין ביים פינאל, קומט א בייזער סוף אויף די שלעכטע און די גוטע און ארנטלעכע לייט זיגן. אזוי שטעלט זיך

ארויס, אז אין דער צוואה האט שלום איבערגעלאזט זיין דינער אלץ, דערביי האט ער אבער אריינגעשטעלט אין דער צוואה א פונקט, אז זיין זון מעג זיך אויסקלייבן איין זאך, נעמט ידידיה און קלייבט זיך אויס אלס די איינע זאך — דעם דינער שובל, און דורכדעם ווערט אויך דעם דינערס פארמעגן (די ירושה) זיין אייגנטום (דער דיין פון דער גמרא זאגט, „כל מה שקנה עבד קנה רבו“). דאס אייגנטום פון דינער געהערט צו זיין הער). פארשטייט זיך, אז ווי באלד ידידיה איז דער באזיצער פון פארמעגן, איז שוין אלץ ווידער רעכט און ער קריגט שוין אמונ'ס טאכטער, ברוריה, פאר א ווייב.

אט דער דאזיקער סוף איז אייגנטלעך סטערעאטיפיש פאר אלע שפעטערדיקע קאמעדיעס און מעלאדראמעס. אומעטום האט עס זיך שטענדיק געענדיקט מיט דעם, אז דער רשע באקומט זיין שטראף און דעם צדיק איז וואויל ווי די וועלט. אין דער אמעריקאנער דראמע או באזונדערס אין פילם איז נאך ביז היינט אזא מנהג אזוי צו פארענדיק די פיעסעס. א מנהג, וואס איז שוין אלט עטלעכע הונדערט יאר.

אַשעראַוויטשם מאַנאַגראַפֿיע וועגן צוויי יידישע אַקטיאָרן

מ. אַשעראַוויטשם בוך*) איז אַן ערשטלינג. נישט אַן ערשטלינג
ביים מחבר. אַשעראַוויטש** זען האָט שוין אַרויסגעגעבן מערערע
ביכער. אויף אַ באַנקעט לכבוד דער דערשייננג פון דאָזיקן בוך האָט
מען אַנגעגעבן אַ ציפער: 14 איבערזעצונגען און אַריגינעלע דער-
ציילונגען. אַן ערשטלינג איז דאָס בוך אין אונדזער ליטעראַטור***).
עס איז ביז היינט פאַראַן אַ כינעזישער מויער צווישן די צוויי
איז עצם אזוי ענגפאַרבונדענע אינסטיטוציעס: יידישע ליטעראַטור
און יידישע מעאַטער. יעדער איינער שטייט אויף דער שוועל פון
זיין גרענעץ און גיט נישט דעם אַנדערן קיין וויזע אויף אַריינצוקומען
איז צווייטנס מדינה. און אַ התקרבות, אַ שטענדיק צוזאַמענלעבן
איז דאָר אזוי נויטיק פאַר ביידן. אָבער דאָר רייסן זיך דורך פון
צייט צו צייט מוטיקע רייזער, און אַזאָ איינער איז מ. אַשעראַוויטש.
מיר האָבן שוין אין יידיש מאַנאַגראַפֿיעס וועגן יידישע פּער-
זענלעכקייטן אין פּאָליטיק, פינאַנץ, געזעלשאַפטלעכקייט. מיר האָבן
מאַנאַגראַפֿיעס וועגן יידישע שריפטשטעלער, אפילו וועגן מאַלער,
וואָס זיינען יידיש בלויז לויט זייערע פּעסער, אָדער לויטן פּלפּול פון
זייערע מפרשים, אָבער וועגן יידישע שוישפּילער, וועגן אַקטיאָרן,
וועלכע האָבן פאַרקלונגען די וועלט מיטן יידישן לשון און איבער-
געשאַפן אונדזער יידיש לעבן אויף די דלד אמות פון אַ בינע —
האָבן מיר ביז איצט נישט געהאַט קיין איין בוך.
דאָ און דאָרט זיינען צעוואָרפן איבער שבעה ימים אַרטיקלען,

*) „דוד קעסלער און מוני ווויזענפריינד — צוויי דורות אידיש
מעאַטער“ 256 זייטן, ניו-יאָרק, 1930.

**) זע „לעקסיקאָן פון יידישן מעאַטער“, 1, ז. 114-113.

***) דורך דער צייט איז שוין דערוויל דערשינען מיין מאַנאַגראַפֿיע
וועגן זיגמונט מאַגולעסקאָ (ב"א, 1936).

זכרונות, שמריכו, איינדרוקן און כאראקטעריסטיקעס וועגן די גרע-
סערע פערזענלעכקייטן אויף דער יידישער בינע — צעזייט און צע-
שפרייט אזוי ווי זיי אליין זיינען געווען ביים לעבן. אבער איין
גאנצעס וועגן כאטש איין יידישן שוישפילער האבן מיר ביז היינט
נישט געהאט.

און אין אונדזער זכרון זיינען דאך פארבליבן ווי א ווייטער עכאָ
די נעמען פון אייניקע באדייטנדע יידישע שוישפילער אין די גרויסע
יידישע קבוצים פון רוסלאַנד, פוילן און אמעריקע. אבער כדי צונויפ-
צוגיסן דאס אין איין גאנצעס און שאפן א בילד פון די דאזיקע
יידישע קינסטלער, האָט מען געדארפט האָבן א שריפטשטעלער, און
אונדזרע יידישע שרייבער האָבן א וואַרעמע באַצייאונג צו אלץ —
א חוץ צום יידישן טעאַטער.

אַשעראַווויטש האָט נישט גענומען אויף זיך קיין לייכטע אויפגאַבע
— זיין אַן אָנהויבער און אויסגעשטעלט ווערן צו די פוילן פון
בילזל, חשדים און גלייכצייטיק זיין דער ערשטער גייער אויף א
נייעם וועג. זיינען דאך אויף אלע געביטן פון ליטעראַטור אין יידיש
פאַראַן אויסגעטראַטענע וועגן, אבער דער וועג פון די מאַנאַגראַפיעס
וועגן יידישע שוישפילער איז נאָך נישט קיין אויסגעטראַטענער. אַשע-
ראַווויטש איז דעריבער אין זיין בוך דורך און דורך אַריגינעל.

***

דאָס בוך איז געווידמעט צוויי אַקטיארן — דוד קעסלער און
מוני וויזענפריינד (*). איינער (קעסלער) — א פאַרענדיקטער, א
פאַרשטאַרבנער, אונטער וועמענס לעבן און טעטיקייט מ'קאַן שוין
אונטערפירן א סדרהכל; דער צווייטער (וויזענפריינד) — א יונגער
שוישפילער, וואָס האָט ערשט אויפגעבליצט, וואָס איז לויט זיינע
יאָרן נאָך גאָר ניי. בלויז אויסערלעכע סיבות (זיין טעאַטראַלע
משפחה) האבן געבראַכט דערצו, אַז ער האָט שוין הינטער זיך א
קאַריערע, אבער ווייט נישט קיין פאַרענדיקטע, און דעריבער איז
וועגן אַזעלכע צו פרי צו שרייבן אין זעלבן פאַרנעם, ווי וועגן קעסלערן.
שאַקירט דאָס טאַקע, און דער מחבר אליין דערפילט און פאַר-
ענטפערט עס דערמיט, וואָס ער האָט א ספּעציעלע ליבע צו די דאזיקע
צוויי שוישפילער. אודאי איז עס א גרויסע מעלה, ווען מ'שרייבט

(* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, 1, ז. 672-670.

וועגן א זאך צו וועלכער מ'פילט א באציאונג, אבער דער מחבר אליין ווערט באַלד געשטראפט פאר צונויפבינדן אַט דאָס שטיק פאַרנאַנגנ- הייט מיטן שטיק קעגנוואָרט — די מאַנאַגראַפיע וועגן ווייזענפרינדן איז באַדייטנד בלאַסער ווי וועגן קעסלער. דאָרט האָט אַשעראָוויטש געקאַנט ריידן מיט אַ געעפנטן מויל, און דאָ האָט ער גערעדט אויף אונטערשטע טענער.

אַשעראָוויטש האָט זיך נישט באַנוגנט מיט געבן אַ ביאַגראַפיע און כסדר אַנוואָרפן דאָס. ער האָט אַרויסגעשיילט פון די יאָרן דאָס לעבן פון דעם אַקטיאָר און מענטש דוד קעסלער. ער באַמיט זיך דעריבער אים פּסיכאָלאָגיש צו פאַרשטיין און בויט זיך אַליין אויף פאַלגענדע טעזיסן: 1) קעסלער איז געווען אַזוי אויפגערעגט און בייז, ווייל ער איז געווען אַ מאַדים אויף נאַטירלעכן טאָן, און ווייל ער האָט פיינט געהאַט שלעכט שפּילן, שלעכטע פיעסן און אַ נישט- דערצויגן פּובליקום (זו. 42, 73 און 125); 2) קעסלער האָט זיך געפאַסט פאַר אַ פעסט-אוועקגעשטעלטן טעאַטער מיט טראַדיציעס, נישט ער זאָל זיין דער בויער און דאַרפן אַריבערטראַגן די הבלי לידה (זו. 33, 34, 42).

זיינע טעזיסן באַגרינדעט אַשעראָוויטש מיט זייער פּיל פאַקטן און עפּיזאָדן, וואָס גיבן אַ רייד בילד פון גאַנג און אַנטוויקלונג פון יידישן טעאַטער. עס איז אַן ערנסטע און מיזאַמע אַרבעט — צונויפ- צוקלייבן אַזוי פּיל פאַקטן און זיי אַזוי סיסטעמאַטיש צונויפגלידערן, אַז זיי זאָלן בילדן איין גאַנצעס כּדי צו שאַפן די פיגור פון קעסלער. אבער נישט זעלטן קאָן מען אַשעראָוויטשן אָפּפּרעגן טאַקע פון זיין אייגענעם בוך. אַזוי זאָגט ער אויף זייט 30, אַז קעסלער האָט פון זיין מוטער גע'ירש'נט גוטמוטיקייט און פון זיין פאַטער בייזקייט. אַלזאָ, איז דאָך די בייזקייט אַ ירושה-זאך ביי קעסלער, און איז נישט ערשט אַרויסגערופן געוואָרן צוליב אַנדערע סיבות. אויף זייט 49 דערציילט אַשעראָוויטש, ווי ווילד קעסלער איז געווען נאָך אין חדר; אויף זייט 51 דערציילט ער ווי קעסלער פלעגט מיט גאָל איבערקרימען די שלעכטע שטריכן, וואָס ער האָט געזען ביי מענטשן, און דערביי פלעגט ער זאָגן זיין שפעטער-באַרימט געוואָרן ווערטל: „גע'הרג'עט זאָלן זיי ווערן“. קעסלער אַליין איז זיינע מעמואַרן*, דערציילט, ווי אַזוי

* זע קעסלערס מעמואַרן אין „טאַג“, נ. י., 7 יאָנואַר-18 מערץ, 1917.

ער האט זיך אמאל (דאכט זיך) אויף א מארק געכאפט ווילד שלאגן
און אז ער איז אָנגעגאַנגען אַלס ווילדער און שלענער. און דאס אַלץ
איז דאך פאַרגעקומען איידער קעסלער איז געוואָרן אַן אַקטיאָר!

דערוועקט זיך דעריבער אַ ספק, אויב קעסלער איז טאַקע נישט
בטבע געווען אַ שלעכטער, אַן אָנגעווייטאַקטער, אַן אָנגעכמורעטער,
און ווען ער האָט נאָך געהאַט די געלעגנהייט אויסצודריקן זיין כּעס,
האַט ער עס געטאַן. אַזוי דערציילט אונדז אַשעראָוויטש (ז. 57), אַז
בעת קעסלער האָט (נאָך איידער ער איז געוואָרן אַ פּראָפּעסיאָנעלער
אַקטיאָר) צונויפּגענומען אַ גרופּע בחורים און מיידלעך און מיט זיי
געשפּילט ליבהאַבער־פּאַרשטעלונגען, האָט ער די שפּילער אויסגע־
טיילט אַ סך צרות: „וואָס מען האָט נישט געטאַן, ווי אַזוי מען האָט
נישט געשפּילט, קעסלערן איז דאָס נישט געפּעלן געוואָרן“.

אויך דער צווייטער טייל אינם ערשטן פונקט פון אַשעראָוויטש
טעאָריע דערוועקט אַביסל אַ ספק. אַט דערציילט אַשעראָוויטש (לויט
לעאָן קאַברין), אַז בעת קעסלער האָט געשפּילט מיט טאַמאַשעווסקיין
און אַדלערן אין גאַרדינס „ברידער לוריא“ (פאַר יענער צייט האָט
דאָס געהייסן ליטעראַטור), האָט קעסלער געמאַכט חוזק פון שפּילן.
און אַט דערציילט ב. גאַרין („געשיכטע פון אידישען טעאַטער“, 2-טער
באַנד, ז. 164), אַז „ווען גאַרין איז נאַכדעם געקומען לייענען זיין
„קרייצער סאַנאַטא“, האָט קעסלער פאַרבראַקירט די פּיעסע, און
הגם בערטא קאַליש האָט די דאָזיקע פּיעסע אויפּגעפירט אויף איר
אייגענער אַחריות, און „קרייצער סאַנאַטא“ האָט געהאַט אַ גרויסן
דערפאַלג, איז קעסלער אַלץ געבליבן אומצופרידן און אויפן קומענדן
סעזאָן האָט ער איבערגעלאָזט די גאַנצע גדולה פון זיין אַ דירעקטאָר
און איז אַריינגעטראָטן אויף שכירות אין ווינדזאַר־טעאַטער“.

דאַקעגן איז נישטאָ קיין גרונד אַפּצוואַרפן אַשעראָוויטש'ס הנחה,
אַז קעסלער האָט זיך געפאַסט פאַר אַ טעאַטער, וואָס זאָל שוין שטיין
אויף די אייגענע פּיס, נישט ער זאָל זיין דער פונדאַמענט. אַז קעסלער
איז געווען אַ גרויסער קינסטלער, אַ שווישפּילער מיט אַ רייכער אינ־
טואַיציע און האָט געקאַנט באַגייסטערן מיט זיין שפּילן, ווערט קלאַר
פון אַשעראָוויטש'ס כאַראַקטעריזירן דעם אופן, ווי אַזוי קעסלער האָט
פאַרקערפּערט די ראלן, מיט וועלכע ער האָט זיך באַרימט געמאַכט.
ער איז דעריבער זיכער, אַז ווען אַ שווישפּילער פון אַזאַ גרויסן וואַלט
צוגעקומען צום יידישן טעאַטער אין דער צייט פון בעסערע, ריינע

פיעסעם, וואו די האנדלונג און די כאראקטערן זאלן זיין קינסטלעריש געשילדערט, וואלט קעסלער פיל מער געשאפן.

זייער כאראקטעריסטיש און ווערטפול פארן טיפ קעסלער אלס מענטש און אקטיאר זיינען די מיינונגען, וועלכע אשעראוויטש ברענגט פון קעסלערן וועגן אנדערע אקטיארן, זיינע שיחת-חולין, דער אופן ווי אזוי אט דער דאזיקער פרימיטיווער, אבער טיף-פילנדער, מענטש האט באגריפן די וועלט; זיינע משלים און בילדלעכע אויסדרוקן, זיינע טענות וועגן פובליקום, וועגן דראמאטורגן און אויך דעם ארט ווי אזוי קעסלער, נישט קענענדיק זיינע ראָלן, האָט פאַרט פאַרגע-שטעלט דעם נויטיקן טיפ און אַרויסגעבראַכט די האַנדלונג אָפּט אַן ווערטער.

אשעראוויטש גריבלט זיך אויך אין די דירעקטע סיבות, וועלכע האבן צוגעפירט קעסלערן צום טעאטער, און זייער געלונגען לייגט ער דא אלס יסוד: קעסלערס אַרומגיין איבער די גאַסן אלס פּעדלער (ז. 50) און שפּעטער דעם טעאטראַלן עפעקט פון די דרשות ביי די מיסיאנערן (ז. 52). איבער דער דאזיקער פראגע וואלט אשעראוויטש געקאנט געפינען נאך מער פרטים אין קעסלערס מעמוארן. דורך זיי וואלטן אויך פארפולט געווארן אייניקע בלוזן אין דער שוישפילע-רישער אנטוויקלונג פון קעסלערן אין דער אַלטער היים. אַ שאַד אויך, וואָס אשעראוויטש האָט נישט גענוג באַלויכטן דעם פּעריאָד פון קעסלערס גאַסטראַלן אין איראַפּע. (*) עס איז אויך לחלוטין נישט דערמאנט קעסלערס אומגעלונגענער פּרוב צו שפּילן אויף דער ענגלישער בינע.

***

מוני וויזענפריינדס מאַנאַגראַפיע הויבט דער מחבר אליין אָן מיט אַ פאַרענטפּערונג, אַז ס'איז נאָך אפשר צו פּרי צו שרייבן אַזאַ בוך וועגן אַ יונגן שוישפּילער, אַבער האַלטנדיק, אַז מיטן איבערגיין צו דער ענגלישער בינע און דערנאָך צום פּילם, איז וויזענפּריינד אַוועק פון יידישן טעאטער, האָט אשעראוויטש געוואלט אַפּשאַצן, וואָס וויזענפּריינד האָט געגעבן דעם יידישן טעאטער און וואָס וועט די יידישע בינע פאַרלירן מיט זיין אַוועקגיין.

איז אשעראוויטש גערעכט, אַז וויזענפּריינדס בין איצטיק שפּילן אויף דער יידישער בינע פאַרענדיקט אַן אַפּגעשלאָסענעם קאַפיטאַל אין

(*) זע וועגן דעם נח פּרילוצקיס בוך „יידיש טעאטער“.

זיין אנטוויקלונג, און אויב ער זאל ווען אמאל צוריקקומען צו דער יידישער בינע, וועט ווייזענפריינד זיין א גאנץ אנדערער נאך זיין פאזיציע אין דער גרויסער וועלט, ווען ביי אים וועט זיך די דער-פארונג פון דער פרעמד פארבינדן מיט דער דערפארונג פון דער יידישער בינע.

די מאנאגראפיע וועגן ווייזענפריינדן איז מיט גארנישט צונויף געבונדן מיט קעסלערס, אהויז אפשר וואס אשעראוויטש דערציילט אונדז, אז קעסלער איז געווען דער ערשטער, וואס האט אנערקענט און אנגעוויזן אויף מונים טאלאנט (ז. 148) און (דאס איז שוין גאר וויכטיק), וואס אויך מוני ווייזענפריינד איז א פארביטערטער, ניט-גוט געשטימטער (ז. 6, 154). אבער זיענדיק קולטורעלער פון קעסלער, האט ווייזענפריינד אויך די טבע זיך צו גריבלען אין זיך. גאנץ אפט איז ער אליין מסופק אין זיין טאלאנט (ז. 216).

כאראקטעריזירנדיק דאס שפילן פון קעסלער, זאגט אשער-אויטש דער עיקר ארויס זיינע אייגענע מיינונגען. ביי ווייזענפריינדן באזירט ער מער אויף די מיינונגען פון פארשידענע יידישע קריטיקער. דער אויפמערקזאמער לעזער וועט גלייך באמערקן, אז די אלגעמיינע מיינונג פון דער קריטיק (ז. 198, 203, 232) איז, אז ווייזענפריינד איז א מייסטער אויף דעטאלן, און פארקערט אויסגעצייכנט, אויף אן עכט-שושפילערישן אויפן, עפיואדישע ראלן און כאראקטערן, וועלכע זיינען נאר טיילן פון דער פיעסע, אבער נישט די הויפט-פיגורן פון דער פיעסע. אודאי איז עס א גרויסע מדרגה ארויפצושטייגן אין די נישט-אפישירטע ראלן. אז ווייזענפריינד האט פארדינט די דאזיקע אויפמערקזאמקייט, איז לייכט פעסטצושטעלן, ווען מען ווארפט א בליק אויף די פארשידענע טיפן, וועלכע זיינען אפפאטאגראפירט אין דעם בוך. עס איז א גאלעריי פון מענטשן געשאפן דורך איין גרויסן מענטש-קענער, דורך א קינסטלער-שעפער.

זייער פיין איז דאס קאפיטל וועגן דער פארבינדונג צווישן מוני און זיין פאטער, דעם אקטיאָר פיליפ ווייזענפריינד*.) דאס דאזיקע קאפיטל, אזוי אויך דאס פריערדיקע וועגן זיין מוטער**), איז אן אויס-געצייכנטער צושטייער צו דער געשיכטע פון יידישן טעאטער אין איראפע.

(* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 673.

** זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 672.

דער אָלגעמיינער איינדרוק פון אַשעראַוויטשס בוך איז, אַז אַפֿ-
געזען פון די אייניקע קלייניקייטן, אויף וועלכע איד האב אָנגעוויזן,
איז די דאָזיקע ערשטע מאַנאָגראַפיע וועגן יידישע אַקטואַרן אַ זייער
ערנסטע און געלונגענע אַרבעט און אַ דאַנק דער פֿליסיקער שפּראַך,
מיט וועלכער אַשעראַוויטש איז באַשאַנקן, איז דאָס בוך צוטריטלעך
אפֿילו פֿאַר לייענער, וואָס האָבן נישט קיין ספּעציעלע באַצויאונג צום
טעאַטער. עס איז אַן אינטערעסאַנט בוך וועגן אינטערעסאַנטע
מענטשן.

אַשעראַוויטש האָט פֿולשטענדיק אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען, און
עס ליגט אויף אים אַ חוב צו געבן אונדז בקרוב מאַנאָגראַפיעס וועגן
די אַנדערע קאַרפּיען פון דער יידישער בינע: אַדלער, מאַנלעסקאַ,
ליפּצין, א. ד. ג.

גאלדפאדען אויף דער פוילישער בינע

1.

גאלדפאדען אליין איז אין פוילן געווען נאָר איין מאָל. דאָס איז געווען אין די יאָרן 1885-1887. געקומען איז ער אין וואַרשע. נאכדעם ווי אין איינגטלעכן רוסלאַנד איז געוואָרן — צוליב אַפיציעלן פאַרבאָט — זייער שווער צו שפּילן יידיש טעאַטער. די פאַרשטעלונגען פון דער טרופּע, וועלכע איז טיילווייז געשטאַנען אונטער גאלדפאדענס אַנפירונג, זיינען פאַרגעקומען אין טעאַטער „בוה“, וואָס האָט דערנאָך געענדערט דעם נאָמען אויף „עלדאַראַדאַ“ און היינט הייסט עס באַגור סלאָווסקיס טעאַטער. אין וואַרשע האָט גאלדפאדען אויפגעפירט זיינע אַפערעטעס, וועלכע ער האָט אָנגעשריבן אין רומעניע און רוסלאַנד. דאָ איז פוילן, האָט ער אַ פנים נישט געפונען קיין פאַסיקן שטאָף פאַר אַ נייער אַפערעטע. די איינציקע נייע אַפערעטע, וועלכע ער האָט דאָ אויפגעפירט איז פוילן איז געווען אַ ביבלישע — „אחשורוש“.

די פאַרשטעלונגען איז וואַרשע האָבן אָנגעהאַלטן ביז 1887 און געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג. געשלאָגן דעם רעקאָרד פון אַלע זיינע פיע-סעס האָט „שולמית“. דערווייל איז אויסגעבראַכן אַ סכסוד צווישן גאלדפאדענען און די דירעקטאָרשע פון טעאַטער (אַ פראַוואַסלאָוונע), און גאלדפאדען איז צוזאַמען מיט 2 אַקטיאָרן, דאָס פאַרפאַלק טאַנצ-מאַז, אַפגעפאַרן קיין לאַדזש, באַלד איז ער ווידער צוריקגעקומען אין וואַרשע, און אין 1887 איז ער פון דאַנען אַפגעפאַרן קיין אַמעריקע. גאלדפאדען איז אוועק פון פוילן, אָבער די פיעסע „שולמית“ איז געבליבן איינגעקריצט אין זכרון פון צענדליקער טויזענטער טעאַ-טער-באַזוכער.

גאלדפאדענס טעאַטער האָט איבערהויפט געמאַכט גאָר אַ שטאַרקן רושם אין וואַרשע. די יידישע פרעסע גופא, דעמאָלט בלויז אין פויליש און העברייאיש, האָט אפילו זייער ווייניק געשריבן וועגן דעם טעאַטער, דערפאַר האָבן די קאַרעספּאַנדענטן פון דער יידיש-רוסישער און העברייאישער פרעסע אין רוסלאַנד אַ סך געשריבן וועגן גאלד-

פאדענס טרופע. איין וויכטיקער דאקומענט איז אבער יא געבליבן פון יענע פארשטעלונגען — דאס איז א ספעציעלע העברעאישע בראשור אונטערן נאמען „במת ישחק" פון יידיש-העברעאישן שרייב בער יהושע מזח*.) דארט באשרייבט מזה אויספירלעך די פארשטעלונגען און באמערקט אויך, אז „שולמית" איז אין דער פוילישער איבערזעצונג פון י. בערנאס געשפילט געווארן 9 מאל כסדר דורך פוילישע אקטיארן אין ווארשעווער טעאטער „אלהאמברא".

מער קיין פרטים וועגן דער פוילישער אויפפירונג פון „שולמית" זיינען ביז איצט נישט געווען, און אזוי האב איך אויך פארצייכנט אין דער גאלדפאדער-מאנאגראפיע אין „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער". גלייכצייטיק האב איך מיר אבער געשטעלט די אויפגאבע, ווען כ'וועל באזוכן פוילן, אויפצוזוכן פרטים וועגן דער דאזיקער אזוי ווייניק באקאנטער אויפפירונג, און אט די אויפגאבע איז מיר פולשטענדיק געלונגען.

בעת א שמועס מיט א וועטעראן פון יידישן טעאטער אין פוילן ישעיה ראטשיין, וועלכער איז געוויסערמאס געווען דער איניציאטאר און האט זיך אליין באטייליקט אין יענער פוילישער אויפפירונג פון „שולמית", איז מיר געלונגען פעסטצושטעלן פאלגענדע פרטים וועגן יענער אויפפירונג :

אין 1888 האט אין טעאטער „עלדראדא" אין ווארשע געשפילט א פוילישע טרופע אונטער דער דירעקציע פון ה' סמאטריצקי. די טרופע האט געמאכט ביטערע געשעפטן, אזוי שלעכט, אז די אקטיארן פלעגן ממש אויסגיין פון הונגער, און נישט האבנדיק צו צאלן קיין דירה-געלט, פלעגן זיי שלאפן אויף דער בינע. אין דער קאסע פלעגט זיצן פאליציי און קודם-כל באצאלן חובות, וואס די טרופע איז געווען שולדיק. די אקטיארן זיינען ארומגעגאנגען אן קעפ, זיי האבן נישט געזען קיין אויסוועג פון זייער טרויעריקער לאגע.

ווי געזאגט, האט דאס פאסירט נאכדעם ווי גאלדפאדען האט געשפילט אין ווארשע, און דא געהאט אן אזוי גערופענעם „קנאבן-כאר". אין דאזיקן כאר האבן ביי גאלדפאדענען געזונגען די איצטיקע באד-קאנטע יידישע אקטיארן אדאלף בערמאן** און ישעיה ראטשיין. ווען גאלדפאדען איז אוועקגעפארן פון ווארשע, און דאס יידישע

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער", 2, ז. 1288-89.

** זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער", 1, ז. 204.

טעאטער האָט דאָ אויפגעהערט צו עקסיסטירן, האָט הערמאַן בער-
 מאַן* צונויפגעשטעלט אַ קוואַרטעט, וואָס איז באַשטאַנען פון אים
 (הערמאַן), זיין ברודער, אַדאַלף, ראַטשיין און דעם שפּעטער באַקאַנטן
 אַקטיאָר מ. ה. טיטעלמאַן**). הערמאַן בערמאַן איז געווען דער
 דירעקטאָר פון דעם קוואַרטעט, פון וועלכן ער האָט זיך שפּעטער
 צוריקגעצויגן. די 3 איבערגעבליבענע זינגער האָבן דאָך אָבער גע-
 דאַרפט פרנסה, זיינען זיי אַרײַן אין כאָר פון פּוילישן טעאטער. דאָ
 אָבער האָבן זיי אַנגעטראָפּן אויף דער שרעקלעכער מאַטעריעלער נויט.
 וועגן פאַרדינען עפעס איז נישט געווען וואָס צו רעדן, ווייל די אַקט
 טיאָרן האָבן אויך גאַרנישט באַקומן. און דאָ איז די כאָריסטן איינ-
 געפאַלן דער געדאַנק וועגן „שולמית“. די פּיעסע איז געווען אומד
 הויער פאַפּולער אין וואַרשע. אין פּוילישן טעאטער זיינען געווען
 זינגער, ווי וואַלט געווען ווען מען פירט אויף „שולמית“ אין פּויליש?
 קיין שווערע אַרבעט מיטן דירעקטאָר פון דער פּוילישער טרופּע
 האָבן זיי נישט געהאַט, ווייל ער האָט זיך געטרונקן אין חובות, און
 ער איז געווען גרייט זיך אַנצוכאַפּן אַן אַ שטרוי. מ'האַט אָפּגעזוכט
 אַ יונגמאַן בערנאַס***), וועלכער האָט געקענט פּויליש און יידיש,
 און ער האָט איבערגעזעצט די אַפּערעטע, וועלכע מ'האַט גלייך אויפ-
 געפירט.

די הויפטראַלן האָבן געשפּילט: „שולמית“ — פּרוי שנעבעליו,
 וועלכע איז אַ סך יאָרן שפּעטער געוואָרן אַ קאַסירערין אין לאַדזשער
 פּוילישן טעאטער, „אַבשלום“ — רעצקי, „מנוח“ — רוטקאווסקי (אָדער
 קאַשטישינסקי), „צינגעטאַנג“ — כאַינעצקי, „נתן הכהן“ — קאַש-
 טשינסקי (אָדער רוטקאווסקי). די אַלע אַקטיאָרן זיינען געווען פאַ-
 ריאַקט, אָבער אינגאַנצן אַן יידן איז מען זיך אויך נישט באַגאַנגען.
 די געזאַנסטראַלן פון די אַנדערע 2 „חתנים“ האָבן געשפּילט יידן:
 „יואב גרעוני“ האָט געזונגען מיטעלמאַן און „אַבינרוב“ — ראַטשיין.
 אויך האָט ראַטשיין צוזאַמען מיט אַדאַלף בערמאַן געזונגען די גע-
 זאַנגפאַרטע פון די „כהנים“.

„שולמית“ אויף פּויליש איז 2 חדשים געשפּילט געוואָרן ביי

* זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 205.

** זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“, 2, ז. 875.

*** מער אוינגעלויבטן וועגן אים זע אין „הונדערט יאָר גאַלדפּאַרן“.

רעדאַקטירט פון ד"ר יעקב שאַצקי, ניו-יאָרק, 1940, ז. 8-9, 74-75.

אויספארקויפטע הייזער. די פוילישע אקטיארן האבן אויסגעצאלט זייערע חובות.

שפעטער האט זיך ארגאניזירט א נייע פוילישע טרופע אונטער דער דירעקציע פון די ברידער טשיסטאגורסקי (וועגן וועלכע מ'האט געמורמלט, אז זיי זיינען לאדזשער יידן), וועלכע האט ווידער אויפגעפירט „שולמית". דאס מאל האט די ראל „צינגעטאנג" שוין געשפילט דער יידישער אקטיאר שליפערשטיון. דערנאך איז די טרופע ארומגעפארן איבער דער פוילישער פראווינץ און אומעטום געמאכט גוטע געשעפטן.

עס האט דערגרייכט אזוי ווייט, אז אין די פוילישע קאבארעטן פלעגט מען זינגען א קופלעט וועגן לעבן פון פוילישן אקטיאר און מ'האט עס פארענדיקט מיט די ווערטער:

„יאק בי ניע סולאמיטא
טאבי דאוונא, ז'נאמי בילא קוויטא"
(ווען נישט שולמית
וואלטן מיר לאנג שוין געווען קוויט)*

„שולמית איז נאך שפעטער געשפילט געווארן, אבער סוף כל סוף איז די אפערעמע ארויסגענומען געווארן פון רעפערטואר פון די פוילישע אפערעמע-טרופעס.

2.

א פולשטענדיק נייע אנטדעקונג איז די גרעסערע נאטיץ פון א. ר. מלאכי** וועגן א פוילישע אויפפירונג פון גאלדפאדענס „די כישוף-מאכערין" אויף דער פוילישער בינע.

די אויפפירונג איז פארגעקומען אין זומער 1889 אין ווארשע, אין גארטן „עלאראדא". די פיעסע איז איבערזעצט געווארן דורך י. בערנאס, דער פוילישער איבערזעצער פון „שולמית". אלע אקטיארן זיינען געווען פאליאקס. די הויפט-ראלן זיינען געשפילט געווארן: „די כישוף-מאכערין" — פרוי אסמאלסקא (אין קעגנזאץ צו די יידישע טעאטערס, וואו די טיטל-ראל ווערט געשפילט דורך א

(* קוויט — א תל.
** אויספירלעך וועגן דער אויפפירונג זע אין אויבנדערמאנטן בוך „הונדערט יאר גאלדפאדן", ז. 74-75.

מאז, אז אקטיאר, נישט א פרוי-אקטריסע) און „האצמאד“ — ה' ברעמער.

דער דערפאלג איז געווען זייער א גרויסער. צו די פארשטעלונגען זיינען געקומען סיי יידן און סיי קריסטן. צו יעדער פארשטעלונג איז דער גארטן געווען געפאקט, און די קאסע האט געמאכט גוטע געשעפטן.

3.

אין מ, זיפערטס גרעסערער ארבעט „געשיכטע פון יידישן טע-אטער“*) ווערט אפילו אנגעגעבן, אז גאלדפאדענס „בר-כוכבא“ איז אויך געשפילט געווארן אויף פויליש, אבער ביז איצט איז נישטא קיין שום דאטע וועגן דעם, און דעריבער דארף מען אננעמען פאר דער ערשטער „בר-כוכבא“ אויפפירונג אויף פויליש די אויפפירונג, וועלכע איז דעם 29-טן מערץ 1934 געמאכט געווארן אויף דער פוילישער בינע איז לאדזש („טעאטער פאפולארני“). די איבערזעצונג איז דאס מאל נישט געווען קיין ווערטלעכע, ווייל זי איז געמאכט געווארן דורכן רעזשיסער י. שומאכער, און ער האט זי מער צוגעפאסט צו זיין קאנצעפציע.

גאלדפאדען האט זיין גאנץ לעבן גע'טענה'ט, אז מען האט נאך זיינע א פיעסע נישט אויפגעפירט לויט די מעגלעכקייטן, וואס זי גיט. דער פאטער פון יידישן טעאטער האט זיך נישט באקלאגט אויפן שפילן פון זיינע פיעסעס, ווייל ער האט תמיד געהאט גוטע אויספירער פאר די ראלן פון זיינע אפערעטעס. דאס יידישע טעאטער האט בא'לד אין די ערשטע יארן פון זיין גרינדונג און אנטוויקלונג געהאט זייער פיל מוזיקאלישע כוחות. האבן דאך די ערשטע אקטיארן געשטאמט פון משוררים און פאלקס-זינגער.

פון דער אויספירונג פון זיינע פיעסעס, האט גאלדפאדען געקליבן נחת. אויף וואס ער האט זיך אבער שטענדיק באקלאגט איז געווען אויף דער אויפפירונג פון זיינע אפערעטעס. גאלדפאדען האט געהאט דעם אמת'ן חוש און פארשטענדניש פאר טעאטער און האט דעם דע-קאראטיוון טייל פון דער פארשטעלונג באטראכט פאר אן אינטעגראלן חלק פון דער פיעסע. אבער א חוץ קליינע אויסנאמען זיינען גאלד-פאדענס פיעסעס שטענדיק אויפגעפירט געווארן אויפן פארנאכלע-סיקסטן אופן. דער דערפאלג פון זיינע אפערעטעס איז תמיד פאר-

*** געדרוקט אין „דיא אידישע ביהנע“, ניו-יארק, 1897.

אויסגעגאנגען דער פארשטעלונג, און די יידישע טעאטער-דירעקטארן האבן דעריבער דעקאראטיוו קיינמאל נישט געשאנקן קיין ספעציעלע אויפמערקזאמקייט גאלדפאדענס פיעסעס. האט די האנדלונג געמענט פארקומען אין א קעניגלעכן רוימישן פאלאץ, אין א שפאנישן פירשט-לעכן הויף, אדער אין דעם זייער-רייכן בית-המקדש, האט די בינע פון יידישן טעאטער שטענדיק מיט זיך פארגעשטעלט די בארימטע אראפ-געלאזטע שטיקער לייונט, וואס האבן זיך געשאקלט, ווי אין א קדחת, און די אקטיארן זיינען געווען אנגעטאן אין קאסטימען, וואס האבן קיינמאל נישט דאקומענטירט זייער עפאכע.

דערצו זיינען די אויפפירונגען פון גאלדפאדענס אפערעמעס געווארן א טראדיציע: עס איז שוין פאראן א חזקה, אז אזא און אזא בארד טראגט מען אלס „אברהם“, אזא און אזא שטיק לייונט פלאנטערט זיך אין צימער פון „מנוח“, און אזוי און אזוי שטייען די 6 אדער 8 כאריסטן אלס „ראם פאלק“ אין „בר-כוכבא“.

אז אויסנאם זיינען, נאטירלעך, געווען די אויפפירונגען פון גאלדפאדענס פיעסעס אין די יידישע קונסט-טעאטערס — ביי מארים שווארצן („כשוה-מאכערין“, „קוני-לעמל“, „לא תחמוד“), ביי א. גראנאווסקי („כשוה-מאכערין“), ביי זיגמונט טורקאו („לא תחמוד“), ביי ווייט — דורך מנחם רובין („קוני-לעמל“) און אנדערע.

די דערמאנטע אויפפירונג פון י. שומאכער, — אז ארטיסט פון דער יידישער קליין-קונסט-בינע „ארארט“, — האט איין מאל פאר אלע מאל איבערגעבראכן אט די טראדיציע. שומאכער איז פולשטענדיק אפגעטראטן פון פארגליווערטן סטעראטיפ פון די „בר-כוכבא-אויפ-פירונגען אין יידישן טעאטער. צום ערשטן מאל האט מען דא געזען דאס מיליע, די סביבה און אטמאספער פון ארץ-ישראל און אירע רוימישע סאטראפן. סיי די דעקאראציעס (ב. וויטקאווסקי), מאסיוו אין זייער געבוי, סיי די קאסטימען, צוגעפאסט צו זייער עפאכע, האבן געגעבן צום ערשטן מאל דעם גלאנץ פון גאלדפאדענס ארץ-ישראל-פיעסע.

ביי גאלדפאדענען הייבט זיך אן „בר-כוכבא“ אין א שול. דאס איז מער אין הסכם מיט גאלדפאדענס שטילער הסכמה צו די רייד פון אונטערטעניקן אליעזר, ווי צו די מונטערע רופן פון בונטאר בר-כוכבא. דער יונגער רעזשיסער ה' שומאכער האט די אקציע פון דער ערשטער סצענע איבערגעפירט אויף אן אפענעם פלאץ. די דעקאראציע דערמאנט אן דעם כותל-מערבי. דא ביים אפגלאנץ פון דעם אמאליקן יידישן שטאלין, איז א פאסיק ארט צו דערוועקן דעם דרימלדיק נא-

ציאנאלן שטאלץ און דער דאזיקער דעקאראטיווער הינטערגרונד איז טאקע מער עלול, אז די ערשטע סצענע זאל זיך ענדיקן מיט א פלאם-פייערדיקן אויסגעשריי פון פאלק צו קעמפן פאר דער אומאפהענגיקייט פון יהודה. דרד-אגב האט די רעזשי אזוינאך באקומען מער פרייע הענט פאר גרופירונגען און מאסען-סצענעס. ביידע קעגנער, בר-כוכבא און אליעזר, האבן זיך זייערע ערטער צווישן פאלק, און נאך ווען זיי רעדן, ווערן זיי ארויסגערוקט אין פאדערגרונד דורכן שיין פון רעפּלעקטאר. אזוי איז דאמינירנד די מאסע.

די צווייטע סצענע קומט פאר ביי אליעזר'ן אין שטוב, אבער אנשטאט די הענגנדיקע פלאכטע, שטעלט דא פאר די בינע און עכט אריענטאלישע שטוב.

אלס דריטע סצענע איז דא געגעבן געווארן די קרוינג פון בר-כוכבא'ן. אין יידישן טעאטער ווערט די סצענע אינגאנצן נישט געשפילט. דא האבן זיך באקומען פיינע צערעמאניאל-בילדלעך. דא איז אויך אריינגעפירט געווארן, אויף א פאסיקן אופן, די מוזיק פון הענדלס „יהודה המכבי“, וואס האט נאך מער אקצענטירט דעם אריע-טאלישן כאראקטער פון דער אקציע.

דאס פערטע בילד איז געווען ממש א רעוואלוציע: אין יידישן טעאטער פלעגט מען אט די סצענע (אין פאלאץ פון רוימישן נציב רופוס) פארשטעלן אויף א לעכערלעכן אופן. דא אבער אין דעם פאלאץ, געהאלטן איז עכט-רוימישן סטיל, האט זיך געפילט דאס פרייע, אויסגעלאסענע לעבן פון די רוימישע סאטראפן, די באלגעזעלשאפט, דער אפרו-פלאץ פאר רופוסן, וואס פלעגט אין יידישן טעאטער פאר-געשטעלט ווערן דורך א טראן, אנשטאט דורך א סאפע, די ריטער-דינער, דער אריינגעפירטער גלאדיאטארן-טאנץ (פון נאָוואויעסקים „קווא וואדים“) — אלץ האט געגעבן דעם נויטיקן קאלאריט.

די אנדערע 4 בילדער זיינען געווען לויט גאלדפאדענס טעקסט, אבער אויך דא און דארט האט דער איבערזעצער-רעזשיסער אריינגע-בראכט ענדערונגען: אזוי איז דינה'ס ליד אין תפיסה נישט קיין רעזיגנאציע-ליד, נאר דוקא א ליד, וואס מונטערט צום אויפשטאנד. אין דער סצענע ארום דער מויער איז אריינגעפירט געווען א דעפילאדע. אין דער לעצטער סצענע איז אויף א גוטן טעכנישן אופן דורכגעפירט געווארן די וויזיע פון אומגעבראכטן „אליעזר“ (זייער ענלעך צו דער וויזיע און שבועה-סצענע פון „האמלעט“ מיט זיין פאטער).

דעקאראטיוו און רעזשיסעריש איז „בר-כוכבא“ אוועקגעשטעלט

געווארן בשלמות. דאקענן איז געווען זייער צוריקשטעליק די שוין שפילערישע זייט. אלע שפילער זיינען טאקע קריסטן, אזוי אויך דער כאר מיט איין איינציקן אויסנאם, אבער דאס באפרייט דאך נישט פון גוט שפילן.

פילארסקי אלס „בר-כוכבא" איז געווען צו פלעגמאטיש און קאלט. „בר-כוכבא" פארמאגט היים אריענטאליש בלוט. פילארסקי האט זיך אבער ממש געשלעפט אויף דער בינע. די אנדערע שוישפיר-לער („אליעזר" — פאוועל בארסקי, „רופוס" — אדאם טארוויטש, „פאפוס" — אדאם גורעצקי, „סעראפינא" — לעאקאדיא פילארסקא) האבן יעדער מיטלמעסיק געשפילט. כמעט אלע זיינען זיי עלטערע, הייזערקע שוישפילער, איין גליקלעכער אויסנאם איז געווען פרץ. יעוונעניא בראנדט אלס „דינה", אבער אויך זי איז געווען מער גע-זאנגלעך ווי שוישפילעריש.

נישט האבנדיק פאר זיך קיין ספעציעלע אפערעמע-אקטיאָרן, האט דער אראנזשירער פון דער מוזיק, ה' 5. זעלמאן, נאָר טיילווייז באנוצט גאלדפארענס מעלאדיעס, איבערהויפט — די מער פאפולערע. „בר-כוכבא" אליין האט גארנישט געזונגען.

אביסל געשטערט האבן אויך דאס די אומגעהויער לאנגע פויזעס צווישן די 8 בילדער. די סיבה ליגט אין דעם, וואָס די דעקאראציעס זיינען מאַסיווע, בעת איצט באנוצט מען זיך מער מיט אַ הינטערגרונט, וועלכער טוישט נאָר די פאָדערשטע פלאַפּאַנען.

די פארשטעלונגען זיינען באזוכט געוואָרן פון זייער פיל קריסטן. מאַנכע איז דוקא זייער געפעלן, וואָס יידן האָבן אויך געהאָט „מילי-טערישע פּאַטריאַטן".

דאס טעאטער האט זיך געפונען אין אַן עכט יידישער געגנט, וואו ס'זיינען בעת די פארשטעלונגען, פארגעקומען, דורך כוליגאַנעס, אַנטי-יידישע אַנפאַלן, און דאס האט זייער פיל געשטערט צום באַזוך, אזוי, אַז די פיעסע איז אַראַפּגענומען געוואָרן פאר דער צייט.

דער „פרעמדער“ יעקב גארדין

דעם גרעסטן חסרון, וואס די יידישע קריטיק האט פארגעווארפן דעם יסוד־ליינער פון יידישן דראמאטישן רעפערטואר, יעקב גארדין,* איז געווען, אז ער קומט פון דער פרעמד. מען האט נישט געמיינט דערמיט זיין אפשטאם, די סביבה, אין וועלכער ער איז דערצויגן געווארן, נאר זיין שאפן. א צווייטער יידישער שריפטשמעלער, וועלכער האט זיך אויך באטראכט פאר א יידישן דראמאטורג, און האט כמעט נאר געשריבן אין רוסיש, סעמיאן יושקעוויטש, האט זיינע פיעסעס פון יידישן לעבן געשריבן אין רוסיש, א קליינער טייל פון וועלכע איז איבערגעזעצט געווארן אין יידיש, און בעת מען האט זיי אויפגעפירט, האט די יידישע טעאטער־קריטיק אויך זיי פארגעווארפן באדני לאזיקייט. מען פלעגט אנווייזן, אז יושקעוויטש שעפט נישט זיינע יידישע כאראקטערן פון עכטן יידישן נארמאלן לעבן, נאר ער זוכט אויס איינצלענע עפיזאדן און פאראלגעמיינערט זיי.

יעקב גארדין האט אלע זיינע פיעסעס יא געשריבן אין יידיש. ער האט זיך אליין באטראכט נישט פאר א דראמאטורג אויף יידיש, נאר פארן יידישן דראמאטורג, פארן רעפארמאטאר פונם יידישן טעאטער. ער האט רעפלקטירט און געוואונען דעם אטעסטאט אלס דער צווייטער, וויכטיקסטער בויער פון יידישן טעאטער, נאך אברהם גאלדפארדען. דאך האט די קריטיק כסדר אויפגעווארפן גארדינען, אז זיינע פיעסעס זיינען נישט יידיש. מען האט נאך יעדער אויפפירונג פון זיינער א פיעסע זיך געגריבלט אין איר אפשטאמונג און אויפגעוויזן מיט ראיות ברורות, אז איר סוזשעט איז גענומען פון דער פרעמד, אז די גאנצע אקציע איז גענומען פון נישט־יידישן לעבן, אז די העלדן, הגם זיי רעדן יידיש, הגם זיי טראגן יידישע מלבושים און הגם זיי האבן יידישע תנועות און העויות, איז זייער גאנצער געדאנק־גאנג, זייער פילאזאפיע און עטיק גענומען פון דער פרעמד.

(* „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, זו. 392-461.

אנגעהויבן האט יעקב גארדין זיין דראמאטורגישע קארעערע אין 1891 דוקא מיט אן אריגינעלער פיעסע „סיביריא“, און באַלד דערנאָך (1892) — מיט אַ צווייטער אריגינעלער פיעסע „דער פאָגראַם אין רוסלאַנד“, אָבער אַט די פיעסעס, הגם זיי זיינען געשפילט געוואָרן מיט דערפאַלג, וואָלטן זיכער נישט אַרויסגערוקט גאָרדינען אין פאָד דערגרונט, אַפילו פון דער דעמאָלטיקער יידישער דראמאטורגיע, ווען גארדין וואָלט זיך נישט פאַרטיפט אין פראַבלעם פון יידישן טעאַטער. ער איז נישט יוצא געווען מיט שרייבן פיעסעס. ער האָט גענומען שטודירן די נשמה פון יידישן טעאַטער, פון יידישן אַקטיאָר און פון יידישן טעאַטער-עולם. ער האָט זיך אַרײַנגעטראַכט אין די פראַגן וועגן דער עקסיסטענץ פון יידישן טעאַטער אַלס אינסטיטוציע, און וואָס מען דאַרף טאָן, כּדי די דאָזיקע אינסטיטוציע צו פאַרפּעסטיקן. ער איז געקומען צום באַשלוס, אז עס איז נישט גענוג אַנצושרייבן אַ פיעסע פון אַ געשעעניש, וועלכע מען האָט פּערזענלעך איבערגעלעבט (די סוזשעטן פון זיינע ערשטע פיעסעס) אָדער וועגן איר אינפאַרמירט געוואָרן. עס איז פאַראַן אַ ריזיקע וועלט-דראמאטורגיע מיט פראַב-לעמען, מיט פראַגן פון לַעבו, וואָס אינטערעסירן יעדן מענטש, מעג ער געהערן צו וועלכער-עס-איז ראַסע, נאַציאָנאַליטעט אָדער גלויבן. און אויב דאָס יידישע טעאַטער וויל זיך אַנטוויקלען, אויב עס וויל ווערן אַ בינע מיט טעאַטראַלע געשטאַלטן, מיט מעגלעכקייטן פאַר שווישפּילער-באַדינגונגען, אַ פּעלד, וואו דער אַקטיאָר זאָל האָבן אַ מעגלעכקייט איבערצולעבן לַעבנס פון אינטערעסאַנטע „העלדן“, דאַרף מען מיט דער פּולער מאַס זיך לאָזן שווימען אין דעם גרויסן ים פון וועלט-דעפּערטואַר.

אָבער גארדין האָט אויך מיט זיין חוש דערפּילט, אַז דער יידישער פּרימיטיווער טעאַטער-עולם קאָן נישט אַזוי לייכט פאַרדייען דעם נישט-יידישן טיפּ אַזוי ווי ער שטייט און גייט, ער קאָן נישט איבערגענומען ווערן מיט די ליידן פון דעם העלד, אויב דער העלד טראַגט נישט כאַטש אויסערלעך דעם מלבוש פון אַ ייד, און גארדין איז געגאַנגען אויפן קאַמפּראַמיס-וועג — האָט באַאַרבעט אָדער פאַר-יידישט אַ רײ נישט-יידישע ווערק פון וועלט-דעפּערטואַר.

אנגעהויבן אַלס באַאַרבעטער האָט גארדין גראַד (1892) מיט צוויי נאַלדפאַרעז-פיעסעס („מליץ יושר“ און „משיח'ס צייטן“). גארדין איז געווען מיט דער מיינונג, אַז די יידישע בינע האָט זיך שוין אַזוי אַנטוויקלט, אַז די פיעסעס אין זייער נאַלדפאַרענישן אַרײ-

גינאל זיינען צופרימיטיוו. אבער זיין ערשטע, גרעסערע, גרינטלעכע באארבעטונג איז די פארידישונג פון וויליאם שעקספירס, „דער קעניג ליר“. גארדין מאכט נישט קיין סוד פון דער אדאפטאציע: ער רופט אן זיין ווערק בפירוש „דער יידישער קעניג ליר“ (1892), און איינער פון די הויפט־העלדן איז דער פיעסע ברענגט אפילו אין זיינער א טראדע א משל פון אמת'ן (שעקספירישן) קעניג ליר.

א צווייטע פארידישונג האט גארדין אויך געמאכט פון א שעקס־פיר־פיעסע „ראמעא און יוליא“. ער האט די פיעסע גערופן „די ליטווישע ברידער לוריא“. די האנדלונג איז איר דערמאנט גענוי דעם סונשעט פון שעקספירס פיעסע, אבער גארדינס „העלדן“ זיינען אלע יידן.

נאך דער איבערזעצונג פון איבסענס „נארא“ (1895) און די דראמאטיזירונג „דער שווארצער ייד“, אדער, „מאיר יוזעפאוויטש“ פון עליזא ארושעשקא (1895), האט גארדין געמאכט א פשוט'ע, פרייע איבערזעצונג פון גרילפארצערס „מעדעא“ (1896), וועלכע איז יארן־לאנג געשפילט געווארן אויף דער יידישער בינע אין דער גאנצער וועלט. גארדין האט די פיעסע, וועלכע איז, אין איר דייטשן אריגינאל, געשריבן אין ריימען, בלויז איבערזעצט אין יידיש איר דראמאטישע אקציע. (ענלעך האט געטאן יארן פריער פאר אים י. י. לערנער*) מיט דער פרייער איבערזעצונג פון קארל גוצקאווס „אוריאל אקאסטא“, ביז אברהם מארעווסקי**) האט איר צוריקגעגעבן איר פאעטישן לבוש).

דאן (1896) ווידער אייניקע איבערזעצונגען, ווי איבסענס „פאלקס־פינט“, „קול שופר“, א באארבעטונג פון אן איטאליענישער אפערע פון ערנאני, די איבערזעצונג „פארווערטס“ פון סטעפניאק, און אין זעלבן יאר ווידער א נייע גארדין־פיעסע „שלמקה שארלאטאן“, וועלכע באפעסטיקט גארדינס ארט אין יידישן טעאטער. אויך די פיעסע איז א פארידישונג, א פרייע באארבעטונג פון אסטראווסקיס פיעסע „ביעדנאסט נייע פאראק“ („ארעמקייט איז ניט קיין שאנד“). אין 1897 ווערט אויפגעפירט גארדינס „דבורה'לע מיוחסת“, וואס איז אדאפטירט פון אסטראווסקיס „גריעך דא ביעדא נא קאווא נייע זשיוויאט“ („קיינער ווערט נישט געבוירן אין שאנד אדער אין ארעמ־

(* „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 2, ז. 1162-1168.

(** „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 2, ז. 1259-1264.

קייט"). אין זעלבן יאָר האָט גאַרדן איבערזעצט לעסינגס „נתן החכם" און באַלד דערויף ווידער פאַרידישט אַ פיעסע פון וועלט־רעפערטואַר: שילערס „קאבאלע און ליבע" אונטערן נאָמען „רײַ זעלע, אדער, זעליק איציק דער כל־זמר".

אין 1898 ווערט אויפגעפירט יעקב גאַרדינס „מירעלע אפרת", וואָס איז איינגעלעד אַ ווייבערישע פאַראַפראַזע פון „ידישער קעניג ליר", געבויט אויף שעקספירס „קעניג ליר".

איצט (1899) קומט גאַרדן ווידער אַרויס מיט עטלעכע איבער־זעצונגען; אַקטאָוו מירבאַס „די שלעכטע פאַסטוכער", „די ידישע געטא" (נאָך זאַנגווילס „קינדער פון דער געטא"), און ווען ס'ווערט אין זעלבן יאָר אויפגעפירט גאַרדינס אַריגינעלע פיעסע „די שחיטה", ווײַל דוד פינסקי אין איר אויך געפינען די השפעה פון אַסטראָווסקיס „לעב נישט אַזוי ווי ס'ווילט זיך". אַן ענלעכע לאַגע שאַפט זיך, ווען ס'ווערט (אין 1900) אויפגעפירט דאָס באַדייטנסטע ווערק פון גאַר־דינען, גאַט, מענטש און טיוול". לואיס מילער פאַרעפנטלעכט דעמאָלט אַ גרעסערע סעריע אַרטיקלען, אין וועלכע ער באַגרינדעט, אַז גאַרדן האָט זיין פיעסע „צוזאַמענגעשטעלט" פון „איוב" און פון געטהעס „פאַוסט". אין זעלבן יאָר שרייבט אויך אַז גאַרדן (אַנאָנים) אַן אַפערעטע „די שיינע מרים און די געפייניקטע", צו וועלכער ער נעמט דעם סוזשעט פון א. ש. פרידבערגס העברייאישן ראַמאַן „עמק האַרזים" (דער ראַמאַן איז באַאַרבעט לויטן היסטאָרישן ווערק, וועלי און סידערס פון גרעיס אַנאָלאַר).

וועגן זיין פיעסע „די שבועה", אדער „ראַניע די פאַטשטאַרקע" (1900) זאָגט גאַרדן דיטלער, אַז איר סוזשעט איז גענומען ביי אַן אַנדערן מחבר. ער ניט אַבער נישט אַז די קוועלע — גערהאַרד הויפּט־מאַנס „הענשל פּורמאַן". דרד־אַנב איז די פיעסע אויך אַ ווייבערישע פאַראַפראַזע אַזוי ווי „מירעלע אפרת", ווײַל ביידע פיעסעס זיינען געשריבן דורך גאַרדינען פאַר אַ שוישפילעריין (קעני ליפּצין).

אין זעלבן יאָר ווערט אויך אויפגעפירט נאָך אַ גאַרדן פיעסע: „די ידישע סאַפּאַ". דאָ אַזוי ווי אין „ידישן קעניג ליר" איז גאַרדן אַליין מגלֶה סוד, אַז די פיעסע האָט אַ נישט־ידישן מקור, און ווירקלעך זיינען פאַראַן פיעסעס וועגן „סאַפּאַ" ביי גרילפאַרצער און דאָדע, און גאַרדן האָט זיך מיט זיי טאַקע באַנוצט.

נאך א באארבעטונג פון וויקטאר הונגאס „לוקרעציא בארדזשא“, אונטערן נאמען „דער ממזר“ (1901), ווערט אין 1902 אויפגעפירט גארדינס אן אריגינעל ווערק „די קרייצער סאנאטא“, צו וועלכער ער אדאפטירט א טייל סוזשעט פון גראף טאלסטאים ראמאן מיטן זעלבן נאמען. אין זעלבן יאר שרייבט אן גארדיו נאך א דראמע „עץ הדעת“, געבויט אויף פרידריך העבעלס „מאריא מאגדאלענא“.

ווידער קומען (1902) אייניקע פרייע איבערזעצונגען: גראף טאלסטאים „די מאכט פון פינסטערניש“, גרילפארצערס „פאראדינא“, וואס ווערט געשפילט אונטערן נאמען „די שטיפמאמע“, און דאן ווערט אין 1903 אויפגעפירט איינע פון די פאפולערסטע גארדינ-פיעסעס „די יתומה“, וואס א באדייטנדן טייל פון סוזשעט (טיילווייז אין עס אן אויטאביאגראפיע פון דער בארימטער אקטריסע קעני ליפציו) גיט דער מחבר אן דורכן מויל פון זיין הויפט-העלדין כאסיע אלס אן אוקראינישע פאלקס-מעשה.

שפעטער קומען א ריי איבערזעצונגען: „קליינבירגער“ פון מאק-סיס גארקי (1903), „ראזא בערנדט“ און „זונען-אויפגאנג“ פון געהאררט הויפטמאן (1904) ביז אין 1905 טרעט גארדיו ווידער אויף מיט א גרויסע, אריגינעלע פיעסע, „דער אומבאקאנטער“, צו וועלכער גארדיו האט זיך זייער פיל באנוצט מיט סטאניסלאוו פשי-בישעווסקיס „דער גאלדענער פלוס“, און נאכדעם ווי ס'ווערט אויפ-געפירט (1906) גארדינס איבערזעצונג פון מאקסיס גארקיס „די קינדער פון דער זון“, באווייזט זיך ווידער אויף דער בינע א באדייטנדע גארדינ-פיעסע „דער פרעמדער“, וואס איז אויסגעוואקסן פון טעני-סאנס „ענאק ארדען“.

ווי מיר זעען, אלזא, האט גארדיו, דוקא צו זיינע באדייטנדסטע ווערק גענומען די סוזשעטן פון דער פרעמד. ער האט דערצו באנוצט די דראמאטישע ווערק פון די גרעסטע וועלט-דראמאטורגן: שעקספיר, געטהע, שילער, טאלסטאיי, גרילפארצער, דאדע, אסטראווסקי, איבסען, הויפטמאן, פשיבישעווסקי, ווי אויך פון א ריי בעלעטריסטן און דיכטער ווי טעניסאן, פרידבערג, ארזשעשקא, זאנגווייל. אבער א חוץ די אפיציעלע איבערזעצונגען, זיינען אלע גארדינישע פרייע באאר-בעטונגען און פאריידישונגען אזוי פאכמעניש געמאכט געווארן, זיינע פאריידישונגען האבן אין זיך אזויפיל יידישן כאראקטער, פאלקסטימ-

לעכקייט און ספעציפישע יידישע מנהגים, זיטן און כאראקטער־
שטריכן, אז דער צוקוקער האט בשום אופן נישט דערקענט זייער
נישט־יידישע אפשטאמונג.

גארדיו, א חויז זיינע דירעקט אריגינעלע ווערק (אין די צענדלי־
קער), איז נאר פאר דעם דראמאטורגיע־פארשער און קריטיקער געווען
דער אראפמירער, דער קאמבינירער פון נישט־יידישע און יידישע
בינע־ווערק. פארן יידישן טעאטער־עולם איז ער געווען און געבליבן
דער גרויסער יידישער דראמאטורג.

„קין“ אויף דער יידישער בינע

(צו עדמונד קינס 100-סטן יארצייט)

שטיף גייט פארביי א מערקווירדיקע דאטע: דער 100-טער יאר-
צייט פון איינעם פון די געניאלסטע ענגלישע אקטיארן עדמונד קין.
אז ענגלישער אקטיאר, וואס איז א דאנק א פראנצויזישן ראמאניסט
און דראמאטורג (אלעקסאנדער דיומא) נישט אפגעשטארבן מיטן
מאמענט, ווען מען האט אים אראפגעלאזט אין קבר.
אז ענגלישער אקטיאר? טאקע אז אמת'ער ענגלענדער מבטן
ומלדה? א פראגע-צייכן וואלט מען דא געדארפט אוועקשטעלן, ווי
מען דארף בכלל אוועקשטעלן עטלעכע פראגע-צייכנס אויף זיין גאנצן
אפשטאם.

וואלט קין געווען א דייטש און זיינע קינדער וואלטן זיך היינט
געפונען אין „דריטן רייד“ און געווען אזוי ווי זייער עלטער-פאטער
פארדעכטיקט אין א ביסל יידישקייט, וואלט מען זיכער לייכטער אויס-
געפונען זייער יחוס-בריוו און איינמאל פאר אלעמאל פעסטגעשטעלט.
צי זיי זיינען ריינע אריער אדער עס פליסט אין זיי אביסל כשר בלוט
פון זייער יידישן עלטער-פאטער עדמונד קין.

איז אבער עדמונד קין געווען אז ענגלענדער און זיינע קינדער
זיינען געבליבן ענגלענדער, און אזוי איז עס ביז היינטיקן טאג נישט
קלאר, צי ער איז געווען א ריינער אריער אדער טאקע א האלבער ייד
פון פאטערס צד, פונקט ווי עס איז נישט זיכער ווער עס איז בכלל
געווען זיין פאטער — א שטיקל אקטיאר אדער אזוי א שלעפער, צי
גאר איינער פון די הויכע פענצטער, דורך וועמענס בלוי בלוט קין
איז פארבליבן אזא דזשענטעלמען און אזוי לייכט ארויסגערופן דאס
קלאפן פון די הערצער פון די פארנעמסטע ליידים.

וועגן עדמונד קין איז אין ענגליש פאראן א גרויסע ליטעראטור,
ווייל אין פאנטעאן פון די גרויסע ענגלישע בינע-קינסטלער פארנעמט
ער גאר אז אנגעזען ארט, דערצו איז ער געווען איינער פון די בעסטע

שעקסספיר-שפילער. ער האט פארקערפערט אי „שיילאק“, אי „רא-
מעא“, אי „האמלעט“, אי „קעניג ריטשארד“, און שעקספיר איז אמאל
געווען איז ענגלאנד דאס ענגלישע טעאטער.

אבער הגם עדמונד קין שטייט מיט א פוס אין אונדער אומה,
ווייל א סך היסטאריקער ווילן דורכאויס אין אים זען א זון פון א יידן,
איז אין יידיש פאראן וועגן אים זייער ווייניק. איז עטלעכע שורות
אויפן זכרון רעכו איד דא אויס אלץ: אן ארטיקל אין דער וואר-
שעווער וואכנשריפט „טעאטער-וועלט“, א פארווארט פון י. אוגער
צו מיין יידישער איבערזעצונג פון דיומאס פיעסע „קין“, ד"ר ל.
פאנגעלמאנס א גרעסערער ארטיקל אין ניו-יארקער „פארווערטס“ און
י. האנינס א סעריע ארטיקלען אין לאנדאנער „צייט“. קיין גרעסערע
ארבעט וועגן אים אין יידיש איז נישטא*.)

עדמונד קין איז געבוירן אין 1787 און אין עלטער פון 46
יאר איז ער, אין 1833, געשטארבן.

46 יאר פאר אן אקטיאר פון אזא פארנעם ווי קין איז באמת
נאך יוגנט. און דערצו איז ער געשטארבן בנשיקה — אויף דער בינע.
אזוי ווי א סאלדאט אויפן שלאכטפעלד.

אבער איז משך פון דעם קנאפן האלבו יארהונדערט, וואס קין
האט דורכגעקרייצט אייראפע און אמעריקע, האט ער איבערגעלעבט
א סך לעבנס. ווי זאגט ער דורכן מויל פון דיומאס: „איד מוז יעדע
זאך אין לעבן שטודירן אויף מיין אייגענעם קערפער, כדי עס דערנאך
קאנען טריי ארויסברענגען אויף דער בינע“.

קין האט דורכגעלעבט אזוי פיל, אז באמת האט ער געלעבט
עטלעכע הונדערט יאר. ער איז דורכגעגאנגען דאס לעבן פון קלער
ביז צו די העכסטע פאלאצן, פון זומפ ביז די געקוינסטלעט גרעדנ'ס,
פון פראסטיטוטקעס ביז די העכסטע ספערן. זיינע פריינט האט ער
געטוישט אזוי ווי הענטשקעס — פון מאטראסן און אקראבאטן ביז
אמבאסאדארן און דעם קרוינפרינץ פון ענגלאנד. ער איז געווען אמאל
ברוטאל ווי א ווילדער נאכן טרינקן עטלעכע טעג און נעכט דושאמייקא
און בארדאוויון, און אמאל צארט אזוי ווי ראמעא.

קין איז געווען באשאנקן מיט אזא אקטיארישן טאלאנט, און
ער האט געקאנט דערמיט באשענקן א גאנצע עדה אקטיארן.

(* א גרעסערע ארבעט וועגן קינען האט שפעטער פארעפנטלעכט מענדל
עלין אין זשורנאל „באדן“, באנד 3, נומער 4-3, אקטאבער 1936-אפריל 1937.

אט די דאזיקע עשירות פון לעבנס-תענוגים און שאפוננס-טאָלאַנט האָט אַלעקסאַנדער דיומא (דער פּאַטער) גענומען אַלס קאַנווע פאַר זיין פּיעסע, וועלכע ער האָט אָנגעשריבן באַלד נאָך קינס טויט, און שוין אַ גאַנצער יאָרהונדערט ווי די פּיעסע באַנייטערט מיליאָנען צוקוקער איבער אַלע וועלט־טיילן און האָט משוגע געמאַכט טויזנטער אַקטיאָרן.

די פּיעסע „קיין“ האָט אַ שטאַרקע צוציאונגס־קראַפט פאַר אַקטיאָרן. יעדער אַקטיאָר קוקט אויף „קיין“ ווי אויף זיין עוואַנגעליום. אַלע ווייטאַקן פון דעם אַקטיאָר, זיין גאַנץ צעבראַכן געמיט, זיין פּרייד רעדט אַרויס פון אַט דער ראַלע.

אומ'רחמנות'דיק רייסט דיומא אַראָפּ אין דער פּיעסע דעם פּוץ און גלאַנץ פון הינטער די קוליסן. ער ווייזט די ליידיקע געשעפטן הינטער די אויסגעפּוצטע שויפענסטער, ער טוט אויס אַ נאַקעטן דעם אַקטיאָר. פאַראַן שטעלן אין דער פּיעסע, וועלכע אַקטיאָרן וואַלטן זייערע נאַענטסטע פּריינט נישט געקאַנט זאָגן, סידן זיי וואַלטן זיך פּריער געדאַרפּט אָנ'שכּור'ן, און דאָ זאָגט מען עס פּריי.

דער יידישער אַקטיאָר איז נישט קיין אויסנאַם. אויך דעם יידישן אַקטיאָר האָט געצויגן צו דער פּיעסע „קיין“. שוין דעם 1-טן יאַנואַר 1893 האָט באַריס טאַמאַשעווסקי אויפגעפירט אין ניו־יאָרק די פּיעסע אין יאָזעף לאַטיינערס „באַאַרבעטונג“. נאָך אים האָבן געשפּילט די פּיעסע אין פאַרשידענע אַנדערע יידישע איבערזעצונגען דורך קעסלער און מאַקס ראָזענטאַל, אַבער דאָס יידיש אויף דער בינע איז בכלל דעמאַלט געווען פאַרדייטשמערישט — בפרט, ווען די העלדן זיינען געווען נישט קיין יידן. שפּעטער האָט דער באַרימטער יידישער אַקטיאָר מאַריס מאַריסאָן געשפּילט „קיין“ טאַקע אינגאַנצן אויף דייטש, נאָך די אַנדערע אַקטיאָרן האָבן געשפּילט זייערע ראַלן אין יידיש.

אין 1911 האָב איד געזען אין לאַדזשער „גרויסעם טעאַטער“ מאַ-מאַנט דאַלסקין שפּילן „קיין“ אויף רוסיש. אַ יונג בחור'ל אין 17-טן יאָר בין איד דאָן נאָך געווען, און כמעט קיין יידיש טעאַטער נישט געזען. אויף דער גאַלעריע פון טעאַטער בין איד דעמאַלט געשטאַנען, ווייל דעמאַלט האָב איד נאָך געצאָלט פאַר בילעטן, און אַ מאַדנער דראַנג האָט מיר געשטופּט איבערצוועצן די פּיעסע אויף יידיש. דאָס אַמעריקאַנער יידישער טעאַטער האָט דעמאַלט פאַר מיר עקסיסטירט

פונקט אזוי ווי פאר דער וועלט אמעריקע פאר קאלומבוס. איד בין געווען זיכער, אז איד האב אנטדעקט די פיעסע.

איד האב אפילו נישט געוואוסט ווי אזוי מען קריגט די פיעסע, אבער אפגעשטאנען פון דעם בין איד נישט. דורך בוכהענדלער האב איד מיר איינגעשאפט א גאנצע „סין“-ביבליאטעק — א רוסישע איבערזעצונג, צוויי דייטשע און איין פוילישע און אזוינאך בין איד צוגעטראטן צו דער יידישער איבערזעצונג.

אזוי ווי אין דער פיעסע זיינען פאראן צוויי עלעמענטן — דער המון און די אריסטאקראטיע, האב איד זיך געשטעלט פאר א פרינץ ציפ, אז די שפראך פון המון זאל זיין מער געמישט מיט העברייאישע אויסדרוקן, דאקעגן די אריסטאקראטיע זאל אויסמירן שטרענג העברייאישע ווערטער.

פארטיק געווארן מיט דער איבערזעצונג, האב איד אנגעהויבן זוכן א בעלן צו שפילן די פיעסע. געפאלן דער גורל אויף דער געזעל־שאפט „דראמאטישע קונסט“, א ליבהאבער-געזעלשאפט אין לאדזש אונטער מארק ארענשטיינס רעזשי, וואס האט אויפגעפירט אייראפע־אישע פיעסעס. אפגעהאלטן א זיצונג און ענדלעך דורכגעפירט דעם באשלוס צו שפילן, און עטלעכע מינוט נאכן אנגענומענעם באשלוס באקומען די בשורה, אז דאס טעאטער („פוילישעס טעאטער“), אין וועלכן מ'האט געזאלט שפילן, האט נאך וואס אפגעברענט.

בין איד אוועק צום בארימטן יידישן טעאטער־דירעקטאר יצחק זאנרבערן. זייער פיין אויפגענומען, אבער אפגעזאגט און מיט א קלארן מאטיוו:

— אין דער פיעסע זיינען פאראן פרינצן, באראנען, גראפן, ווייסן מיר דען ווי אזוי אזעלכע מענטשן גייען און ווי אזוי זיי רעדן? מילא, אז מען שפילט א יידישע היסטארישע פיעסע האט מען צו טאן מיט א יידישן מלך, מיט יידישע פרינצן, אבער גויים! ניי, און דערצו נאך נאכדעם ווי פון דער זעלבער בינע האבן די פיעסע גע־שפילט אויף רוסיש אזעלכע אקטיארן ווי מאמאנט דאלסקי און די ברידער אדעל־היים. ניי! (אזוי האט גערעדט א יידישער טעאטער־דירעקטאר און אקטיאר אין 1912 . . .)

האב איד זיך געווענדעט צו א צווייטן אקטיאר־דירעקטאר —

יוליוס אדלער, און ער האט מיט שמחה אנגענומען מיין פארשלאג און מוצא-יראש-השנה 1913 אין „סין“ אין מיין איבערזעצונג צום ערשטן מאל געשפילט געווארן אויף דער יידישער בינע אין מזרח-איראפע, אין לאדזשער „סקאלא“ טעאטער, און פון דעמאלט אן ווער פון די יידישע אקטיארן אין אייראפע האט שוין נישט געזאגט די יידישע עברי פון מיין „סין“? — יוליוס אדלער, רודאלף זאס-לאוסקי, לעאן סאקאלאוו, נאטאן דראנאוו, לייזער ראפעל, זיגמונט טורקאוו, מישע פישזאז, משה ליפמאן א. א., און שפעטער האט אברהם מארעווסקי מיט „סין“ דורך א הוראגאן פון 23 כסדר'דיקע פאר-שטעלונגען איבערגעבראכן די „דבוקיארע“ אין 1923.

דערמיט איז באזייטיקט געווארן די פראגע, וועלכע ישעיה אוגער האט געשטעלט אין סוף פון זיין הקדמה צו מיין געדרוקטער איבער-זעצונג „צי עם זיינען שוין דא די קרעפטן אויף דער יידישער בינע, וואס זאלן קאנען שפילן דאס שטיק?“

„סין“ איז מיין געדרוקטער יידישער איבערזעצונג, וואס איז דערשינען 1913 אלס מיין ערשט געדרוקט בוך, האט דעם יידישן „סין“ פאפולער געמאכט פאר צענדליקער טויזנטער יידישע טעאטער-באזוכער אין אייראפע און ארגענטינע — און איינעם פון זיי, דעם יידישן איבערזעצער פון דער פיעסע, אויף שטענדיק אזוי פארבונדן און פארקניפט מיט טעאטער בכלל און מיטן יידישן בפרט.

דער פאלעסטינער יואל ענגעל

וועגן קאמפאזיטאר יואל ענגעל דארף שרייבן א פאכמאן. ער האט הינטער זיך אזא קאריערע אלס מוזיקער, וואס קאן דינען נענוג שטארק פאר אן אויספירלעכע מאנאגראפיע, ווי וועגן איינעם פון אונזערע באדייטנסטע מאדערנע יידישע קאמפאזיטארן.

מיון כונה אין נאך צו מאכן אייניקע פארצייכונגען וועגן פאלעסטינער יואל ענגעל, וועגן די לעצטע דריי יאר פון זיין לעבן, וואס ער האט פארבראכט אין ארץ ישראל.

עס קלינגט אפשר ווי איבערגעטריבן, אבער עס איז פארט א פאקט, אז יואל ענגעל, וועלכער איז געקומען אין ארץ ישראל אין עלטער פון 55 יאר, און האט שוין געהאט הינטער זיך א רעקארד פון 30 יאר ארבעט אויפן געביט פון יידישער מוזיק, האט זיך אין ארץ ישראל געפילט ווי א יונג בחור'ל, ווי ער וואלט ערשט געמאכט די ערשטע שריט אלס קאמפאזיטאר. אזוי פריש, אזוי באגייסטערט, אזוי דורכגעדרונגען איז ער געווען מיט דער האפנונג, אז ענדלעך האט ער געפונען דעם באדן, וואו צו פארווירקלעכן זיין אלטן חלום וועגן שאפן אן עכט יידישע מוזיקאלישע סביבה.

יואל ענגעל איז געווען מיט דער מיינונג, אז מוזיק איז דוקא די נאציאנאלסטע פון אלע שפראכן. ער האט זיך שטענדיק ארויס-געזאגט מינדלעך און שריפטלעך, אז דוקא אין דער מוזיק דריקט זיך אויס אמ'בולט'סטן דאס אייגנטימלעכע, דאס אריגינעל נאציאנאלע, און דעריבער האט ער זיך אזוי באמיט אויפצוזוכן די אלטע קוואלן פון דער יידישער מוזיק. דעריבער האט ער אזוי פליסיק געארבעט, פריער אין פעטערבורג און מאסקווע, און שפעטער צוזאמען מיט אנסקין, איבערן תהום המושב, אויסצוגעפינען די אלטע יידישע פאלקס-מעלאדיעס.

און דערמיט ווערט אויך פארשטענדלעך, וואס אין ארץ ישראל, וואס איז א קיבוץ גליות פון פארשידענע לענדער, וואו ס'געפינען זיך אויך יידן פון אריענט-לענדער, האט ער זיך מיט אזא איבער-

געבנהייט באמיט צו אנטפלעקן און פארפיקסירן פאר די קומענדיקע דורות די אריגינעלע יידישע מעלאדיעס, וועלכע עס געדענקן נאך געציילטע יידן פון אלטן דור, פון יענע לענדער, וואס זיינען אמאל געווען שטארק באוואוינט פון יידן.

קינמאל וועל איך נישט פארגעסן א סצענע א שבועות ביינאכט : דאס איז געווען אין א שול פון תימנ'ער יידן. די תימנ'ער יידן זיצן שבועות א גאנצע נאכט אין שול. זיי זיצן נישט אויף קיין שטולן, נאך אויף בענק, וואס זיינען אויסגעשטעלט אין דער שול, ארונטערגע-בויגן די פיס ווי אריענטאליער, און פאר זיי שטייען טאסן מיט שווארצע קאווע, וואס עס קאכן תימנ'ער פרויען אין א שכנות'דיקן חדר. איבער דער שול הערט זיך דער אריגינעלער אריענטאלישער מעלאנכאליש-טרויעריקער און זיסער ניגון פון צענדליקער תימנ'ער, וואס זאגן תיקון. ווערט אזא זאגער מיד פון זאגן, דערלאנגט מען אים באלד צו א טאס קאווע, וואס דערמונטערט אים און גיט אים כח ווייטער צו זאגן. ווערט ער אבער שוין אינגאנצן מיד און די אויגן קלעפן זיך אים, גייט ער אויך נישט אהיים שלאפן, נאך ער ציט זיך אויס אין זאמד נעבן שולכל, אט אזוי אין אייגענעם מלבוש און מיטן היטל אויפן קאפ. אין בעסטן פאל לייגט ער אונטער א ראגאזשע, וואס די ווייבער האבן אנגעגרייט, און ער דעקט זיך אויך צו מיט א ראגאזשע, אבער אזוי ווי מען וועקט אים אויף, וואשט ער זיך די הענט און גייט באלד ווידער צוריק אריין אין שולכל ווייטער זאגן גאטס תורה.

אין אט אזא שולכל אין יפו האב איך געטראפן נאך געסט, וואס זיי נען נייגיריק צו זען אונזערע תימנ'ער ברידער פראווען שבועות. די געסט זיינען געווען חיים נחמן ביאליק און יואל ענגעל. זיי האבן מיט אן אומגעהויערן אינטערעס זיך איינגעהערט צום דאוונען פון די תימנ'ער. דעם דיכטער — האבן אינטערעסירט די פיוטים, די אנאנימע אלטע יידישע פאעזיע, און דעם קאמפאזיטאר — דער טאז, די „שטיקלעך“ ווי אזוי זיי ווערן געזאגט פון די תימנ'ער.

ענגעל האט זיך אבער נישט נאך אינטערעסירט מיטן אלטן יידישן לעבן, נאך דער עיקר מיטן נייעם יידישן אויפבליענדר לעבן. אזוי האט ער געמאכט א באזוך איבערן גאנצן עמק, איבער דער טע-ריטאריע, וואו עס ארבעט דער יידישער פויער, און ער האט זיך צוגעהערט צום יידישן ריטם פון זיין ארבעט כדי צו שאפן פאר אים א ניגון. ער האט זיך צוגעהערט צו די נגונים, וועלכע ווערן דארט

געזונגען כדי זיי שפעטער קינסטלעריש צו שלייפן, און זיי פאראייביקן פאר די קומענדע דורות.

די ערשטע צייט פון זיין קומען אין לאַנד, איז ענגעל געווען זייער אנטוישט. ער האָט געהאַפּט דאָ צו הערן דאָס עכטע יידישע ליד, צום סוף האָט מען אין ערגעץ נישט געהערט זינגען קיין העברייאיש ליד פון אַ דיכטער, אדער אַ פּאַלקס-לידל, נאָר רוסישע לידלעך, פּוילישע און דייטשע און אַמאָל אַ יידיש פּאַלקס-לידל, אַלץ לידער, וואָס עס האָבן מיטגעבראַכט די אימיגראַנטן פון די לענדער פון וועלכע זיי זיינען געקומען. קיין ארץ ישראל-לידער זיינען נישט געווען, און די ארץ ישראל-נינגנים, וואָס זיינען יאָ געווען, זיינען געווען אַזוי קליין אין צאָל, אַז זיי זיינען נישט גענוג געווען אפילו פאַר איין קאַנצערט.

ענגעל האָט באַשאַסן אויסצופילן אַט דעם בלוין. ער איז גע-וואָרן דער העברייאישער פּאַלקסטימלעכער קאַמפּאָזיטאָר. ער האָט גענומען אויף זיך צו לייגן דעם יסוד פאַרן העברייאישן פּאַלקס-ליד.

דורך די דריי יאָר, וואָס ער האָט געלעבט אין ארץ ישראל, האָט ענגעל געשאַפן זייער פיל לייכטע מעלאָדיעס, אַרבעטער-נינגנים און געשליפן פּאַלקס-נינגנים, אָבער עפעס מיט אַ באַזונדערער ליבע איז ער צוגעבונדן געוואָרן צו די יידישע אַרבעטער, און ווען ביי דער „הסתדרות“ איז געשאַפן געוואָרן דער העברייאישער אַרבעטער-טעאַ-טער „אהל“, איז ענגעל געוואָרן דער מוזיקאלישער לייטער פון דעם טעאַטער. ער האָט געשאַפן אייניקע פרעכטיקע מעלאָדיעס צו פּרעס איינאַקטערס מיט וועלכע דאָס טעאַטער, וואָס איז נאָר דעמאָלט געווען אַ סטודיע, האָט אָנגעהויבן זיין טעטיקייט.

שפעטער ווען די סטודיע איז געוואָרן אַ שטענדיק טעאַטער, האָט ענגעל זיך נאָך מער צוגעבונדן דערצו, און זיין מעלאָדיע צו הייערמאַנסעס „דיגים“ („די אונטערגעאַנגענע האַפּנונג“) האָט גע-שפּילט זייער אַ גרויסע ראָל אין דערפּאָלג פון דער פּיעסע.

קיין פּרנסה האָט ענגעל פון „אהל“ נישט געהאַט. חיונה האָט ער געצויגן פון זיין אַ מוזיק-לערער אין לערער-סעמינאַריום און אין דער מוזיק-שול „שולמית“, אָבער ווי נאָר ער האָט געהאַט אַ פּרייע מינוט האָט ער זי אַוועקגעגעבן פאַרן „אהל“.

ענגעל האָט זיך זייער אינטערעסירט מיט יעדן נייעם ליד, וואָס איז געדרוקט געוואָרן, צי עס נויטיקט זיך נישט אין אַ מעלאָדיע. ער

האט אויך אָנגעהויבן שרייבן אַ קינדער־אַפּערע און זיך אָפּגעגעבן מיט צונויפּשטעלן אַז ענציקלאָפּעדיע פון יידישער מוזיק.

ווען ער איז קראַנק געוואָרן, האָבן אים די דאָקטוירים שטרענג פאַרווערט צו אַרבעטן און איבערהויפּט אַרויסצוגיין פון שטוב. ענגעל האָט זיי אָבער נישט געפּאָלנט, און ווען די העברייאישע אָפּערע האָט אויפּגעפירט די אָפּערע „דער באַרבער פון סעווייל“, איז ער אַוועק אין טעאַטער און דערנאָך אָנגעשריבן אַן אַרטיקל וועגן דער אויפּפירונג. אַזוי ווי ער איז נאָר אַביסל געקומען צו זיך, איז ער ווידער קראַנק געוואָרן, אָבער אין דער מינוט ווי ער האָט נאָר בעסער געפּילט, האָט ער אָנגעשריבן אַ ניגון מיטן נאָמען „עונג שבת“ פאַר די שבת־בעלעך, וועלכער מען האָט דעמאָלט אָנגעהויבן איינצואַרדנען אין תל־אביב. אין די לעצטע טעג פון זיין קראַנקהייט איז איבער גאַנץ ארץ ישראל געגאַנגען אַ שטאַרקן גוס־דעגן און עס איז געווען אַ שטורם־ווינד, אַז ס'איז געווען זייער שווער צו גיין איבערן גאַס, דאָר זיינען געקומען פיל פריינט באַזוכן דעם חולה. אַ טאָג פאַר זיין טויט, ווען אַ פריינט האָט אים באַזוכט, האָט ענגעל צו אים געזאָגט:

— צו וואָס האָט איר זיך געדאַרפט שלעפּן צו מיר אין אַזאַ וועטער? מאַרגן שטיי איר דאָר שוין אינגאַנצן אויף פון בעט. . . .
איז טאָג פון זיין שטאַרבן, האָט זיך ענגעל זייער גוט געפּילט, און ער האָט געהאַט מיט צוויי פריינט אַ לענגערן שמועס אויף אַ מוזיקאַלישער טעמע. אַ גאַנצן טאָג האָט ער געשריבן זייער פלייסיק. אין אָונט איז געקומען צו אים אויף אַ באַזוך דער טענצער אַנדתי, און ענגעל האָט אים דערציילט, אַז ער האָלט ביים פאַרענדיקן 3 נייע מעלאָדיעס פאַר אַ טאַנץ מיטן נאָמען „מלֹוה מלֹכה“, און פאַרענדיקט דעם שמועס האָט ער מיט די ווערטער:

— מאַרגן וועט די זון זיכער אויפּשיינען, און איר וועל ענד־לעך אַרויסגיין.

ער האָט נישט געוואוסט ווי קראַנק ער איז און ער האָט גע־גלויבט, אַז וויבאַלד דאַס וועטער וועט זיך נאָר אויסלייטערן, וועט ער קאַנען אַראָפּ פון בעט און זיך ווידער נעמען צו פרישע אַרבעט. אָבער דאַסמאַל האָט ער זיך אָפּגענאַרט. . . .

אן א סופלער

יארזלאנג ריידן נאך די אקטיארן דעם סופלער. נאכט ביי נאכט קייען זיי איבער ווערטער פון טאלאנטירטע און טאלאנטלאזע דראם-מאטורגן, ביז זיי הערן כמעט אויף צו ריידן זייער אייגענע שפראך. ווען איר קענט גענוי דעם יידישן טעאטער-רעפערטואר, און איר רעדט מיט אן אקטיאר, קאנט איר לייכט אנאליזירן וויפל זאצן זיינען פון גאלדפארענען, וויפל פון גארדינען, פון זאלאטארעווסקין און פון די „מאדערנע“ . . .

אליין איז מען געווארן א פאנאגראף, וועלכן מ'דארף אבער צו-ערשט אנדרייען.

און דא, אמנעסטיע: דער אקטיאר דארף אליין ריידן, און א סופלער.

אבער נישט געכאפט — דער סופלער איז דא: ער הייסט לעבן. די צוזאמענפארן פון די יידישע אקטיארן זיינען נישט קיין דעמאנסטראציעס, זיי זיינען בילאנסן, יום הדינ'ס פארן גאנצן יאר. זיי זיינען דער עמוד האש, וואס דארף באלייכטן דאס פארגאנגענע יאר, און אנווייזן דעם דרך הישר פארן קומענדיגן יאר.

דער 10-טער צוזאמענפאר פון יידישן ארטיסטן-פאראיין איז פוילן, דער יום טוב/דיקער, דער מנין, האט איינגטלעך געזאלט ארויס פון טאג-טעגלעכן חשבון הנפש. ער האט געזאלט זיין אביסל מכוסמ"דיק, אבער דער סופלער לעבן האט נישט געלאזט. ער האט כסדר אונטערגעזאגט: „גאזשע“, „פראצענט“, „מארקן“, „נע ונד“, „פרוי מיט קינדער“, און — מ'ווערט עלטער . . .

און מ'האט געמוזט דאס ביסל יום טוב/דיקע אריבערטראגן אין א מקום מוכן לשנעפסל — אין א באר, אויף א ספעציעלן באנקעט.

***

די קאנפערענץ איז געווען א הייסע.

דאס איז דער אלגעמיינער סך הכל. נישט די רעפערעטן זיינען

געווען הייסע. דאס איז ערשט געוואָרן שפעטער, ביי די דעכאטן, און די סאַמע היץ איז געווען גראָד ביינאַכט, ווען איז דרויסן האָט געבלאַזן אַ קיל ווינטל.

דער אַרטיסטן-פאַראיין האָט אַ גאַנץ שייַן לאַקאַל, הלאוי אויף אַלע יידישע חברות פון אַ פערטל טויזנט מיטגלידער געזאַגט. אָבער מאַכן דאָרטן אַ קאַנפערענץ און אַריינלאָזן איבער 150 מענטשן אין דער צייט ווען דער רבוננו של עולם האָט אַרויסגענומען די זון פון איר פוטער-פעסל — דאָס האָט מען נישט געטאַרט.

ווען מען זאָל אונטערזוכן די אַנטיילנעמער פון דער קאַנפערענץ, וואָלטן די געזונט-געבליבענע, נאָך דער שטיקענדער היץ אין זאָל, זיכער בטל געוואָרן בששים אין פאַרגלייך מיט די קראַנק-געוואָרענע און פאַרמאַטערטע.

ווי האָט אַ קאַמיקער געזאַגט אָדער געוואָלט זאָגן :
— די גרעסטע ליטעראַרישע ראַל קאָן אזוי נישט אַפמאַטערן ווי די היץ אין זאָל.

און אין אזאָ היץ שטעלן זיך אַוועק יידן, וואָס טראָגן אויף זיך דעם מאַנטל פון סאַציאַלער גערעכטיקייט און רחמנות, און האַלטן לאַנגע דרשות פונקט ווי ווינטער-צייט צו די וואָלן צום סיים*) און די שטאַט-ראַטן.

עס זאָל דאָס פעלן אַ וואָרט : סאַציאַליזאַציע, קאַנסטרוקטיווער אויפבו, רעוואָלוציאַניזירענדער קאַלעקטיוויזם.

נאָך אַביסל, און די רעוואָלוציע וואָלט שוין געקומען : די אַקט טיאָרן וואָלטן אויסגעבראַכן אין אַן אויפשטאַנד טאַקע קעגן די דאַזיקע בעלי דרשנ'ס, וואָס אַ גאַנץ יאָר לאַכן זיי און שפעטן אַפּ פון יידישן אַקטיאָר (ער שפּילט שונד און איז נישט קיין קינסטלער), און היינט קומען זיי אים גראַטולירן . . . נו, יא, הַלמאי דאָס פּוילישע בילדונגס-מיניסטעריום, וואָס גיט נישט קיין פרומה פאַר אונדזער בידנער יידישער בינע, איז דאָך אויך געקומען באַגריסן . . .

יא, ברידער אַקטיאָרן, היינט שפּילט מען פאַר אייך טעאַטער.

**

אין זאָל זיצן מענטשן, וועלכע האָבן מיט זייער געלעכטער, מיט זייערע וויצן, מיט זייער זינגען און טאַנצן פרייליך און לוסטיק גע-

(* סיים — פּוילישער פאַרלאַמענט.)

מאכט צענדליקער טויזנטער מענטשן, און אליין זיינען זיי גארנישט פריילעך, אליין זיינען זיי ערנסט געשטימט.

פרנסה!

דער צענטער צוזאמענפאר: א קימא לז, ס'איז שוין מער ווי 10 יאר ווי דער פאראיין עקסיסטירט, און יעדער פון די באזוכער איז אויף אזויפיל עלטער געווארן.

עלטער! — דאס איז דאך דער ערנסטער שונא פון אקטיאר. ווען גאט העלפט און מען ניט ארויס אן אמנעסטיע, אז די 10 יאר ווערן פון יעדן אראפגענומען.

אבער ניו, דאס איז פאנטאזיע. אין דער ווירקלעכקייט בלייבט נאך א שימער, א שאטן פון א גלאנצפולן נאמען, און פון הינטן שטייען שוין די יונגע חברה: די אספיראנטן און קאנדידאטן**).

זיי שטייען גרייט צו פארנעמען די פאפירענע קרוין פון קינסטלער, און די — קאסע.

שלעכט!

גאטעניו, זאל באדיי קומען א סאציאליזאציע פון אלע טעאטערס, אבי מ'זאל שוין נישט דארפן זארגן וועגן שטיקל ברויט, ווען דאס פנים איז שוין אביסל געקנייטשט, און כדי צו לייענען א ראל דארף מען אנטאן ברוילן.

**

לחיים!

נע ונד'ניקעס זיינען זיך צוזאמענגעקומען אפצו'טובל'ן אין שנאפס און וויין זייערע אומעטיקע צרות.

דערציילט איינער:

די טרופע האט נישט געהאט קיין הוצאות צו פארן. דער פאר-וואלטער האט אבער געווארט אין אן אנדערער שטאט, און ער האט געמוזט וויסן אויב מען קומט, האט מען אים טעלעגראפירט: „די טרופע איז ארויסגעגאנגען“.

דערציילט אן אנדערער:

אסתר רחל קאמינסקא האט בייטאגן איבערגעלעבט אן אומגליק; זי האט גע'מפיל'ט, ווייל זי האט ביז דער לעצטער מינוט געמוזט

** לויט די געזעצן פון פאראיין מעגן אספיראנטן און קאנדידאטן שפילן נאך ווען אקטיארן זיינען שוין אנגאזשירט.

שפילן אויף דער בינע, און טאקע אין יענער נאכט האט זי געמוזט שפילן, ווייל די טרופע איז געווען פארימשכניט.

דערציילט א דריטער :

אין פאס האבן מיר געהאט און כדי צו נעמען א דערלויבניש צו שפילן, האט מען געמוזט האבן א פאס, איז אבער דער בעל הפאס נישט געווען קיין בעל-לשון, האבן מיר אויפגעזוכט דעם „רעדנער“ צווישן אונדז, און ער איז אוועק צום פאליצייסטער מיטן פרעמדן פאס, און ווען ס'איז געקומען צו רייד, איז ער געווארן אזוי צעטומלט, אז ס'איז קלאר געווארן, אז ער איז נישט דער אייגנטימער פון פאס. פארשטייט זיך, אז מען האט אים ארעסטירט און אפגעפירט מיטן עטאפ.

און דערציילט איך איינער עפעס פריילעכס, קלינגט עס אט אזוי : גאלדפאדענס פרוי פלעגט ליב האבן צו נאשן צוקערלעך. גאלד-פאדען איז דעמאלט מיט איר געווען אין גאליציע. ער האט דעמאלט געשריבן און אויפגעפירט אייניקע פיעסן, און קיין גרויסע געלטער איז נישט געווען. רופט זיך אמאל אז גאלדפאדען צו מיר אזוי : „קיין לייטיש מלבוש האב איר טאקע נישט פון מינע פיעסן, קיין צוקערלעך האט מאדאם גאלדפאדען אויך נישט, אבער דערפאר וועלן יידן האבן א טעאטער.“

דערמאנט גאלדפאדענען, צעזינגען זיך יונגע און אלטע אקטיארן גאלדפאדענס ניגונים.

די בריק, וואס פאראייניקט אלע.

יארן געבענקט פטור צו ווערן פון דירעקטאר, דורכגעמאכט חברים טרופעס, טרופעס אויף פראצענטער און אויף מארק, און צוריקגע-קומען צום אלף :

— וואו נעמט מען דעם טעאטער-דירעקטאר ?

פילן איז גרויס געווארן. עס זיינען פאראן צענדליקער שמעט צום שפילן. אויב די אסימילאציע האט צוגערויבט אביסל יידיש טעאטער-פובליקום, האט די ציוויליזאציע דעם דאזיקן מינוס ממלא געווען : דאס יידישע טעאטער-פובליקום איז היינט גרעסער ווי מיט יארן צוריק.

— אבער וואו נעמט מען דעם טעאטער-דירעקטאר, דעם גוטן, פאראינטערערטן ארגאניזאטאר און אונטערנעמער ?

וועט ער קומען דורכן באשלוס, אז אין די גרויסע שטעט טאָר מען
נישט שפּילן אַנדערש ווי אויף שכירות, אָדער וועט ער קומען אָן אַ
גזרה פון „אויבן“?
פּלפּול'ט מען זיך, לאַזט מען צוויי מאָל שטימען אַ פּאַרשלאַג,
וואָס די נייע פּאַרוואַלטונג וויל נישט אָננעמען.
און אין דרויסן איז שוין העלער טאָג.
האַט איר געזען ווי אַ שיינע פּרוי שטייט אויף פון איר געלעגער
נישט געוואַשן און נישט געשמינקט?
טעאָטער איז שוין, אָבער נישט פּאַרטאַנס.

די צוקונפט פון יידישן טעאטער אין אמעריקע

שרייבן וועגן דער צוקונפט פון א זאך הייסט כמעט ווי זאגן נביאות, און עפעס, זאגט מען, אז זייט דער בית המקדש איז חרוב געוואָרן, איז די נבואה איבערגעגעבן געוואָרן צו די נאָראַנים, און עס וואָלט זיך זייער נישט געוואָלט זיך אַליין אָפּשטעמפלען אַלס נאָר. אַז אַנדערע זאָלן דאָס נישט טאָן, קאָן מען נישט פאַרהיטן, וואָרום ווער זעט דען נישט אויס אין דעם אַנדערנס אויגן ווי אַ נאָר, בפרט נאָך אויב מען האָט היינטיקע צייטן אַ שטיקל אידעאַל אָדער אידעע פאַר וועלכע מען איז נאָך פון צייט צו צייט עפעס מקריב. פאַר דעם, אַלזא, קאָן מען זיך נישט פאַרהיטן. יעדע זאך, וואָס איר טוט אַנ-דערש ווי די מערהייט, קוקט אויס ווי נישט-קלוג. אַט אַ שטייגער האָט זיך דער גאַנצער עוֹלָם, מענער און פרויען, אַ וואָרף געטאָן צו רויכערן, און אויב איר זיצט אין אַ געזעלשאַפט און מען איז אייך מכבד מיט אַ פאַפּיראַס און איר האָט דעם מוט צו זאָגן, אַז איר געהערט צו די „יחידי סגולה“, וואָס רויכערן נישט, גיט מען אייך אַ מעסט אָפּ מיט אַ בליק, וואָס גיט אייך נישט צו קיין גרויס כבוד. עס איז שוין באַלד ממש אַן אידעאַל פאַר וועלכן מען ברענגט קרבנות אַבער אַליין זיך אַנטאָן דאָס נאַרן-מיצל, ווייל מען וויל פאַראַוויס זאָגן וואָס עס וועט, און מוז קומען, איז אַביסל פּריקער, אַבער, אַז צו פאַרלירן האָב איר שוין ניט וואָס, פאַרהייראַט ביז איר, אומבאַקאַנטע קוקן אויף מיר ווי אויף „אַן אַוואַנטוריסט“, וואָס פאַרדרייט יידן דעם קאַפּ מיט אַ בוך, מיט ציפערן און דאַטעס אַזוי ווי די ליסטעס פון אינקאַס-טעקס*) אין אַ סטייט**); און באַקאַנטע און פריינט קוקן אויף מיר מיט באַדויערן, וואָס „איר ביז געבעד אַביסל גערירט“ און

(*) הכנסת-שטייערן.

(**) שטאַט.

זיך אריינגענומען א משוגעת אין קאפ דוקא צו פארצייכנען א שטיק יידישע געשיכטע, וואס שפעטער אין הונדערטער יארן ארום ווען מיר וואלטן זי נישט געהאט פארצייכנט, וואלט מען געזעצט אויס־פארשונגס־קאמיסיעס מיט פראפעסארן זי אויסצוגראבן פון די בערג צייטונגען און ארכיוור־מאטעריאלן איבער דער גארער וועלט.

אויב אזוי טאקע, טא וואס האב איר מורא צו ריזיקירן און זאגן אביסל נביאות? און, שא, אפשר אין די פראגע וועגן דער צוקונפט פון יידישן טעאטער אין אמעריקע גארנישט קיין נביאות, נאר מען קאן זי אנאליזירן אויפן גרונט פון דער פארגאנגנהייט און קעגנווארט?

אויב אזוי, אין דאך די גאנצע זאך גאר אנדערש. דארף מען דאך, הייסט עס, אביסל שמועסן וועגן דער פארגאנגנהייט און וועגן דער קעגנווארט און צום סאמע סוף ציען פון דעם די קאנסעקווענצן פאר דער צוקונפט.

זעלבסטפארשטענדלעך, אז די לייכסטע זאך איז צו רעדן וועגן דער פארגאנגנהייט. א גרויסער טייל פון די דירעקט־פאראינטערעסירטע לעבן שוין נישט. נישט זיי וועלן ליענען, וואס מיר שרייבן און נישט זיי וועלן פראטעסטירן אדער שיקן הכחשות ווען די פאקטן, וואס מיר וועלן אנגעבן, וועלן נישט שטימן מיט זייערע פאקטן, אדער מיט דעם ווי זיי האבן די פאקטן געזען. אנדערש איז אבער וועגן דער קעגנ־ווארט. דא שטויסט מען זיך אן אויף לעבעדיקע מענטשן, וואס יידיש טעאטער איז נישט נאר זייער דעזערט, נאר זייער ברויט און פאר ברויט קעמפט מען צי מען איז יא גערעכט צי נישט. און דאס זעלבע וועגן דער צוקונפט. א שווינדזיכטיקער, וואס ליגט אין שפיר טאל, אייגנטלעך אזוי ווי א צום טויט־פאר־משפט־ער זיצט און ווארט אויפן טויט, גלויבט דאך אויך, אז אטראט וועט געשען א נס און איין זון־שטראל וועט אים צוריקשטעלן אויף די פיס. טא פארוואס זאלן עס נישט גלויבן מענטשן מיט שוואכערע קראנקהייטן, מיט קלענערע דעפעקטן אין זייער קערפער, און פארוואס זאלן זיי נישט ביזן ווערן ווען איר קומט און זאגט זיי פארט אפ דאס לעבן?

האב איר, הייסט עס, צו דערווארטן א גרויסן פראטעסט־געשריי מצד די אקטיארן און מצד די פארשטייער פון זייער פאך, נאר עס קאן געשען א נס, אז קיינער פון זיי זאל נישט ליענען דעם ארטיקל און עס וועט זיין שלום על ישראל. פארן פובליקום, פארן פשוט'ן ליע־

נער האב איד נישט קיין מורא, ער איז מיט מיר. ער איז אפשר נישט אזוי דענקענר ווי פראקטיש, אלנפאלס איז ער נישט אבסטראקט גע- שטימט, אים פאראינטערעסירן נישט די סיבות, דער „ווארום“, נאך דער „דארום“, ווי מען וואלט עס געזאגט אין דער שפראך פון פארן „דריטן רייד“. ער קוקט אן די לאגע ווי זי איז און האט צו איר א באציאונג, אן סענטימענטן און אן פערזענלעכע מאטיוון.

וואס איז געווען יידיש טעאטער אין אמעריקע אין דער פאר- גאנגנהייט? — א שטיק קאנצענטרירט יידיש לעבן. געקומען אין אמעריקע א מאסע אלף-בית'ניקעס בכלל, אדער בפרט אין וועלטלעכן זינען, האבן צוליב דעם שאפ פארלוירן זייער רעליגיעזע נשמה יתירה, וואס האט גייסטיק אויסגעפילט זייער חלל אין לעבן, זינען געווארן ארויסגעריסן ווי בויער פון זייער סביבה און פריינט, האבן איבער- נאכט געדארפט בייטן מנהגים, זיטן, וואס זינען דורך דורות געווארן זייער צווייטער נאטור. דאס יידישע טעאטער איז געווען דאס איינ- ציקע ארט, וואס האט זיי דאס אלץ ערועצט. גאלדפאדענס א ליטעלע וועגן בית המקדש, הורוויצעס „משה רבנו“ און לאטיינערס „יוסף מיט די ברידער“ האבן אויסגעפילט די בענקשאפט צום חומש, צום עין יעקב, וואס מען האט געהערט שבת נאכמיטאג אין שניידערישן שולכל זאגן דעם למדן פון שטעטל. יעקב גארדינס „גדליה לוריע“, „מירעלע אפרת“, „נחומ'טשע חנה דבורה'ס“, „אקסל“, ר' הערשעלע דובראוו- נער“, „חנה דבורה“, „שמואל יאסל“ און „שמשון אייזנשטארק“ האבן געבראכט א שלום-עליכם פון די קרובים און פריינט, וועלכע מען האט דארט אויף יענער זייט איבערגעלאזט. מען האט כמעט געפילט ווי מען איז ווידער מיט זיי. די אלטע מנהגים און ווערטלעך פון וועלכע מען האט זיך אנגעהויבן אפגעוואוינען, ווייל מען האט באשלאסן צו ווערן „אמת'ע אמעריקאנער“, האבן נאך אמאל א שוין געטאן מיט זייער גאנצער, צו זייער צוגעוואוינטער, שיינקייט ווי דאס טייכעלע אין דער אלטער היים, ווי דער איינגעפאלענער סאד, ווי דאס וואקלדיקע בריקל, וואס איז ווי א פליג קעגן דער מאנהעטען ברידזש, אבער דאס בריקל איז דאך ליבער דורך דעם אפגעטיילטן שטח.

האט דאס יידישע טעאטער טאקע אויסגעפילט א שטיק יידיש לעבן, איז טאקע יידיש טעאטער אין אמעריקע געווען א נויטווענדיקייט פאר הונדערטער טויזנטער יידן, אבער, און דא הויכט זיך אן דער „ויהי“, דאס יידישע טעאטער אין אמעריקע האט נישט געהאט קיין

פירער. אזוי לאנג ווי עס האט זיך געהאלטן אין ענגע ראמען: גאלד-פאדען מיט זיין טרופע, שפעטער נאך צוויי טרופעס: לערנער און לאטיינער אדער שמ"ר, האבן די פירער געהאט די קאנטראל, אבער ווען דאס יידישע טעאטער אין אמעריקע איז ראפטום געוואקסן אזוי ווי בראנזוויל^(*), זיינען די טעאטער-פירער אליין געפירט געווארן. דאס איז אייגנטלעך דאס אומגליק פון יעדער אונטערנעמונג, נישט צו קאנען האלטן דעם וואוקס אונטער קאנטראל. דאס יידישע טעאטער האט אזא פירערשאפט נישט געהאט. ווי יעדע אינדוסטריע אין אמעריקע האט מען זייער אכטונג געגעבן, אז מען זאל קריגן באצאלט פאר דער ארבעט, נאר אויף דער קוואליטעט פון דער ארבעט האט מען נישט אכטונג געגעבן: מען האט נישט באמערקט, אז דער ייד אין אמעריקע קריסטאליזירט זיך איבער. ער האט שוין פארלוירן דעם סענטימענט צו זיין היימישער קאפאטע, צום ווישן די נאז מיטן ארבל, צו דעם צונאמען מיט וועלכן מען פלעגט רופן יעדן דריטן ייד אין דער אלטער היים. ער האט אויך שוין באוויזן זיך אויסצולערנען לייענען ענגליש און אמאל אז אנדער לשון. ער זעטיקט שוין זיין בענקשאפט צו יידישקייט דורך צייטונג, און בוד, דער אלטער שטאף טויג שוין מער נישט פאר אים, אפילו אין א געענדערטער פארם.

וואס האט מען געדארפט טאן? איינס פון ביידע, אדער אויפ־געבן דעם געדאנק וועגן טעאטער אין יידיש, אדער דערציען דעם עולם מיט א באציאונג פון דר-ראץ און ליבע צו דער יידישער שפראך. ממילא וואלט יעדע פיעסע פון יעדן ווינקל פון לעבן, פון יעדער סיטואציע, פון יעדן פאלק, פון יעדער סביבה, אבי נאך איינער דער יידישער שפראך, געווען יידיש טעאטער. אזוי קוקט יעדעס פאלק אויף זיין טעאטער. אין ווארשע, די הויפט-שטאט פון פוילן, האבן איך אויף א טיר פון זאקסישן גארטן געזען קלעפן בערך 10 אפישן פון פארשידענע טעאטערס, און אויף יעדער פיעסע איז געווען אויפ־געשריבן דאס ווארט „איבערזעצט פון...“, און כאטש פויליש טעאטער האט א לאנד מיט א שפראך פאר 30 מיליאן מענטשן, מיט א מלוכה, וואס שטיצט דאס טעאטער, מיט דראמאטורגן, וואס שילדערן דאס לעבן פון אט די 30 מיליאן אין זייער פארנאננהייט, קעגנווארט און צוקונפט, פונדעסטוועגן הייסן די 10 פיעסעס, גענומען פון איטאל־עניש, דייטש, רוסיש, טשעכיש, פראנצויזיש, ענגליש, לעטיש און

(*) בראנזוויל — א גרויסער יידישער קווארטאל אין ניו-יאָרק.

אונגאריש, „פּויליש טעאטער“, ווייל אין דער ערשטער ריי האַנדלֵט זיך פאר אַ טעאטער זיין שפראך. ביים יידישן טעאטער, ביי זיינע טרענער, סיי די אַקטיארן, סיי דירעקטארן, סיי די מתעסקים, אין די שפראך געווען אַ נעבן־זאך: יידיש טעאטער אין דער יידישער שפראך ווערט אַ נעבן־זאך, ווי זאגט דאָס יידישע פּאַלקס־ווערטל „אַזוי ווי מען בעט זיך, אַזוי שלאָפט מען“.

גייט מען היינט אין יידישן טעאטער אַז שום באַציאונג, וואָס דאָס מיינט אַמוזירן זיך בלויז, און דאָ איז אַמעריקע אַ לאַנד מיט גרויס קאנקורענץ. מען קוקט אַזוי לאַנג אויף אַ הויז פון 80 שטאק ביז מען בויט אויס אַ הויז פון 85 שטאק. יחוס איז דאָ אַ פאַרבראַך קירטער אַרטיקל. „וואָס איז ער ווערט?“ אַט אַזוי שאַצט מען פאַר וויפיל אַמוזירט מען זיך ווען מען צאַלט 75 סענט? מען קריגט „מאַניס־וואוירט“?*) און עס איז טאַקע שווער צו קריגן אויב מען מעסט בלויז אַזוי. טרפּה פלייש קאַסט נאָר אַלץ ביליקער. גוייל־שער אַמוזיר־שטאַף איז אַלץ נאָר שטאַרקער און ביליקער, ווערט דאָס יידישע טעאטער אויסגעשטעלט נישט אויף ביזנעס, נאָר אויף אַ נדבּה. נו, אַ נדבּה קאָן מען קיינעם נישט אויפצוווינגען צו געבן, און וויפיל ער גיט, מוז ער דערפאַר קריגן אַ שיינעם דאַנק, כאַטש מען קאָן אַמאַל פאַר דער נדבּה מער נישט קריגן ווי אַ שאַכטל צינדהעללעך אַנצוצינדן בלויז צו קאַכן אַ מיטאַג, אָבער דאָס מיטאַג גופּא איז נישטאָ.

אַזוי זעט אויס די קעגנוואָרט.

די צוקונפֿט? מען מוז זיך איינמאַל פאַר אַלעמאַל צוגעוואוינען צום געדאַנק, אַז יידיש טעאטער אין דער יידישער שפראך איז אַ טייל פון דער אַלגעמיינער יידישער קולטור. וואָס אַמאַל מוזן ענגער ווערן די פּעדעס, וואָס פאַרבינדן די יידישע פּרעסע, ליטעראַטור, קונסט, שול און יידיש טעאטער און זייערע טוער, און אין אַט דעם קאַמף פאַר דער צוריקאויפלעבונג פון דער נייער יידישער קולטור־שפראך פון די ברייטע יידישע מאַסן אין אַמעריקע איז אַפהענגיק דער ענטפּער וועגן דער צוקונפֿט פון יידישן טעאטער אין אַמעריקע.

דער איצטיקער ייד אין אַמעריקע איז גאַנץ אַנדערש פון דעם אימיגראַנט, כאַטש טיילמאַל איז עס נאָר דער זעלבער גוף. ער מוז

(* דעם ווערט פאַרן באַצאָלן געלט.

אנהויבן לעבן אלס מאדערנער ייד מיט די אטריבוטן פון א מאדערנעם יידן. וועט געלונגען צו האבן אין אמעריקע יידישע יידן, וועלן מיר האבן א נייעם יידישן טעאטער אין דער יידישער שפראך. אויב מיר וועלן האבן אן אמעריקאנער יידן, האט יידיש טעאטער קיין אויסזיכטן אויף דער צוקונפט סיידן רעשטלעד ווי די „פיינטעד דעזערט“ (**), צו וועלכע מען וועט אמאל קומען „סלאמען“.

(**) „פיינטעד דעזערט“ (דער געפארבטער מדבר) איז א שטח אין אמעריקע, וואו מענטשן פארן צו אנקוקן פאר משיקאוועס.

די ראָל פֿון „ליבהאַבער“ אין ייִדישן טעאַטער

אין דער געשיכטע פון יעדן טעאַטער פאַרנעמען די דראַמאַטישע געזעלשאַפטן אָדער די ניט־פּראַפעסיאָנעלע „ליבהאַבער“ אַ זייער וויכטיק אַרט. גאַנץ אָפט איז זיי באַשערט צו מאַכן געשיכטע. דאָס פּראַפעסיאָנעלע טעאַטער איז אין דער ערשטער ריי (גערעדט וועגן די קאַפיטאַליסטישע לענדער) אַ געשעפט און פּאַסט זיך צו צום קונה. טיילמאַל איז דער קונה מיט געשמאַק, טיילמאַל מיט ווייניקער גע־שמאַק, אָבער ער האָט זעלטן ליב עקספּערימענטן. ער וויל קומען צום גרייטן, צום אויסגעפרובטען. דער „ליבהאַבער“, וואָס לעבט נישט פון טעאַטער, וואָס די הכנסה פון דער פאַרשטעלונג איז נישט זיין ברויט, נאָר פּאַרקערט, גאַנץ אָפט נעמט ער אַראָפּ פון זיין ברויט, פון זיין ווירקלעכער פּרנסה, אַ באַדייטנדין טייל כדי צו דעקן די דע־פיצטן, וואָס זיינע פאַרשטעלונגען ברענגען, אַט דער דאָזיקער „מע־צענאַט“ קאָן זיך שוין יאָ דערלויבן אויף עקספּערימענטן, ווייל ער מוז זיך נישט צופאַסן צום געשמאַק פון קונה, פון באַזוכער, ווייל סוף כל סוף דעקט קיינמאַל נישט דער קונה זיינע גאַנצע אויסגאַבן. די דאָזיקע ראָל, די באַדייטונג פון זיין ווערט פאַר דער אַנט־וויקלונג פון נייע פאַרמען אין טעאַטער, פון פרובן צו גיין אויף נייע וועגן, האָבן פאַרשטאַנען פיל „ליבהאַבער“, און אַ דאַנק זיי זיינען טאַקע אָפט געשאַפן געוואָרן דורכברוכן אין טעאַטער.

אַלס ביישפּיל איז גענוג צו נעמען דאָס אַמעריקאַנער טעאַטער מיט זיינע ליבהאַבער־קרייזן, וואָס האָבן די ערשטע אַרױפגעפירט אויף דער בינע דעם באַדייטנדיקן אַמעריקאַנער דראַמאַטורג יודזשין אַ'ניעל, וועלכן דאָס פּראַפעסיאָנעלע טעאַטער האָט פּריער פאַרשוויגן, און אים אַנגעהויבן שפּילן ערשט נאַכדעם ווי די „ליבהאַבער“ האָבן אים אויס־געפרובט.

דערמיט האָט זיך די ראָל פון אַמעריקאַנער „ליבהאַבער“ נישט פאַרענדיקט. אין די צייטן, וואָס דאָס אַמעריקאַנער טעאַטער האָט זיך

געהאלטן שטרעננג אין דער טעמאטיק פון דער פאמיליען-טראגעדיע, פון די יחידים-ליידן און פריידן, זיינען געקומען די „ליבהאבער“ און האבן די ערשטע אנגעהויבן שפילן אקטועלע פיעסעס, טעאטער-שטיק, וואס האבן געאטעמט מיטן טאג, וואס האבן אויסגעווייטאקט די דאגות און זארגן, די ליידן און קאמפן פון דעם הארעפאשניק, פון דעם עקספלאואטירטן, וועלכער זעט זיין רעטונג אין א נייער וועלט-ארדנונג, הילף דורכן כלל, דורכן קאלעקטיוו. מיט איין ווארט — די אמעריקאנער „ליבהאבער“ האבן די ערשטע אנגעהויבן ארויפצור-פירן אויף דער בינע די סאציאלע פיעסעס, זיי האבן אנגעהויבן בא-פירן אויף דער בינע פראגן, וואס האבן נאך געבלוטקט, די זעלכע ענינים, וועלכע די צייטונג פון זעלבן טאג האט באהאנדלט. זיי האבן פאראייניקט דאס לעבן מיטן טעאטער.

אויך אין יידישן טעאטער האבן די „ליבהאבער“-גרופעס געהאט א געוויסע באדייטונג, אבער דאך נישט די, וואס זיי האבן געדארפט האבן. נישטא קיין שמעטל אדער ישוב פון אייניקע הונדערט יידן, וואס זאל נישט האבן געהאט קיין ליבהאבער-קרייז, אבער קיינע פון די קרייזן האבן נישט געהאט קיין אידעאל, אחוץ צו „שפילן“, און אין דער הינזיכט האבן זיי ממש ווי מאלפעס, נאכקאפירט דאס פראפע-סיאנעלע יידישע טעאטער. אדער מען פלעגט נאכשפילן א פיעסע, וואס א טרופע האט פריער געשפילט אין וועלכן שמעטל, אדער מען האט אין אייגענעם שמעטל קיין יידיש טעאטער נישט געהאט, האט מען זיך באגונגט דערמיט, וואס מען האט אויסגעשריבן א געדרוקטע פיעסע, צי נאך געלאזט אויסשרייבן פון דער גרויסער שטאט אן איבערגעשריבענע פיעסע ביי א סופלאר, און זי געשפילט. און ווער רעדט נאך אויב אין שמעטל האט זיך געפונען איינער, וועלכער האט דאס „פיעסעניו“ געזען פריער שפילן אין דער גרויסער שטאט, האט ער זי אויפגעפירט, נאכקאפירנדיק זי מיט אלע שמד-שטיק ווי די פראג-פעסיאנעלע אקטיארן האבן זי געשפילט. די „ליבהאבער“ אין שמעטל האבן אויף אזא אופן נישט נאך נישט באקעמפט די שלעכטע (אפט געצוואונגענע) מדות פון פראפעסיאנעלן טעאטער, נישט נאך נישט געווען קיין אוואנגארד פארן בעסערן טעאטער, פאר אויסאידלען און פארפיינערן דעם חוש פאר דער טעאטער-קונסט, נאך זיינען געווען דער פארפאסטן פארן שונד-טעאטער, וואס אויב ער איז שפעטער געקומען אין זייער שטאט, האט ער שוין געהאט א צוגעגרייטן עולם

דורך די ליבהאבער-אויפפירונגען און דעם רעפערטואר, וועלכן זיי האבן געשפילט.

אבער כאטש דאס איז געווען דער רוב פון די יידישע ליבהאבער-גרופעס, קאן מען אבער נישט פארבייגיין דעם פאקט, אז די געציילטע אויסנאמעס, וואס מיר האבן געהאט אויף דעם געביט, האבן געלאזט שפורן אין גאנג פון יידישן טעאטער איבער דער וועלט. א שטייגער פוילן מיט אירע ליבהאבער-גרופעס, ווי „הארפע“, און „דראמא-טישע קונסט“ אין לאדזש מיט א רעזשיסער און א רעפערטואר, וואס זיינען געווען א גרויסע דערגרייכונג פאר יענער צייט און טאקע צוגע-פירט דערצו, אז דאס יידישע טעאטער אין לאדזש האט אויפגעפירט א סך פיעסעס פון אש, הירשביין און פיל איבערזעצונגען פון איירא-פעאישן ריינעם רעפערטואר, אדער די ווארשעווער דראמאטישע „הומיר“-סעקציע אונטער פּרצס אָנפירונג, צי דאס „ארטיסטישע ווינקעלע“ אדער די דראמאטישע ליבהאבער-קרייז אונטער דוד הער-מאנס אָנפירונג, צי דעם האַלב ליבהאבער און האַלב פּראָפּעסיאָנעלן טעאטער אונטער דער אָנפירונג פון פּרץ הירשביין, צי די „פּראָגרעסיוו דראמאטיק קלאב“ און די געזעלשאַפט „פּרייע פּאַלקס-בינע“ אין אמעריקע, וואס האבן די ערשטע אויפגעפירט הירשביינס פיעסעס און אים אריינגעפירט אין פּראָפּעסיאָנעלן טעאטער, און געלייגט די יסודות פאַרן שפּעטערדיקן יידישן קונסט-טעאטער אין ניו-יאָרק, אדער אפילו די געזעלשאַפט „פּאָדא“ אין ווילנע, וואס פון איר איז אַנט-שטאַנען די שפּעטער אַזוי וועלט-באַרימטע „ווילנער טרופע“. אַט די דערמאָנטע געזעלשאַפטן און ליבהאבער-קרייז זיינען אויף דער וועלט געקומען נישט סתם אַזוי, זיי האבן געהאט אַן אידעע — דעם קאַמף קעגן דאַמאַלסטדיקן רעפערטואר אין יידישן טעאטער. געקוקט מיט היינטיקע אויגן, הייסט עס, אַ ריינער קונסט-קאַמף, אַז אַ געזעלשאַפט-לעכע אידעאָלאָגיע, אבער מען דאַרף געדענקן יענע פאַרהעלטניס-מעסיק רואיקע עפאכע אין וועלכער דער גרעסטער טייל פון די דער-מאָנטע געזעלשאַפטן איז אַנטשטאַנען. דער עצם פּאַקט פון זייער אַקטיוויטעט איז געווען אַ רעוואָלוציאָנערער לַגבי דעם דאַמאַלסטדיקן פּראָפּעסיאָנעלן יידישן טעאטער.

עפיוצדן און קוריאון

„סלאווא מעביע האָספּאַרד“*

די געשיכטע האָט פּאַסירט אין פּוילן נאָך אין דער צייט, ווען פּוילן האָט געהערט צו רוסלאַנד.

די טרופּע איז באַשטאַנען פּון יעקב ליבערט, יוליוס אַדלער, שטאַבינסקי, עמנואל טשיזשיק, קאַלינער און אַנדערע. געשפּילט האָט מען אין דער שטאַט סלאָנים ביי אַ קאַוואַל. נאָך אַלע אויסגאַבן זיי נען געבליבן עטלעכע רובל. חברה אַקטיאָרן האָבן גענומען די פּיס אויף די פּלייצעס, און האָבן זיך געלאָזט קיין וואַלקאַוויסק. אויפן וועג אָבער האָט מען אויפגעגעסן די עטלעכע רובל, און אַזוי איז מען אַז אַ גראַשן אין טאַש אַנגעקומען אין וואַלקאַוויסק. דאָרט האָט זיך חברה באַזעצט אין אַז אַכסניה. געוויינלעך וואַלט מען זיי נישט אַריינגעלאָזט ביז זיי וואַלטן פּריער באַצאַלט, וואָרום פּון פּראַקטיק האָבן שוין די האַטעל־באַזיצער געוואוסט, אַז יידישע אַקטיאָרן האָבן זייער זעלטן צו באַצאַלן דערנאָך, און דעריבער פּלעגט מען ביי זיי נעמען באַצאַלט פּאַראוויס. דאָסמאַל האָט מען זיי אָבער אַריינגעלאָזט, ווייל טשיזשיק האָט שוין עטלעכע מאַל געוואוינט אין דער דאָזיקער אַכסניה, און האָט שטענדיק באַצאַלט.

ווען עס איז געקומען צו גיין אַרויסנעמען די ערלויבעניש צו שפּילן, האָט מען אַנגעהויבן צו זוכן אַ מאַן, וואָס רעדט גוט רוסיש. געזוכט, ביז מען האָט זיך אָפּגעשטעלט אויפן אַקטיאָר קאַלינער. צום אומגליק, איז ער אָבער געגאַנגען אָפּגעריסן און אָפּגעשליסן. היינט ווי אַזוי קאַן מען אים אין אַזאַ הילד שיקן צו נאַטשאַלסטוואַ? האָט מען אים אַנגעהויבן באַקליידן און באַצירן. וואָס איינער האָט

(* אַ דאַנק דיר, גאַמעניו!)

געהאט עפעס א לייטישע זאך: א פאר גאנצע שיד, א גאנצן גארניי טור, א קראגן, האט ער עם אויסגעטאן, און עם אנגעטאן דעם „שליח ציבור“, קאלינערן. דער אקטיאר טשיזשיק האט פארמאגט אן אלטן זינגער מיט א מעשענער קייט, וואס האט געגלאנצט ווי גאלד, האט מען דאס אויך אנגעטאן קאלינערן, פארשטייט זיך, אז אן א צילינדער האט מען נישט געקאנט יוצא זיין, מען האט אים אויך אנגעטאן א צילינדער.

צוריקגעקומען איז קאלינער מיט דער בשורה, אז דער פאליציי מייסטער דערלויבט נישט קיין פארשטעלונג אפילו אויף דייטש, וואך רום ער ווייסט שוין, אז דאס איז נאך אן אויסרייד, און אין דער ווירקלעכקייט שפילט מען אויף יידיש. דאס איינציקע, וואס ער ער-לויבט יא, איז א פארשטעלונג אויף רוסיש.

רוסיש! ווער קאן דאס שפילן רוסיש? אבער פארפאלן, דער מאגן מאנט זיינס, מען דארף עסן! איז געבליבן, אז מען וועט אנאנסירן א רוסישע פארשטעלונג, און זינגען וועט מען קווארטעטן פון „נאטאלקא פאלטאווקא“. דאס איז געווען אזא מין צוזאמענשטעל פון אוקראינישע לידער, וועלכער יעדער זינגער, און יעדער יידישער אקטיאר, האט ווי עם איז געקענט. מען האט ארויסגעלאזט א קלייד נעם אפיש, אויף וועלכן עם איז דורך א טעות געווען גערוקט נישט „נאטאלקא פאלטאווקא“, נאר „נאטאלקא פאלטאווקא“.

אזוי ווי קיין נאטן זיינען נישט געווען, האט לעא ליאווי, דער איצטיקער באקאנטער מוזיקער און כאר דיריגענט פון ניו יארק, אנה געשריבן עטלעכע נאטן, און אזוי ווי ליבערטס נאמען איז דאמאלט געווען זייער פאפולער אלס שוישפילער, האט מען אויפן אפיש גע-שריבן, אז ער וועט זינגען דאס באקאנטע ליד „גלאדיא נא לוטש“, כאטש מען האט באלד געוואוסט, אז זינגען וועט דאס אן אנדרער אקטיאר, ווייל ליבערטס האט נישט געהאט קיין שטימע פאר דעם ליד.

די פארשטעלונג איז פארגעקומען ערגעץ אין א „זאל“ אויף א צווייטן שטאק. פלעצער צום זיצן האט מען געמאכט פון ברעטער, וועלכע מען האט געלייגט איבער בענקלעך אין ביידע עקן. דער אפיש האט אבער דעם יידישן פובליקום נישט צוגעצויגן. געקומען זיינען געצילטע יידן, אייניקע רוסן און עטלעכע רוסישע אפיצירן, וואס זיינען געזעסן אין דער ערשטער רייע.

דאס לידל האט אנשטאט ליבערטס געזונגען יוליוס אדלער, אויך די אנדרעע אקטיארן האבן געזונגען אויף רוסיש, וואס זיי האבן גע-

קענט. דאס גאנצע פראגראם, וואס די אקטיארן האבן פארמאגט, איז שוין געווען פארענדיקט, און דא איז נאך נישט אריבער קיין שעה. שלעכט! דאס „פובליקום“ זיצט און ווארט. די אקטיארן האבן אבער שוין נישט מער וואס צו געבן, און מען דארף ארויסגיין זאגן, אז דאס פראגראם איז געענדיקט. אבער יעדער פון די אקטיארן האט מורא ארויסצוגיין, ווארום א פראגראם צו יענער צייט האט געדארפט דויערן כאטש דריי שעה.

ענדלעך איז באשלאסן געווארן, אז טשיזשיק זאל ארויסגיין מיט דער מעלדונג. ליאוו האט אים אויסגעלערנט די עטלעכע ווערטער אויף רוסיש.

דערווארט האבן די אקטיארן, אז נאכדעם ווי טשיזשיק וועט אויסזאגן דעם סוד, אז דאס פראגראם איז געענדיקט, וועט דער עולם פראטעסטירן, און פארלאנגן, אז מען זאל ווייטער שפילן. גע-שען איז אבער אז אומדערווארטע זאד:

אזוי גיד ווי טשיזשיק האט ארויסגעזאגט די עטלעכע ווערטער, האבן זיך די אפיצירן אויפגעשטעלט, און הויך ארויסגערופן:

— סלאווא טעביע, האספאדי! א דאנק דיר, הייסט עס, רבונן של עולם, וואס מען ווערט פון אייר פטור.

געשעפט איז יידיש

איז יענער צייט האט מען שטארק אכטונג געגעבן, אז פון דער בינע איז יידישן טעאטער זאל מען רעדן דייטש, און גליקלעך איז דעריבער געווען די יידישע טעאטער-טרופע, וועלכע האט געהאט צווישן זיך אקטיארן, וועלכע האבן געשטאמט פון גאליציע אדער פוילן, ווייל די דארטיקע יידן קענען ניכער ארויסרעדן א יידיש ווארט, וואס קלינגט ענלעך צו דייטש. איבערהויפט פלעגט זיין א גרויסע שמחה איז יענער טרופע, וואס פלעגט האבן מיט זיך דעם אקטיאר יוגיוס אסראר*.)

דאס איז געווען א יידישער אקטיאר פון דעם מאריס מאריסאז-טיפ. אליין האט ער פריער געשפילט אויף דער פוילישער בינע, דער-

* זע „לעקסיקאן פון יידישן טעאטער“, 1, ז. 80.

נאך אויף דער דייטשער, און דאן איז ער געווארן א יידישער אקטיאר. זייענדיק צוגעוואוינט צו דער דייטשער שפראך, פלעגט ער, שפילנדיק אויף דער יידישער בינע, אלץ נאך רעדן דייטש, אפילו דארט וואו מען האט זיך פשוט גענויטיקט אין אן עכט יידיש ווארט.

וואלט די יידישע אקטיארן געקאנט זיך דערלויבן, אז זייער יידיש לשון זאל זיין ריין און עכט, וואלט זיי אסקארן גארנישט געקאנט ארייננעמען צו זיך, אזוי אבער ווי דאס קענען רעדן דייטש פלעגט זיי שטארק צונוצן קומען, האט זיך יעדע טרופע געיאגט נאך אסקארן. אין דער צייט ווען אנדערע יידישע אקטיארן האבן זיך געדארפט ברעכן די צונג, אז זיי זאלן רעדן „דייטש“, האט אסקאר טאקע גערעדט א ריכטיקן דייטש, און ער האט זיך געדארפט מאטערן, אז ער זאל ארויסרעדן ריכטיק א יידיש ווארט.

די טרופע, וואס איז געקומען אין דעם שטעטל גלזכאוו, טשערני-גאווער גובערניע, איז באשטאנען פון אסתר רחל קאמינסקא און איר מאן אברהם יצחק, קיידאנאוו (אז אקטיאר, וואס האט אויסגעזען ענדלעך צו אברהם גאלדפאדען, און איז טאקע א צייט ארומגעפארן איבער דער וועלט אלס גאלדפאדען, און זיך געלאזן איינארדנען קאני-צערטן, און פלעגט צונעמען דאס געלט מיטן ביסל כבוד), יוליוס אסקאר, זאבלאצקי, פאלעוויק, קיסעלעווסקי, און עמנאל טשיזשיק. אברהם יצחק קאמינסקי איז אליין אוועק צום איספראוויניק נאך א דערלויבניש צו שפילן. אין אנהויב האט דער איספראוויניק נישט געוואלט געבן קיין דערלויבניש, נאר ערשט ווען מען האט אים פאר-זיכערט, אז מען וועט שפילן אויף דייטש, און אז ער קאן אליין קומען אין טעאטער און זיך איבערצייגן צי מען שפילט נישט קיין דייטש, און אויב ער וועט הערן איין ווארט יידיש, מעג ער תיכף איבעררייסן די פארשטעלונג, האט ער ענדלעך דערלויבט צו שפילן.

די גוטע בשורה, אז ס'איז מעגלעך, אז דער איספראוויניק וועט קומען אין טעאטער קאנטראלירן צי מ'שפילט טאקע דייטש, האט די אקטיארן נישט געשמעקט, אבער קיין בעסערע ברירה האבן זיי דאך נישט געהאט, דערצו האבן זיי קיין סך נישט מורא געהאט, ווארום זיי האבן דאך עפעס יוליוס אסקארן אין דער טרופע, און ער רעדט דאך טאקע דאס אמת'ע דייטש! . . .

געשפילט האט מען יענעם אוונט גאלדפאדענס אפערעטע „סבצנאן און הונגערמאן“. דער איספראוויניק האט טאקע געהאלטן

ווארט, און איז אלײן געקומען אין טעאטער. די אקטיארן האָבן געהאקט דײַטש, און עס איז אלײַ געגאַנגען ווי ס'דאַרף צו זײַן. באַד-זונדערס האָבן זײַד די אקטיארן דערפֿרײַט, ווי ס'איז געקומען צו דער סצענע, ווען יוליוס אַסקאַר איז אַרויף אויף דער בינע, אַבער דאָ איז געשען אַ נישט־פאַראַוויסגעזען אומגליק :

ווען יוליוס אַסקאַר, וועלכער האָט געשפּילט אין דער פּיעסע דעם טאַטען, האָט אַ זאָג געמאַן אויף דײַטש :

— ווירד ער דען פיר דיר זיין איין גוטער מאן ? ווירד דען איין זאַלכער שאַרלאַטאַן וויסען וויזאָ איין געשעפט צו פירען ?

האָט זײַד דער איספּראַוויניק געגעבן אַ שטעל־אויף פון זײַן פּלאַץ און געהייסן תּיכּף אַראַפּלאַזן דעם פאַרהאַנג.

— א, מיר קענען די יידישע קעפלעך ! — האָט ער געדונערט.

— געמיינט אַז מען וועט מיר אַפּנאַרן און איינרעדן, אַז מען שפּילט דײַטש, אַבער אײַך האָב אײַך געפּאַקט !

— וואָס האָט איר אונדז געפּאַקט ? — האָבן די איבערנע-

שראַקענע אקטיארן געפרעגט.

— מאַשעניקעס !* — האָט דער איספּראַוויניק געשריגן. — אַלע

ווייסן, אַז געשעפט איז אַ יידישע זאַך. געשעפט איז יידיש, און יידיש טאַר מען נישט שפּילן !

צומאַרגנס איז דער שטאַטישער „מאַכער“ אַוועק צום איספּראַוויניק ניק אויסבעטן, אַז מען זאָל פאַרט דערלויבן די אַרעמע אקטיארן צו שפּילן. האָט דער איספּראַוויניק ווייטער גע'טענה'ט, אַז אַלע אקטיארן רעדן גוט דײַטש, נאָר איין יוליוס אַסקאַר קען נישט קיין דײַטש, וואָרום ווען ער וואַלט געקענט דײַטש, וואַלט ער דאָך געוואוסט, אַז „געשעפט“ איז יידיש, און אויב די טרופּע וויל ווייטער שפּילן, זאָל זי שפּילן אַז יוליוס אַסקאַרן, אַדער ער זאָל זײַד אויסלערנען דײַטש . . .

דער גאַסט פון יענער וועלט

דאָס איז געשען אין שטעטל פּיראַטיו, פּאַלטאווער גובערניע. די טרופּע איז באַשטאַנען פון יוליוס און עמיליע אַדלער, הערמאַן סיעראַצקי, שלום צוקער, יצחק בליפעלד, יעקב גארטעלע-וויטש, ראַטשטיין, און דעם דירעקטאר בערענשטיין.

(* מאַשעניקעס — שווינדלער.

דער גובערנאטאר האט, נאך גרויסער מי, ארויסגעגעבן א דער-
לויבניש צו שפילן „דייטש טעאטער“ אין זיין גאנצער גובערניע,
אבער די דערלויבניש פון גובערנאטאר מוז ערשט באשטעטיקט ווערן
פון יעדן איספראוויניק אין דעם ארט, וואו מען וויל שפילן. דעם
גובערנאטארס דערלויבניש איז נישט מער ווי א רעקאמענדאציע.
פלעגט טאקע טרעפן, אז אין א טייל ערטער האט דער ארטיקער פאר-
שטייער פון דער רעגירונג אנגענומען די רעקאמענדאציע און איז אבי-
דערע נישט. אויך דער איספראוויניק פון פיראטין, וואס איז געווען
א גרויסער שונאי-ישראל, האט זיך איינגעשפארט, אז ער וויל נישט
דערלויבן צו שפילן ביי זיך אין שטעטל.

— ס'טייטש, — שרייט דער טרופע-פארוואלטער — אט האבן
מיר דאך א דערלויבניש פון גובערנאטאר אליון!
אבער דער איספראוויניק ווערט נישט נתפעל.

— דא, אין פיראטין, — ענטפערט ער זיך רואיק, — בין איר
גובערנאטאר, און קיינער קאן מיר נישט באפעלן. צווייטנס, ווילט
איר שפילן דייטש טעאטער, און ביי אונדז זיינען גארנישט פאראן
קיין דייטשן, טא פאר וועמען ווילט איר שפילן? דריטנס, איז דאס
שטעטל אז ארעם שטעטל, און אט זיינען נאר-וואס געווען אקטיאָר-
שטישיקעס, וואס ברעכן זיך און מאכן קונצן, און האבן געטאן
אזעלכע גרויסע געשעפטן, אז זיי האבן נישט געהאט מיט וואס
אהיימצופארן, און איר האבן זיי געמוזט שאפן אויף הוצאות. טא
וועלכע גליקן דערווארטן אייד דא? בקיצור, פארט ווייטער, דא איז
פיראטין וועט איר נישט שפילן.

ווען דער פארוואלטער איז צוריקגעקומען מיט דער גוטער בשורה
צו דער טרופע, וועלכע האט נאך געשפילט אין אז אנדער שטעטל,
און געווארט שוין אריינצופארן אין פיראטין, ווייל פיראטין איז
אנגעגאנגען אלס א גוט שטעטל פאר יידיש טעאטער, האט זיך דער
אקטיאָר אדלער אנגערופן, אז ער וועט פארן צום איספראוויניק אין
פיראטין, און ער וועט ביי אים יא אויסוירקן צו קריגן א דערלויבניש
דארט צו שפילן.

די טרופע האט זיך צוזאמענגעלייגט אויף א באזיבלעט, און
אוועקגעשיקט דעם אקטיאָר אדלער קיין פיראטין. ער האט דעם
דארטיקן איספראוויניק איינגערעדט, אז ער איז א דירעקטאר פון

א רוישער טרופע, און, פארשטייט זיך, אז ער האָט באַלד באַקומען די דערלויבניש, און געלאָזט אונטערשרייבן אַן אַפיש (אַזוי איז געווען דאָס געזעץ), אַז מען וועט שפּילן די פּיעסע „דער גאַסט פון קבר“, ווייל אויף דעם נאָמען האָט די טרופע געהאַט אַ פּיעסע, וועלכע איז צענזורירט געוואָרן אין פּעטערבורג, און אַז אַזאַ צענזורירט בוך האָט מען דאָך אין רוסלאַנד נישט געקענט שפּילן.

אַדלער האָט זיך באַלד אַרויסגעלאָזט איבערן שטעטל, און זיך דערוואַקס, אַז דאָס יידישע פּובליקום גאַרט שטאַרק צו זען שפּילן די קאָמעדיע „מישקע און מאַשקע“, אַדער „די אייראָפּעער אין אַמע-ריקע“ פון לאַטיינער, וואָס איז דעמאָלט געווען זייער פּאָפּולער.

ווען די אַקטיאָרן זיינען אַנגעקומען אין שטעטל, האָבן זיך די יידן זייער דערפרייט. מ'האַט שוין דאָרט לאַנג פאַר זיי נישט גע-שפּילט קיין יידישע טעאַטער, נאָר עס פּלעגן כּסדר קומען רוסישע און אוקראַאינישע טרופּעס, אַדער גלאַט קונצן-מאַכער, אַקראַבאַטן, פון וועלכע עס האָט זיי שוין געקערט די גאַל. יידן בעגן נאָך אַ יידיש וואַרט, נאָר אַ יידיש לידל, און כאַטש עס איז אויפן אַפּיש געשטאַנען, אַז עס קומט אַ רוסישע טרופּע, האָבן אַלע יידן באַלד פאַרשטאַנען, אַז אין דער ווירקלעכקייט איז עס אַ יידישע טרופּע, וואָרום דאָס פּוב-ליקום האָט געקענט די נעמען פון די אַקטיאָרן אויפן אַפּיש אַלט יידישע אַקטיאָרן. דערצו האָט מען אין דער שטיל יעדן געזאַגט, אַז מען וועט נישט שפּילן „דער גאַסט פון יענער וועלט“, נאָר טאַקע „מישקע און מאַשקע“, האָט מען צעכאַפּט די בילעטן ווי מצה-יוואַסער. געשפּילט האָט מען אין אַ גאַרטן, ווייל עס איז געווען זומער. דער איספּראַווניק, וואָס איז שוין געווען גענוג געוואוינט צו רוסישע פאַרשטעלונגען ביי זיך אין שטעטל, איז דעם אַוונט פון דער פאַר-שטעלונג נישט געגאַנגען אין טעאַטער, נאָר זיך בעסער אַריינגעכאַפּט אין קלוב שפּילן אַ קערטל. אין מיטן שפּילן רופט זיך צו אים אַ אַ ייד:

— גאַספּאַדין איספּראַווניק, היינט איז ביי אונדז אין שטעטל פּריילעד, מיר האָבן היינט אַ טעאַטער, און ווען איד וואָלט נאָר באַ-קומען אַ ביליקן בילעט, וואָלט איד איד דאָרט געווען.

— איד ווייס, — ענטפּערט אים דער איספּראַווניק, — עפעס אַ רוסישע טרופּע שפּילט היינט.

דער ייד, וואָס האָט חלילה נישט געמיינט צו מסר'ן, נאָר בלוין

געוואלט ווייזן, אז ער ווייסט בעסער פון איספראוויק, האט אים דערויף געענטפערט:

— גאספארין איספראוויק, איר האט א טעות, נישט א רוסישע, נאר א יידישע טרופע!

— א יידישע טרופע, נישט א רוסישע?! — האט דער איספראוויק מיט כעס אויסגעשריגן. — פארוואס האט מען מיר אפגענארט?! —

און ער האט א ווארף געטאן די קארטן, און שנעל צוגעריטן צום גארטן, אין וועלכן ס'איז פארגעקומען די יידישע פארשטעלונג. אדלער, וואס האט געשפילט די ראל "מאנקי דזשאן", וועלכע פאדערט נישט קיין שטארקן גרויס, איז געזעסן אין דער קאסע און פארקויפט די עטלעכע איבערגעבליבענע טייערע בילעטן, כאטש אין גארטן האט מען שוין געהאלטן אין מיטן שפילן. ווען ער האט דערזען דעם איספראוויק, האט ער פארשטאנען, אז קיין גוטס וועט שוין דא נישט זיין, איז ער שנעל ארונטערגעלאפן הינטער דער בינע, און א געשריי געטאן צו די אקטיארן:

— חברה, אט קומט דער גאסט פון יענער וועלט!
וואס דאס מיינט, האבן שוין די אקטיארן געוואוסט, ווארום מער ווי אין איין שטאט האט פאסירט עפעס ענלעכעס.
דער ערשטער איז טאקע אנטלאפן אדלער אליין מיטן קעסטעלע, אין וועלכן ער האט געהאלטן דאס געלט און די בילעטן. די אקטיארן, וואס זיינען געווען אויף דער בינע, זיינען, אז א פארוואס, אראפ פון דער בינע, אבער איידער וואס-ווען איז אנגעקומען דער איספראוויק. — אנו, יידעלעך, קומט נאר אהער, — האט ער געשריגן, — און ווייזט נאר אייערע פעסער!

ס'איז גוט צו זאגן "פעסער", אז פון אלע 15 מענטשן, וואס האבן געשפילט אין דער טרופע, האט נאר דער אקטיאר ראט שטיין געהאט א פאס. די אקטיארן האבן דערקלערט דעם איספראוויק, ניק, אז זיי האבן זייערע פעסער אין האטעל, און זיי גייען אהין זיי ברענגען. מיט דעם תירוץ זיינען די אקטיארן ארויס, און טאקע באלד דערויף אנטלאפן פון שטעטל.

די פארשטעלונג האט מען שוין נישט געענדיקט, און א לענגערע צייט נאר דער געשיכטע, האט מען אין פיראטין נישט געשפילט קיין יידיש טעאטער.

דער מסור איז נאָר אַריינגעפאלן

די געשיכטע האָט פּאַסירט אין שטעטל בערעזאָווקע, כּערסאַנער גובערניע. אין יענער צייט האָט מען געשפּילט יידיש טעאַטער אונטער דער פּירמע „רוסיש־דייטשער קאַנצערט“, אָדער „רוסיש־דייטשער קוואַרטעט“, און פון אונטן אויפן אַפּיש איז געווען געדרוקט מיט גרויסע בוכשטאַבן דאָס וואָרט „שולמית“, אָדער „קאַלדוּניאַ“ („די באַבע יאָכנע“). דאָס יידישע טעאַטער־פּובליקום האָט שוין געוואוסט, אַז דאָס שפּילט מען טעאַטער אויף יידיש, נאָר צוליב דער רעגירונג מוז עס הייסן, אַז עס קומט פאַר אַ דייטש־רוסישער קאַנצערט.

דער אוריאַדניק פון שטעטל האָט פאַר עטלעכע רובל אַוועק־געקוקט, און נישט געמאַכט זיך וויסן, אַז מען נאַרט אַפּ נאַטשאַל־סטוואַ. אַזוי אַבער ווי עס האָט געקאַנט פּאַסירן, אַז עס זאָל צופּעליק קומען אין טעאַטער אַ העכערער באַאַמטער ווי דער אוריאַדניק, פלעגט שטענדיק איין אַקטיאָר פון דער טרופּע שטיין אויף דער וואַר ווען עס וועט זיין נויטיק „צו געבן צונג“, צו לאָזן וויסן, אַז עס גייט אַ „קנעפל“ (אַ באַאַמטער).

געוויינלעך זיינען שוין אין יעדן שטעטל געווען געוויסע פּער־זאַנען, וואָס האָבן נישט געקויפט קיין בילעטן אין יידישן טעאַטער, נאָר פלעגן אַריינגיין אומזיסט. דער דירעקטאָר אָדער אַן אַקטיאָר פלעגט זיי געבן קאַנטראַמאַרקעס (פּרייע בילעטן).

מאַכט זיך אַבער, אַז ווען די טרופּע אונטער דער אַנפּירונג פון אבא קאַמפּאַניעוויץ איז געקומען אין בערעזאָווקע, האָט זיך דער די־רעקטאָר אַפּגעזאַנט צו געבן אַ קאַנטראַמאַרקע איינעם פון די שטענדיקע אומזיסטע גייער, האָט דאָס פּאַרדראָסן דעם חברה־מאַן און ער איז אַוועק אין אַ דערבייאַיק שטעטל צום סטאַנאַוואַי, וואָס איז אַ הע־כערער באַאַמטער ווי דער אוריאַדניק פון בערעזאָווקע, און פאַר'מסר'ט קאַמפּאַניעוויץ טרופּע, אַז זי שפּילט אויף יידיש.

ווען דער סטאַנאַוואַי האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיך פּונאַנד־דערנעשריגן:

— וואָס, זשידאַווסקי טעאַטער! אַזאַ העזח! אַזאַ פּרעכהייט!
און ער איז אַליין געקומען זען, וואָס עס קומט דאָרט פאַר אין דעם „רוסיש־דייטשן טעאַטער“.

גראד האט מען יענעם אױנט געשפילט גאלדפאדענס אפערעמע
„שולמית“ דער אדון איז אריינגעפאלן צו דער סצענע אין ערשטן
אקט, ווען אבשלום און שולמית זינגען דעם דעם „ביים ברונעם“.
(די ראלן האבן געשפילט קאמפאניעיעץ און זיין פרוי). דער אקטיאר,
וואס איז דרויסן געשטאנען אויף דער וואד, האט שוין דערווייל צו-
וויסן געגעבן וועגן דעם „גאסט“, און איז איין סעקונדע זינגען קאמ-
פאניעיעץ מיט זיין פרוי פלוצלינג שטום געווארן, אויפגעהערט צו
זינגען, און זינגען אן פארוואס אראפ פון דער בינע.

דער גאסט האט פארנומען א שטול אין דער ערשטער ריי, און
אנגעשטעלט די אויערן צו הערן ווי אזוי מען רעדט דייטשידיש.

אייניקע מינוט איז די בינע געווען ליידיק, דאס פובליקום איז
טעאטער האט געשוויגן, ווארום אלע האבן געקענט דעם סטאנאוואי,
און מען האט פארשטאנען, אז די אקטיארן זינגען געצוואונגען געווען
אזוי צו האנדלען.

באלד אבער זינגען קאמפאניעיעץ מיט זיין פרוי צוריק ארויף
דער בינע, אבער פון שולמית און אבשלום אין זייערע היסטארישע
קאסטימען איז שוין נישט געווען קיין סימן. קאמפאניעיעץ האט
פארגעשטעלט א טיפישן קאצאפ אנגעטאן אין א רויטער כאלאטסקער
רובאשקע, א פאר גרויסע שטיוול מיט א בעזים אין האנט, און לאזן-
דיק זיד אין א פייערדיקן רוסישן האפאק, האט ער גענומען זינגען
דאס כאראקטעריסטישע רוסישע לידל „יא זשע פארען ניע דוראק,
זנאיו לאדיט סקעם אי קאק“ (איד בין נישט קיין יאלד, איד ווייס
וואס איד האב צו טאן).

שולמית ווידער איז געגאנגען אנגעטאן אין א מאלארוסישן
קאסטיום, געטראגן א פאר עמערס אויף קאראמיסלעס (הענגערס),
און געזונגען דאס אוקראינישע פאלקס-לידל „אוקאזאלא מעניע
מאטי“ (די מאמע האט מיר געהייסן).

אין דער ערשטער רגע איז דער סטאנאוואי געווען צעטומלט,
ער האט זיד אליין נישט געלויבט זיינע אויגן. באלד אבער האט ער
פארגעסן צו וואס ער איז געקומען אין טעאטער, און זיד אנגעריבן
א פאר רויטע הענט פון אפלאדירן.

אין דער צייט פון אנטראקט איז ער ארונטערגעקומען הינטער די
קוליסן, געדריקט די האנט קאמפאניעיעצן, און אים געדאנקט דערפאר,

וואס ער האט נישט אָפּגענאַרט נאַטשאַלסטוואַ, און געגעבן טאַקע אַ רוסישן קאַנצערט.
דעם מסור האט ער צומארגנס פאר פאלשער מסירה פארשיקט אויף אַכט טעג אין טורמע.

דער לייב איז געשטאַרבן

די געשיכטע, וועלכע ווערט דאָ דערציילט, האט פאסירט אין יאר 1904 אין ענגלאַנד. אין יענעם יאָר איז געשטאַרבן דער פירער פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, ד"ר טעאָדאָר הערצל. אין פיל לענדער, וואו יידן האָבן געוואוינט, האט געהערשט אַ טרויער. אין מערערע שטעט האָבן די קהילות דערקלערט אַ פאַרמעלן טרויער אויף אַ מאַנאַט צייט, אין משך פון וועלכן יידן דאַרפן נישט מאַכן קיין שום שמחות, חתונות, פארוויילונגען און אויך נישט באַזוכן קיין טעאַטער־פאַרשטעלונגען.

אין יענער צייט האט אַ יידישע וואַנדער־טרופע, אונטער דער אָנפירונג פון אהרן נאגער, זיך אַרומגעשלעפט איבער ענגלאַנד און איז אָנגעקומען אין מאַנטשעסטער גראָד צו הערצלס טויט.
אַ מאַנאַט צייט נישט צו שפּילן, — דאס איז נישט געווען אזא אַנגענעמער ביסן! מען דאַרף נישט פאַרנעסן, אַז קיין גלענצנדע ביזנעס האט די טרופע, היליה. נישט געמאַכט. אין בעסטן פאַל האט מען געהאַט אויף איבערצוקומען דעם טאָג, אָבער אָפּשפּאַרן אויף אַ „שוואַרצן“ טאָג האט מען נישט געקאַנט. די בשורה, אַז די טרופע וועט אַ מאַנאַט צייט נישט קאַנען שפּילן, איז פאַר די אַקטיאָרן געווען זייער אַ טרויעריקע.

די טרופע האט באַלד אָפּגעהאַלטן אַ מיטינג און באַשלאָסן, אַז . . . עס איז ביטער.

מ'האַט געשיקט אַ דעלעגאַציע צו די יידישע פּני פון דער שטאַט, אַפּשן וועט מען פאַרט דערלויבן צו שפּילן. אָבער דער ענטפּער איז געווען, אַז דעם גאַנצן מאַנאַט וועט מען פאַר קיין פאַל נישט דערלויבן צו שפּילן טעאַטער.

שלעכט! און דאָ הייבט מען שוין אַז צו הונגערן. וואס טוט מען?

דאָ פאַלט איין אַ פּלאַן דעם פירער פון דער טרופע, אהרן נאגער,

און ער, צוזאמען מיט נאך אייניקע אקטיארן, טוען זיך אן זייערע צילינדערס און שבת לאזן זיך אריין אין דער הויפט שול. געזען די אקטיארן אין שול, האט מען זיי גאנץ שיין אויפגענומען און געגעבן א פלאץ אויבן-אין מרת. ווען עס איז געקומען צו קריאת-התורה, האט נאָגער געגעבן א קלאַפּ אין שטענדער, אַלס צייכן, אז ער וויל עפעס רעדן.

עס איז געוואָרן שטיל און דער אקטיאר האָט אַוועקגעלייגט אַזאַ

דרשה:

— יידן! מיר, יידישע אקטיארן, זיינען דאָ היינט געקומען אין שול און וועלן פריער נישט לאָזן לייענען די תורה, ביז איר וועט אונדז נישט אויסהערן און טאָן וואָס מיר בעטן פון אייד. די גרעסטע מצוה ביי יידן איז רחמנות. די גאַנצע תורה איז געשטעלט אויף רחמנות. היינט, ווי אַזוי קאַנט איר לייענען די תורה, אז איר האָט נישט קיין רחמנות? מילא, אז איר האָט נישט קיין רחמנות אויף אונדז, מענטשן, איז גאָט מיט אייד. אונדזער גרויסער פירער ד"ר הערצל איז געשטאַרבן און עס איז אַ גרויסער טרויער ביי אַלע יידן, זיינען מיר אקטיארן אויך יידן, און מיר טרויערן מיט. מיר וועלן נישט שפילן און נישט מאַכן קיין לעבן. דערויף זיינען מיר מענטשן, אבער אַ חיה, אַן אָרעם, שטום באַשעפעניש, אַ לייב — וואָס איז אַ לייב שולדיק? פאַרוואָס מוז דער לייב טרויערן און אויסגיין פון הונגער?

אין שול איז געוואָרן אַ טומל, און פון אַלע זייטן האָבן זיך געהערט שטימען:

— וואָס פאַר אַ לייב? ! וואָס מיינט איר מיטן לייב?

— אַהא, איר האָט גאַרנישט געוואוסט! — האָט דער אקטיאר אויסגערופן מיט טריאַמף. — איר ווייסט דאָך, אז מיר שפילן „בר-כוכבא“, און אין דער דאָזיקער פיעסע שפילט מיט אַ לייב. ער איז די וויכטיקסטע קראַפט אין דער פיעסע. פירן מיר מיט זיך מיט אַן אייגענעם לייב. אַלזא, פריינדע, מילא, מיר הונגערן, איז פאַרפאַלן. מיר מוזן, מיר זיינען מענטשן און יידן, אַבער ער, דער אומגליקלעכער לייב, ער איז דאָך אומשולדיק. ער דאַרף נישט הונגערן. אַבער, אז מיר פאַרדינען נישט, האָבן מיר דאָך נישט קיין געלד מיט וואָס צו קויפן פאַר אים עסן. דזשענטלמען! דער לייב הונגערט שוין עטלעכע טעג. ווי קאַנט איר, אַלס מענטשן און יידן, דערלאָזן, אז אַ לייב זאָל הונגערן צוליב דעם וואָס ד"ר הערצל איז געשטאַרבן?

— טא וואָס ווילט איר ? — האָבן זיך געהערט עטלעכע שטימען.
— מיר זיינען אַהערגעקומען אַ דעלעגאַציע, — האָט נאָגער
ווייטער גערעדט, — אַז איר זאָלט אויסוויילן אַ קאַמיטעט, וואָס זאָל
באַזאָרגן דעם לייב מיט עסן. און וויסן זיין זאָלט איר, אַז מיר האָבן
דעם לייב צוגעוואוינט צו עסן פּרישע עסנס, און אַזוי ווי מיר זיינען
אַליין יידן און עסן נאָר וואָס איז כּשר, גיבן מיר דעם לייב כּשר
פּלייש, כּדי מיר זאָלן נישט, אַמאָל, צונויפּמישן כּשר מיט טרפּה.
געדענקט-זשע, פּריינדע, שאַפט אַ קאַמיטעט און ברענגט עסן פּאַרן
לייב.

די רעדע איז אַלעמען געפּעלן. פון אַלע זייטן האָבן זיך געהערט
מיינונגען, אַז דער אַקטיאָר איז גערעכט, און ס'איז אויסגעוויילט
געוואָרן אַ קאַמיטעט.

יעדן טאָג פּלעגט דער קאַמיטעט ברענגן די אַקטיאָרן גאַנצע
פּעק מיט פּרישע ברויטן, הערינג, פּוטער, און דער עיקר — פּלייש.
דאָס האָט די אַקטיאָרן דערווייל דערהאַלטן ביים לעבן.

אַט אַזוי איז אַוועק דער טרויער-חודש, און באַלד דערנאָך
האַט זיך באַוויזן אַ פּאַוסטער, אַז די „טרופּע פון די באַרימטע קינסט-
לער“ שפּילט די באַרימטע פּיעסע „בר-כּוכבּא“ פון אברהם גאַלדפּאַדען.
דאָס טעאַטער איז געווען אויספאַרקויפט. דאָס פּובליקום האָט
זייער וואַרעם אויפגענומען די אַקטיאָרן, אָבער מען האָט געפּילט,
אַז מען וואַרט אויף נאָך עפּעס.

דאָס האָט מען געוואַרט אויפן לייב, וואָרום יעדער האָט זיך
געפּילט פאַר אַ שטיקל מחותן מיטן לייב, פאַר וועלכן די יידן פון
דער שטאָט האָבן צוגעשטעלט עסן.

אַז מ'האַט געענדיקט שפּילן די פּיעסע, און דער לאַנג גענארטער
לייב האָט זיך נישט באַוויזן, איז געוואָרן אַ טומל אין טעאַטער.
— וואו איז דער לייב ? דער לייב וואו איז ? — האָט מען
געשריגן.

עטלעכע מינוט האָט זיך אַזוי געטומלט ביז דער דירעקטאָר פון
דער טרופּע איז אַרויפגעקומען אויף דער בינע און זיך געווענדעט צום
פּובליקום :

— האַכגעשעצטע פּריינדע ! איר שרייט וואו איז דער לייב, און
איר האָט רעכט ! איר האָט דעם לייב געשפּייזט פיר וואַכן צייט און
איר ווילט אים זען. אָבער פּריינדע, אונדז האָט פּאַסירט אַ גרויס, אַ
שרעקלעך אומגליק, — דער לייב איז געשטאַרבן. יאָ, געשטאַרבן.

און וויסט איר פון וואס די אומגליקלעכע חיה איז געשטאָרבן? דער דאָקטאר האָט דערקלערט, אַז דער לייב איז געשטאָרבן פון עסן נישט פריש פלייש. איר פארשטייט, פריינדע, איינער פון אייך האָט אונדז אָפגענארט, ער האָט אונדז געבראַכט אַלט פלייש פארן לייב, און דער לייב, אַ צאַרטער לייב, איז דערפון געשטאָרבן. מיר זיינען אומגליקלעך, אַ טרויער הערשט ביי אונדז. מיר זיינען אַלע צעבראַכן פון אונדזער אומגליק, אָבער אַזוי ווי איר האָט אַרויסגעוויזן אַזוי פיל פריינטשאַפט צום לייב און אויך צו אונדז, האָבן מיר אייך נישט געוואָלט פאַרשאַפן קיין האַרץ־ווייטיק און דעריבער האָבן מיר אייך נישט אַרויסגעזאָגט וועגן דעם אומגליק, וואָס האָט פאַסירט מיט אונדזער באַליבטן לייב.

דאָס פובליקום איז נאָך דעם דירעקטאָרס ווערטער אַהיימער גאַנגען אין אַ געדריקטער שטימונג און אין כעס אויף דעם מאַן, וואָס האָט דעם לייב געגעבן נישט־פריש פלייש און דורכדעם פאַראַוראַכט זיין טויט . . .

"שמענדיק" אין איטאַליעניש

עס איז שוין אַ פערטל יאָרהונדערט, ווי די געשיכטע האָט פאָסירט — דערציילט מיר דער פיעסעס־שרייבער אהרן נאָגער — אַ יידישע טרופע אַקטיאָרן האָט זיך דעמאָלט געפונען אין ענגלאַנד, וואו מיר האָבן געשפילט יידיש טעאַטער. ריכטיקער וואָלט געווען צו זאָגן, אַז מיר האָבן מער געשפילט מיטן לעבן, ווי אין אַ טעאַטער, וואָרום אין לאַנדאָן איז געשטאַנען אַ גרויסע יידישע טרופע, און מיר האָבן געמוזט אַרומוואַנדערן איבער די קליינע שטעטלעך. היינט וואו נעמט מען דאָרט יידן?

אין די קליינע שטעטלעך פון ענגלאַנד וואוינען ענגלענדער, איר־לענדער, שאַטלענדער — מיט איין וואָרט, אַלע מינים פון יענע מענטשן, אויף וועלכע מען זאָגט טאַקע, אַז זיי שטאַמען פון די עשרת השבטים, אָבער קיין יידיש פאַרשטייען זיי פאַרט נישט.

און אַט אַזוי וואַנדערנדיק פון שטאַט צו שטאַט און פון שטעטל צו שטעטל, זיינען מיר פאַרקראַכן אין אַ קליין שטעטל, וואָס לעבט פון אַרומיקע קוילען־מאַינס.

האַבן מיר געטראַכט און געטראַכט און באַשלאָסן, אַז מען מוז

דא מאכן א פארשטעלונג, ווייל אויב נישט, דארף מען נעמען און אוועקשטארבן מיט ווייב און קינדער אין מיטן גאס.

אבער ווי קאן מען פארט שפילן יידיש פאר אידישע? בלייבט, אז מיר שפילן נישט קיין יידיש, נאך איטאליעניש. וואס איז די מעלה פון איטאליעניש? די אירלענדער פארשטייען דאך קיין איך טאליעניש אויך נישט, און מיר ווידער קאנען דאך אויך נישט קיין איטאליעניש?, איז דער תירוץ, אז איטאליעניש טעאטער איז באקאנט אלס א געזאנג און טאנץ-טעאטער. נו, פון געזאנג און טאנץ דארף מען דאך נישט פארשטייען די שפראך. מיר ווידער וועלן טאקע שפילן יידיש, נאך מאכן עם אזוי, אז עם זאל קלינגען איטאליעניש. און אזוי ווי די איירישע גויים פארשטייען נישט קיין יידיש און נישט קיין איטאליעניש, וועט עם הייסן, אז מיר שפילן טאקע איטאליעניש.

און אט אזוי האבן מיר ארויסגעלאזט א פאוסטער, אז מיר שפילן די וועלט-בארימטע גאלד-אפערעטע „שמענדריוקס“, וואס איז נעבער, געווען נישט עפעס אנדערש ווי אונדזער אברהמ'ל גאלדפאדענס „שמענדריק“. מיר האבן כמעט די גאנצע פראזע ארויסגעשניטן, און אויף טריט און שריט אריינגעשטעלט לידער. עם איז געווען נישט איין גאלדפאדענישע אפערעטע, נאר גאנץ גאלדפאדען.

וואו איינער האט נאך געקענט א ליד פון גאלדפאדענס אן אפער-רעטע, האט מען עם אריינגעשטעלט, צי עם האט יא געפאסט, אדער עם איז אריין ווי א יון אין סוכה. די העלדן פון דער אפערעטע האט מען איטאליעניזירט. די כשר'ע יודענע בריינע האט געהייסן סינא-ריטא בריינע. שמענדריק אליין האט געהייסן סעניאר שמענדריוקס.

דאס טעאטער איז געווען אויספארקויפט, ווייל מיר האבן גע-שפילט שבת אין אונט, ווען דער גרעסטער טייל איירישע קוילן-ארבעטער זיינען פריי פון דער ארבעט. דאס געלעכטער אין טעאטער און די אפלאדיסמענטן זיינען געווען גאר גוואלדיק. דער עיקר האט מען געלאכט פון סעניאר שמענדריוקס, און מיר האבן געלאכט פון די שמענדריוקס, וואס זיצן אין טעאטער.

ערשט נאכן צווייטן אקט, מיר גיבן א קוק, הינטער דער בינע דרייט זיך ארום א יידל. יא, ווי זאגט מען אין דער אלטער יידישער אפערעטע: „זאוואר איד לעבע, איין יודע“. דאס איז זיך פארקראכן אין דעם איירישן שטעטל א ליטוואק, נעבער, א פעדלער, און פאר אומעמיקייט איז ער אוועק אין „איטאליענישן“ טעאטער. אבער זעענ-

דיק די טיפן אויף דער בינע, און דערהערנדיק פון צייט צו צייט א יידיש ווארט, האט זיך אים אויסגעוויזן, אז ער הלומ'ט, און ער איז דעריבער געקומען הינטער די קוליסן רעדן מיט די אקטיארן און זען צי זיי זיינען נישט אמאל קיין יידן.

מילא, עס האט נישט לאנג געדויערט, און עס איז צווישן אונדז פארגעקומען די סצענע ווי צווישן יוספ'ן מיט זיינע ברידער ווען זיי לאזן זיך דערקענען . . .

אבער איין זאך האבן מיר אפגעערעדט מיט דעם פערלער, אז פתח שין — שא. ער קען אונדז נישט, און מיר בלייבן ווייטער איטאליענער.

און אזוי זיינען מיר ווייטער אנגעגאנגען מיטן שפילן.

ערשט, אז מיר ענדיקן דאס שפילן, קומט צו אונדז דער פאליס-מאן, וועלכער שטייט הינטער די קוליסען, און זאגט אונדז, אז ער האט פאר אונדז א גוטע בשורה: עס האט זיך אפגעזוכט אונדזערער א לאנדסמאן, אז איטאליענער, וואס וויל מיט אונדז רעדן. ער, דער פאליסמאן, האט אים אבער געזאגט, אז מען קאן מיט אונדז נישט רעדן פריער ווי נאך דער פארשטעלונג, און אזוי ווי איצט איז שוין נאך דער פארשטעלונג, ווארט אונדזער לאנדסמאן, דער איטאליענער, און וויל מיט אונדז רעדן.

אט די בשורה האט אונדז נישט אזוי געפרייט. מיר האבן גע-מיינט, אז מיר זיינען שוין דורכגעגאנגען אונדזער איטאליענישע „פראבע“, אבער איצט וועט מען אונדז „כאפן ביי דער האנט“, ווארום דער איטאליענער וועט דאך רעדן איטאליעניש, און קיינער פון אונדז קען קיין ווארט איטאליעניש נישט אויסרעדן. אויסערדעם, ווער ווייסט וואס פאר א סקאנדאל דער איטאליענער וועט אונדז מאכן פאר דעם „איטאליעניש“, וואס מיר האבן גערעדט אויף דער בינע. אבער פארפאלן, דער איטאליענער שטייט שוין הינטער אונדז זערע פלייצעם, און מען מוז אים אויפנעמען.

אלס פארשטייער פון דער טרופע, האט דער פאליסמאן צוגע-פירט דעם איטאליענער צו מיר. איד קוק אים אָ, א מאן אין די פערציקער. שלעכט! און דא פאלט מיר איין א געדאנק: א געבויר-רענער בין איד א ליטוואק און האב אין מיין קינדהייט גערעדט ליט-וויש, נישט א ליטווישן יידיש, נאר ליטוויש, די שפראך פון די אמת'ע

גוי' אישע ליטוואקעס, און איד גיב דאס א פאר ארויס צו דעם איטאליע-
 נער אויף מין ליטוויש.
 דער איטאליענער איז געבליבן אין א שטארקער פארלענגנהייט,
 ווי איד וואלט אים אפגעגאסן מיט הייס וואסער.
 ער האט א שמויכל געטאן, און פארלעגן געזאגט אויף ענגליש:
 — פארשטייט, סעניאר, איד בין שוין דא 40 יאר אין אט דער
 גענט. איד בין אהערגעקומען אלס קינד. איד האב געוואוינט אין
 איטאליע אין א קליינער פראווינץ און גערעדט אן ארטיקן דיאלעקט.
 איר וויסט דאך, איטאליעניש האט זייער פיל דיאלעקטן. זייט דע-
 מאלט איז מיר נישט אויסגעקומען צו רעדן איטאליעניש. איר, ווי
 עס זעט אויס, רעדט א גרויסשטאטישן איטאליעניש, א פנים ווי מען
 רעדט אין ווענעציע, און איד פארשטיי נישט קיין ווארט, וואס איר
 רעדט, פונקט ווי איד האב גארנישט פארשטאנען פון דעם, וואס איר
 האט גערעדט אויף דער בינע. עקסקיוז מי*), לאמיר רעדן ענגליש
 און הויר אויסרופן: „לעבן זאל איטאליע, אונדזער געמיינזאם בא-
 ליבט פאטערלאנד!“

מיינע ערשטע טעאטער-איינדרוקן

פיל פון מיינע לייענער פארווארפן מיך תמיד מיט פראגן, ווי
 אזוי איד קום צום טעאטער, וויל איד דא דערציילן עטלעכע עפיוזארן
 וועגן דעם:

איד געדענק נישט, אז מין מאמע זאל זיין געגאנגען אין טעאטער
 איידער איד האב זיך אנגעהויבן דערמיט צו פארנעמען, אבער זייער
 אפט פלעגט זי זינגען פאר זיך און פאר אונדז קינדער טעאטער-
 לידלעך. למשל, אזעלכע גאלדפאדענישע לידלעך, ווי „ראזשינקעס
 מיט מאנדלען“ אין „שולמית“ אדער „מילכל דריי זיך“ אין „בר-
 כוכבא“, צי מאגולעסקאס „מן המצר קראתי יה“ אין „בלימלע“,
 פלעגט זי זינגען מיט א באזונדערער מתיקות. זי האט געהאט צו די
 לידער די זעלבע באציאונג, ווי צו די מעשיות פון טייטש-חומש.
 עס איז ביי איר געווען דער גלויבן אין גאט, די ליבע צו ארץ-ישראל.
 דער פאטער ווידער, א פרומער ציוניסט, האט מיר, נאך אלס קינד,

* עקסקיוז מי — אנטשולדיקט.

מיטגענומען אויף ציוניסטישע פארזאמלונגען, און ציוניזם איז דע-
מאלט באשטאנען אין צוויי זאכן: אין קויפן א שקל און זינגען
שירי-ציון. קויפן א שקל בין איד געווען צו יונג, אבער צו זינגען
שירי-ציון האב איד געפאסט, ווייל איד האב געהאט א שטארקן
סאפראן, און אויב איד האב געזונגען פאלש, (וואס עס איז מיר געבליבן
בין היינט), האט מען דערויף אויך נישט מקפיד געווען, אבי איד
האב אויסגעלאזט מיט די סאמע העכסטע טענער אועלכע ליבע ווער-
טער, ווי „ארץ אבותינו עיר בה דוד חנה“.

א שטיקל טעאטראלן אדער האב איד יא געהאט אין מיר: מין
מאמעס א ברודער, לייזער, א וואונדערבאר שיינער מאן, איז באזעסן
א הערלעכן העלד-טענאר. פון פאך איז ער געווען א וועבער. ער
איז געווען אן אַזאַרקאָווער און ער פלעגט זינגען פאַרשידענע לידער
צוזאַמען מיט די אנדערע פועלים וועבער, אבער אזוי ווי ער האט
געשטאַמט פון א שיינער היים, האט ער אויסגעמיטן דעם גורל פון
עטלעכע פון זיינע חברים: ער איז קיין יידישער אַקטיאָר נישט גע-
וואָרן, אבער זיין באַגאַזש מיט יידישע טעאַטער-לידער פלעגט ער
אויסלאָרענען פאַר אַ קליינעם עולם צוהערער, און איד בין געווען
זיין שטענדיקער צוהערער. אַז עס פלעגט נאָר גוט זיין אויפן געמיט,
פלעגן מיר מאַכן אַ קוואַרטעט: דער פעטער, די מאַמע, איד און
מין שוועסטער, און מיר האָבן געהאַט אַ „טעאַטער אין דער שטוב“.
אַט אזוי טאַקע פלעגט די מאַמע זאָגן.

דאָס איז מכח געזאַנג. מכח אַקציע איז געווען אַנדערש:

יעדעס געשעעניש האָט זיך אין מיינע אויגן געשטאַלטעט אין
אַזאַ כאַראַקטער, וואָס איצט וואַלט איד עס אָנגערופן טעאַטער.

אַלס אַזאַ ערשט געשעעניש געדענק איד, למשל, דאָס לאָזן דע-
מאַנסטירן דעם ערשטן טראַמוויי אין לאַדזש. איד בין דעמאָלט
געווען אַ קינד פון 5-6 יאָר בערך. מיר האָבן געוואוינט אויף נאַוואָ-
מיעסקאַ 4. אזוי ווי איצט זע איד פאַר מיר אַ בילד, ווי אויף די
ליניעס, וואָס זיינען ספּעציעל אויסגעלייגט געוואָרן אויף דער נאַוואָ-
מיעסקאַ-גאַס, גייט זיך עפעס אַ מאַשינקע אָן פּערד, און טווינטער
מענטשן שטייען און קוקן און באַוואונדערן. איד געדענק נישט, נאָר
מין פאַנטאַזיע מאלט מיר, אַז דעמאַנסטירט האָט מען נישט קיין
ריכטיקן טראַמוויי-וואַגאָן, נאָר עפעס אַ פּראַכע-וואַגאַנדל פון קלענערן

פארמאט, אבער אפילו דאס איז דעמאלט געווען א גרויסער חידוש,
בפרט פאר אונדז קינדער. איר האב איז דעם געזען א ספעקטאקל.

דאן א צווייט געשעעניש: טאקע איז זעלבן הויז וואו מיר
האבן געוואוינט, האט מען עפעס א האלב געוועלב פארדונגען פאר א
שיס-בודע, און פאר עטלעכע גראשן האט מען געקאנט ארויסשיקן
2 דרעסירטע טויבן, וועלכע פלעגן נעמען אין זייערע שנאבלען ספע-
ציעל צוגעגרייטע קאנווערטן מיט בריוו און צוריקברענגען צום זעלבן
פלאץ, פון וואנען מען האט זיי ארויסגעשיקט.

מיט קינדערשע אויגן געקוקט — איז דאס געווען הפלא ופלא,
א כשורף-מעצטער.

און איצט ווידער א מעשה שוין מיט מענטשן. שבת נאכמיטאג
איז עס געווען. בין השמשות, איר בין געזעסן ביים פענסטער און
געזאגט פרק. פלוצלונג האב איר דערזען נעבן אונדזער פענסטער
(איז פארטער), ווי צוויי קריסטן אין לאנגע גרויע סאלדאטסקע שינעלן,
רייסן זיך צווישן זיך, האלטנדיק זילבערנע לייכטער אין די הענט.
דערנאך האבן זיי ביידע שנעל זיך אפגעטראגן אריבערן פלויט אויף
א ליידיקן פלאץ. אביסל שפעטער, ווען מען האט געעפנט א געוועלב,
וואס האט זיך געפונען אויפן זעלבן הויף, איז געווארן א שרעקלעך
גוואלד. דער גאנצער הויף איז באלד געגאנגען כאדאראם. דאס האט
מען אויסגעפונען, אז מען האט נעבעך א יידישע משפחה אומגליקלעך
געמאכט. מען האט זי בא'גנב'עט און צוגענומען אלץ פון דער שטוב.
איז מיינע אויגן האט זיך דעמאלט איינגעקריצט דער איינדרוק, אז
אלע גנבים זיינען אזעלכע הויכע און טראגן אזעלכע גרויע שינעלן
און שלאגן זיך צווישן זיך.

דערצו האט מיר נישט אינטערעסירט די גאנצע זאך פון רחמנות-
שטאנדפונקט. אלע האבן געשאלטן די גנבים מיט טויטע קללות.
איר האב אבער געקוקט אויף זיי, ווי אויף העלדן, ווי אויף מענטשן
פון טאט: דער ספעקטאקל איז דעם רייסן זיך, דער אויסדרוק פון
זייערע פנימ'ער האט ביי מיר ארויסגערופן רעספעקט. עס האט מיר
מיטגערייסן.

און אייניקע יאר שפעטער — אין א קליין ליטוויש שמעטל, לידע,
נעבן ווילנע. איר האב דארט געלערנט אין ישיבה. אין שטאטישן

גארטן האָט גאַסטראַלירט אַ צירק. דאָס גאַנצע שטעטל איז געלאָפֿן אויף ביזע חרשים. אַלע האָבן געמעגט גיין, נאָר מיר, ישיבה-בחורים, נישט. אָבער דער יצר-הרע צו זען טעאָטער איז געווען אַזוי גרויס, אַז איד האָב אָפּגעמאַכט מיט מיין בעל-הבית פון דער אַכסניה, אַז פאַרן כאַבאַר פון קויפֿן אויך פאַר אים אַ בילעט, זאָל ער קיינעם נישט דערציילן, אַז נאָכדעם ווי איד בין פון ישיבה אַהיים געגאַנגען שלאָפֿן, בין איד באַמת אַוועק גאָר אין צירק, און ווען דער קלאָון איז אַרויסגעקומען מיט אַ וואַגן היי און גרויסע לייצעס און דערנאָך אַרויסגעבראַכט נישט קיין פּערד, נאָר אַ קליין הילצערן פּערדל, ווי פאַר קליינע קינדער, — ווער איז נאָך געווען אַזוי גליקלעך, ווער האָט נאָך אַזויפיל געלאַכט? !

ווידער זיינען אַריבער אייניקע יאָר, און דאָסמאָל בין איד שוין געגאַנגען אין אַן אמת טעאָטער. עס איז געווען אין זאַנדבערגס „גרוי-סעס טעאָטער“ אין לאַדזש. מיין פּאַטערס אַ פריינט האָט מיר מיטגע-נומען אין טעאָטער, נאָר ווען ער איז צוגעקומען צום טעאָטער און דערהערט, אַז מען שפּילט אַ דראַמע, האָט ער באַשלאָסן נישט צו גיין, און בלויז געקויפט פאַר מיר אַ בילעט אויף דער גאַלעריי. גע-שפּילט האָט מען „דער ישיבה-בחור“, און ווער איז נאָך געווען אַזוי אומגליקלעך, ווי איד, ווען מען האָט געשלאָגן אַביגדור'לען, אָדער ווען זיין געליבט אַסתר'ל איז געשטאַרבן, און ווי געפּלעפט בין איד געווען פון דער זאָך, וואָס איד האָב געזען. איד האָב אָנגעהויבן זיך „פאַרטיפֿן“ אין אַלעס, וואָס איד האָב געזען און געהערט. איד האָב געוואוסט, אַז דאָס האָט מען זיך פאַרשטעלט, און איד האָב דעריבער פאַרשטאַנען, אַז די זעלבע פאַרשטעלער קאַנען זיך מאַרגן אַנדערש פאַרשטעלן, אָבער וואָס איז מיט די הייזער און שטובֿן און גערטנער? ווי אַזוי איז עס מעגלעך, אַז אַט דאַרט, וואו עס איז נאָר וואָס געווען אַ שטוב, איז געוואָרן אַ גאַרטן, און דאַרט, וואו עס איז מיט עטלעכע מינוט צוריק געווען אַ גאַרטן, איז געוואָרן אַ בית-עולם, דאָס האָט מיין שכל נישט געקאַנט באַנעמען, סידן אַ כּשוף — און אַט דעם כּשוף האָב איד אָנגערופן טעאָטער.

און אַט אין דעם כּשוף האָב איד זיך אויך אַריינגעדרייט . . .

שיער א קרבן פון יידישן טעאטער אין לובלין

אין 1928 האב איר זיך ארויסגעלאזט אויף א רייזע איבער דער וועלט. כ'בין ארומגעפארן איבער די פאראייניקטע שטאטן פון אמעריקע און פון דארט געקומען אין אייראפע. אנגעקומען אין ווארשע, האב איר פונקט געטראפן אויפן צוזאמענפאר פון די יידישע אקטיארן. ווי געוויינלעך, בעת אזא צוזאמענפאר, געפינען זיך אין ווארשע כמעט אלע יידישע אקטיארן פון פוילן, און אייניקע פון זיי האבן מיט מיר גענומען פירן אונטערהאנדלונגען וועגן קומען אין די שטעט וואו זיי שפילן, און דארט אינארדנען אקאדעמיעס לטובת דעם „טעאטער-לעסקיפאן“. פארשטייט זיך, אז אין באטראכט האבן געקאנט קומען נאר גרעסערע שטעט, וואו מען האט געקאנט דערווארטן א גרעסערע הכנסה, און אלס אזעלכע האבן זיך גערעכנט ווארשע, לאדזש, ווילנע און לעמבערג.

ווי פארוואונדערט בין איר אבער געווארן ווען דער אקטיאר קאדיש האט זיך צו מיר צוגעזעצט, אז איר מוז אומבאדינגט קומען קיין לובלין, וואו ער האט דעמאלט געשפילט מיט א טרופע. אלע מיינע טענות, אז איר קאן מיר נישט דערלויבן אזא „לוקסוס“ ווי קומען אין א פראווינץ-שטאט, האבן נישט געהאלפן. ער האט מיר געמאכט די גרעסטע הנחות, אז איר דארף נישט קומען, ווי אין אַנדערע שטעט, מיט א וואך פריער. עס איז גענוג, אז איר זאל קומען איין טאג פאר דער פארשטעלונג. ער האט מיר געגעבן גרויסע פראצענט פון דער הכנסה אבי כ'זאל קומען.

נו, ווער קאן עס ביישטיין אזא נסיון?

האב איר געגעבן מיין הסכמה און בין געווען זיכער, אז אזוי ווי אקטיארן האבן א קורצן זכרון, דערהיצן זיך שנעל און קילן זיך אפ שנעל, וועט מסתמא פון דער אימפרעזיע אין לובלין גארנישט ווערן. אבער ווייזט אויס, אז כ'האב אנגעטראפן אויף אן עקשן, ווארום אין עטלעכע טעג ארום האב איר באקומען א בריוו פון אקטיאר קאדיש, אז די אקאדעמיע קומט פאר פרייטאג, און כ'זאל קומען קיין לובלין נישט שפעטער ווי פרייטאג אין דער פרי.

אנגעקומען אין לובלין פרייטאג פארטאגס, האבן איר אויפן וואקזאל נישט געטראפן קיינעם, וואס זאל מיר מקבל'פנים זיין. אבער

אזוי ווי כ'בין שוין פריער אויך אַמאל געווען אין לובלין און אזוי ווי צוליב דער זומער־צייט איז שוין געווען ליכטיק, כאַטש עס איז נאָר געווען זייער פּרי, בין איד נישט געבליבן פאַרצווייפלט און האָב מיר געהייסן צופירן אין אַ האַטעל.

אַביסל זיך אַרומגעוואַשן, בין איד פונדעסטוועגן געוואָרן אומד רואיק וואָס קיינער פון דער טרופע האָט מיר נישט אויפגענומען אויפן וואַקזאַל און עס האָט מיר אַנגעהויבן איינפאַלן אַ חשד, אַז אפּשר איז פאַרט נאַרנישט געוואָרן פון דער אַקאַדעמיע. איד האָב באַשלאָסן זיך אַרויסצולאַזן אין גאַס און אַ שמעק טאָן צי די אַקאַדעמיע קומט יא פאַר אדער נישט. עס איז געווען אַ שיינער זומער־דיקער פּרימאַרנן. די זון האָט געשיינט אַ מחיה, די שטאַט האָט נאָר וואָס דערוואַכט צום לעבן. אויף די גאַסן איז נאָר געווען אַ קנאַפע באַוועגונג, מען האָט נאָר וואָס פאַרענדיקט רייניקן די גאַסן, פאַרשלאָגן פענע מידע אַרבעטער האָבן זיך שוין באַוווּזן צו שלייכן צו דער אַרבעט. אויף די ווינקלען פון די גאַסן זיינען אויף די ווענט געהאַנגען אַפּישן, און צווישן זיי אויך אַן אַפּיש וועגן דער „לעקסיקאָן“־אַקאַדעמיע. איד בין אַבער ביי מיר אַלץ נישט געווען זיכער. אַן אַפּיש ווערט געמאַכט מיט אייניקע טעג פּריער, און דאַן קאָן זיין, אַז די אַקאַדעמיע איז אַפּגערופּן געוואָרן אין דער לעצטער מינוט. מיט אומגעדולד האָב איד דעריבער דערוואַרט בין עס איז אַנגעקומען אַ צייטונגס־פאַר־קויפּער. אַט דאָ וועל איד שוין וויסן דעם גאַנצן אמת, דאָ איז דאָך אַ צייטונג נאָר וואָס אַרויס פון באַק־אויבן, געכאַפט מיט אַ ציטער אין האַנט דעם פּרייטאָג־נומער פון „לובלינער טאַגבלאַט“. איד עפּן פון הינטן אַרויף, יא, אַן אַנאַנס איז פאַראַן. איד עפּן די צייטונג פון אינר ווייניק, גאָט מיינער! ממש אַ לעקסיקאָן־נומער, מיינס אַן אַרטיקל, אַן אַרטיקל פון חבר ניסענבוים, אַן אַרטיקל פון חבר יעקב וואַקסמאַן, אַ גרעסערע נאַטיץ וועגן דער אַקאַדעמיע גופאַ. הוראַ! הייסט עס, אַז איד וועל מיט לובלין זיך נישט האָבן צו שעמען, וואָרום נאָך אַזאַ רעקלאַמע דאַרף זיין אַן עולם. אַבער וואָס איז מיר אזוי הייס געוואָרן פון אינערלעכער וואַרימקייט? איד וויש מיר דעם שטערן און גיי אַריין אין אַ קאַפּע־הויז, עפעס געטרונקן און פיל ווידער אַ מאַדנע היץ. ערשט איד דערהער נעבן מיר שמועסן, אַז ווי עס זעט אויס וועט שוין היינט זיין דאַס אמת'ע פּיער פון הימל, און באַלד דערויף אַז

געטפער, אז ס'איז כאַטש נאָך גוט, וואָס עס איז אויסגעקומען אזאָ הייַז אום פּרייטאָג, וועט מען נאָכמיטאָג נאָך דער אַרבעט אָדער נאָכן געשעפט, קאָנען אַרויספאַרן אין אַ נאָענטער דאָטשע אויף אַ ביסל לופט, ביז מאָנטאָג אין דער פּריי.

דערהערט די גוטע בשורה, אז דער עולם לאָזט זיך אַרויס פון לובלין, איז מיר שוין געוואָרן קילער . . . פונקט צו מייע גליקן מוז היינט זיין פּרייטאָג, וואָרום אין אַ געוויינלעכן טאָג קאָן דאָך דער עולם נישט פאַרן, ווייל צומאָרגנס אין דער פּריי מוז מען דאָך זיין ביי דער אַרבעט, אָבער אזוי, אז נאָך פּרייטאָג גייט דער אַלטער שבת און דערנאָך דער שומר זונטאָג מחללו, איז דאָך טאַקע „גוט“ . . .

וואו גייט מען איצט? באַשלים איד, אז איד מוז גיין אויפזוכן די אַקטיאָרן. אַרויסגעגאַנגען אין גאַס, דערזע איד עפעס אַ באַקאַנט פנים, אַ ייד מיט אַ לולקע אין מויל, שטאַרק באַוואָקסן און זייער פאַרטראַכט. איד גיב מיר אַ קנייטש דעם שטערן זיך צו דערמאַנען וואו איד האָב דעם יידן געזען, און דערמאַן זיך, אז דאָס איז דאָך סטופּניצקי, דער רעדאַקטאָר פון „לובלינער טאַגבלאַט“. צוגעגאַנגען צו אים, אַ שמחה, און באַלד אַ מאַך מיט דער האַנט — אַ משוגעת צו קומען קיין לובלין זומער אין אַ פּרייטאָגדיקן טאָג. ער קאָן מיר גאַראַנטירן, אז די אַקאַדעמיע וועט אינגאַנצען נישט פאַרקומען, אָדער אויב יא, וועלן זיין אַ מיני מענטשן, וואָרום די גאַנצע שטאַט פאַרט פּרייטאָג אַרויס, איבערהויפּט נאָך אין אזאָ הייַז.

יא, עס איז טאַקע הייס, מיר — איבערהויפּט, סטופּניצקי רייד קאַנען וואָרעם מאַכן אפילו אין אַ ווינטער-טאָג . . .

מיר גייען אזוי און שמועסן ביז מיר קומען צו אין איינער פון די אַלטע לובלינער גאַסן, מיר גייען אַריין צו אַ באַרבער, אויף די בענקלעך זיצן שוין עטלעכע מענטשן, מיר זעצן זיך אַוועק אין אַ זייט און האַלטן ווייטער אַן אונדזער שמועס. סטופּניצקי עצה'ט מיר, אז איד זאל זיך בעסער גאַרנישט מאַכן נאַריש און באַלד צוריקפאַרן, אָדער כ'זאל נאָר אַרויספאַרן מיט אים אויף דאָטשע. איד בין שוין באַלד מסכים, נאָר איד קאָן מיר אַלץ נישט שענקן, וואָס די אַקטיאָרן זיינען מיר נישט געקומען אָפּגעמען ביי דער באַז. סטופּניצקי ניצט דאָס טאַקע אויס אַלס צייכן, אז די אַקטיאָרן האָבן חרטה פון דער גאַנצער זאַך.

— וואָס פאַר אַ חרטה, — דערהערט זיך פּלוצלינג אַ קול פון

איינעם, וואס זיצט אויף א שטול און זיין האַלדז ליגט אונטערן מעסער פון באַרבער. — ווער האָט דען געוואוסט ווען איהר קומט?

איר גיי צו — דאָס איז דאָר דער אַקטיאָר קאַדיש!

מיר רעדן זיך פונאַנדער, און עס שטעלט זיך אַרויס, אַז אַ דער לעגאַציע פון די אַקטיאָרן האָט מיר אומזיסט צוויי מאל אַפגעוואַרט דאַנערשטיק אויף דער נאַכט און עס איז געבליבן . . . אַז מסתמא וועל איר קומען היינט אין דער לעצטער מינוט.

— און וואָס איז מכה אַן עולם אויף היינט? — פרעג איר שוין ביזנעס.

— וואָס זאַרנט איר זיך, — טרייסט מיר קאַדיש, — עס וועט זיין אַ גרויסער עולם.

— איר הערט, קאַלענע סטופניצקי — זאָג איר.

סטופניצקי שמייכלט אין זיינע דיקע וואַנסעס.

מיר גייען צו צום טעאַטער, דער עולם הויבט זיך שוין אַן צו זאַמענקומען אויף פראַבע, אַ פרייד ביי אַלעמען, אַבי מ'האַט זיך געשראַקן, אַז איר וועל נישט קומען. איר זיך אין טעאַטער און קלויב נחת — אַן ערנסטע באַציאונג ווי זעלטן אין יידישן טעאַטער. באַלד הויבן אויך אַנקומען בשורות, אַז אַ האַלב טעאַטער איז שוין פאַר-קויפט. די היץ ברענט טאַקע אין דרויסן, אַבער דער עולם ברענט נאָך מער צו די בילעטן, פונקט ווי יעדער בילעט וואַלט געווען אַ קאַלט שטיקל אייז, וואָס שטילט דאָס פייער פון הימל.

אין אַונט — אַ שרעקלעכער טומל פאַרן טעאַטער, אַלע בילעטן אויספאַרקויפט. פאַליציי איז באַשעפטיקט מיט דערווייטערן די, וועלכע קאַנען נישט באַקומען קיין בילעטן. וואו נעם איר דאָ דעם שוואַרצ-זעער סטופניצקי און אים ווייזן וואָס פאַר אַ טייערן טעאַטער-עולם מיר האָבן?!

דאָס פראַגראַם גייט אַראַפּ מיט דערפאַלג. איר האַלט אַ קורצן רעפּעראַט און גיי דורך. צום סוף — ווען דאָס פראַגראַם איז שוין געענדיקט, קלויבט זיך צוזאַמען די גאַנצע טרופע אויף דער בינע און אין מיין אַנוועזנהייט האַלט דער אַקטיאָר כאַש אַ באַגריסונג צו מיר, אויף וועלכער איר ענטפער זייער געריט, דערביי גיי איר אַביסל אַרויס אין פאַדערגרונט. געענדיקט, פאַרנייג איר זיך און דער פאַרהאַנג פאַלט

אראפ. א לייזונטער פארהאנג מיט א דיק ברעט פון הינטן, ניט ער זיך א לאז אראפ מיט דער גאנצער האסטיקייט גלייך אויף מיר. מיט א שטארקער קראפט ווארפט דאס האלץ מיר אראפ די ברילן און ניט מיר א קלאפ איבערן פנים, איד פאל א רגע אין הלשות, אויף דער בינע ווערט א שרעקלעכער טומל, אבער נאך מער הערשט אומרו אין טעאטער, ווארום דער עולם האט געזען ווי אט בין איד נארוואס געשטאנען פריש און געזונט, און אט בין איד אנידערגעפאלן. מיט דער גרעסטער אנטרענגונג באמי איד זיך און שמעל זיך אויף, הייס ארויפציען דעם פארהאנג און גיי ארויס צום עולם. א פריידגעשריי האט זיך געהערט פון עולם ווען מען האט מיר ווידער דערזען, ווארום עס האבן זיך אין משך פון די עטלעכע סעקונדן שוין פארשפרייט די שרעקלעכסטע קלאנגען, דאס גאנצע פנים האט מיר זייער געשמערצט. איד האב זיך געקארטשעט אין ווייטאג, אבער פארן עולם בין איד געשטאנען א לאכעדיקער און אלעמען בארואיקט, אז עס איז מיר גארנישט געשען.

איצט איז געווארן א קשיה, וואס טוט מען ווייטער, עס איז צוגעגרייט געווארן א באנקעט, אבער ווי קאן מען מאכן א שמחה בעת דער בעל-שמחה קארטשעט זיך אין ווייטאג? איד האב קוים גע'פועל'ט, אז דער באנקעט זאל אנגיין און די גאנצע צייט פון באנקעט איז די אקטעריסע ליפאוסקא געזעסן נעבן מיר און מיר געלייגט איין אויפן פנים. כרי צו דערהאלטן די גוטע שטימונג, ווי דער מנהג איז אויף א באנקעט, האב איד געזאגט וויצן, כאטש אין הארצן האט זיך שוין גארנישט געוויצלט . . .

אין עטלעכע טעג ארום האב איד אין דער יידישער פרעסע גע-לייענט א טעלעגראמע פון יט"א וועגן פארפאל און באלד דערנאך בין איד פארווארפן געווארן מיט בריוו פון פריינט, אז איד זאל זיי שרייבן וואס איד מאך. מייז פאמיליע אין פאלעסטינע האט זיך זייער איבערגעשראקן און אויסער אנפראגן צו מיר, האט מען אויך אנגע-פרעגט ביי אונדזערע קרובים אין פוילן, אז אזוי ווי מ'פארשטייט, אז די יט"א מעלדונג איז בכיוון שוואכער כדי זיי נישט איבערצו-שרעקן, זאל מען שרייבן דעם גאנצן אמת ווי שרעקלעך עס זאל נישט זיין . . .

אין אייניקע חדשים ארום בין איד געקומען אין אמעריקע און צווישן די ערשטע זאכן, וועגן וועלכע מען האט מיר געשמעסט, איז

אויך געווען וועגן דער יט"א טעלעגראמע מכה דעם פארפאל אין לובלין.

— אהא, — האבן זיי גע'טענה'ט, — דאכט זיך אן אייראָד פּעער, און ווי פיין איר האָט זיך אויסגעלערנט דעם אַמעריקאַנער סיסטעם פון רעקלאַמע, אויסגעטראַכט זיך אַ מעשה מיט אַ פאַרהאַנג, וואָס איז אויף אייך כלומר'שט אַראָפּגעפאַלן כדי דערווייל זאָל זיך וועגן אייך אַביסל טומלען . . .

און בשום אופן האָט מען מיר נישט געוואָלט גלויבן, אַז איך האָב ווירקלעך געהאַט אַ פאַרפאַל מיט אַ פאַרהאַנג אין לובלין, ביי וועלכן איך האָב שיר מיט מיין לעבן באַצאָלט, פּונקט ווי מיין פאַ-מיליע אין פאַלעסטינע האָט נישט געוואָלט גלויבן, אַז ס'איז מיר טאַקע נישט געשען קיין ערנסטעס, ביז זי האָט זיך נישט פּערזענלעך איבערצייגט.

דער גוי

די געשיכטע האָט פּאַסירט אין 1928 אין רומעניע, טאַקע אין דער הויפט-שטאָט, אין בוקאַרעסט. איך בין דאָרט געקומען אין די אינטערעסן פון „טעאַטער־לעקסיקאָן“, און די יידישע אַקטיאָרן האָבן באַשלאָסן איינצואַרדנען אַ גרויסע אונטערנעמונג.

כדי אָבער די אונטערנעמונג זאָל האָבן דערפאַלג, האָט מען געזוכט אַן אַטראַקציע, און אַזאַ אַטראַקציע איז גראַד געווען אין שטאַט: דאָס איז געווען דער קריסטלעכער אייגנטימער פון גרעסטן רומענישן וואַדעווייל־הויז, טאַנאַסאַ, אַ גוי מיט אַ געשטופלט פנים, מיט אַ גראַב בייכל און מיט אַ נאַז, וואָס איז נישט קיין נאַז, נאָר אַ שופּר. טאַנאַסאַ איז אויסער באַזיצער פון גרעסטן וואַדעווייל־הויז אין רומעניע אויך איינער פון די גרעסטע אַקטיאָרן אויף דער רומע-נישער בינע. ער איז אַ קאַמיקער און איינער פון די באַליבטסטע טעמעס פון זיינע לידלעך איז טאַקע זיין נאַז. ער איז אַ ליבלינג אין רומעניע און ווען ער טרעט אויף, האָט ער אַ גרויסן דערפאַלג.

די יידישע אַקטיאָרן האָבן דעריבער גענומען טראַכטן, צי מ'וואָלט נישט געקאַנט פּועל'ן, אַז טאַנאַסאַ זאָל זיך באַטייליקן אין אונדזער אונטערנעמונג, וואָס דאָס וואָלט געזיכערט די גרעסטע איינגאַמע. עס האָט זיך באַלד אַרגאַניזירט אַ קאַמיטע פון אַן אַנגעזעענעם יידישן

אקטיאר, א שרייבער פון וואדעוויילס פאר דער רומענישער בינע, אויך א ייד, און דעם שרייבער פון די שורות, אז מיר זאלן זאלבערדיט אוועק צו טאנאסאן און אים איינלאדן צו אונדזער „לעקסיקאן“־אונטער־נעמונג.

צוצוקומען צו טאנאסאן איז נישט געווען פון די לייכטע זאכן. ער האט געהאט אן א שיעור סעקרעטארן און יוצר משרתים, אבער ענדלעך זיינען מיר אויפגענומען געווארן און גע'פועל'ט, אז ער וועט קומען צו אונדזער פארשטעלונג, נאר ערשט נאך 12 ביינאכט, ווען ער שליסט זיין וואדעווייל־הויז. פארשטייט זיך, אז גערעדט האבן די אנדערע צוויי מיטגלידער פון דער דעלעגאציע, ווייל דער שמועס איז פארגעקומען אויף רומעניש און איד האב יוצא געווען מיט דריקן טאנאסאס האנט און מיט שמייכלען די גאנצע צייט, וואס דער שמועס איז אנגעגאנגען.

אז מיר זיינען ארויסגעקומען אין גאס, רופ איד זיך אז, אז לכבוד דעם גרויסן גאסט טאנאסא וואלט איד געדארפט אים פון דער בינע באגריסן אין רומעניש. דער איינפאל איז אלעמען געפעלן. מען האט אויפגעשריבן א קורצע באגריסונגס־רעדע אין רומעניש, און איד האב זי גענומען לערנען, אבער זי איז בשום אופן נישט אריין אין מיין יידישן קאפ. אזוי ווי עס איז שוין געווען נאענט צו דער אונטער־נעמונג, האט מען געמאכט א קאמפראמיס, אז איד זאל אנהויבן מיין באגריסונג צו טאנאסאן אין רומעניש און נאכדעם ווי איד וועל אפ־רעדן עטלעכע ווערטער, זאל איד ווייטער רעדן יידיש און פארענדיקן מיט א רומעניש זאץ. דאס איז שוין געווען צו דערליידן.

דאס טעאטער, וואו די אונטערנעמונג איז פארגעקומען, איז געווען אויספארקויפט. פונקטלעך 12 ביינאכט איז טאנאסא אָנגע־קומען מיט זיין גאנצן אייגענעם אַרקעסטער און מיט א גרופע שוין־שפילער, וועלכע האבן אים שפעטער פון הינטער דער בינע אקאמפאנירט זיינע ליידער, מיט צופלעסקן מיט די הענט. ער איז אויפגענומען געווארן מיט שטורם, ווען ער איז דורכגעגאנגען דורכן טעאטער. נאך גרעסער איז געווען דער שטורם ווען ער האט געזונגען זיינע ליידער און דערציילט זיינע וויצן. ענדלעך האט ער פארענדיקט, און איד בין ארויף אויף דער בינע, אים געדריקט די האנט און געוואלט אָנ־הויבן מיין רעדע, אבער ער האט עפעס געזאגט אויף רומעניש,

מסתמא אַ ווייז, ווייל עס איז געווארן אַ שטאַרקער געלעכטער איז טעאָטער. באַזן ברירה האָב איך אויך געלאַכט, כאַטש איך האָב נישט פאַרשטאַנען קיין וואָרט. אַט די חכמה מיט דערצײלן וויצן און נישט לאַזן מיר רעדן, האָט אַנגעהאַלטן אייניקע מאָל, און יעדעס מאָל האָט דער עולם זיך געקײקלט פון געלעכטער. ענדלעך האָב איך געקראָגן דאָס וואָרט און אַפּגעהאַלטן מיין ייִדיש־רומענישע דרשה. אַפּגערעדט, האָט מיר טאַנאַסא געדריקט די האַנט און צוזאַמען מיט מיר אַראָפּ פון דער בינע. הינטער די קוליסן רופט זיך אַן צו מיר טאַנאַסא איז ייִדיש :

— וואָס האָסטו גערעדט צו מיר גוי'איש ? דו קענסט נישט רעדן ייִדיש ?

דערהערט די טענה, זאָג איך :

— אויב אַזוי, קומט אַרויף צוריק אויף דער בינע און רעדט ייִדיש.

— ניין — זאָגט טאַנאַסא — דו האָסט גערעדט צו מיר גוי'איש, ווייל איך נישט רעדן ייִדיש, דו קראַנק צו רעדן ייִדיש ?

— פון וואַנען קענט איר אַזוי גוט ייִדיש ? — פּרעג איך טאַנאַסא.

— איך דאָ מיט 35 יאָר צוריק געווען אַ כאַריסט ביי מאַגור לעסקאַן. נישט גוט געווען און ער מיר אַרויסגעוואָרפן, אָבער געדענק נאָך זיינע לידער.

און דער גוי האָט מיטן עכט־ייִדישן קרעכץ גענומען זינגען :

„זו המצר קראתי ד'
ענני במרחב יה“

וויפיל איך האָב זיך ביי אים געבעטן, אַז ער זאָל אַרויפ־גיין אויף דער בינע און זינגען טאַקע דאָס ייִדישע לידעלע, וואָס וועט זיכער אַלעמען זייער דערפרייען, האָב איך ביים גוי נישט געקאָנט פּועל'ן, און נאָר אַלס שטראַף דערפאַר, וואָס איך האָב צו אים נישט גערעדט קיין ייִדיש נאָר גוי'איש . . .

די דערלויבניש

אין רומעניע קאן מען נישט שפילן סתם טעאטער. מען דארף צו יעדער פארשטעלונג האבן א דערלויבניש. די שטענדיקע טעאטער-טרופעס נעמען ארויס אזא דערלויבניש פאר א געוויסער צייט, און קאנען אין משך פון דער דאזיקער צייט שפילן אומגעשטערט. בעת מיין באזוך אין קעשעניעוו, האָב איך דאָרט גראָד נישט אָנגעטראָפן אויף קיין פראַפעסיאָנעלער ייִדישער טרופע, אָבער די, וועלכע אינטערעסירן זיך מיט ייִדיש טעאטער, האָבן נישט געוואָלט דערלאָזן, אַז איך זאָל אוועקפאָרן פון קעשעניעוו אַן אַ קבלת פנים, האָט מען זיך צונויפגערעדט מיט אַ דראַמאַטישן קרייז פון דאָרטיקן „מכבי“ און עס איז געבליבן, אַז איך זאָל האַלטן אַ פּאַרטראַג וועגן ייִדישן טעאטער, זיי וועלן שפילן אייניקע איינאַקטערס און נאָך אַנדערע אַרטיסטישע כּחות וועלן דעקלאַמירן און זינגען. אָבער אזוי ווי צו אַזאָ אונטערנעמונג דאָרף מען האָבן אַ דערלויבניש פון דער פּאָליציי, האָט מען אָנגעשריבן אַ ביטע צו דער פּאָליציי, און אייניקע טעג שפעטער איז די ביטע צוריקגעקומען מיט אַ צושריפט מיט רוטע טינט און אַ גרויסן שטעמפל, אַז די אונטערנעמונג ווערט נישט דער-לויבט, סיידן איך וועל האַלטן מיין פּאַרטראַג אין רומעניש. כּדי מען זאָל קאָנען האָבן אַ קאַנטראָל וואָס איך רעד.

פאַרשטייט זיך, אַז אזוי ווי קיין רעפּעראַט אויף רומעניש האָב איך נישט געקאַנט האַלטן, האָט מען זיך געמוזט אָפּזאָגן פון דער אונטערנעמונג, און איך בין אוועקגעפאָרן פון קעשעניעוו אַן דער אונטערנעמונג, מיטנעמענדיק דעם פּאָליציי-פּאַרבאַט מיט דער רוטער טינט און מיטן גרויסן שטעמפל לזכר . . .

וואַנדערנדיק איבער בעסאַראַביע בין איך אין אַ שיינעם טאָג אַריינגעקומען אין שטעטל סעקורעני. דאָרט איז גראָד געשטאַנען אַ טרופע פון דער פּאַמיליע זינגלער. זיי האָבן מיך זייער וואַרעם אויפגענומען און אין משך פון אייניקע טעג האָבן זיי אַראַנזשירט אַ גרויסע אונטערנעמונג פאַרן „טעאטער לעקסיקאָן“.

עס איז געבליבן, אַז מען זאָל נישט שפילן סתם אַ טעאטער-שטיק, נאָר מען זאָל אין אַ געשיכטלעכער פאַרם פאַרשטעלן דעם רעפּערטואַר פון ייִדישן טעאטער; געבן שטיקלעך פון די פורים-

שפילן, בראדערזינגער, גאלדפארדען ביז צו דער היינטיקער צייט, און פאר יעדער סצענע פון א פיעסע זאל איד דערקלערן די עפאכע אנשטאט צו האלטן מיט איין מאל א לאנגן רעפעראט.

דאס טעאטער, וואס איז געווען אזוי גרויס ווי א גרעסערע שטוב, איז געווען אויספארקויפט. מ'איז געשטאנען קעפ אויף קעפ. געעפנט דעם אונט האט דער קולטור-פארשטייער פון שטעטל, א העברייאישער לערער, דערנאך האט גערעדט דער דירעקטאר פון דער טרופע ה' זיגלער און דערנאך האב איך גערעדט. נאך מיר האט מען געשפילט א סצענע פון א פורים-שפיל. איך בין דערווייל געשטאנען הינטער די קוליסן, אייגנטלעך א וואנט, וואס האט ארויסגעפירט פון טעאטער איז שטעטלדיקן מארק, נישט ווייט פון הויז, וואו איד האב גע-וואוינט. איך האב די גאנצע צייט נישט אראפגענומען מיינע אויגן פון א מערקווירדיק בילד: אין דער ערשטער ריי איז געזעסן א מאן, וואס איך וואלט געשוואוירן, אז ער איז נישט קיין ייד און פארשטייט נישט קיין יידיש ווארט, און נעבן אים איז געלעגן א גרויסער פאליציי-הונט, וואס האט די גאנצע צייט געקוקט אין די אויגן פון זיין באלעבאס ווי ער וואלט געוואלט טרעפן וואס יענער טראכט. עפעס איז מיר דער פארשוין מיטן הונט נישט געפעלן. איד האב געפרעגט די אקטיארן ווער דאס איז, האט מען מיר געענטפערט, אז דאס איז דער פארשטייער פון דער פאליציי, וואס איז געקומען היינט דערפאר ווייל אין שטעטל טומלט זיך מיטן אונט, און ווי-באלד א שטיקל טומל דארף די פאליציי האלטן אן אויג.

דערווייל ווען מען האט געשפילט די פורים-סצענע, האב איך באמערקט, אז דער מאן מיטן הונט זיינען ארונטערגעגאנגען הינטער דער בינע און איז דעם מאמענט ווען איד האב געוואלט ארויפגיין אויף דער בינע, האט דער דירעקטאר מיך פארהאלטן און געזאגט, אז דער פאליציי-פארשטייער לאזט נישט ווייטער גיין דעם אונט. דעם לערער קען ער, דעם דירעקטאר קען ער אויך, אבער אזוי ווי מיר קען ער נישט. און אזוי ווי דער דירעקטאר האט נאך א דערלויבניש אויף צו שפילן טעאטער, אבער נישט אויף צו האלטן לעציעס. דערי-בער ווייל ער מיר נישט דערלויבן צו רעדן, סידן איד האב א דערלויבניש פון אן אנדערער שטאט, פון דער פאליציי.

— נו, איר האט עפעס א דערלויבניש פון דער רומענישער פאליציי? — פרעגט מיר ה' זיגלער.

— נייז, — ענטפער איך — איין פאפיר האָב איך יאָ פון דער פאליציי, דאָס איז פון דער פאליציי אין קעשעניעוו, אָבער דאָס איז נישט קיין דערלויבניש נאָר אַ פאַרבאַט.

— עס איז אַן אפיציעלער פאפיר — פרעגט מיר ווייטער ה' זיגלער — עס האָט עפעס אַ שטעמפל?

— אַ, יאָ, אַ גרויסער שטעמפל.

— וואו האָט איר עס? — פרעגט ער אויפגערעגט.

— אין שטוב.

— טאָ לויפט שנעל און ברענגט עס אַהער.

איך בין שנעל אַרויס דורך דער הינטער-טיר און אין עטלעכע מינוט אַרום בין איך געווען צוריק מיטן פאַרבאַט פון דער קעשעניע-ווער פאליציי. דער סעקורענער פאליציי-באָאָמטער האָט אַ קוק גע-טאָן אויפן פאפיר מיט דער רויטער טינט און מיטן שטעמפל, און דערקלערט:

— אַ, אַז איך האָט אַ דערלויבניש פון דער פאליציי איז עפעס אַנדערש, מענט איר רעדן!

און איך האָב טאַקע גערעדט . . .

ער גאַראַנטירט . . .

ווען כ'בין דאָס ערשטע מאָל געקומען אין בוקאַרעסט, האָט מיר אויפן וואַקזאַל באַגעגנט דער דירעקטאָר פון דאָרטיקן יידישן טעאַ-טער, איציקל גאַלדענבערג, און מיר באַלד אָפּגעפירט אין זיין טעאַטער, דעם באַרימטן היסטאָרישן זשינגיאַ-גאַרטן, וואו גאַלדפאַדען האָט נאָר געשפּילט. אין גאַרטן, וואָס איז אינגאַנצן ליידיק פון ביימער, און אין די זייטן זיינען גאַר פאַראַן וואוינונגען, אין וועלכע עס וואוינען דער דירעקטאָר, זיין פאַמיליע, זיין שוואַגער, אַ מיט-דירעקטאָר, און פאַמיליעס פון אַקטיאָרן, זיינען געווען אויסגעשטעלט אַלע מיטגלידער פון דער טרופע. אַלע זיינען זיי מיר געווען אומבאַקאַנט. עס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך בין געקומען אין קאַנטאַקט מיט יידישע אַקטיאָרן פון רומעניע. אויף אַזאַ אופן איז גאַנץ נאַטירלעך, אַז איך האָב אין די ערשטע טעג נישט גענוי דערקענט די אַקטיאָרן און נישט געדענקט זייערע נעמען.

אין אוונט, צו דער פארשטעלונג, בין איד פארבעטן גע-
ווארן, און איד האב זיך נישט געקאנט אפּוואנדערן, וואס פון
אלע זייטן האב איד נישט געהערט קיין יידיש ווארט. סיי די אקטיארן
הינטער דער בינע, סיי דאס גאנצע פובליקום האבן גערעדט רומעניש.
איד בין געווען זייער ערשטוינט. פאר וועמען שפילט מען דא אויף
יידיש? עם האט אויסגעזען ווי דער עולם פארשטייט גארנישט קיין
יידיש, און דעריבער האב איד זיך אנגעהויבן זייער צו שרעקן, אז
איד וועל נישט האבן קיין דערפאלג צו האלטן פאר אזא עולם א רע-
פערט וועגן טעאטער אויף יידיש.

זייענדיק אזוי פארטיפט אין די מחשבות, קומט צו מיר צו
איינער פון די יונגעלייט, וואס זיינען געווען אויסגעשטעלט אויפן
טעאטער-הויף, ווען מ'האט מיר פארגעשטעלט די טרופע, און זאגט
צו מיר:

— איר זעט אט די יידישע נויט. וואס פארשטייען זיי יידיש?
אז מען זינגט פאר זיי א לידל אדער מען טאנצט, אמוזירן זיי זיך, אבער
האלטן פאר זיי א רעפערט אין ארויסגעווארפענע ארבעט. דאס זיינען
דאך אסימילירטע רומענישע יידן. מיר האבן אבער דא אין שטאט
א קלוב, וואו עם קומען אריין די איינגעוואנדערטע יידן. דארט רעדט
מען יידיש. דארט איז אן עכטיידישע סביבה. ווען איר זאלט דארט
האלטן א רעפערט, וועלן די צוהערער און טאקע איר אליין אויך
כאטש האבן א גייסטיקן גענוס.

איד האב דעם יונגענמאן צוגעזאגט, אז איד נעם גערן אן די
איינלאדונג צו האלטן א רעפערט אין דעם דאזיקן קלוב, מיטן בא-
דינג, אז איד זאל נישט נעמען באצאלט פארן רעפערט און עם זאל
נישט זיין קיין שום אפצאל: זאלן היימישע יידן האבן הנאה.

אבער דעם טערמין פון רעפערט האב איד אים נישט געקאנט
באשטימען, ווייל איד האב פריער געדארפט אויפטרעטן אין יידישן
טעאטער, וואו מען האט געגרייט א קבלת-פנים פאר מיר. יעדן טאג
איז דער יונגענמאן, וואס האט זיך ארויסגעשטעלט צו זיין א סטאטיסט
אין טעאטער, צוגעקומען צו מיר מיטן פארלאנג צו באשטימען דעם
טאג פון מיין רעפערט. זעענדיק, אז דעם יונגענמאן גייט עם אזוי
אין לעבן, בין איד איינמאל צוגעגאנגען צום דירעקטאר פון טעאטער
און אים געזאגט, וואס דער יונגענמאן בעט און אז איד דארף אים
ענדלעך באשטימען דעם טערמין.

דערהערט, אז דער יונגערמאן וויל, אז איד זאל אויפטרעטן אין דעם קלוב מיט א רעפעראט, איז דער דירעקטאר געווארן א פארציי-טערטער, און מיר דערקלערט:

— גאט זאל אייד אפהיטן דערפון. דער קלוב ווערט דא פון דער פאליציי באטראכט אלס א לינקער, און איר זענט אין דער געפאר, אז אלס אויסלענדער זאל מען אייד תיבה ארויסשיקן פון לאנד. פארשטייט זיך, אז איד האב דאס געזאגט דעם יונגענמאן, האט ער זיך צעלאכט און געזאגט:

— עס איז שקר וכזב. איברינקס, איך גאראנטיר אייך, אז עס וועט אייד גארנישט געשען.

האב איד מיר נישט פארלאזט אויף ביידנס רייד און האב אָנ-געהויבן איינצוזאמלען אינפארמאציעס ווי עס איז אין דער אמת'ן מיטן קלוב, און האב זיך דערוואוסט, אז איין יידישער אַקטיאר, וואס איז דארט אויפגעטראטן, איז אַרעסטירט געוואָרן, און א צווייטער אַקטיאר איז פשוט אַרויסגעשיקט געוואָרן פון לאַנד.

האט דאס מיר שוין גאר פארדראסן, און דאס קומענדיע מאל, ווען דער יונגערמאן איז ווידער געקומען צו מיר מיט א פאדערונג נאך א קלארער תשובה, האב איד אים שוין געזאגט אביסל מוסר:

— פע, יונגענמאן. איר האט גערעדט אזוי שוין וועגן יידישער קולטור. איר ווייסט, אז איד בין געקומען אין רומעניע כרי צו פארשן די געשיכטע פון יידישן טעאטער, וואס דא איז געשטאנען זיין וויגעלע, צום סוף האט איר מיר געוואלט אריינציען אין אן אומגליק. איר ווייסט דאך יא, אז אויפטרעטן אין דעם קלוב שמעקט מיט אַרויס-געשיקט ווערן פון רומעניע. טא ווי האט איר געקאנט וועלן צופירן צו אזא זאך?

אבער דער יונגענמאן האלט זיך ווייטער ביי זינס, אז מען האט אויסגעטראכט א בלבול, און איברינקס ער גאראנטירט מיר, אז ס'וועט מיר נישט געשען קיין שלעכטס.

געזען, אז דער יונגענמאן וויל נישט אפטרעטן, האב איד אים דערקלערט מיטן הארבן פסוק, אז זיך גאראנטיע איז ביי מיר גארנישט ווערט, ווייל סוף כל סוף ווייס איד אפילו נישט ווער ער איז. א גא-ראנטיע קאן איד נעמען פון דירעקטאר פון יידישן טעאטער אָדער פון נאך אזעלכע פערזאנען, וועלכע איד קען.

אזוי ווי דער איינציקער, וועלכער גאראַנטירט מיר, איז פאַר-
בליבן דער יונגערמאַן, האָב איך דעם רעפעראַט אין דעם קלוב נישט
געהאַלטן.

אייניקע וואָכן שפּעטער איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין
אַ צווייטער רומענישער שטאַט, אין טשערנאָוויץ, וואָס האָט פאַר
דער וועלט־מלחמה געהערט צו עסטרייך און איז שפּעטער איבערגע-
גאַנגען צו רומעניע. עס איז שוין געווען אַרום 1 ביינאַכט ווען כ'האָב
שפּאַצירט מיט אַ גרופּע יונגעלייט איבער דער שטאַט, און אונדז איז
אַקענגעקומען אַ צווייטע גרופּע יונגעלייט, וועלכע האָט זיך העפלעך
באַגריסט. צווישן דער גרופּע איז געווען איין יונגערמאַן, וועלכער
האַט זיך אזוי געהאַלטן ווי מיר וואָלטן זיך געקענט פון פריער. איך
האָב אָבער נישט פאַרשטאַנען ווי אזוי עס קאַן זיין, ווייל עס איז
געווען ערשטע עטלעכע שעה ווי איך בין נאַרוואָס אַנגעקומען אין
טשערנאָוויץ, וואָס אַ רגע איז דער יונגערמאַן געוואָרן אַלץ אינטימער,
בין ענדלעך, זעענדיק ווי איך קוק אויף אים ווי אויף אַ שטיקל
חוצפּה'ניק, ווענדעט ער זיך צו מיר:

— איר דערקענט מיר נישט?

— ניין, — ענטפער איך.

— קוקט זיך גוט איין, — זאגט ער.

איך קוק זיך איין. עפעס קומט ער מיר יא פאַר באַקאַנט, נאָר
ניי דערקען מענטשן אויף אַ וואַנדער־וועג איבער דער וועלט!
לסוף רופט זיך אַן דער יונגערמאַן:

— מיר האָבן זיך באַקענט אין בוקאַרעסט, אויפן הויף פון
דער זשינגיזאַ.

ערשט איצט האָב איך זיך דערמאַנט: אַט דאָס איז דער יונגער-
מאַן, וואָס האָט מיר געוואָלט באַוועגן אויפצוטערעטן אין דעם קלוב,
און האָט מיר רק גאַראַנטירט, אַז עס וועט מיר גאַרנישט געשען.

— יא, — זאג איך, — איך דערמאַן זיך שוין. און וואָס טוט
איר דאָ?

דער יונגערמאַן האָט זיך אַביסל פאַרשעמט און שטיל גע-
ענטפערט:

— איר פאַרשטייט, איך בין אַ געבוירענער אַ טשערנאָוויצער.

נו, איר ווייסט דאך אונדזער פאליציי . . . דער קלוב . . . בקיצור, מען האט מיר ארויסגעשיקט, דעריבער בין איר דא.

איר האב געהאלטן, אז עס וואלט געווען געשיט זאלץ אויף זיינע פרישע וואונדן ווען איר זאל אים אין דעם מאמענט דערמאנען, אז דאס האט ער מיר געוואלט גאראנטירן. אז מען וועט מיר נישט ארויסשיקן . . .

„לעקסיקאן“ - מעקסיקא

אין דער הויפט־שטאט פון קאנאדע, מאנטרעאל, האט מיר דער דיכטער שלום שטערן געהאלפן פארקויפן דעם „לעקסיקאן“. ער איז געווארן אזוי פארקאכט אין זיין ארבעט, אז ווי ער האט געזען א יידן אין גאס, האט ער אים אפגעשטעלט און פארגעלייגט צו קויפן דאס בוך. דאס איז מיר נישט געפעלן, און איר האב קוים ביי אים גע'פועל'ט, אז ער זאל אויפהערן צו מאכן די טראנסאקציעס אויפן גאס.

איינמאל אבער, אין א הייסן זונטיק, אין דער פרי, ווען מיר זיינען געווען אין גאס, האט ער דערזען אויף דער אנדערער זייט טראטואר א פארבייגייער און מיר אויפגעפאדערט אריבערצוגיין אויף דער אנדערער זייט, און פארגלייגן דעם יידן דעם „לעקסיקאן“, ווייל דאס איז א זיכערער קונה — דער פארשטייער פון די ארטיקע שלום־עליכם שולן.

איר האב זיך געלאזט צורעדן און מיר זיינען אריבערגעגאנגען אויף דער אנדערער זייט.

שטערן שטעלט מיר פאר :

— אט דאס איז זלמן זילבערצווייג, דער רעדאקטאר פון „לעקסיקאן“, געקומען אהער פון פאלעסטינע.

דער ייד ניט מיר א מעסט אפ, און א זאג :

— וואס פלאנטערט ער ? פון וואנען, זאגט ער, זענט איר, פון מעקסיקא אדער פאלעסטינע ? מעיק אפ יור מיינד ! (באשליסט איינמאל פאר אלע מאל).

זלמן . . . רייזען

מיין אינטימער חבר הערי וויינבערג אין דעטראיט נעמט מיך אמאל מיט צו א ליטערארישן אוונט אין דעטראיט און פאדערט מיך אויף ארויסצוגיין רעדן א פאר ווערטער, אבער איידער איך קריג דאס ווארט, שטעלט ער מיך פריער פאר, און די פארשטעלונג איז געווען אזא:

— פריינט, איך וועל אייך קיין סך נישט רעדן. דער רעדנער, וועלכן איך וועל אייך באַלד פאַרשטעלן, וועט אייך שוין אַלץ דער-צוילן. דאָס איז מיינער זייער אַן אינטימער פריינט. ער טוט אַ גרויסע אַרבעט פאַר דער יידישער קולטור און מיר זיינען אַלע פאַרפליכטעט אים מיטצוהעלפן. איך, אַלס זיינער אַן אינטימער חבר, טו דאָס נישט נאָר ווען ער איז ביי אונדז אין שטאָט, נאָר ווען ער איז אפילו אין אַנדערע עק וועלט. איך בין שמענדיק מיט אים, זיין נאָמען גייט נישט אַראָפּ פון מיינע ליפן, און איך האָב דעריבער אַ גרויסע פרייד אייך פאַרצושטעלן מיין אינטימען חבר, מיין ליבן האַרציקן פריינט, דעם רעדאקטאר פון „טעאטער-לעקסיקאָן“, זלמן . . . רייזען.

ער קען עס אליין שרייבן

אַרומפאַרנדיק איבער אַמעריקע אַלס מוכר ספרימ'ניק מיטן „טעאטער-לעקסיקאָן“, האָב איך, נאַטירלעך, געהאַט די געלעגנהייט זיך אַנצושטויסן אויף פאַרשידענע טיפן קונים מיט פאַרשידענע תירוצים און מאַטיוון פאַרוואַס מען וויל דאָס בוד נישט קויפן. אין איינע פון די קלענערע שטעט אין מערבֿ־טייל פון די פאַר-איניקטע שטאַטן בין איך געקומען צו אַ יידן, וואָס האָט גערעדט אַ גוטן יידיש, און דורכדעם האָב איך באַקומען אַמונה, אַז ער וועט קויפן דעם „לעקסיקאָן“. ווי דערשטוינט בין איך אַבער געוואָרן ווען ער האָט מיר אָפּגעזאַגט. איך האָב אים געפרעגט די סיבה, האָט ער מיר געענטפערט, אַז ער איז זייער באַשעפטיקט און האָט נישט קיין צייט צו לייענען.

דערהערט, אַז דאָס איז דער איינציקער מאַטיוו, האָב איך אים געפרובט אַנווייזן, אַז מען מוז נישט יעדעס געקויפטע בוד איבער-

לייענען. דערצו האט דער „לעקסיקאָן“ אַ מעלה, אַז ער באַשטייט פֿון פֿאַרשידענע קליינע אַרטיקלען, וועלכע מען מוז נישט לייענען אַלע מיט איין מאָל.

דער ייד האט מיר אויסגעהערט, און דערנאָך שוין אַביסל ביזן אויסגערופן :

— איד זאג דאָר איד, אַז איד האָב נישט קיין צייט, ווען איד וואָלט געהאַט צייט, שרייב איד דאָר אַליין אַן דעם „לעקסיקאָן“.

וואס דער יידישער אקטיאָר דערציילט*

די אַקטיאָרן זיינען גרויסע קינסטלער

אין דעם באַרימטן פּעריאָד פון די יידישע היסטאָרישע פּיעסעס, וועלכע מען האָט געשפּילט אין אמעריקאָנער יידישן טעאָטער, האָט מען די אויפפירונגען פשוט „געבאָזן“. מען פלעגט יעדע וואָך אויפֿ-פירן אַ נייע פּיעסע. פאַרשטייט זיך, אז וועגן איינשטודירן אַ פּיעסע האָט גאָר קיין רייד נישט געקאָנט זיין. טיילמאָל האָט אפילו געטראָפּן, אז מען האָט זיך געשטעלט שפּילן די פּיעסע נישט האַבנדיק דורכגע-געגאַנגען דעם לעצטן אַקט, וועלכן מען האָט ערשט פאַרטיק געמאַכט אין אַוונט פון דער פאַרשטעלונג.

אז דאָס גרעסטע כּפּרה-הינדל איז אין אַזעלכע פּאַלן געווען דער סופּלער, איז קלאָר. ער פלעגט זיך פשוט דאָס האַרץ אויסשרייען ביים סופּלירן די אַקטיאָרן.

ווי אַזוי אַזאַ שפּיל האָט אויסגעזען, קאָן מען זיך אויך לייכט פאַרשטעלן.

איינמאָל, בעת אַזאַ פאַרשטעלונג, גייט דער סופּלער ראַוכן ווייסמאַן צו צום קאַמפּאָזיטאָר פון טעאָטער און זאָגט צו אים:

— איר ווייסט, אונדזערע אַקטיאָרן זיינען גרויסע קינסטלער: אז איר רייס מיר אויס דאָס האַרץ און זאָג זיי אונטער יעדעס וואָרט, אז איר גיט זיי אַזאַ מוזיק, אז מען גיט זיי אַזעלכע שיינע דעקאָראַציעס, מיט גריס, מיט קאַסטיומען, און זיי קאָנען מיט זייער שפּילן אַלץ דער-הרג'ענען, זיינען זיי גרויסע קינסטלער.

* דער ערשטער טייל דערפון, וואָס אַנטהאַלט 64 עפּיזאָדן און קוריאָנן, איז א״נ „וואָס דער יידישער אַקטיאָר דערציילט“ דערשינען אין 1928 אין קלעצקין-פּאַרלאַג אין ווילנע.

פראָזע צו שניידן

דאָס סיסטעם פון די גרעסערע אַקטיאָרן צו שניידן דעם טעקסט פון דער פּיעסע, אזוי אַז זייער ראָל זאָל אויסקומען די גרעסטע, איז אין ייִדישן טעאַטער נישט ניי.

איבערהויפּט איז דער פּיאַנער פון דער ייִדישער בינע, יעקב פּ. אַדלער, געווען אַ מאַדים אויסצושניידן דעם טעקסט פון די אַנדערע ראָלן. דערצו האָט ער זיך באַנוצט מיט זיין באַרימטער גרויסער פּעדער. די „אַפּעראַציעס“ פּלעגן פאַרקומען ביי אים אין שטוב און אויך אויף די פּראָבן אין טעאַטער.

דער רעזולטאַט פון די אַפּעראַציעס איז געווען, אַז די אַנדערע אַקטיאָרן האָבן כמעט גאַרנישט געהאַט וואָס צו רעדן.

איינמאָל אויף פּראָבע, בעת דער אַקטיאָר שראַגע האָט געזאָגט פון זיין ראָל, וועלכע איז שוין געווען גענוג אַרומגעשניטן, האָט אַדלער באַמערקט, אַז די ראָל איז נאָר צורגרויס און ער האָט געהייסן שראַגען אים דערלאָנגען די ראָל אויף צו שניידן.

שראַגע האָט אים דערויף צוגעטראָגן אַ ייִדישע צייטונג.

— ניט מיר אייער ראָל! — זאָגט אַדלער.

מיר. אַדלער, — ענטפּערט אים שראַגע — ביי מיר איז די ראָל שוין אזוי קליין, אַז איר קאַנט שוין גאַרנישט שניידן, דאָ אַבער אין דער צייטונג איז נאָר דאָ אַ סך פּראָזע, דאָרט קאַנט איר נאָך עפּעס שניידן!

רעדט נישט קיין ליטוויש!

די ייִדישע בינע האָט נאָך ביזן היינטיקן טאָג נישט קיין באַ-שטימטן דיאַלעקט. יעדער אַקטיאָר רעדט אזא ייִדיש, וועלכן ער איז געוואוינט צו רעדן פון דערהיים. עס קאָן דעריבער זייער לייכט טרעפן אַז ווען מען זעט אויף דער בינע אַ פּיעסע, וואָס די האַנדלונג קומט פאַר אין ליטע, זאָל דער טאַטע רעדן אַ האַלבליטווישן ייִדיש, די מאַמע — אַ וואָלינער ייִדיש און די קינדער — אַ פּוילישן ייִדיש. אַלץ דערפאַר, ווייל יעדער רעדט זיין אייגענעם ייִדישן דיאַלעקט.

ערשט די „וויילנער“ האָבן איינגעפירט צו רעדן בלויז דעם ליט
ווישן דיאלעקט, אָבער ביז צו זיי איז דער ליטווישער דיאלעקט געווען
אינגאנצן פסול אויף דער יידישער בינע.

אינמאל בעת מען האָט אין ווינדזאר טעאָטער אויפגעפירט
ראובן ווייסמאָנס באַארבעטונג פון דער פּיעסע „זאָראַיאַ“, האָט די
אַקטעריסע נאָדאַלסקי, וועלכע האָט געשפּילט די „מאַמע“, געגעבן
אַ זאַג :

— וואָס רעדסטו, אַזאַ ייד וועט זיין אַ פּראָצענטניק ? ווי אַזוי
איז דאָס מעגלעך, ער איז דאָר אַ פרומער ? ! ער פּאַסט דאָר מיט
הפּטרוט (איבעררייסונגען). פרומע יידן פּלעגן אַמאָל פּאַסטן אַ גאַנצע
וואָך בלויז מאַכנדיק אַ הפּסקה שבת).

אין טעאָטער איז גראַד געווען דער מענענדזשער פון דער טרופּע.
קומט ער אַרונטער הינטער די קוליסן און רופּט זיך אַז צו דער
אַקטעריסע :

— איד בעט אייד, רעדט נישט קיין ליטוויש. מיין פּובליקום
באַשטייט מערסטנטיילס פון גאַליציאַנער. זיי פאַרשטייען נישט קיין
ליטוויש : אַף סוקעס, זאַגט אויף טירקעס.

אַלע שפּילן !

אַ דראַמאַטורג האָט פּאַרנעליענט אַ נייע פּיעסע פאַרן רעזשיסער
אין טאַמאַשעווסקיס טעאָטער. אַזוי ווי דאָס איז געווען די ערשטע
פאַרלעזונג, איז קינער פון די אַקטיאָרן נישט גערופן געוואָרן, נאָר
זיי האָבן זיך אַרומגעדרייט אין דער לאַבי* פון טעאָטער. אַז זיי
האָבן דערזען דעם רעזשיסער, האָבן זיי אים גענומען פרעגן :

— נו, וואָס איז עפּעס מיט דער פּיעסע ?

— וואָס פרעגט איר, — ענטפּערט זיי דער רעזשיסער — קינדער,

האָבן מיר אַ פּיעסע, וועט זי אויפשטורעמען ניו־יאָרק !

דערהערט אַזאַ בשורה, ווערן די אַקטיאָרן נאָר האַפּערדיק, און

אינער פון זיי, גרשון רובין, ניט אַ פרעג :

— ס'איז עפּעס דאָ ראַלן אין דער נייער פּיעסע ?

— ניין, נישטאָ, — ענטפּערט דער רעזשיסער.

(* לאַבי — פּאַיע, קאָרידאָר.

דערהערט דאס, פאלן שוין די אקטיארן ביי זיך אראפ, ווארום
 אז ס'זיינען נישטא קיין ראלן, טא צו וואס טויג די פיעסע, און ווי
 אזוי קאן זי אויפשטורעמען ניו־ארק?
 אבער פארט ניט מען ווייטער א פרעג דעם רעזשיסער:
 — און ווער שפילט אין דער פיעסע?
 — אלע, אלע שפילן! — ענטפערט ער.

מיט שייך זיינען זיי שוין פארזארגט

שפילט א טרופע אין דער רומענישער פראווינץ און מאכט זייער
 ביטערע געשעפטן, ווארום די טרופע איז, נעבער, זייער א שוואכע.
 זי באשטייט אלץ פון געוועזענע בעלי־מלאכות, וועלכע האבן געווארפן
 זייער ארבעט און באשלאסן צו פארדינען א לייכטן גראשן אלס
 אקטיארן.

די טרופע האט א דירעקטאר א לץ, וואס אין די סאמע ערנסטע
 צייטן פארלירט ער זיך נישט און קומט ארויס מיט א גוט ווערטל.
 דערווייל רוקט זיך אונטער דער זומער, ווען טעאטער ווערט
 איבערהויפט א קנאפ געשעפט, און די אקטיארן זיצן פארזארגט:
 וואס זאלן זיי טאן? דערזעט דאס דער דירעקטאר, דער לץ, וואס
 האט נאך צו זיי צוגעלייגט אביסל געלט. גיט ער חברה א קיבעץ:
 — וואס זייט איר אזוי פארזארגט? בארוועס וועלן מיר שוין
 נישט גיין, ווארום מיר האבן דאך אין אונדזער טרופע זעקס שוסטערס.
 הלואי וואלטן מיר געהאט אויך עטלעכע בעקערס, וואלטן מיר מיט
 ברויט שוין אויך געווען פארזארגט.

ער האלט וואָרט

צווישען די אמעריקאנער יידישע אקטיארן זיינען זייער פאפולער
 מיט זייערע וויצן און גלייכווערטלעך אברהם פישקינד און סעם
 לעווענווירט.

סעם לעווענווירט האט טאקע א לענגערע צייט געמאכט א לעבן
 אלס וויצלעך אין יידישע וואריעטיס*, און א סך פון זיינע וויצן האט
 ער אפגעדרוקט אין א באזונדער ביכל.

(* וואריעטי — וואדעוויל-טעאטער.

ווען עס האט זיך אנגעהויבן דער קרויזס אין יידישן טעאטער, האט סעס לעווענווירט געליטן דערפון מער ווי די אנדערע אקטיארן, ווייל די אקטיארן האבן אנגעהויבן טענה'ן, אז ער איז א ווארייעטיר-אקטיאר, און אז ער קאן איבערהויפט זיך אז עצה געבן. אז אנדערער אקטיאר וואָלט געוואָרן אַ שונאָ די אַקטיאָרן. לעווענווירט איז דאָ, אָבער, בטבע אַ וויצלינג, שטעלט ער אָן כלומר'שט אַ ביזע מינע און גיט אַ געשריי :

— חברה, דערפאר ווייל איר ווילט מיר נישט געבן צו עסן, שווער איר אייד, אז איר וועל פריער נישט רוען, ביז איר וועל אייד אלע געבן צו עסן.

און לעווענווירט האט טאקע געהאלטן ווארט : ער האט געעפנט א רעסטאראן פאר אקטיארן.

אַן אַפּיש מיט ייִדישע אַותיות

אַן אַפּיש פון ייִדישן טעאטער ווערט געוויינלעך גערעקט אױך מיט אַידישע אַותיות. זײנען אָבער פאַראַן לענדער, אין װעלכע מען מוז, לױטן געזעץ, קודם כל דרוקן דעם נאָמען פון דער פּיעסע אױף דער שפּראַך פון לאַנד, און דערנאָך ערשט מען דרוקן דאָס זעל-ביקע אין ייִדיש.

פאַרשטייט זיך, אַז אין די לענדער, װאוּ די ייִדישע שפּראַך װערט גערעדט און גערעקט, האָבן די דרוקערייען גענוג ייִדישע שריפט ; אָבער אין װיז, װאוּ מען דרוקט זעלטן אַמאָל עפּעס אױף ייִדיש, האָט דער דרוקער נאָר געציילטע ייִדישע אַותיות, װי, למשל, דאָס װאָרט „ברית-מילה“, װעלכעס ער דרוקט אױף דער דײַטשער אײַנלאַדונג צו אַ ברית, אָדער „כשר לפּסח“ אױף די פאַרשידענע אַנאָנסן פון פּסח'דיקע אַרטיקלען.

קומט אַמאָל אַ ייִדישע טרופּע שפּילן טעאטער אין װיז און באַ-שטעלט אַן אַפּיש אין אַ געװיסער דרוקעריי, און בעט ביים דרוקער, אַז ער זאָל צוגעבן „ייִדישע אַותיות“ (אזױ האָט געהױסן בײַ אַקטיאָרן דאָס דרוקן די נעמען פון די פּיעסעס מיט ייִדישע אַותיות.

צומאָרגנס, אז מען האָט דעם אָפּיש אַרויסגעלאָזט אין גאַס, אין
אין דער מיט געווען געדרוקט דער נאַמען פון דער פּיעסע אויף דייטש
און אין בידע זייטן אין געשטאַנען אויף יידיש „כשר לפסח“ און
„ברית מילה“.

ווען די אַקטיאָרן זיינען געקומען צום דרוקער מיט אַ גוואַלד,
וואָס ער האָט געטאָן, האָט ער זיך פאַרענטפּערט :
— איר האָט דאָך דייטלעך געזאָגט, אז כ'זאל צוגעבן „יידישע
אותיות“.

און ווען די אַקטיאָרן האָבן זיך אַלץ נישט געקאַנט באַרויאַקן,
האָט דער דרוקער געזאָגט :
— אַהא, איר פאַרשטיי שוין, אַקטיאָרסקע שטיק! עס גלֹוסט
איין נישט צו באַצאלן פאַרן אָפּיש, זוכט איר תּירוּצִים . . .

עס איז אים גאַרנישט איינגעפאַלן

דער באַרימטער יידישער דראַמאַטורג יעקב גאַרדִין איז איינגעטלעך
געוואָרן אַ דראַמאַטורג דורך אַ צופאַל. אין רוסלאַנד איז ער געווען
אַ רוסישער זשורנאַליסט און אַ פּירער פון אַ גרופּע, וועלכע האָט
געוואַלט שאַפן אַ נייע קריסטלעך-יידישע רעליגיע.
ווען ער איז געקומען אין אַמעריקע, האָט ער גאר געהאַט בדעה
דאָרט צו גרינדען אַ נייע קאָמוניסטישע קאַלאָניע, און פאַרטועצן זיין
רוסישע זשורנאַליסטישע טעטיקייט. באַלד, אָבער, האָט ער זיך אָנגע-
געשטויסן אויף דער רעאַלער ווירקלעכקייט. דער מאַגן האָט געשטעלט
זיינע פאַדערונגען, און ווען מען האָט אים באַקענט מיט יעקב פּ.
אַדלער און מאַגולעסקא, האָט ער באַשלאָסן צו פּרוּבן זיין מזל אַלס
יידישער דראַמאַטורג.

דערציילט מען וועגן דעם פאַלגנדיגן שפּאַס :
נאַכדעם ווי גאַרדִין איז שוין געווען באַרימט אַלס דראַמאַטורג,
טרעפט ער אין גאַס זיינעם אַ לאַנדסמאַן. ווי געוויינלעך הויבט מען
זיך קודם אָן פּרעגן אויפן געזונט, דערנאָך גייט מען איבער צו רעדן
וועגן געשעפטן.

פרעגט יענער גאַרדינען :

— ווי איז עפּעס מיט ביזנעס ?

— אל ראיט,* — ענטפערט גארדין, און פרעגט זיין לאַנדסמאן :
 — און ביי אייך ?
 — ביי מיר איז שלעכט, — ענטפערט דער לאַנדסמאן. — שוין
 געפרובט טאן אלע עבודה-זרה'ס, און עס גייט נישט. יעס, כ'האב גאר
 פאַרנעסן פרעגן, מיט וואָס פאַרנעמט איר זיך ?
 — מיט שרייבן פיעסעס פאַרן יידישן טעאטער, — האָט גארדין
 געענטפערט.
 — און איר מאַכט דערפון אַ לעבן ?
 — אַ, יעס !
 — זע נאָר, זע ! — האָט דער לאַנדסמאן אויסגערופן — און
 מיר איז דאָס גארנישט איינגעפאַלן ! נישט געהאַט קיין שכל זיך
 נעמען דערצו ! . . .

ער ווייסט וואָס ער טוט

דער אַקטיאָר עקס איז אַמאָל געווען אַ גרויסער סטאַר און זינגער.
 נאָר ווען ער איז געקומען אויף די עלטערע יאָרן, האָט דער טעאטער-
 עולם פאַרלאָרן דעם אינטערעס אין אים. אַבער ווער וויל זיך עס אונ-
 טערגעבן ? האָט אונדזער אַקטיאָר אַ לענגערע צייט מיט אלע קונצן
 זיך געהאַלטן אויף דער טעאטער עוועניו אין ניו יאָרק. אַבער ווען
 ס'איז אוועק אַ סעזאָן, און ער האָט פאַרט מער אין ניו יאָרק נישט
 באַקומען קיין אַנגאַזשמענט, האָט ער שוין געמוזט ניין אויף דער
 ראָוד.**

זיצט ער אזוי ערב דעם סעזאָן אין קאָפּע „ראַיאָל“ און פאַר-
 אינטערעסירט דורך נוטע ברודער עפעס אַ מענעדזשער פון דער ראָוד.
 דער מענעדזשער זעצט זיך נעבן אים אוועק. זיי הויבן אָן
 שמועסן, און קומען דורך וועגן אַלץ, אַחוץ וועגן איין זאַך. דער
 אַקטיאָר פאַרלאַנגט דורכאויס, אַז מען זאָל אין קאָנטראַקט איינ-
 שרייבן, אַז צום שלום פון זיין שפּילן מוז ער פון מענעדזשער באַ-
 קומען אומזיסט אַן אַפּשיד-פאַרשטעלונג. דער מענעדזשער וויל אַבער
 אזאָ פונקט נישט אַריינשרייבן.

(* אַלרויט — אויסגעצויכנט.

(** ראָוד — פּראָווינץ.

— צו וואס טויג דאס אייד? — טענה'ט ער — איר הויכט
דאד ערשט אן שפילן, און ביז צום שלום פון סעזאן זיינען דאד נאך
פאראן אזוי פיל וואכן, וועלן מיר דעמאלט רעדן וועגן אייער אפשיד-
פארשטעלונג.

דער אקטאר וויל אבער בשום אופן נישט אפטרעטן. ניין און
ניין. שוין איצט מוז מען דאס אריינשרייבן אין קאנטראקט.

און דער אקטיאר האט געזיגט. און אפנים, אז ער האט טאקע
געוואוסט פארוואס ער האט זיך אזוי איינגעשפארט, ווארום באלד
נאך דער ערשטער וואך שפילן האט אים דער מענעדזשער געהייסן
צוריקפארן קיין ניו יארק, אבער פריער האט ער געמוזט אים געבן
די . . . אומזיסטע אפשיד-פארשטעלונג!

„בולבעס“

ווי זאגט עפעס דאס ווערטל „החיים והמות ביד הלשון“ (דאס
לעבן און דער טויט ליגט אין דער צונג).

פון קיין זאך קאן מען אזוי פיל צרות נישט האבן, ווי אז מען
רעדט דאס, וואס מען דארף נישט.

און דעריבער ציטערט אויף די אקטיארן די הויט, ווען זיי
הויבן אן צו כאפן „בולבעס“ (פארפלאנטערן זיך אין די רייד).
ווארום ווער ווייסט וואס זיי קאנען דעמאלט ארויסרעדן.

מיט „בולבעס“ קאן מען דער'הרג'ענען דעם בעסטן עפעקט פון
א פיעסע, און פארוואנדלען די שטארקסטע דראמאטישע סצענע אין
א קאמעדיע.

שפילט אזוי אמאל צילי אדלער מיט מישא גערמאן גאלדפאדענס
„קוני לעמעל“. צילי שפילט דאס מידל „קאראלינע“, און צוזאמען
מיט איר געליבטן מאקס, וואס פארשטעלט זיך שפעטער פאר קוני
לעמל, זוכן זיי אן עצה ווי אזוי פטור צו ווערן פון אמת'ן קוני לעמל.
דא טוט זיך מאקס א כאפ און גיט א זאג: „איר האב א פלאן, איר
וועל שרייבן צו מיינע קאלעגן די סטודענטן“. דערויף דארף אים
קאראלינע ענטפערן: „אויסגעצייכנט, מאקס, דא האסטו פאפיר,
טינט און פעדער“. „פארבולבעט“ זיך אבער צילי און גיט נישט מער

ווי אזא זאגן : „אויסגעצייכנט, מאקס, דא האסטו פאטיר, פינט און פערער" . . .

און אט שפילט צילי אדלער אין שיקאגא מיט טאמאשעווסקיין די פיעסע „גערעכטיקייט".

טאמאשעווסקי אין א דזשאדזש,* און ער איז איר צווייטער מאן. ער ווייסט אבער נישט, אז זי האט שוין פריער געהאט א מאן. איינ-מאל קומט צו זיי איר ערשטן מאנס שוועסטער. זי מיינט, אז דער דזשאדזש ווייסט, אז זיין פרוי האט שוין פריער געהאט אן אנדערן מאן, און זי הויבט אן וועגן דעם צו רעדן.

צילי אדלער, וועלכע שפילט די פרוי, געפינט זיך אין א שרעק-לעכער פארלעגנהייט. דא הויבט איר מאן אן צו באמערקן איר שרעק און זי דארף אפשפילן אן ארטיסטישע סצענע כדי צו פארדעקן איר מורא. איר מאן איז אבער, קענטיק, נישט בארואיקט, און ער פרעגט זי :

— ווער איז די פרוי ?

דא האט זיך צילי פארבולבעט און צעמישט אויסגערופן :

— די פרוי ? די פרוי איז מיין ברודערס מאן !

אזוי ווי מיט דעם זאץ פאלט דער פארהאנג, איז זיך לייכט פארצושטעלן וואס אין טעאטער האט זיך געטאן נאך דער „כולבע".

„גרינע פעלדער" אומזיסט

אין פיטסבורג האט געשפילט א יידישע טרופע, וואס איר רע-פערטואר איז מערסטנס באשטאנען פון מעלאדראמען מיט מוזיק.

קומט אראפ קיין פיטסבורג גאסטראלירן די „ווילנער טרופע" און פירט אויף הירשביינס „גרינע פעלדער", גאטעספעלדס, „פרנסה" און אנסקיס „דבוק", און דער טעאטער-עולם גייט צו זיי.

פארדריסט דאס דעם מענעדזשער פון דער דארטיקער טרופע, און ער באשליסט ארויסצוטערען מיט א ספיטש** צום פובליקום : — ליידיס און דזשענטעלמען!***) איר דאנק אייך פאר אייער צאלרייכונג באזוך, און איר האף, אז איר האט זיך אלע גוט ענ-

(* דזשאדזש — ריכטער, **) ספיטש — רעדע, דרשה.

***) ליידיס און דזשענטעלמען — דאמען און הערן.

דזשאיעט*), און ווען איר וועט אהימניו, וועט איר זאגן אלע אייערע פריינט און באקאנטע, אז זיי זאלן קומען נאָר צו אונדז אין טעאָטער. ביקאז***) ביי אונדז אין טעאָטער קאָנט איר זאָגאר פאַר אַ קוואַדער זען אַ גוטע שאַן.***) איר האָט דאָ פּלענטי***) צו וויינען און פּלענטי צו לאַכן, און ווען איר וועט זען דעם לעצטן אַקט, וועט איר זען, אַז איר האָב איר נישט געבלאָפּט ווי יענע חברה, וואָס נעמען ביי איר געלט פאַר „גרינע פעלדער“. ליידיס און דזשענטלע-מען, אַמעריקע איז אַ פּרי קאָנטרי****), און ווער עס וויל זען גרינע פעלדער דאַרף דערפאַר נישט צאָלן קיין געלט. גייט הינטער דער שטאַט וועט איר זען פּלענטי גרינע פעלדער און אַ סענט.

ער בעט אים אַ טובה

אין שעדלעזן, פּוילן, פירט אַ יידישע טרופע אויף סעקלערס פיעסע „זכור“.

אין דריטן אַקט פון דער פיעסע איז פאַראַן אַ קליינע ראַלע. וועלכע עס שפּילט דער אַקטיאָר שוואַרצבאַרד. אין די פּריערדיקע צוויי אַקטן שפּילט ער אינגאַנצן נישט.

אַזוי ווי שוואַרצבאַרד איז שוין נישט קיין יונגעראַן, און עס איז אים שווער אויסצולערנען נייע ראַלן, האָט ער טאַקע זיין ראַלע אַפּגעפאַרטאַטשעוועט.

די טרופע איז, אָבער, געווען זייער פאַראינטערעסירט, אַז די פיעסע זאָל גוט גיין, און דער רעזשיסער האָט דעריבער באַשלאָסן נאַכאַמאָל איבערצופּרוּבירן די גאַנצע פיעסע, און אין איין וועג אויס-בעסערן נאָר אַנדערע פעלערן, וועלכע מען באַמערקט אין דער צייט פון שפּילן.

צו דער פּראַבע זיינען געקומען אלע אַקטיאָרן. אַזוי ווי שוואַרצ-באַרד שפּילט נישט אין די ערשטע צוויי אַקטן, נאָר אין דריטן, איז ער די גאַנצע צייט אַרומגעגאַנגען זייער אומגעדולדיק, און ער האָט

(* ענדזשאַיעט — געהאַט פאַרגעניגן, **) ביקאָז — וויל,

***) שאַן — פיעסע, פאַרשטעלונג,

****) פּלענטי — גענוג.

*****) פּרי קאָנטרי — פּריי לאַנד.

קוים באוויזן צו ווארטן ביז מען האט געענדיקט פרוברן דעם צווייטן אקט.

ווען מען האט גענומען מאכן פראבע פון דעם דריטן אקט, אין וועלכן ער שפילט, און אין וועלכן דער רעזשיסער האט זיך געוואלט באמיען אים אנווייזן ווי אזוי ער זאל שפילן, איז שווארצבארד צו געגאנגען צו אן אנדערן אקטיאר און מיט געבעט געזאגט:

— שוין צוויי שעה ווי איד דריי מיר ארום. אין דריטן אקט שפיל איד א פאר ווערטער, און כ'האב שוין נישט קיין געדולד. זיי א גוטער ברודער, און גיי ארויף און מארקיר* מיר, כ'וועל דיר אמאל אפדיגען! . . .

א זיכערער נומער

איז א שטעטל פון סאוועט רוסלאנד איז א יידישע טרופע גע- קומען שפילן טעאטער. דאס שטיקעלע מזל איז אבער מיט זיי נישט מיטגעקומען, און דאס טעאטער איז געווען ליידיק, אזוי אז חברה האט נישט געהאט אויף הוצאות ווייטער צו פארן.

איז זיך דער דירעקטאר פון דער טרופע מיט און גייט אריין צו זיינעם א באקאנטן „נעפמאן“ און בעט אים, אז ער זאל אים ארויסהעלפן פון דער שווערער לאגע.

דערהערט די בקשה, רופט זיך אן דער נעפמאן:

— וואס הייסט, איר האט נישט אויף הוצאות, מאכט א פאר- שטעלונג, וועט איר האבן!

— ע, מיר האבן שוין געמאכט — ענטפערט דער דירעקטאר — נאר דער עולם טרינקט טיי (אן אקטיארישער אויסדרוק, אז דער עולם קומט נישט אין טעאטער). פאר וועמען זאלן מיר שפילן, אז מען דארף נאך דערלייגן צו יעדער פארשטעלונג?

— נישט אייער דאגה — ענטפערט דער נעפמאן — שפילט, און איד וועל זיין א שותף.

צומארגנס האבן זיך איבער דער גאס באוויזן גרויסע אפישן, אז עס ווערט אויפגעפירט די בארימטע פיעסע . . . און צום שלום וועט געגעבן ווערן א סענסאציאנעלער נומער, וואס וועט ארויסרופן

(* מארקיר — פארטרעט, מאך נאך, קאפיר.

באגייסטערונג ביים עולם. צום סוף פון אפיש איז געשטאנען מיט גרויסע בוכשטאבן געדרוקט, אז די באזוכער, וועלכע דער נומער וועט נישט געפעלן, וועט די קאסע צוריקגעבן צען מאל אזוי פיל, וויפיל דער בילעט האט געקאסט.

פארשטייט זיך, אז די בילעטן זיינען אין פארלויה פון אייניקע שטונדן צעכאפט געווארן, ווארום עס האבן נישט געפעלט קיין בעלנים צו פארדינען עטליכע צענדליקע רובל. יעדער האט זיך געטראכט, אז נאך דער פארשטעלונג, וועט ער צולויפן צו דער קאסע, און שרייען, אז דער נומער איז אים נישט געפעלן און וועט דעריבער צוריק באקומען 10 מאל אזוי פיל וויפיל דער בילעט האט אים געקאסט.

דער עולם איז דעריבער געזעסן אין טעאטער, און גארנישט געהאט דעם קאפ צו דער פיעסע, נאר מיט אומגעדולד שוין געווארט אויפן שלום נומער.

ענדלעך האט מען געענדיקט די פיעסע. אויף דער בינע איז ארויף דער ארקעסטער און אפגעשפילט דעם . . . „אינטערנאציאנאל“. ווי דער מנהג איז אין סאוויעטן-פארבאנד האבן זיך אלע אויפגעשטעלט, מיטגעזונגען און שטורמיש אפלאדירט.

דא איז דער נעפמאן ארויפגעגאנגען אויף דער בינע און אויסגערופן, אז וועמען דער לעצטער נומער איז נישט געפעלן, קאן צוגיין צו דער קאסע און צוריקבאקומען פאר זיין בילעט צען מאל אזוי פיל, וויפיל עס האט אים געקאסט זיין בילעט.

פארשטייט זיך, אז ס'האט זיך קיינער נישט איינגעשטעלט צו צוגיין צו דער קאסע, ווארום דאס וואלט געשמעקט מיט שווערע שטראף, אויב נישט מיט טויט.

רעקלאמע

שטייט א טרופע אין א קליינער שטאט, וואו יעדע וואך מוז מען אויפפירן א נייע פיעסע, און ביי יעדער פיעסע אנאנסירט מען, געוויינלעך, אז אזא סענסאציע איז נאך נישט געווען. דערביי זוכט מען אויס די שטארקסטע באמערקונגען.

אנאנסירט די טרופע אזא אפיש:

„די קומענדע וואכע פיהרען וויר אויף איינע נייע פיעסע,

איין ריעזיגע טראהיגערדיע אין פיער אקטען מיטן דען אינטערע-
סאנטען נאהמען „אידישע טרעהרין“. דיזע טראהיגערדיע האט
פיעלע נומערין געזאנג אונד טענצע. דיזע טראהיגערדיע אין
פערפאסט געווארין פאן דען גאטזעליגען מחביר דאקטאר און
פראפעסאָר זארכע, וואס אין געפאלין אלץ מאַרטירער אין
דען לעצטין וועלט קריעג.

און אזוי ווי דאס אין געווען 2 וואכן פאר פסח, אין אונטן געווען
געדרוקט מיט גרויסע אותיות :

„גרייט זיך מיט טיקעטס צו אונזער נייער גרויסער פסח
שאו, וואס עס שרייבט יעצט ספעשעל פיר אונז דער וועלט-
בערימטער דראַמאַטורג אונד שרייבער פראפעסאָר אונד דאָק-
טאר זארכע“.

אויב אזוי, זייט איר דאָך טאַקע אַ גנב!

יעקב פ. אדלער האט זיך געוואלט אנגאזשירן ביי א באקאנטן
מענעדזשער* אבער דער לאיער**, וואס האט געזאָלט מאַכן דעם
קאנטראַקט, האט געזאָגט אדלער, אז דער מענעדזשער איז אַ גנב,
אַ שווינדלער, און מען דאַרף מיט אים זיין זייער פאָרזיכטיק און אלץ
גענוי אַריינשרייבן אין קאנטראַקט. זעצן זיך אוועק אדלער, דער
מענעדזשער, און די לאיערס פון ביידע צדדים און מען נעמט שרייבן
דעם קאנטראַקט.

— צום ערשטן וויל איר, אז איר זאָלט אַריינשרייבן — זאָגט
אדלער — אז איר שפילן נאָר פינף מאָל אין וואָך, און דערפאַר באַקומב
איר 500 דאָלאַר.

— אַלרייט — זאָגט דער מענעדזשער און הייסט זיין לאיער
דאָס אַריינשרייבן אין קאנטראַקט.

— אין פאַרלוף פון דער וואָך שפילט מען דאָר אַבער ניין מאָל,
וויל איר, אז איר זאָלט אַריינשרייבן אין קאנטראַקט, אז אויב עס
וועט מיר אויסקומען צו שפילן אין דער וואָך מער ווי פינף מאָל.

(* מענעדזשער — פאַרוואַלטער.

(**) לאיער — אַדוואָקאַט.

זאל איד פאר יעדן מאל באקומען עקסטרא 100 דאלאר — זאגט
אדלער.

דער מענעדזשער גיט אים א שארפן קוק אן און זאגט:

— שור* . . .

— איר ווייסט דאך, אז איר האב א פרוי, א נוטע אקטריסע, זי
איז איצט אין לאנדאן — זאגט אדלער — אבער זי וועט אינגיכן
צוריקקומען, וויל איר, אז איר זאלט אויך איר געבן א דזשאב**).

זי וועט ביי איר נעמען אינגאנצען 175 דאלאר.

דער מענעדזשער קוקט ווידער אן אדלערן און גיט א ברום צו

זיין לאיער, אז מען זאל דאס אריינשרייבן אין קאנטראקט.

— און איצט האב איר צו איר א ביטע — זאגט אדלער

ווייטער — איר האב א זון, וואס מוז מאכן א לעבן ביים טעאטער.

קיין סך וועט ער איר נישט קאסטן. אינגאנצן 75 דאלאר א וואך.

ער וועט איר בריינגען א סך מער נוצן ווי פאר דער סומע.

דער מענעדזשער גיט א קוק אויף אדלערן און גיט א וואונק

צו זיין לאיער, אז ער זאל דאס אריינשרייבן אין קאנטראקט.

— מר. . . — זאגט אדלער — איר האב פארגעסן נאך איין

זאך. איר קענט דאך מיין מיטעלע טאכטער, זי איז א פיאיקע

אקטריסע, און איר וויל, אז דארט וואו איר שפיל, זאל זי אויך שפילן.

איר גלויב, אז 75 דאלאר א וואך פאר איר איז א בארגעין***).

— שור — זאגט דער מענעדזשער, און מעסט אפ אדלערן —

איר הייס עם אריינשרייבן אין קאנטראקט.

אדלער פארטראכט זיך מאדנע, גיט זיך א גלעט די האר און זאגט:

— ווען איר וואלט מיר געוואלט פריוואט עפעס טאן, וואלט

איר איר געבעטן מיר קויפן אן אויטא און אראפברעכענען דאס געלט

ביים ענדע סעזאן. איר פארשטייט דאך אליין, אז ס'איז שענער, אז

דזשיקאב פ. אדלער זאל אנקומען אין טעאטער מיט אן אייגענער

מאשין.

דער מענעדזשער באטראכט א רגע אדלערן און גיט א זאג:

— שור.

— און איצט וואלט איר געוואלט הערן, וואס עם שטייט אלץ

אין קאנטראקט — זאגט אדלער ערנסט.

(* שור — געוויס, ** דזשאב — ארבעט.

*** בארגעין — מציאה.

דער לאיער נעמט לייענען :
 „500 דאלאר פאר פינף פארשטעלונגען א וואך ; 100 דאלאר
 פאר יעדער עקסטרא פארשטעלונג, 175 דאלאר פאר מרס. אדלער
 א וואך ; 75 דאלאר א וואך פארן זון, 75 דאלאר א וואך פאר דער
 מאכטער, און א קאר אויף אויסצוצאלן ביים ענדע סעזאן.“
 — און דאס אלץ וואס עס שטייט דא אין קאנטראקט, וועט
 איר מיר טאקע געבן ? — פרעגט אדלער.
 — שור — ענטפערט דער מענעדזשער.
 — אויב אזוי, זייט איר דאך טאקע א גנב !

א מענעדזשער איז געקומען

דאס איז געווען מיט א סך יאָר צוריק. דער אלטער אבא שעהנ־
 גאלד איז געשטאנען מיט א טרופע אין באַלטימאָר און געמאַכט זייער
 שלעכטע געשעפטן, אזוי אז די טרופע האָט מער נישט געהאַט קיין
 כח צו הונגערן און איז זיך צעפאלן. געבליבן איז בלויז סעם קעסטל,
 וועלכער האָט פאַרמאָגט איין מלבוש : א טאַקסידאַ.
 דאָס דאָזיקע מלבוש איז קעסטל געגאַנגען אַנגעטאָן א גאַנצן
 טאַג און אזוי ווי קיין „איבריק געלט“ האָט ער אויך נישט געהאַט, האָט
 ער געגעסן אין א „פרי לאַנטש“*, פון אַ געוויסן מאָן מיטן נאַמען
 שרייבער.

די לאַגע איז דערווייל געוואָרן ערגער, ווייל ערשטנס האָט קעסטל
 שוין אפילו נישט געהאַט צו באַצאלן אין „פרי לאַנטש“, צווייטנס
 האָט דער שניי אין גאַס שוין אַנגעהויבן צו צעניין, און קעסטלנס שיד
 זיינען געווען אַביסעל „פרייגעזאַנען“ . . .

דאָ איז אַנגעקומען פון שיקאַגאָ אַ טעלעגראַמע פון טאַנצמאַן
 צו זיינעם אַ קרוב אז ער שיקט אַרויס אַ מענעדזשער, בערנאַרד יאַנג,
 קיין באַלטימאָר.

אַ מענעדזשער ! ענדלעך וועט מען, הייסט עס, אַנגאַזשירט
 ווערן און אויסגעלייזט ווערן פון די צרות.

פאַרשטייט זיך אז קעסטל האָט זיך זייער דערפרייט פון דעם
 מענעדזשערס קומען, און ער האָט שוין מיט אומגעדולד געוואַרט

(* פרי לאַנטש — אַ ביליקער רעסטאָראַן.

אויף אים. צומארגנס איז ער אים גענאנגען מקבל פנים זיין ביי דער סטיישאן, אבער עס איז גענוג געווען א קוק צו טאן אויף זיין הלכשה, די נישט איברוקריינע פאלערין מיט דעם צעקנייטשטן צילינדער און נישט-גאנצע שיד, אז מען זאל זיך אנטוויסן, אז קיין גרויסער גביר איז דער נייער מענעדזשער נישט. די ערשטע זאך, וואס דער נייער מענעדזשער האט געוואלט, איז געווען, אז מען זאל אים ארייננעמן ערגעץ וואו אפצוהעלן, ווארום ער איז הונגעריק, און קיין געלט האט ער נישט.

— אז איר האט נישט קיין געלט, טאָ צו וואָס זייט איר געקומען ?
וואָס פאַר אַ מענעדזשער זייט איר ? — האָט אים קעסטין געפרעגט.

— אַט דאָס בין איר טאַקע געקומען אויסזוכן פאַר אונז אַ מענעדזשער מיט געלט, — האָט יאָנג געענטפערט.

ווי מען פירט זיך אין דייטשלאַנד

אין סעקאנד עוועניו טעאטער קומט פאר אן ערנסטע מחלוקה צווישן די אקטיארן. זיי האלטן אן אפיש און יעדערער האט טענות. איינער, אז זיין נאמען איז אַנאַנסירט מיט קליינע אותיות, דער אַנדערער, אז זיין בילד האט געדארפט זיין פון אויבן, נישט ביי דער זייט. א דריטער, אז ער האט געדארפט זיין אַנאַנסירט מיט גרויסע אותיות. א פערטער, אז ער האט לויט יושר געדארפט זיין אַנאַנסירט דער ערשטער.

די גוואַלדן און געשרייען פאַרגרעסערן זיך וואָס אַמאָל מער. דאָ קומט אַן רודאַלף שילדקרויט.

ווען די אקטיארן האבן אים דערזען, זיינען זיי צו אים צוגעלאָפן. אז ער זאל זי אויסהערן און זאָגן ווער עס איז גערעכט.

שילדקרויט האט אויסגעהערט די טענות און זיך אַנגערופן:
— קינדער, מאַכט עס אַזוי ווי אין דייטשלאַנד.

— און ווי אַזוי מאַכט מען עס אין דייטשלאַנד ? — פרעגן די אקטיארן.

— אין דייטשלאַנד שרייבט מען איבערן גאַנצן אפיש נאָר צוויי ווערטער: רודאַלף שילדקרויט.

מען מוז ווארטן אויף זונטיק

די בארימטע בערטא קאליש קומט אמאל גאסטראלירן אין האפ-קינסאן טעאטער. געוויינלעך שפילט זי א געשפילטע פיעסע. דאס הייסט אזא, וועלכע זי קען שוין פון אויסווייניק. דאקעגן פאר דעם גרעסטן טייל אקטיארן, וועלכע האבן מיט איר די פיעסע נישט גע-שפילט, איז די פיעסע א נייע.

בערטא קאליש איז געווען באקאנט אלס זייער אן איבערגעגעבענע צו דער בינע און זי האט זייער אכטונג געגעבן, אז די אקטיארן, וועלכע שפילן מיט איר, זאלן קענען די ראלן און זאלן שטעלן דעם נויטיקן כאראקטער.

מאכט זי אזוי פראבע און בעט דעם אקטיאר מאיר שעהר, אז ער זאל נאכאמאל איבער'חור'ן זיין פראזע.

— וואס איז, מאדאם קאליש? — פרעגט שעהר.
— איר דארפט שפילן א גוי און איר שפילט גאר א יידן, — ענטפערט אים מרס. קאליש. — טייערינקער, שפילט א גוי.
מאיר שעהר באמיט זיך אנדערש צו רעדן זיין שטיקל פראזע, אויך אנדערש צו גיין.

מאדאם קאליש איז אבער אלץ נאך נישט צופרידן.
— ניין, טייערינקער, — טענה'ט זי, — דאס איז נישט קיין גוי. שעהר, וועלכער איז באקאנט אלס וויצלונג, באשליסט אויסצו-לאדענען זיין אויפגענונג אין א ווייז.

— מאדאם קאליש, וואס האבן מיר היינט? — פרעגט ער.
— דאגערשטיק, ליבינקער, — ענטפערט זי.
— וויל איך אייך עפעס בעטן, מאדאם קאליש, — זאגט שעהר — אויב איר ווילט, אז איך זאל זיין א גוי, מוזט איר ווארטן ביז זונטיק.
— פארוואס עפעס ביז זונטיק? — פרעגט קאליש שוין פאר-אינטערעסירט.

— ווייל זונטיק אינדערפרי וועל איך זיך אריינכאפן אין קלויס-טער און זיך אפ'שמד'ן, וועל איך דערנאך אויף פראבע שוין זיין אן אמת'ער גוי. . .

אן אומגליק אויפן דייטש!

דאס איז געווען ווען יאזעף עדעלשטיין איז נאך געווען מענער-דזשער פון סעקאנד עוועניו טעאטער, און ווען רודאָף שילדקרויט האָט נאָך דאָרט געשפּילט.

פּירט מען אויף „שיילאָק“. די טיטל־ראָל שפּילט נאָטירלעך שילד־קרויט, און די ראָל פון אַ ריכטער שפּילט ליווער גאלדשטיין.

גאלדשטיין האָט אָבער פּיינט געהאַט אויסצולערנען ראָלן, און ער האָט טאַקע זיין ראָלע נישט געקענט. שילדקרויט ווידער, וואָס האָט שוין געקענט „שיילאָק“ פון אויסווייניק, איז געווען זייער אויפ־געבראַכט ווען אַן אַקטיאָר האָט נישט געקענט זיין ראָל, און דעריבער ווען ער האָט געהערט ווי גאלדשטיין פּלאַנטערט זיך אין דער ראָל, איז ער אַרויס פון די כלים, און נאָך דער פאַרשטעלונג הויבט ער אַן אַרומלויפן אין דער לאַבי מיט אַ געשריי.

— וואָ איסט דער יאָסעלע? שרעקליך, וועלכע אַקטיאָרן ער מיר גיבט!

ענדלעך האָט ער געפאַקט עדעלשטיינען און פאַר אים פּשוט געוויינט, אַז ער זאַל אויס'מוסר'ן גאלדשטיינען, פאַרוואָס ער קען נישט די ראָל.

עדעלשטיין האָט אים צוגעזאָגט, און צו מאַרגענס ווען גאלד־שטיין איז געקומען, האָט אים עדעלשטיין געמאַכט אַ שאַרפּן פאַר־וואַרף:

— דער דייטש (אַזוי האָט ער גערופן שילדקרויטן) וועט נאָך אַנטלויפן, ווי פאַסט עס, אַז דו זאַלסט נישט קענען דיין ראָל?

גאלדשטיין, וואָס האָט געוואוסט, אַז עדעלשטיין האָט נישט קיין שום ידיעה אין רעפּערטואַר, האָט באַשלאָסן חוזק צו מאַכן פון אים און מיט אַ געמאַכטן פאַטאַם אויסגערופן:

— וואָס? איד קען נישט מיין ראָל? אדרבא, הער דו אַליין און זאָג צי איד קען יא די ראָל, צי נישט.

און אין דער רגע האָט ער אין איין אַטעם אַראָפּגעזאָגט די ראָל פון „גראַף יאַבלאָנאוויטש“ אין לאַטיינערס „בלימעלע“.

עדעלשטיין איז די גאנצע צייט געשטאנען און זיך געריבן די
באק, און ווען גאלדשטיין האט געענדיקט, האט ער אויפגערעגט
געזאגט:
— אזא יאָר אויף מיר ווי דו קענסט די ראָל. טאָ וואָס וויל
ער פון דיר? און אומגליק אויפן דייטש, וואָס טשעפעט ער זיך צו
דיר אומזיסט?

